స్నానః తమేవ సతతం ధ్యాయన్ జపన్ నమన్ అర్చయన్ తన్నా
మోచ్చారయన్ తత్పదతీర్థం తదుచ్ఛిష్టం తదుపభుక్తం వాసోభూష
ణాది నిత్యముపయుంజాన స్తదర్థమేవ శరీరాదిధారయన్ తదనుజ్ఞా
ప్రతీక్షకో ఒనంచనయా వరివస్యన్ సర్వదా స్వాత్మయాత్రా మన
పేక్షన్ తచ్ఛరీర సంరక్షణపరో భవన్ గురో ర్గురూనపి తత్ప్రీత్యై
[illegible] అథ [illegible] ష్వపిచ సబ్రహ్మచారిషు గురువృత్తి
యథాశరః- సేతుం దృష్ట్వా గురుకృత ముపకార మాదేహ
పోహాతి । యథాంతంవా ఒశ్వమేధనవిస్మరన్ తదారాధ్యే భగవతి
[illegible]త సంగ్రహశ్లోకః- పాషాణస్యేవ భావేనాలంబమాన స్సర్వశో
[illegible] । అర్థాన్ ఐహికాముష్మికం సర్వం గురు
[illegible] బోధయేత్. పత
[illegible] త్యాదిభి స్సముద్ధరన్
[illegible] ఇతి. [illegible] మార్గేస్థాపయన్
[illegible] సమాన శీలై రేవ సహావసన్ యావ
[illegible] గురురపి శిష్య మౌరసవత్పశ్య
[illegible] హాయన్ స్వదేహయాత్రానపేక్ష
[illegible] విద్యాం మాతృవ
[illegible] రక్షభీరుభిః ॥ [illegible] ధర్మాన్ పు[illegible] పరిగ్ర
[illegible] కర్మణ్యనియోజయన్ [illegible]
[illegible] తత్సమృద్ధి తేషు పరకీయబుద్ధిం
[illegible] స్యేషునియుంజానః స్ఖ
[illegible] అపరికాశయన్ స్ఖలితమనాలేప
[illegible] అస్ఖలనే ఉపలాలయన్ మనసి ప్రియమాణో విద్యమానస్య
[illegible]స్యాభినందయన్ అవిద్యమానస్య శిక్షయన్ అనుగృహ్ణన్ మా

ద్పూర్వ స్నానయో స్స్నానం సమాశ్రితః । మకరస్థే రవౌ మాఘే యత్ర క్వాపి బహిర్జలే ॥ నిష్కామైర్వా సకామైర్వా స్నాతవ్యం హరితుష్టయే । అవైష్ణవో హతో విప్రో హతం శ్రాద్ధమదక్షిణమ్॥ అబ్రహ్మణ్యోహతం క్షత్ర మనాచారహతం కులమ్ । అదీప్తాగ్నౌ హతో హోమ స్స్వాధ్యాయః పాకక్రియాహతా ॥ జీవనార్థం హతం తీర్థం జీవనార్థం హతం వ్రతమ్ । సందిగ్ధో విహతో మంత్రో వ్యగ్రచిత్తో హతోద్విజః॥ అనాయాసహతం సర్వం యత్కృతం పారలౌకికమ్ । మనుష్యాణాం తథా జన్మ మాఘస్నానం వినా హతమ్॥ మకరస్థే రవౌ యోహి నస్నాత్యనుదితే రవౌ । కథం పాపైః ప్రముచ్యేత కథంవా ఉష్మృత మశ్నుయాత్ ॥ ఇదం బ్రాహ్మణాది విషయమ్. మాఘమాసె రటంత్యాపః కించిదభ్యుదితే రవౌ । బ్రహ్మఘ్నం వా సురాపం వా కంపతన్తం పునీమహే ॥ పతంతం- స్నాస్యంతమ్, ఇదం స్త్రీశూద్రాది విషయమ్. శోచంతి సర్వ[illegible]పాని మాఘమాస సమాగమే । నాశకాలోయ మస్మాకం యదిస్నాస్యతి వారిణి ॥ బ్రహ్మహా హేమహారీవా సురాపీ గురుతల్పగః । మాఘస్నాయీ విపాపస్స్యాత్తత్సంయోగీచ పంచమః ॥ సందేహోనాత్ర కర్తవ్యో మాఘస్నానే నరాధిప [illegible] ప్రాయశ్చిత్తం పరంచైత న్మాఘస్నాన మనుత్తమమ్ [illegible] ర్వాధికారిణో [illegible] యథా నృప ॥ ఇతి. [illegible]నేవ మాఘస్నానం నిత్య[illegible]కామ్యంచ భవతి. తథా వైదికసార్వ భౌమైరపి [illegible]మ్. ఏవమేవ వైశాఖాది స్నానమపి గ్రహీతవ్యమ్. గ్ర[illegible]భయా న్నలిఖ్యతే.

అథ తైలాభ్యంగవిధిః.

[illegible] । [illegible]తస్సరిత్ప్రశస్తా స్స[illegible] తథా। [illegible] పూజితాః ॥ ఇందో ర్బుధస్య షేకంచ [illegible] నాన్య[illegible]

అపరాహ్ణే [illegible] ప్రశస్యతే ॥ భానుభౌమ గురువారేషు పా[illegible]ర్వసు షష్ఠీ [illegible] దేకాదశీషు ఉత్తరాఫల్గునీ జ్యేష్ఠాశ్రవణా ద్రా జన్మర్క్ష శ్రాద్ధవ్రత క్షౌరాహేషుచ నాభ్యంగః. అస్యాపవాదః- ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం నదూష్యేద్గ్రహణాం వినా । తులసీదళసంమిశ్రం గ్రహణేఽపి నదుష్యతి ॥ ఇదమాపద్విషయమ్. పురాణే- తిథి నక్షత్రవారేషు నిషిద్ధేష్వపి రాశిషు । తైల మాజ్యేన సంసృష్ట మద్భిర్వా శుద్ధి మాప్నుయాత్ ॥ సార్షపం గంధవత్తైలం యత్తైలం పుష్పవాసితమ్ । ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం నకదాచన దుష్యతి ॥ దశమ్యాం తైల మస్పృష్ట్వా య స్స్నాయా దవిచక్షణః । చత్వారి తస్య నశ్యంతి ఆయుః ప్రజ్ఞా యశో బలమ్ ॥ యత్త్విదం వచనం "దశమీ పుత్రనాశాయ స్వనాశాయ త్రయోదశీ । తృతీయా ధననాశాయ తైలాభ్యంగం వివర్జయేత్" ఇతి తత్క్షత్రియాది విషయమ్. తథాజాబాలిః- త్రయోదశ్యాం తృతీయాయాం దశమ్యాంచైవ సర్వదా । శూద్రవిట్ క్షత్రియాః స్నానం నకుర్యు స్తైలసంస్కృతమ్ ॥ రత్నావళ్యామ్- సురయా లిప్తదేహోఽపి ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః । ప్రాతరభ్యక్త దేహస్య నిష్కృతి ర్నవిధీయతే ॥ అయం దోషో నరకచతుర్దశీ వ్యతిరిక్తవిషయః । తస్యాంతు పాద్మే- ప్రత్యూష ఆశ్వయుగ్దర్శే చతుర్దశ్యా మినోదయే । స్నాన మభ్యఙ్గ కర్తవ్యం నరై ర్నరకభీరుభిః ॥ ఇదంకామ్యమ్. వ్యాసః- పాదాభ్యంగం శిరోభ్యంగం తథా దేహవిమర్దనమ్ । శ్రేయస్కామీతు రాజేంద్ర శూద్రహస్తై ర్నకారయేత్ ॥ వైద్యశాస్త్రే- హేమంతే నాడికాయుగ్మం శిశిరే నాడికాత్రయమ్ । [illegible]ంతే నాడికాః పంచ గ్రీష్మే షణ్ణాడికాః స్మృతాః ॥ [illegible]రమ్ [illegible]క్తం బల[illegible] [illegible]స్తైవ [illegible] ప్రమవగాహ్య [illegible] రత్నాకరే- [illegible] స్నానం విధీయతే ॥

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

అథ స్నానని... । మక... ...ా మాఘే ...ా సకా... ...నే పిత్...

సుహృద్బంధూ నమ్మనజ్య దేవతావ... ...యిత్వా మాం...లగ్నం నివర్త్య తీర్థోత్సవయోః భుక్త్యనంతరం రాత్రౌచ న స్నాయాత్ । దివాహృతైర్జలైః స్నానం నిశి కుర్యాన్నిమిత్తతః । అభావే ధా(న్య)మ్న ఇత్యాది మంత్రైః రాత్రౌ జలంహరేత్ ॥ సంగ్రహే- పితరం మాతరం వాపి భ్రాతరం సుహృదం గురుమ్ । నిమజ్జేత్తు య ముద్దిశ్య ద్వాదశాంశం లభేతసః ॥ తత్ప్రీత్యై రష్టమాంశం లభేత్ స్నానఫలం నరః । పృథివ్యాం యాని తీర్థాని తాని సర్వాణి సాగరే । సాగరేయాని తానిస్యుః పాదే విప్రస్య దక్షిణే ॥

అథ నైమిత్తిక స్నానమ్.

చండాల సూతికోదకీ పతిత శవ ఖర శ్వానాదిస్పర్శనే తత్సంస్పృష్టస్పర్శనేచ శూద్రాదిస్పర్శనే కాక కుక్కుట గృధ్ర విడ్వరాహ ఉష్ట్ర వృక గోమాయు వానర మానుషాస్థి రక్త విష్ఠా మూత్ర పురీష రేతో మజ్జా రథ్యాకర్దమతోయాది స్పర్శనే భోజనే బిడాల పుచ్ఛ స్పర్శనేచ శావే శవగృహగమనే ఆతురవ్యంజన శవానుగమనాది షుచ స్నానం కర్తవ్యం. స్మృత్యంతరే మజ్జనసంఖ్యా- వృషలం చాంత్యజాతించ చండాలం పతితం తథా । ఆర్తవాభిప్లుతాం నారీం స్పృష్ట్వా స్నానం సమాచరేత్ ॥ ఏకంచ దశకంచైవ ద్వాదశం వింశతిం తథా । ద్వాత్రింశచ్చ క్రమేణైవ స్నానం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ ఏత త్తత్త ద్గాత్రస్పర్శే; అన్యథా భరద్వాజః- అస్పృశ్య స్పర్శనేచైవ త్రయోదశ నిమజ్జనంచ । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నా... ...త్ర... ...ధనుః- చండాలాదేస్తు సంస్పర్శే ...చ ... నాన్య... ...ఇతరాణితు చత్వారి యథాయోగం

అభిగమన...

అథ తు... ...రజస్వలాం సూతికాంవా చండాలం పతి
...పా । ...త కిం కర్మస్థం శైవం స్పృష్ట్వా హ్యాకామతః ॥
...సానానులిప్తాం... ...సవాసా జల మావిశేత్ । గాయత్ర్యష్ట
...ం జప్త్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ స్పృష్ట్వాతు కామతః
స్నాత్వా చరే త్సాంతపనవ్రతమ్ ॥

స్మృతి రత్నే- ఛాయా మంత్యశ్వపాకాదేః స్పృష్ట్వాస్నానం సమాచరేత్ । చత్వారింశత్పదా దూర్ధ్వం ఛాయాదోషో నవిద్యతే ॥ అఖండాదర్శే- తృణకాష్ఠాదిఖాతేన కుడ్యేనాంతరితేతథా । గోవాలవ్య జనేవాపి స్నానం తత్ర న విద్యతే ॥

పరాశరః- శిశోరభ్యుక్షణం ప్రోక్తం బాలస్యాచమనీయకమ్। రజస్వలాది సంస్పర్శే స్నానమేవ కుమారకే ॥ శిశు రాదంతజననా దాచౌళా ద్బాలకః స్మృతః । కుమారకస్తు విజ్ఞేయో బుధై రామౌంజి బంధనాత్ ॥ బృహస్పతిః- తీర్థే వివాహే యాత్రాయాం సంగ్రామె దేశవిప్లవె । గ్రామదాహే ప్రవాసేచ స్పృష్టిదోషో న విద్యతే ॥

పాద్మే- విష్ణ్వాలయ సమీపస్థా న్విష్ణుసేవార్థ మాగతాన్। అంత్యజాన్ పతితాన్వాఽపి స్పృష్ట్వా న స్నాన మాచరేత్ ॥ విష్ణుసేవార్థమితి విశేషణా త్స్వకార్యార్థ మాగత విష్ణ్వాలయ సమీపస్థ చండాలాది స్పర్శే స్నానం భవత్యేవ. పాద్మే- విష్ణ్వాలయాంతికస్థానాం తత్సేవార్థ ముపెయుషామ్ । స్పర్శే స్సర్వాపగాస్నానా దతిరిక్తతమో మతః ॥ ఉత్సవె వాసుదెవస్య యః స్నాతి స్పర్శశంకయా । స్వర్గస్థాః పితర స్తస్య పతంతి నరకె క్షణాత్ ॥

శవానుగమనె క్షౌరె పునస్స్నానం విధీయతె । ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్య శుష్కవస్త్రేణ మజ్జనమ్ ప్రోక్తం ...స్తప్పునస్స్నానమేవ తర్పణమ్. సర్వత్ర స్నానద్వయ ముపగా...రత్నాకరే- ...సర్వత్ర

తర్పణె త్రిపితృదేవతా" ఇత్యాదికమపి ... । మక... మాఘ
స్నానని షేధః- ఆదిత్యవారె సంక్రాంత్యా సకా... ... గ్రహణ
ద్వయోః । ద్వితీయాయాంచ సప్తమ్యాం ... కాలె ...
దా ॥ నకో నామలకైస్స్నాయా దలత్ర్యా పరిగృహ్య త్...
శంఖః- అమావాస్యాతు సోమెన భానువారేణ సప్తమీ । చతుర్థీ
భూమిపుత్రేణ సోమపుత్రేణ చాష్టమీ ॥ చతస్ర స్తిథయో హ్యే
తా స్సూర్యగ్రహణసన్నిభాః । అమాసోమేన భౌమేన గురుణా వా యు
తాయది । సా తిథిః పుష్కలం నామ సహస్రార్క గ్రహోపమా ॥

చంద్రికాయామ్- భానువారె భృగోర్వారె భౌమనందామ
ఖాసుచ । మృదాస్నానం పిండదానం వర్జయే త్తిలతర్పణమ్ ॥ పు
రాణే- పక్షయో రుభయో రాజ్ఞ సప్తమ్యాం నిశి సంధ్యయోః ।
విద్యా పుత్రకళత్రార్థీ తిలాన్ పంచసు వర్జయేత్ ॥ చంద్రికా
యామ్- అర్కె శుక్రె త్రయోదశ్యాం సప్తమ్యాం నిశి సంధ్య
యోః । తర్పణె తిలసంమిశ్రం తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ పు
రాణె- భార్గవె భానువారేచ జన్మర్క్షేచ తథా దినె । పూర్వస్నా
నం నకుర్వీత తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ అయంనిషేధో నిత్యస్నా
నాంగతర్పణె, నదర్శాదౌ. తథాగార్గ్యః- ఉపరాగె పితుశ్శ్రా
ద్ధె పాతె ఽమాయాంచ సంక్రమె । నిషిద్ధేవాఽపి సర్వత్ర తిలై
స్తర్పణమాచరేత్ ॥ తీర్థె తిథి విశేషేచ ప్రేతకార్యే తథాబ్దికే ।
నిషిద్ధేపి దినేకుర్యా త్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ తిథివార సమా
యోగా న్నిషేధోఽయ ముదాహృతః । ఋషిభి స్తర్పణే నిత్యే
నిమిత్తె నతుబాధ్యతె ॥ నిమిత్తె- గ్రహణాబ్దిక దర్శాదినిమిత్త
ఇత్యర్థః. అత ... దియోగెఽపి తిలైరెవ తర్పణం కుర్యా
... నాన్య ... హేత్.

...ప్రాతస్నానవిధిః.

అథ తుక్త మస్ ... ల...

ప్రాతరు...త్థా... కిం... కృత్వా శౌచం కృత్వా యథావిధి ।
...దం తతః కృ...త్వా ప్రాతఃస్నానం సమాచరేత్ ॥ అస్నాత్వా నాచరేత్కర్మ జపహోమాది కించన । లాలాస్వేద సమాకీర్ణ శ్శయనా దుత్థితః పుమాన్ ॥ ప్రాత స్సంక్షేపతః స్నానం హోమార్థంతు విధీయతే । త స్మంత్రవిధినిష్పాద్యం మధ్యాహ్నే తత్సువిస్తరమ్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- యావద్దేవా నృషీంశ్చైవ పిత్యాన్నైవ యో న తర్పయేత్ । తావ న్నపీడయే ద్వస్త్రం యేన స్నాతో భవే న్నరః ॥ పురాణే- అప్రాయత్యం నిహన్త్యేవ స్నానేనైకేన మానవః । స్నానేనతు ద్వితీయేన నిర్మలత్వం ధ్రువంభవేత్ ॥ తృతీయేనాతి తృప్తి స్స్యా న్నిమజ్జనఫలం త్విదమ్.

అథ స్నానపరియోగః.

పాదౌ పాణీ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా సపవిత్రహస్తః తిథివారాదికం స్మృత్వా శ్రీభగవదాజ్ఞయా భగవత్ప్రీత్యర్థం ప్రాతస్స్నానంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ॥ భగవానేవ స్వనియామ్యే త్యారభ్య + ప్రాతఃస్నానం మయాకారయతీతి సాత్త్వికత్యాగం కుర్యాత్. తథా శ్రీపంచరాత్రరక్షాయాం వేదాంతాచార్యైః సర్వకర్మణా మాద్యంతయోః స్వనియామ్యేత్యాది సాత్త్వికత్యాగానుసంధానస్య విహితత్వాత్. సమస్త జగదాధార శఙ్ఖచక్రగదాధర। దేహి దేవ మమానుజ్ఞాం యుష్మత్తీర్థ నిషేవణే ఇతి భగవన్తమనుజ్ఞాప్య అపః ప్రవిశ్య త్రిర్నిమజ్య "ఉదుత్తమం వరుణపాశం + ఆయుః ప్రమోషీః" ఇతి వరుణసూక్తం జపిత్వా-అనంతరం "హిరణ్యశృంగం + పునఃపునః" ఇతి జలమవగాహ్య త్వా... ...

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

"సుమిత్రాన ఆపఓషధయస్సన్తివ" ... । మక... మాఘే
త్రాస్తస్మై భూయాసు ర్యో ఒస్మాన్ ... ద్వా సకాన ... తవ్యం
ఇతి తిర్మృత్తికాస్థానే జలాంజలి ముత్సృ... ... స్థాంగలమ్మి
మో ఒద్భ్యః" ఇతి తీర్థ రూపిణం భగవన్తం నమస్కృ... త్.
పాం + గచ్ఛతా" దిత్యే మేన్యాంశం దక్షిణతో నిరస్య "అత్యాశనా
దతీపానా" దితి ద్వాభ్యాం పాణినా తిర్రాలోడ్య మధ్యేచతురశ్రిం
తీర్థపీఠముల్లిఖ్య తత్రి హ్వారాధ్యం భగవన్తం గంధాదిభి రభ్యర్చ్య
అంజలినా పీఠాద్బహిర్జలమాదాయ "ఆవాహయామి త్వాం దేవి
స్నానార్థమిహ సుందరి । ఏహి గంగే సమస్తభ్యం సర్వతీర్థ సమన్వితే"
ఇతి తద్వామపాదాంగుష్ఠజాం గంగా మావాహ్య- విష్ణుపాదాబ్జ సం
భూతే గంగే త్రిపథగామిని । ధర్మద్రవేతి విఖ్యాతే పాపం మేహర
జాహ్నవి ॥ ఇతి గంగాం ప్రార్థ్య "విష్ణువామపాదాంగుష్ఠ నఖస్రోతో
వినిస్సృతే । తద్భక్తి విష్ణురూపా త్వం గంగేమాం మోదమైనసః"
ఇతి మన్త్రేణార్ఘ్యం దత్వా- "నందినీ నళినీ సీతామాలతీచ మలాప
హా । విష్ణుపాదాబ్జసంభూతా గంగా త్రిపథగామినీ ॥ భాగీరథీ భో
గవతీ జాహ్నవీ త్రిదశేశ్వరీ" ఇతి ద్వాదశనామాన్యుక్త్వా- "గంగేచ
యమునేచైవ గోదావరి సరస్వతి । నర్మదే సింధు కావేరి జలేస్మిన్
సన్నిధిం కురు" ఇతి సాన్నిధ్యం ప్రార్థ్య. "ఇమంమెగంగే" ఇతి సర్వ
తీర్థాని స్మృత్వా "పుష్కరాద్యాని తీర్థాని గంగాద్యా స్సరితస్తథా ।
ఆగచ్ఛన్తు మహాభాగా స్నానకాలేసదా మమ" ఇత్యుక్త్వా- (నృ
సింహబీజం విలిఖ్య- మూలమంత్రేణ సప్తకృత్వో ఒభిమన్త్ర్య)
నద్యాం ప్రవాహాభిముఖో ఒన్యత్రాదిత్యాభిముఖ "ఆపోఅస్మా"
నితి నిమజ్జ్య "ఆపోహిష్ఠే" తి తిసృభి "హిరణ్యవర్ణా" తి చత
సృభిః "పవమాన స్సువర్జన" ఇత్యనువాకేన పుంసూక్తేనచాత్మా
నం ... నారాయణం స్మరేత్. తథా వ్యాసః- ఆపో నారాఇతి

అథ తుష్టిమను... సః । తస్మాన్నారాయణం దేవం స్నా... కిం ఋతంచేత్యఘమర్షణసూక్తం త్రిష... జపిత్వా దక్షిణేన పాణినా జలమాదా కి । సంభ్రాంజ్వలతీ" తి ప్రాశ్య పునస్త్రిర్నిమజ్జేత్. అఘమర్షణ సూక్తస్య అఘమర్షణ ఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః భావవృత్తో దేవతా అఘమర్షణ సూక్తజపేవినియోగః. "ఋతంచ సత్యంచ + శిశాధి" ఇత్యంజలినాజలం గృహీత్వా శిరస్యభిషిచ్య- "అగ్నిం జ్వలతి + జుహోమిస్వాహా" ఇత్యపః ప్రాశ్య-; "అకార్య కార్యవకీర్ణీ + పునాత్వఘమర్షణః" ఇతి శిరసి ప్రోక్ష్య. ద్విరాచమ్య దేవా న్పృషీన్ పితౄంశ్చ ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో దక్షిణాముఖః కటిదఘ్నజలస్థః తత్తత్తీర్థైనైవ గృహీత్వా తత్తత్తీర్థేన తర్పయేత్.

తత్ప్రకారః బ్రహ్మాదయో యే దేవా స్తాన్ దేవాం స్తర్పయామి, సర్వాన్ దేవాం స్తర్పయామి, సర్వ దేవగణాం స్తర్పయామి, సర్వ దేవపత్నీ స్తర్పయామి, సర్వ దేవగణపత్నీ స్తర్పయామి ॥ కృష్ణద్వైపాయనాదయో యే ఋషయ స్తా నృషీం స్తర్పయామి, సర్వా నృషీం స్తర్పయామి, సర్వ ఋషిగణాం స్తర్పయామి, సర్వ ఋషిపత్నీ స్తర్పయామి, సర్వ ఋషిగణపత్నీ స్తర్పయామి ॥ ప్రాచీనావీతి ॥ సోమః పితృమాన్ యమోఽంగిరస్వాన్ అగ్నికవ్యవాహనాదయో యే పితరః తాన్ పితౄం స్తర్పయామి, సర్వాన్ పితౄం స్తర్పయామి, సర్వపితృగణాం స్తర్పయామి, సర్వ పితృపత్నీ స్తర్పయామి, సర్వ పితృగణపత్నీ స్తర్పయామి ॥ అత్ర కేచి త్ప్రకారాంతర మాహుః; బ్రహ్మాదయో యేదేవా స్తాన్ దేవాం స్తర్పయామి, భూర్దేవాం స్తర్పయామి, భువర్దేవాం స్తర్పయామి, సువర్దేవాం స్తర్పయామి, ఓం భూర్భువస్సువర్దేవాం స్తర్పయామి ॥ ఏవం ఋషితర్పణం పితృతర్పణంచేతి. తథా రత్నాకరే... ంతర్ప

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

మెవ్చ తిస్పృభి స్తిసృభిశ్చ తిలాక్షతైః ॥ మక... ...గా మాఘ
ఋషీంస్తు తిలతండులైః ॥ పిత్ర్యాక్ సాత్వ్య సకా... ...
సత్తమః । అథ "అకార్యవకీర్ణీ స్తేనో భ... ...
వరుణోపా మఘమర్షణ స్తస్మాత్పాపా త్ప్రముచ్యతే ... ...తాత్.
గత్వా శుష్కవస్త్రేణ దక్షిణాస్యః కుక్కుటా సనస్థస్స్వశిరః పరి
మార్జ్య, "శుచీవోహవ్యా మరుత శ్శుచీనాం శుచిగ్ం హినో
మ్యధ్వరగ్ం శుచిభ్యః । ఋతేన సత్యమృతసాప ఆయన్ । శుచిజ
న్మానశ్శుచయః పావకాః" ఇతి శుద్ధాంబరం ప్రోక్ష్య- ప్రణవాదికం
వాయుబీజ ముచ్చార్య వాయువేనమ ఇతి మూలమంత్ర శిరస్కేన
మంత్రేణ వాయుముద్రాం ప్రదర్శ్య చండవాయునాశోషయామీతి
విశోష్య ఏవమగ్నిబీజ మగ్నయేనమ ఇతి మూలమన్త్ర శిరస్కేన
చక్రముద్రాం ప్రదర్శ్య ఆదిత్య మండలాంతర్గత రక్తపద్మస్థితేన
అగ్నినా దాహయామీతిదగ్ధ్వా ఏవమేవామృతబీజ మమృతాయన
మ ఇతి మూలమన్త్రశిరస్కేనసురభిముద్రాం ప్రదర్శ్య చంద్రమం
డలాంతర్గత శ్వేతపద్మస్థితేనామృతేన ప్లావయామీతి ప్లావయేత్. ఏవ
మేవ సర్వం స్వశరీరవజ్రం శోషణాదిభి ర్విశోధయేత్. అథ "దేవ
స్య త్వాసవితుః ప్రసవే । అశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణోహస్తాభ్యా
మాదదే" ఇతి వస్త్రమాదాయ "ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహ
న్తి కేతవః । దృశేవిశ్వాయసూర్య" మితి భానవే ప్రదర్శ్య "అవ
ధూతగ్ం రక్షో వధూతా అరాతయ" ఇతి నిర్ధూయ "ఆవహంతీ
వితన్వానా కుర్వాణాచీరమాత్మనః । వాసాగ్ంసి మమగావశ్చ అన్న
పానేచ సర్వదా" ఇతి పరిధాయ స్నానవస్త్ర మూర్ధ్వ ముద్ధృత్య
తీరే నిక్షిప్య కౌపీన ముత్తరీయంచ బిభృయాత్.

అత్ర పరాశరః- కటిసూత్రంతు కౌపీన ముపవీతం పవిత్రకమ్ ।
శిఖా ఛిద్రోర్ధ్వ పుండ్రంచ శుక్లవస్త్రద్వయం తథా ॥ కుండలె

అథ తుశి[illegible]వి[illegible]విశిష్యతే ॥ సంగ్రహే- అథౌతం కారు
[illegible] కిం[illegible]యేత్ । చండాలనిర్మితంవాస స్సర్వదా
- [illegible] తామసం వస్త్రమేకంచ రాజసం వసనద్వ
క । సంధా[illegible] సహితం యత్ర త్సాత్త్వికం మునిభిః స్మృతమ్ ॥ అం
తర్వాసస్తు కౌపీన ముపవీతం పవిత్రకమ్ । శిఖాఛిదోర్ధ్వపుండ్రంచ
శుద్ధం వైదికలక్షణమ్ ॥ సకౌపీనం ధౌతవస్త్రద్వయంచ కటిబంధనమ్।
వ్యతిస్యూతం విధృత్యైవ కర్మ కుర్వీత వైష్ణవః ॥ త్రిభిర్వా పంచభి
ర్వాఽపి కార్పాసైరేవ తంతుభిః । కటిసూత్రం వ్యతిస్యూతం ధార
యే ద్వైష్ణవోత్తమః ॥ త్రిసూత్రం త్రిగుణీకృత్య పంచభి స్సప్తభి
స్తు వా । కటిసూత్రం వ్యతిస్యూతం ధారయేన్నాన్యథాకృతమ్ ॥
అన్యథా కృతం వ్యతిస్యూతం నధారయేదిత్యర్థః. వ్యాసః- స్నానం
కృత్వాఽఽర్ద్రవస్త్రంతు ఊర్ధ్వ ముద్ధారయేద్ద్విజః । స్నానవ
స్త్ర మధస్తాచ్చే త్పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతి ॥ వసిష్ఠః- సోత్తరీయం
సకౌపీనం ధౌతవస్త్రంతు ధారయేత్ ॥ శాండిల్యః- అంతరాచ్ఛా
ద్య కౌపీనం వాససీ పరిధాయచ ॥ హారీతః- ధౌతవస్త్రం సోత్తరీ
యం కౌపీనంచ ధరేత్సితమ్ ॥ మాత్స్యే- ఏవం స్నాత్వా తతః
పశ్చా దాచమ్యతు విధానతః । ఉత్థాయ వాససీశుక్లే శుద్ధేతు పరి
ధాపయేత్ ॥ వ్యాఘ్రః- తతో వస్త్రద్వయం శుద్ధం గృహీత్వా
ద్విరుప స్పృశేత్ ॥ శాండిల్యః- చతుర్నిమజ్య విధివ దాచమ్యా
దాయ వాససః । ఖండద్వయం శిరోఙ్గం చ ప్రత్యేకం పరిమార్జయే
త్ ॥ అంతరాచ్ఛాద్య కౌపీనం వాససీ పరిధాపయేత్ । ఉత్తరీయం
సదా దధ్యా త్తద్వినా నాచరేత్క్రియాః ॥ భరద్వాజః- మార్జయే
ద్వస్త్రశేషేణ నోత్తరీయేణవై శిరః । స్నాతో నాంగాని సంమృ
జ్యాత్ స్నానశాట్యా నపాణినా ॥ నచ నిర్ధునుయా త్కేశాన్న తి
ష్ఠన్ పరిమార్జయేత్ । మార్జయే ద్వస్త్రఖండేన నాన్యథా మార్జ

మేకస్య్వచిత్ ॥ యదిప్రమాదా న్మృజ్యే [illegible] । మక[illegible] [illegible]గా మాఘే ద్రికాయామ్- నోత్తరీయ మధః కుర్యా [illegible]వ సకా[illegible] [illegible] [illegible]తప[illegible] నాంతర్వాసో వినాజాతు నివసె ద్వసనం బుధః [illegible]నా[illegible]గాంగలన్నే [illegible]తాత్. స్నాత్వా స్నాత్వా వాసో ననిర్ధునేత్ । ఆర్ద్రి ఏవతు ప[illegible] [illegible]త్వా సేవేత మానవః ॥ ఉత్తరీయ మధోవస్త్రార్థం నకుర్యా దధో వస్త్రమపి నజాతూత్తరీయార్థం కుర్యాదిత్యర్థః. జాబాలిః- స్నాత్వా నిరస్య వస్త్రంతు జంఘె శోధ్యే న్మృదంభసా । అపవిత్రీకృతే తెతు కౌపీనస్రావవారిణా ॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యః- స్నాత్వైవం వాససీధౌతే అచ్ఛిన్నే పరిధాపయేత్ । ప్రక్షాళ్యోరూ మృదా ఒద్భిశ్చ హస్తౌ ప్రక్షాళయేత్తతః ॥ అచ్ఛిన్నె ఇతి శక్తవిషయమ్. ప్రకృష్టంచ శక్తవిషయె. "నజీర్ణ మలవద్వాసా భవేచ్చ విభవే సతీ" త్యాది స్మృతేః.

భృగుః- బ్రాహ్మణస్య సితం వస్త్రం నృపతే రక్త ముల్బణమ్ । పీతం వైశ్యస్య శూద్రస్య నీలం మలవ దిష్యతే ॥ ప్రజాపతిః- క్షౌమం వాసః ప్రశంసంతి తర్పణె నదశం తథా । కాషాయం ధాతురక్తంవా నోల్బణం తత్ర కర్హిచిత్ ॥ జాతుకర్ణ్యః- కాషాయం కృష్ణవస్త్రంవా మలినం కేశదూషితమ్ । ఛిన్నాగ్రం చోపవస్త్రంచ కుత్సితం ధర్మతో విదుః ॥

దెవలః- స్వయంధౌతేన కర్తవ్యా క్రియా ధర్మ్యా విపశ్చితా । నతు నెజకధౌతెన నహతేన న కుత్రచిత్ ॥ నహతేనేతి సమస్తపదమ్ ॥ భృగుః- అధౌతంకారుధౌతంచ కర్మకాలెవివర్జయేత్ । దివాకీర్తి కృతం (చండాలనిర్మితం) వాసస్సర్వదా పరివర్జయేత్ । అహతస్య లక్షణమాహ పులస్త్యః- ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశం య న్నధారితమ్ । అహతంత ద్విజీయా త్సర్వకర్మసు పావనమ్ ॥ సత్యతపాః- అహతం యంత్రనిర్ముక్త ముక్తం వాసస్స్వయంభువా ।

అథ తుకి యస్య [illegible] తాత్కాలం న సర్వదా ॥ మాధవీయె [illegible] కించ నాద్యాసు క్రియాసు పఠనె తథా । [illegible] నం తత్ర ద్విజ శ్చాచమనేజపే ॥ భోధాయనః- కి_ర్తస్య క । సంధ్యా వాసః పంచస్వెతేషు కర్మసు । స్వాన్యాయోత్సర్గదానేషు భుక్త్యాచమనయో స్తథా ॥

అకచ్ఛః పుచ్ఛకచ్ఛోవా ద్వికచ్ఛః కటివెష్టితః । యావ దాస్తె ద్విజ స్తావ చ్ఛూద్రఏవ న సంశయః ॥ భృగుః- వికచ్ఛో ఽనుత్తరీయశ్చ నగ్నశ్చానస్త్ర ఏవచ । శ్రౌతం స్మార్తం తథా కర్మ ననగ్నశ్చి_న్తయేదపి ॥ నగ్నలక్షణ మాహ సఏవ- నగ్నో మలి నవస్త్రస్స్యా న్నగ్నశ్చార్ధపటః స్మృతః । నగ్నస్తు దగ్ధవస్త్రస్స్యా న్నగ్నస్స్యూతపట స్తథా ॥ అకచ్ఛః పుచ్ఛకచ్ఛోవా (పా॥ తిర్యక్క చ్ఛోర్ధ్వకచ్ఛకః) ద్వికచ్ఛఃకటివేష్టితః । కౌపీనం కేవలంచైవ (పా॥ కటిమాత్రే బద్ధకచ్ఛో) నగ్నః పంచవిధః స్మృతః ॥ చంద్రికాయా మ్- హోమదేవార్చనాద్యాసు క్రియాసు పఠనేతథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజ ఆచమనె జపె ॥ గోభిలః- ఏకవస్త్రో నభుంజీత నకు ర్యా ద్దైవతార్చనమ్ । నచార్చయె ద్ద్విజా నగ్నో కుర్యా దేవంవిధో నరః ॥ ఏకవస్త్రలక్షణమ్; గోభిలః-సవ్యా దంసాద్భ్రష్టపటం కటిదేశ భృతామ్బరమ్ । ఏకవస్త్రంతు తం విద్యాద్దైవె పిత్ర్యేచ వర్జయేత్॥

ముక్తకచ్ఛో యదా కుర్యా త్కర్మ కార్యం క్వచిన్నరః । వృథా భవతి తత్సర్వం గుహ్యస్థాన ప్రదర్శనాత్ ॥

వసిష్ఠః- అభావే ధౌతవస్త్రస్య శాణక్షౌమావికానిచ । కు తపం యోగపట్టంచ ద్వివాసాస్తు నవై భవేత్ ॥ కుతపో నెపాళకం బళః, ధారయెదితి శేషః. ఉశనాః- స్నాత్వా ఽనుపహతం సూ క్ష్మం పరిదధ్యా ద్యథావిధి । అభావే పూర్వవస్త్రంవా సంప్రో

ష్య ప్రణవేన తు ॥ స్మృతిరత్నాకరే । మకర... గా మాఘ
వస్త్రం శుష్కవత్ప్రోక్తమాదితః । ఆర్ద్రం... సకా... ప్రోక్తం
తం గౌతమాదిభిః ॥ ...త్

యాజ్ఞవల్క్యః- జప్యే హోమే తథాదానే...
చ కర్మణి । బధ్నీయా న్నాసురీం కచ్ఛాం శేషకాలే యథేచ్ఛ
యా ॥ తల్లక్షణమ్- పరిధానా ద్బహిః కచ్ఛా నిబద్ధా హ్యాసురీ
భవేత్ । ధర్మ్యే కర్మణి విద్వద్భి ర్వర్జనీయా ప్రయత్నతః ॥

స్కంధే కవాటె పాషాణే ఆర్ద్రవస్త్రం న నిక్షిపేత్ । నిక్షి
పేద్యది మూఢాత్మా న స్నానఫలభా గ్భవేత్ ॥ స్మృతిరత్నే-
నిపీడితం ధౌతవస్త్రం యదా స్కంధే వినిక్షిపేత్ । తదాసురం భవే
త్కర్మ పునస్స్నానం విశోధనమ్ ॥

అథ మృద్భి రద్భిః పాణీప్రక్షాళ్య స్నానశాటీం త్రిభి ర్మృ
ద్భి స్సంశోధ్య తాం పాషాణాదౌ షోడశ ప్రహారై రధికైర్వా సం
స్కృత్య చతుర్గుణీ కృత్య నివీతీ దక్షిణాస్యో తీరస్థః "యె కేచాస్మ
త్కులె జాతా అపుత్రా గోత్రజా మృతాః । తె గృహ్ణంతు మయా
దత్తం వస్త్రనిష్పీడనోదక" మితి తీరె స్థలె నిష్పీడ్య వామప్రకో
ష్ఠే నిక్షిప్య ద్విరాచామేత్. రత్నాకరే- ధౌతం చతుర్గుణీకృత్య
పీడయిత్వా జలాద్బహిః । వామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్య ద్విరాచమ్య విశు
ద్ధ్యతి ॥ ప్రాత స్సంధ్యా ముపాసీత వస్త్రసంశోధ పూర్వకమ్ ।
ఉపాస్య మధ్యమాం సంధ్యాం వస్త్రనిష్పీడనం పరమ్ ॥ భరద్వా
జః- ప్రాతః స్నాతు మశక్తశ్చే త్కాపిలం స్నాన మాచరేత్ ।
నాభేరధః ప్రవిశ్యాపుస కటిం ప్రక్షాళ్య మృజ్జలైః ॥ ఆర్ద్రేణ కర్ప
టేనాంగ మార్జనం కాపిలం స్మృతమ్ । తత్రాప్యసామర్థ్యయు
తో మంత్రై స్స్నాయాత్తు పావనైః ॥

రత్నాకరే- స్నాస్యతో వరుణ శ్శోభాం జుహ్వతో ఽగ్ని

అథ తుళసి[illegible] [illegible]మృత్యు రాయుష్యం తస్మాన్నైమానం
[illegible] [illegible]తి కిం[illegible]
[illegible] తే[illegible]స్నాత్వాతు విధినా మానసం స్నాన మాచ
రే । సంధ్యానస్థం పుండరీకాక్షం మంత్రమూర్తిం హరిం స్మరేత్ ॥
అనంతాదిత్య సంకాశం వాసుదేవం చతుర్భుజమ్ ॥ శంఖచక్రగదా
పద్మధారిణం వనమాలినమ్ । శ్యామలం శాంతహృదయం ప్రసన్నవద
నం శుభమ్ ॥ దివ్యచందనలిప్తాంగం చారుహాసం శుభేక్షణమ్ । వన
మాలాపరివృతం నారదాదిభి రర్చితమ్ ॥ కిరీటహారిణం దేవం సువ
ర్ణమకుటోజ్వలమ్ । సువర్ణపంకజై ర్దీప్తం కింకిణీభి ర్విరాజితమ్ ॥
గరుత్మతా వినతయా స్తూయమాన మహర్నిశమ్ । అనేకరత్న సం
ఛన్నస్ఫురన్మకరకుండలమ్ ॥ ధ్వజవజ్రాంకుశై ర్లక్ష్యపాదపద్మం
సునిర్మలమ్ । తత్పాదోదకజాం గంగాం నిపతంతీం స్వమూర్ధని ॥
చింతయేద్బ్రహ్మరంధ్రేణ ప్రవిశంతీం స్వకాం తనుమ్ । తయా సం
క్షాళయే ద్దేహం బాహ్య మాభ్యంతరం మలమ్ ॥ తత్క్షణాద్విరజో
మర్త్యోజాయతే స్ఫటికోపమః ॥ ఇమం మానసికం స్నానం ప్రోక్తం
హరిహరాదిభిః । ఇదం స్నానవరం మంత్రా త్సహస్రా దధికం స్మృ
తమ్ ॥ సార్ధత్రికోటి తీర్థేషు స్నానా త్కోటి గుణాధికమ్ । రజస్త
మోమోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్న సుషు ప్తిజాన్ ॥ వాఙ్మనః కర్మ
జాన్ దోషా న్నవై తా న్నవభి ర్దహేత్ । యో నిత్య మాచరే
త్తంతు సవైనారాయణః స్మృతః ॥ జ్ఞానహ్రదే ధ్యానజలే రాగ
ద్వేష మలాపహే । యః స్నాతి మానసే తీర్థే సయాతి పరమంప
దమ్ ॥ ఇతి. అత్రవంగీశ్వరః- స్నానతర్పణే స్నానవస్త్ర నిష్పీడనేచ
ప్రపన్నం ప్రతివిశేషమాహ ॥ తద్యథా- స్నానతర్పణ మూర్ధ్వపుం
డ్రానంతరం కార్యమ్. "ధృతోర్ధ్వపుండ్రో దేవర్షీన్ పితౄన్ సం
తర్పయేన్మంత్రత" ఇతి తదవిరుద్ధమ్- "శుచివస్త్రధర స్స్నాతః పరిధా

యాన్సురం శుచి । తేషామేవహి తీ[illegible] । మక[illegible] గా మాఘ
శ్రీవిష్ణుపురాణవచనే. "అంభస్థస్యేవ త్వా సకా[illegible] షేవణం
వైష్ణవ విషయత్వాత్; "యో[illegible] దాన[illegible] సాంగలస్య
యః పితృతర్పణామ్ । భస్మీభవతి తత్సర్వ మూర్ధ్వ[illegible] తాత్. [illegible]
కృతే" మితి మన్వాదిభి శ్శ్రీపాఞ్చరాత్రేచ బహునా ప్రతిపాది
త్వా త్పరమైకాన్తినా సకించి త్కర్మాపి ఊర్ధ్వపుండ్రంవినా కార్య
మితి. తథా వస్త్రనిష్పీడనమపి ప్రపన్నేన సంధ్యావందనానంతర
మాధారశక్త్యాది తర్పణపూర్వకం భగవదాత్మక దేవర్షి పితృతర్పణం
కృత్వా కార్యమ్. తత "ఆధారశక్త్యాదీన్ తర్పయిత్వా స్వనామ
భిః । నమోంతైః ప్రణవాద్యైస్తై ర్నిష్పీడ్య స్నానశాటికా"మితి. తథై
వ శ్రీభాష్యకారైరపి నిత్యే ప్రతిపాదితమ్- "అథ పరమైకాంతినా"
మిత్యారభ్య "అష్టోత్తరశతం మూలమంత్ర మావృత్య పరిక్రమ్య
నమస్కృత్యే" త్యంతేన స్నానాది సంధ్యావందన ముక్త్వా, "అథ
ఆధారశక్త్యాది పృథివ్యంతాం తర్పయిత్వా శ్రీవైకుంఠాది పార్షదాం
స్తర్పయిత్వా దేవానృషీన్ పితౄన్భగవదాత్మకాన్ ధ్యాత్వా
సంతర్ప్య శుచౌ దేశే వస్త్రం సంపీడ్య ఆచమ్యాహిత తీర్థగణా
నాత్మని సమాహృత్యే" తి. ఏతదప్యవిరుద్ధమేవ; "నిరాశాః పితరో
యాంతి స్నానవస్త్రే నిపీడితే । తస్మా న్నపీడయే ద్వస్త్ర మకృత్వా
పితృతర్పణ" మితి స్మరణాచ్చ. యత్త్విదంవచనం "ప్రాతస్సంధ్యా
ముపాసీత వస్త్రసంశోధ పూర్వకమ్। ఉపాస్య మధ్యమాం సంధ్యాం
వస్త్రనిష్పీడనం పర" మితి తదప్రపన్నవిషయమ్. తస్య సంధ్యా
వందనానంతర మాధారశక్త్యాదిపూర్వక దేవర్షి-పితృతర్పణస్యా
భావాత్: ప్రపన్నస్యతు తస్యావశ్యకర్తవ్యత్వా దప్రపన్నేనాపి సం
క్రాంత్యాదినైమిత్తిక నిత్యాదితర్పణ ప్రాప్తౌ సంధ్యావందనానంతరం
పితృతర్పణం కృత్వైవ వస్త్రనిష్పీడనం కార్యమితి వైదికసార్వభౌమై

అథ శుక్తి [illegible] తమ్. ఏవమేవ తదుభయమపి ప్రప [illegible] కింతరశాఖాయాం వేదాన్తాచార్యై స్సమ్యా [illegible] తదుభయం ప్రపన్నైకవిషయమితి న చో ద్యమ్ । సంధ్యా [illegible]

అథోర్ధ్వపుండ్రవిధిః.

ఇదం శ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధమ్. అత్ర తావన్మహోపనిషది- ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పరమీశితారం నారాయణం సాంఖ్యయోగాధిగ మ్యమ్ । జ్ఞాత్వా విముచ్యేత నర స్సమస్తై స్సంసారపాశై రిహ చేతి విష్ణుమ్ ॥ కఠశాఖాయామ్- ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా । స్వరేణ మంత్రేణ హృది స్థి తేన పరాత్పరం యన్మహతో మహాంతమ్ ॥ అథర్వణే- హరేః పా దాకృతి మాత్మనో హితాయ మధ్యేచ్ఛిద్ర మూర్ధ్వపుండ్రం యో ధారయతి స పరస్య ప్రియో భవతి స పుణ్యవాన్ భవతి స విష్ణుం భజతి । నాసాది కేశపర్యంత మూర్ధ్వపుండ్రం ధారయేత్ । తస్మా ద్విరేఖం భవతి తం దేవకీపుత్ర స్సమాశ్రితః ॥ బ్రహ్మాండే- గృహ స్థో బ్రహ్మచారీ చ వానప్రస్థ స్తథా యతిః । అవశ్యం ధారయే త్పుణ్య మూర్ధ్వపుండ్రం సుశోభనమ్ ॥ బ్రహ్మాండే పంచమృత్తి కాం భగవానాహ- పర్వతాగ్రే నదీతీరే మమ క్షేత్రే విశేషతః । సింధుతీరే చ వల్మీకే తులసీ మూలసంశ్రితే ॥ మృద ఏతాస్తు సంగ్రా హ్యా వర్జ్యాశ్చాన్యత్ర మృత్తికాః ॥ పంచస్వపి మమ క్షేత్రే ఇత్యా న్వాయః. అంగుష్ఠః పుష్టిదః ప్రోక్తో మధ్యమా ఽఽయుష్కరీ భవేత్ । అనామికా ఽన్నదా నిత్యం ముక్తిదా చ ప్రదేశినీ ॥ ఏతై రంగులిభేదైస్తు కారయే న్న నఖం స్పృశేత్ ॥ హారీతః- త్రిపుం డ్రం బ్రాహ్మణో విద్వాన్ లీలయా ఽపి న ధారయేత్ । త్రిపుండ్ర ధారణా ద్విప్రః పతత్యేవ న సంశయః ॥ శ్రీపరాశర ధర్మశాస్త్రే

ఉత్తరఖండె చతుర్దశె ఽధ్యాయె- క । మక... ...స్తు
ధారి.ణమ్ । త్రిపుండ్రధారిణం విప్రం ... సకా... ...
పాద్మే ఉత్తరఖండె ఏకత్రింశాధ్యాయె- ... ...
న్నారాయణం మహో.నరె । వక్షస్థలె మాధవంతు ... ...
బరె ॥ విష్ణుంచ దక్షిణె కుక్షౌ బాహౌకె మధుసూదనమ్ । ... త్రివి
క్రమం స్కంధదెశె వామనం వామపార్శ్వకె ॥ శ్రీధరం బాహౌ
మధ్యేను హృషీకెశంతు తద్భుజె । పృష్ఠేతు పద్మనాభంచ త్రికె
దామోదరం న్యసేత్ ॥ తత్ప్రక్షాళనతోయేన వాసుదెవంచ
మూర్ధని । లలాటె భుజయుగ్మెతు పృష్ఠయోః కంఠకూబ
రె ॥ ధారయె దూర్ధ్వపుండ్రాణిచ తురంగుళ మాయతమ్ । కుక్షౌ
తత్పార్శ్వయోః ప్రోక్త మాయతంతు దశాంగుళమ్ ॥ బాహ్వో
ర్వక్షస్థలె పుండ్ర మష్టాంగుళ ముదాహృతమ్ । ఏవం ద్వాదశపుం
డ్రాణి బ్రాహ్మణ స్సతతం ధరేత్ ॥ తత్తత్పుండ్రెతు తన్మూర్తిం
ధ్యాత్వా మంత్రేణ ధారయేత్ । అంతరాళేషు సర్వేషు హారిద్రాం
ధారయే చ్ఛ్రియమ్ ॥ చత్వారి భూభుజాం ప్రోక్తం పుండ్రాద్వా
తు విశాం స్మృతమ్ । ఏక పుండ్రంతు నారీణాం శూద్రాణాంచ
విధీయతె ॥ లలాటె హృది బాహ్వోశ్చ చతుః పుండ్రాణి ధార
యేత్ । లలాటే హృదయె ద్వేతు ఫాలె త్వేకం విధీయతె ॥
ఊర్ధ్వపుండ్రం లలాటేతు సర్వేషాం ప్రథమం స్మృతమ్ । లలాటా
ది క్రమేణైవ ధారణంతు విధీయతె ॥ మూర్తయో వాసుదెవా
ద్యా శ్చతుః పుండ్రెషు ధారయేత్ । ద్వౌచ గోవింద కృష్ణౌతు ఏకం
నారాయణం ధరేత్ ॥ ఏవం పుండ్రవిధిః ప్రోక్త స్సర్వేషాం గిరిజె
మయా । అశ్వత్థపత్రసంకాశం వేణుపత్రాకృతిం తథా ॥ పద్మకు
ట్మల సంకాశం మోహనం త్రితయం స్మృతమ్ । మహాభాగవత
శ్శుద్ధః పుండ్రం హరిపదాకృతి ॥ దండాకారంతు నా దెవి ధారయె

అథ తుక్త మన్త్ర [illegible] త్తరఖాయామ్-ద్వ్యంగులం త్ర్యంగులం [illegible] త కిం[illegible]యెత్ । పార్శ్వే వాంగుళి మాత్రేతు - [illegible]నం త[illegible] ॥ భరద్వాజ సంహితాయామ్- ఊర్ధ్వ [illegible] సంధా[illegible]స్థాన చక్రాదీన్ ధారయే త్సదా । బహిష్కృతా హ్యతిక్రుద్ధాః పాపా త్వరిచ్యావయంతి తే ॥ ప్రాత ర్మధ్యందినే సాయ మూర్ధ్వపుండ్రంతు కేశవః । అకృతైర్వాఽపి సుకృతై స్తైస్తైః ప్రీణాతి కర్మభిః ॥ ప్రభాతే దివ్యలోకస్థం మధ్యాహ్నేచార్కమధ్య గమ్ । తోషయత్యూర్ధ్వపుండ్రేణ సాయం స్వాత్మగతం హరిమ్ ॥ సచ్చరిత్ర రక్షాయామ్- ఊర్ధ్వపుండ్రేషు సర్వేషు హారిద్రాం ధార యేచ్ఛుభామ్ । అభిషిక్తం తు యచ్చూర్ణం విష్ణుబింబేతు యో నరః ॥ హారిద్రం ధారయె ద్యస్తు సో ఽశ్వమేధ ఫలం లభేత్ ॥ సంగ్రహే- ఊర్ధ్వపుండ్రస్యాంతరాళే హారిద్రాం యో న ధార యేత్ । సవైష్ణవో లలాటేతు శ్రియంచాంచ వ్యపోహతి ॥ హారీ తః- శ్రీర్లక్ష్మీః కమలా పద్మా పద్మినీ కమలాలయా । రమావృషా కపీ ధన్యా వృద్ధి ర్యజ్ఞా తథేందిరా ॥ శక్తయః కేశవాదీనాం సం ప్రోక్తాః పదమేపదే । బ్రహ్మరాత్రే- శ్రీదేవీ ప్రథమంనామ ద్వితీయ మమృతోద్భవా । తృతీయం కమలాప్రోక్తా చతుర్థం శాంతశోభినీ ॥ పంచమం విష్ణుపత్నీచ షష్ఠంతు వైష్ణవీతథా । సప్తమంతు వరారో హా అష్టమం హరివల్లభా ॥ నవమం శార్ఙ్గిణీ ప్రోక్తం దశమం దేవదేవకీ । ఏకాదశం మహాలక్ష్మీః ద్వాదశం సురసుందరీ ॥ తత్రైవ- న సువర్ణాదిభిః కార్యం దారుభి ర్మృద్భిరేవవా ; నాళి కేరఫలేనైవ చషకం పుండ్రధారణే ॥ నాళికేరార్ధభాగేన కమఠా కృతినా బుధః । ద్వినేత్రేణైవ కుర్వీత పాత్రం వైపుండ్రధారణే ॥ ఆదాయ వైష్ణవం దారు కృత్వా కూర్మాకృతిం నరః । దిగ్గజా నథ శేషంచ తస్యోపరి యథాక్రమమ్ ॥ ఛత్రపాత్రంచ విన్యస్య ఊర్ధ్వ

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

పుండ్రాణి ధారయేత్ । కృత్వా కరండ । మక ... స్మే హరమ్ ॥ హరిద్రం పూరయె చూర్ణస్య సకా ... ఫలా దన్యత్ర బిల్వస్య యచ్చూర్ణం పూర ... స్యుర్నిజ్ఞాయ స్తం కుప్యతి హరిప్రియా ॥ ... ఊర్ధ్వపుండ్ర మృద్ఘర్షణ మంత్రస్య ఆదివరాహ ... అనుష్టుప్ఛందః శ్రీభూమి ర్దైవతా । అకారో బీజం యకారశ్శక్తిః ఊర్ధ్వపుండ్ర మృద్ఘర్షణార్థే వినియోగః ॥

ఊర్ధ్వపుండ్ర మిశ్రప్రాణ ప్రతిష్ఠా మంత్రస్య ప్రజాపతి ఋషిః గాయత్రీ ఛందః శ్రీనృసింహో దేవతా । క్షుంబీజం ఉకారశ్శక్తిః ఊర్ధ్వపుండ్ర మిశ్ర ప్రాణప్రతిష్ఠార్థే వినియోగః ॥

ఊర్ధ్వపుండ్ర ధారణ మంత్రస్య దూర్వాస భాగరి గౌరుమండి గౌకుల రూపవస్య గార్గ్య సోవకర్ష కణ్వ కుధిని శాలిహోత్రమునయో ఋషయః గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్ జగతీపఙ్క్తి-వ్యాహృతయః శక్వరీ బృహద్రథంతరం విరాట్ జగతీ విష్టరపఙ్క్తి-యశ్ఛందాగ్ంసి కేశవాది వాసుదేవాంతా స్త్రయోదశ మూర్తయో దేవతాః. ఓంబీజం మంశక్తిః ఊర్ధ్వపుండ్రధారణే వినియోగః. న్యాసః- ఓం వృద్ధోల్కాయ స్వాహా ఓం మహోల్కాయ స్వాహా ఓం వీరోల్కాయ స్వాహా ఓం దశోల్కాయ స్వాహా ఓం శతోల్కాయ స్వాహా ఓం సహస్రోల్కాయ స్వాహా ॥ అథ ధ్యానమ్- అర్కాభం కిరీటాన్వితమకరలసత్కుండలం దీప్తరాజత్కేయూరం కౌస్తుభాభాశబళరుచిహారం దివ్యపీతాంబరంచ । నానారత్నాంశుభిన్నాభరణశతయుతం శ్రీధరాశ్లిష్టపార్శ్వం వందే దోశ్చంబచక్రాంబుజపరశుగదం విశ్వవంద్యం ముకుందమ్ ॥

అథ ప్రయోగః- అస్త్ర మంత్రేణ వామహస్తం సంశోధ్య ప్రణవేన జలంనిధాయ "ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహు

అథ శ్రుతి మన్త్ర ... "గంధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్య పుష్టాం కరీషిణీం ఈశ్వరీగ్ం సర్వ భూతానాం తామిహోపహ్వ ... తాం త్రిః ఉచ్చార్య అస్త్రమంత్రేణ దశదిక్షు రక్షాం కృత్వా సంప్రోక్ష్య ప్రణవమూలాభ్యా మభిమంత్ర్య నృసింహబీజం విలిఖ్య ॥ ఓం భగవాన్ పవిత్ర మితి జలం నిక్షిప్య తర్జన్యా మృదం జలం చైకీకృత్య భగవత్పాదద్వయం స్మరన్ విష్ణోర్నుక మితి మంత్రేణ పంచోపనిషద్భిః మూలేన ద్వాదశాక్షరేణ సప్తవైష్ణవ మంత్రైశ్చాభి మంత్ర్య ॥

సప్త వైష్ణవమంత్రాః- తదస్య ప్రియం । ప్రతద్విష్ణుః । పరో మాత్రయా । విచక్రమే । త్రిర్దేవః । అతో దేవా । ఇదం విష్ణుః ॥

అథ ప్రణవేన తర్జన్యా మృద మాదాయ మూర్ధ్ని విన్యసేత్; ఓం కేశవాయనమ ఇత్యాదిభిః ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రాన్ ధృత్వా శేషం ద్వాదశాక్షరేణ మూర్ధ్ని విన్యసేత్. అథ ఓం కేశవాయనమ ఇత్యాదిభి ష్షడంగన్యాసం కరన్యాసంచ కుర్యాత్ ॥ చతుశ్చక్రం నమస్యామి కేశవం కనకప్రభమ్ । నారాయణం ఘనశ్యామం చతుశ్శంఖం నమామ్యహమ్ ॥ మాధవం మణిభంగాభం చింతయామి చతుర్గదమ్ । చంద్రభాసం చతుశ్శార్ఙ్గం గోవింద మభిసంశ్రయే ॥ విష్ణుం చతుర్హలం వందే పద్మకింజల్కసన్నిభమ్ । చతుర్ముసల మబ్జాభం సంశ్రయే మధుసూదనమ్ ॥ అగ్నివర్ణం చతుఃఖడ్గం భావయామి త్రివిక్రమమ్ । వామనం బాలసూర్యాభం చతుర్వజ్రం విభావయే ॥ శ్రీధరం పుండరీకాభం చతుఃపట్టస మాశ్రయే । చతుర్ముద్గర మభ్యేమి హృషీకేశం తటిత్ప్రభమ్ ॥ పంచాయుధం పద్మనాభం ప్రణమామ్యర్కరోచిషమ్ । దామోదరం చతుఃపాశ మింద్రగోపనిభం భజే ॥ వాసుదేవ ముపాసేహం పూర్ణేంద్వ

యుతసన్నిభమ్ ॥ ఇతి ధ్యాత్వా; ఓం । మక[illegible] [illegible]ఘ్ [illegible]ా సకా[illegible] [illegible]
రంజలిం కుర్యాత్. [illegible]స్వాహా[illegible]గాంగలక్ష్మీ॥

నారదీయే- కంఠేతు ధారయేద్యస్తు [illegible]తాత్.
తత్కాష్ఠంవా ఽపి రాజేంద్ర తస్య నాస్త్యుపపాతకమ్ ॥ [illegible]
శాంతయే పుష్టయే ముక్త్యై తులసీకాష్ఠజో మణిః । సర్వసిద్ధిప్రదః
పాద్మోమణి ర్ధార్యః శ్రియై బుధైః ॥ తులసీకాష్ఠమాలాంవై
పద్మాక్షమణిమాలికామ్ । కంఠాదినాభిపర్యంతం ధారయే ద్వైష్ణ
వోత్తమః ॥ అష్టోత్తరశతం మాలాం మానేన స్కంధలంబితామ్ ।
తులసీపద్మమణిభి ర్ధారయే దుపవీతవత్ ॥ విష్ణుమందిరే- ధారయంతి
పవిత్రాణి యేభక్తాః శ్రద్ధయా ఽన్వితాః । తేహి నిర్ధూత పాప్మా
నో మోదంతే దివి దేవవత్ ॥

అథ సంధ్యోపాసనవిధిః.

పితామహః- అనాగతాంతు యే పూర్వా మనతీతాంతు
పశ్చిమామ్ । సంధ్యాంనోపాసతే విప్రాః కథంతే బ్రాహ్మణాః స్మృ
తాః ॥ యోగయాగవల్క్యః- బ్రహ్మణోపాస్యతే సంధ్యా విష్ణునా
శంకరేణచ । తస్మా దుపాసయే ద్దేవీం శ్రేయస్కామో ద్విజోత్త
మః ॥ పితామహః- నక్షత్రజ్యోతిరారభ్య సూర్యస్యోదయ దర్శ
నాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతి తాంప్రాహుః శ్రుతయో మునిసత్తమాః ॥
సంగ్రహే- ఉదయా త్ప్రాక్తనీ సంధ్యా ఘటికాత్రయ మిష్యతే ।
సాయంసంధ్యా త్రిఘటికా అస్తాదుపరి భాస్వతః ॥ రహస్యామ్నా
య బ్రాహ్మణే- "ఆసూర్యోదయా త్ప్రాఙ్ముత్తరాశాభిముఖ స్త్వప
రోత్తరాశాభిముఖ ఆ నక్షత్రోదయా" దితి వ్యవస్థా మాహ. దక్షః-
రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సంధ్యాయాఃకాల ఉచ్యతే । దర్శనా
ద్రవిరేఖాయా స్తదన్తో మునిభిః స్మృతః ॥ తదేవం ప్రాగుదయా

అథ తు... కాల ఇతి శ్రుతిస్మృతి శతసిద్ధత్వాత్
... కించనః పూర్వాభిముఖా స్సంధ్యాయాం
... తా ఆప ఊర్ధ్వం విక్షిపంతీ" తి విశిష్టవి
... సంధ్యాయామేవార్ఘ్య ... దానాది శ్రుతేః "ఊ
ర్ధ్వం ... సంధ్యయోః క్షిపేత్" ఇతి స్మృతేశ్చ ఉదయాత్ప్రాగేవా
ర్ఘ్యదానం దేయ మితిసిద్ధమ్. ఏవంచ సతి "ఉద్యంత మ స్తంయంత
మాదిత్య మభిధ్యాయన్ కుర్వన్ బ్రాహ్మణోవిద్వాం త్సకలం భ
ద్రమశ్నుతే ॥ అథోపతిష్ఠే దాదిత్య ముదయంతం దివాకర" మి
త్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః ఉదయోపస్థానమేవ ముఖ్యమ్; ఉదయా
త్పరంతు గౌణమితి వివేకః. కించ అపత్సు గౌణాభ్యనుజ్ఞానేఽపి రా
ష్ట్రక్షోభజలాలాభాశక్తయో ర్వ్యత్రాప త్తదభావేఽపి సర్వదా
తదనుష్ఠానే సంధ్యాతి క్రమదోషో దుర్వార ఇత్యలమ్. అత్రశ్రుతిః-
బ్రహ్మవాదినోవదంతి ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణోఽహోరాత్రి సంయోగ
సంధ్యా ముపాస్తే కస్మాత్త్రాత స్తిష్ఠ న్బ్రాహ్మణ స్సాయమాసీన
స్సంధ్యాముపా స్తే । కాసంధ్యా కశ్చసంధ్యాకాలః కించ సంధ్యా
యాస్సంధ్యాత్వం దేవాశ్చాసురాశ్చా స్పర్ధంత తేఽసురా ఆదిత్యమ
భిద్రవన్ ఆదిత్యోఽభిభేత్తస్య హృదయం కూర్మరూపేణాతిష్ఠత్ । స
ప్రజాపతి ముపాధావత్ । తస్య ప్రజాపతి రేతద్భేషజ మపశ్యత్ ।
ఋతంచ సత్యంచ బ్రహ్మచోంకారంచ త్రిపదాం గాయత్రీం బ్రాహ్మ
ణముఖ ముపశ్య త్తస్మా ద్బ్రాహ్మణో ఽహోరాత్ర సంయోగ సం
ధ్యాముపా స్తే సజ్యోతిజ్యోతిషో దర్శనా త్సోస్య సంధ్యాకాలః ।
సాసంధ్యా తత్సంధ్యాయా స్సంధ్యాత్వం యత్సాయ ముపాసీన స్సం
ధ్యాముపాస్తే తయా వీరస్థానంజయతి యత్ప్రాత స్తిష్ఠన్ సతయా
స్వర్గం లోకం జయతి । అథ యదపః ప్రయుఙ్క్తే తావిప్రుషో వజ్రీ
భూత్వా అసురానపఘ్నంతీ" తి. ఇతి సంధ్యాశబ్దార్థనిర్ణయః.

అథ పాదౌహస్తౌ ప్రక్షాళ్య ... మక... ... ... షు
సంగ్రహే- ఏవం ధృతోర్ధ్వపుండ్రః స్న... సకా... ... ...
నిధాయ దక్షిణంపాదం జలేనామంతథాస్థలె ... ...స్థాంగలస్థి
స్సపవిత్రికరో ద్విజః । పరిశానాయస్య సంకల్ప... ...తాత్ ...
జ్జలె ॥ అగ్నిబీజం విలిఖ్యాంతశ్శ క్తిబీజం లిఖ త్తతః । కోణోపరి
లిఖే త్త్రిసో వ్యాహృతీ రభిమంత్ర్యతత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిః
ప్రణవేన స్వమూర్ధని । వ్యాహృతీభిశ్చ గాయత్ర్యా ప్రోక్షయే
చ్ఛుద్ధమానసః ॥

జలేత్రికోణం విలిఖ్య హ్రీంకార మంత్రః కోణేషు ప్రణవం
దండేషు తిస్రో వ్యాహృతీః ప్రాగాదిక్రమేణ విలిఖ్య ప్రణవేన సంవే
ష్ట్య శోషణాది కంకృత్వా అస్త్రమన్త్రేణ రక్షాంకృత్వా గాయ
త్ర్యా త్రిరభిమంత్ర్య సురభిముద్రాం ప్రదర్శ్య మూలమన్త్రేణ
సప్తకృత్వోభిమన్త్ర్య.

ఆపోహిష్ఠేతి మంత్రస్య సింధుద్వీపఋషిః గాయత్రీచ్ఛందః
ఆపో దేవతా ఆంబీజం ఆంశక్తిః శ్వేతో వర్ణః ప్రోక్షణె వినియో
గః.

ప్రణవేన ప్రథమం తత స్సప్తభి ర్వ్యాహృతిభి స్తతో గాయ
త్ర్యా తత ఆపోహిష్ఠేత్యాది సప్తభిః- ఆపోహిష్ఠామయోభువః ।
తాన ఊర్జే దధాతన । మహేరణాయచక్షసె । యోవశ్శివతమోరసః ।
తస్యభాజయతేహనః । ఉశతీరివ మాతరః । తస్మా అరంగమామవ
ఇత్యేతైర్మంత్రైః బ్రహ్మతీర్థేనాదాయ దేవతీర్థేన శిరసి ప్రోక్ష్య,
యస్యక్షయాయ జన్వథ ఇతి పాదద్వయే, ఆపోజనయథాచనః ఇతి
పునశ్శిరసిప్రోక్ష్య ఓం భూ ర్భువ స్సువ రిత్యాత్మానం పరిషిచ్య.

ఆపోహిష్ఠాది మంత్రాణాం వ్యాఖ్యా స్సంతి సహస్రశః ।
గ్రన్థవిస్తర భయాద్ ... వ్యాఖ్యానం క్రియతే మయా ॥ ఆపో

అథ శ్రుతి[illegible]రాత్రాది సచ్ఛాస్త్రేషు పరమాత్మా [illegible] కిం[illegible] దేవతాశబ్దా స్సర్వే పరమాత్మ [illegible]నం [illegible]చకాః, అతో ఉపస్థపరతయా ప్రతీయ [illegible] సంస్థాన[illegible]ర్థానాం నామరూపవ్యాకరణ శ్రుత్యా పరమాత్మ పరత్వం వేదాంతేషు ని[illegible]తమ్. ఆపోహిష్ఠామయోభువః- హే ఆపః యూయం మయోభువః స్థాహి, సర్వస్య ప్రాణి[illegible]తస్య మయో. హిసుఖం, సుఖభూమయోహి; యద్వైదికేనం తన్మయః ఇతి. తానఊ[illegible] [illegible]దధాతన- ఏవం సుఖభూమిత్వాత్, తాః- యూయమ్, నః- అ స్మాకం, ఊర్జే, ఊర్జ- మన్నం, దధాతన- దదత, దధాతనేతి దధతే దానవాచినో లోట్ పరస్మైపదం మధ్యమపురుష బహువచనమ్. మహేరణాయచక్షసే- మహే- మహతే, రణాయ- రమణీయాయ, చక్షసే- చక్షుషే, అస్మదుక్తాన్న ప్రార్థనం కిమర్థ మిత్యాపేక్షాయా మి న్ద్రియ ప్రకాశనసిద్ధ్యర్థ మితి గమ్యతే: ఇంద్రియాణా మన్నేన హి మహత్త్వం రమణీయత్వంచ. యద్యప్యన్నమయం హిసోమ్యం మన ఇత్యన్నస్య మనఃపోషకత్వమేవ, తథాప్య[illegible]న్నశబ్దేన ఇంద్రి యపోషకా విషయా ఉపలక్ష్యంతే ॥ యోవశ్శివతమోరసః, శివత మః- పుణ్యతమః, సంసారభేషజభూతో రసవిశేషః, తస్యభాజయత- తంరసంసేవయత, య[illegible]నశబ్దః పరమాత్మపరః "రసోవై సః, । రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీ" తి శ్రుతేః. ఉశతీరివమాతరః- ఉశతీః- స్నేహయుక్తాః, మాతరః స్వదారకాణ్ స్తన్యేన పోషయం తి తద్వత్ యూయ మస్మాన్ స్వశేషభూతాన్ యుష్మదీయ రస విశేషేణ పోషయ తేతిభావః. తస్మా అరంగమామవో యస్యక్షయా య [illegible]న్వథ- హే అపః యూయం, యస్యరసస్య, క్షయాయ- నివాసా య, జిన్వథ- ప్రీతాభవత, స్వానుభవోపి బ్రహ్మణః ప్రియతమ ఏవ. తస్మాత్; [illegible]స్మై- తస్యరసస్య సిద్ధ్యర్థ[illegible]ం, అరం- అలం, పర్యాప్తిం,

[illegible] మక [illegible] షు
గమామ-గచ్ఛేమ, "యత్ర నాన్యత్పశ్య [illegible] సకా [illegible]
ద్విజానాతి సభూమే" తిశ్రుతేః ॥ ఆప [illegible] న్నాంగలస్యో
నః- అస్మాకం పూర్వోక్తం రసం దత్వా, [illegible] తాత్.
వయంచ తేనైవ రసేన జాతాః స్మః నాన్యథా, బ్రహ్మైవ [illegible]
హి సజ్జన్మ సత్తాచ జీవస్య, "సహివిద్యాత స్తం జనయతి తచ్ఛ్రే
ష్ఠంజన్మ అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద। సంతమేనం తతోవిదు" రిత్యా
దిక మత్రభాష్యమ్. అత్రాప్శబ్దేన పరమాత్మాభిధీయతే, బహువచ
నైరుక్తిస్తు శబ్దసాధుత్వాయ, 'దారాఃకళత్ర' మిత్యాదివత్. ఏతైః
పరీక్ష్య ॥

సూర్యశ్చేత్యనువాకస్య అగ్నిఋషిః గాయత్రీఛందః సూ
ర్యోదేవతా। సుంబీజం దింశక్తిః శ్వేతోవర్ణః అంతఃకరణశుద్ధ్య
ర్థే అపాంప్రాశనే వినియోగః. సూర్యశ్చ మామన్యుశ్చ మన్యు
పతయశ్చమన్యుకృతేభ్యః। పాపేభ్యోరక్షంతాం। యద్రాత్రియాపా
మకార్షం। మనసావాచాహస్తాభ్యాం పద్భ్యా। ముదరేణశిశ్నా।
రాత్రి। స్తదవలుమ్పతు యత్కించ దురితం మయి। ఇదమహంమా
మమృతయోనౌ సూర్యేజ్యోతిషి జుహోమి స్వాహా ॥

సుష్ఠు ఈరయతి ప్రేరయతీతి సూర్యః పరమాత్మా. మ
న్యుః క్రోధః, మన్యుపతయో- రాగాదయః, ఏతే సర్వే, మా- మాం,
మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యోరక్షంతాం- అత్ర మన్యుశబ్దేన రాగాద
యో లక్ష్యంతే తన్మూలత్వాత్సర్వ పాపానామ్ రాత్రియా- రా
త్రియాం, మనసా వాచా హస్తాభ్యాం పద్భ్యా ముదరేణ శిశ్నా-
శిశ్నేన, యత్పాపమకార్షం తత్ పాపం, రాత్రి- భగవాన్,
అవలుంపతు- నాశయతు, రాదానె త్రైజ్ రక్షణే; యత్కించ దురి
తంమయి- ప్రారబ్ధరూపం వర్తతే తదపి నాశయతు, తత్తత్పురుషా
నుగుణ్యేన ప్రారబ్ధకర్మమానసిద్ధమ్. నను సాధనానుష్ఠాన మంతరేణ

అథ శ్రుతి ము... త్రిరితి శంకాయాం మనస్థాన ప్రకారమా
... కిం హం- అనన్యగతిత్వా కించన్యాదియుక్తః,
- ...నం త్వ... కారణభూతే జ్యోతిషి- నిరుపాధిక జ్యోతి
షి సంభావ్య- పరమాత్మని, మాంజుహోమి- ఆత్మానం భగవ
త్పాదయోః సమర్పయామీత్యర్థః. స్వాహేతి సమర్పణమంత్రః.
జగత్కారణభూతే మోక్షప్రదే భగవతి న్యస్తభరస్య సమస్త ప్రతి
బంధకనివృత్తి పూర్వకం స్వానుభవం ప్రయచ్ఛతి భగవానితి హృ
దయమ్. ఇతి జలం ప్రాశ్య సకృదాచమ్య ॥

దధిక్రావ్ణ్ణ ఇతి మంత్రస్య వామదేవఋషిః అనుష్టుప్ ఛం
దః విశ్వేదేవా దధిక్రావాణా దేవతా; నింబీజం మంశక్తిః శ్వేతో
వర్ణః ప్రోక్షణే వినియోగః. దధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషం । జిష్ణోరశ్వ
స్యవాజినః । సురభినో ముఖాకరత్ । ప్రణ ఆయూగ్ంషి తారి
షత్ ॥ దధత్ జగత్ క్రామతీతి దధిక్రావా పరమాత్మా, దధి
క్రావ్ణ్ణ ఇతి షష్ఠ్యేకవచనమ్. జిష్ణోః- జయశీలస్య, అశ్వస్య- సర్వ
లోకవ్యాప్తస్య, వాజినో- వేగవతః, అకారిషం- స్తుతిం కుర్యాన్.
సురభినో ముఖాకరత్- సచ దధిక్రావా, నః- అస్మాకం ముఖా-
ముఖాని, సురభి- సురభీణి, కరత్- కుర్యాత్, అత్ర ముఖశబ్దేన
మన ఉపలక్ష్యతే. ప్రణ ఆయూగ్ంషితారిషత్- నః- అస్మాకం,
ఆయూంషి, ప్రతారిషత్- ప్రకృష్టాని నిరుపద్రవాణి కుర్యాత్,
వ్యవహితాశ్చేతి ప్రశబ్దస్య ఉత్తరేణాన్వయః.

ఇతి "ఆపోహిష్ఠే" తిచ ప్రోక్ష్య ప్రాణానాయమ్య అర్ఘ్యప్ర
దాన మంత్రస్య బ్రహ్మఋషిః గాయత్రీఛందః సూర్యో దేవతా ।
ణింబీజం యంశక్తిః నః ప్రచోదయాత్ కీలకం అర్ఘ్యప్రదానే విని
యోగః । ఓం తత్సవితుః బ్రహ్మాత్మనే అం హృదయాయనమః । వరే
ణ్యం విష్ణ్వాత్మనే ఈం శిరసేస్వాహా । భర్గోదేవస్య రుద్రాత్మనే ఊం

శిఖాయైవౌషట్ । ధీమహి సత్యాత్మ[illegible] మక[illegible] షు
ధీమోయోనః విశ్వాత్మనే ఓం నేత్రాభ[illegible] సకా[illegible]వర
త్ ప్రకాశాత్మనే . అః అస్త్రాయఫట్ [illegible] లస్త్ర
[illegible] తాత్.
పరంజ్యోతి ర్మూలభూతం పరాత్పరమ్ । మూలే బ్రహ్మ[illegible]
మూలభూతం సదాశివోమ్ ॥ హృదిస్థం సర్వలోకస్య మండలాం
తరవ్యవస్థితమ్ । చింతయ స్పరమాత్మానం అపఊర్ధ్వం వినిక్షిపేత్॥
ఏవం ధ్యాత్వా.

ద్రుపదాదవేతి మంత్రస్య గోకులరాజపుత్రఋషిః అనుష్టు
ప్ఛందః ద్రుపదా దేవతా మమ పాపపురుషనిరసనె వినియోగః ॥
ద్రుపదెతి జలమాదాయ ఆఘ్రాయ వామభాగే క్షాలె విసృజ్య పున
జలమాదాయ ద్వాపాదా జలేసమా కృత్వా తజన్యంగుష్ఠసం
యోగవర్జం గాయత్ర్యా అఘ్ర్యత్రయందత్వా ప్రాణానాయ
మ్య- యదద్యకచ్చేత్యస్య మంత్రస్య సూర్యోఋషిః గాయత్రీఛందః
సూర్యో దేవతా । ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యే వినియోగః ॥ "యదద్యక
చ్చ వృత్రహా న్నుదగా అభిసూర్యో (సర్వం) తదింద్రతెవశె" ఇతి
ప్రాతః ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యందత్వా । మధ్యాహ్నే ఉత్తైదెత్యస్య
మంత్రస్య హుతాశనఋషిః అనుష్టుప్ఛందః, హుతాశనో దేవతా॥
ఉత్తైదభిశృతా మఘవర్న వృషభం నర్యాపసం । అస్తారమేతి సూర్య
స్య వాగ్ంసశ్శుచిషత్" సాయాహ్నే-నతస్యేత్యస్య మంత్రస్య వైవ
స్వత విశ్వమానఋషిః ఉష్ణిక్ఛందః అగ్నిర్దేవతా । నతస్యమాయ
యాచ నపురీ శితమర్త్యః । యోఅగ్నయె దదాశ హవ్యదాతిభిః"
ఏవమర్ఘ్యందత్వా ॥

అస్త్రోపసంహారం కృత్వా ఓం ఋగ్వేదాయ బ్రహ్మణేస్వా
హా యజుర్వేదాయ విష్ణవెస్వాహా సామవేదాయ రుద్రాయస్వాహా

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

అథ తుసి మసి బ...హాసపురాణాభ్యాంనమః అగ్నయెనమః పుర...త్రి...తి కిం...

...మంత్రస్య బ్రహ్మభార్గవ ఋషిః గాయత్రీ ...సంధానలమూర్తి ర్దేవతా । ఐం బీజం క్లీం శక్తిః సౌంకీలకం అస్త్రోపసంహారె వినియోగః । ఓం అఘోరాస్త్రాయనమః । ఇంద్రాయనమః । నరాజ్ఞా...య శిరసెస్వాహా । నరాయ శిఖాయై వౌషట్ । సాస్త్రాయ కవచాయహుం । ననారాచాయ నేత్రాభ్యాంవౌషట్ । హుంఫట్ స్వాహా । అస్త్రాయఫట్ । అంజలింబధ్వా । పరమాత్మాన మాత్మానం భావయత్వా ద్విజోత్తమః । ఆత్మాన మాత్మనా ధ్యాత్వా ఆత్మాన ముపసంహరేత్ ॥ ఆమూలం బ్రహ్మరంధ్రాన్తం కోటిసూర్యసమప్రభమ్ । మనసావాయుకోధేన పశ్యేదాత్మా నిరన్తరమ్ ॥ సోహమగ్ని రహంజ్యోతి రర్కజ్యోతి రహంశివః । ఆత్మజ్యోతిరహం శుక్ల స్సర్వజ్యోతి రసా మహోహామ్॥ దోంవసా సెజరగోప । త్యాదచోప్రనోయోమోధి హిమధీస్యవ దెర్భ యుంణిరెవ తువిత్సత వఃన్సువర్భుభూహోమ్ । అవాయ వ్యావాయవ్యా ఓంపొగ్యాయవ్యావాయవ్యయా ఇతి జపిత్వా పాతిఃఅహరోసి పాప్మానం మె విద్ధి । ఓం ఐం సూర్యాయనమ ఇతి యోనిముద్రాం ప్రదర్శ్య । మధ్యాహ్నె ఉద్వగోసి పాప్మానం మె విద్ధి ఓం క్లీం సూర్యాయనమః । సాయాహ్నే సంసర్గోసి పాప్మానం మె విద్ధి ఓం సౌం సూర్యాయనమః ॥ అథాంజలింబధ్వా "హిరణ్యగర్భః + విధేమ" ఇతి జపిత్వా । మధ్యాహ్నె- "హగ్ంసశ్శుచిషది" తి జపిత్వా ॥ ఉత్తిష్ఠ దెవిగంతవ్యం పునరాగమనాయచ । ప్రసీదదెవి తుష్టాత్వం ప్రవిశ్య హృదయం మమ ॥ ఇతి జపిత్వా జలం స్పృష్ట్వా పాణినాహృదయమాలభ్య జలాదుత్థితాం గాయత్రీం స్వహృదయం ప్రవిష్టాం ధ్యాత్వా ॥

అసావాదిత్యేతి మంత్రస్య బ్ర... మక... ...
ఆదిత్యో దేవతా ప్రదక్షిణే వినియోగః ... సకా...
ఽఽచమ్య కేశవాదిద్వాదశ తర్పణం కృత్వా ... త్.

తథా శ్రీపాంచరాత్ర రక్షాయాం "అథ సంధ్యా...
ఘ్యత్రయం దత్త్వా ప్రదక్షిణం పరిక్రమ్య మార్గశీర్షాది మాసే
శాః ... త్రిః తర్పయిత్వే" తి. మార్గశీర్షాదిమాసేశాః
కేశవాదయః, యద్వాజ్యోతిషే- కృష్ణోఽనంతోఽచ్యుతశ్చక్రీ వై
కుంఠోఽథ జనార్దనః। ఉపేంద్రో యజ్ఞపురుషో వాసుదేవస్తథా హ
రిః ॥ యోగీశః పుండరీకాక్షో మాసనామాన్యనుక్రమాత్ ॥ అను
క్రమాత్- మార్గశీర్షమాసాద్యనుక్రమాదిత్యర్థః. హారీతః- ద్వాద
శైవతు మాసాస్తు కేశవాద్యైరధిష్ఠితాః। ఆరభ్యమార్గశీర్షంతు
యథా సంఖ్యం ద్విజోత్తమః ॥ తథైవ వసిష్ఠః- చైత్రాది ద్వాదశై
ర్మాసై ర్మూర్తిభి ర్ద్వాదశైర్యుతమ్। ఆరభ్యమార్గశీర్షంతు కేశవా
ద్యై రధిష్ఠితమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారే- భూమిష్ఠ ముదకం స్పృష్ట్వా
ప్రసవ్యేన కరేణతు। మార్జనాద్యాచరే ద్విద్వాన్ సంధ్యాకర్మను
సర్వదా ॥ చంద్రికాయామ్- జానుభ్యా ముపరిష్టాత్తు శుష్కవా
వాసాః స్థితోజలే। సంధ్యా మాచమనం కుర్వన్ శుచిస్స్యా దశుచి
స్త్వయః ॥ తథా- జానుమాత్రే తదూర్ధ్వంవా జలేతిష్ఠన్ శుచిర్భ
వేత్ ॥ వామహస్తే జలంకృత్వా యేతు సంధ్యా ముపాసతే।
సాసంధ్యా వృషలీ జ్ఞేయా అసురాస్తేన తర్పితాః ॥ ఇతీదం వచనం
మృణ్మయాది పాత్రవిషయమ్; సంధ్యాం తీర్థే హరిదేవాఽపి
భాజనే కాంస్యసంభవే। ఔదుంబరేఽథ సౌవర్ణే రాజతే దారు
సంభవే ॥ కృత్వాతు వామహస్తేవా సంధ్యోపాస్తిం సమాచరేత్ ॥
ఇతి బ్రాహ్మణస్మరణాత్; సంగ్రహే- ద్వౌపాదౌతు సమౌకృత్వా

అథ తుకి మస్ ... గోశృంగమాత్రి ముద్ధృత్య జలమర్ఘ్య
... కిం ...
... శ్వాసం ... ఖే నృపాతిక్షిప్తే రోగార్తే శావసూత
కె। సంధ్యావందన విచ్ఛిత్తిర్నదోషాయ కదాచన ॥ పులస్త్యః-
సూతకె మృతకెచైవ సంధ్యాకర్మ నసంత్యజెత్। మనసోచ్చారయె
న్మంత్రాన్ ప్రాణాయామ మృతేద్విజః ॥ అర్ఘ్యాంతు ప్రక్షిపే
ద్వాచా పంచయజ్ఞాంస్తు వర్జయేత్। సంధ్యా మిష్టిం చరుం హో
మం యావజ్జీవం సమాచరేత్ ॥ నత్యజేత్సూతకెవాఽపి త్యజన్గ
చ్ఛేదధోద్విజః ॥ శ్రీవారాహే భగవత్సేవా సమయె సంధ్యాలిక్రమె
దోషాభావః కథితః. యస్మిన్కాలే విశాలాక్షి యస్య యత్కర్మ
చోదితమ్। తత్కాలె కర్మ తత్త్యక్త్వా మాముపాస్తే నయోయది ॥
సదోష స్తత్ర దెవెశి భవత్యేవ న సంశయః ॥ రథ్యాంగతెచ దెవెశె
ఆస్థానుచాస్థితె సతి। మధ్యే సంధ్యా మనుప్రాప్తాం దృష్ట్వా వెదా
ర్థమోహితాః ॥ సంధ్యోపాస్తిం ప్రకుర్వంతి విప్రా విష్ణుపరాఙ్ము
ఖాః। శ్వానయోనిశతం ప్రాప్య చాండాలీం యోని మాప్నుయుః॥
బోధాయనః ॥ తత్ర సాయమతిక్రమె రాత్ర్యుపవాసః ప్రాతరతిక్ర
మె అహరుపవాస ఇతీదమబుద్ధి పూర్వవిషయమ్. బుద్ధిపూర్వేతు
“వెదోదితానాం కృత్యానాం కర్మణాం సమతిక్రమె। స్నాతకవ్రత
లోపెచ ప్రాయశ్చిత్త మభోజన” మితి మనూక్త దినోపవాసః
కార్యః. రత్నాకరె- “అర్ఘ్యప్రదానతః పూర్వ ముదయె ఽస్తమ
యెపివా। గాయత్ర్యష్టశతం జప్యం ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజాతిభి” రితి
తదుపవాసాశక్తవిషయమ్. తతశ్చ- సంధ్యావందనహానౌతు ॥ సం
ధ్యామాపది నోపాస్త” ఇతి ప్రజాపతి సంవర్తాద్యుక్తాష్ట సహస్ర జప
శ్చిరకాలాపద్విషయ ఇతి మంతవ్యః। మాసాతిక్రమెకృచ్ఛ్రాదికా
ర్యమ్.

అథ జపవి[illegible] మక[illegible] [illegible]

[illegible] సకా[illegible]

మనుః- పూర్వాం సంధ్యాం జ[illegible]ర్క-దర్శనాత్ । పశ్చిమాంతు సమాసీన స్సమ్య[illegible]విభావనాత్ ॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపం తిష్ఠే న్నైశమేనో వ్యపోహతి । పశ్చిమాంతు సమాసీనో మలంహంతి దివాకృతమ్ ॥ నతు తిష్ఠేత యః పూర్వాం నోపాసీతేతి పశ్చిమామ్ । స శూద్రవద్బహిష్కార్య స్సర్వస్మా ద్ద్విజకర్మణః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- జపన్నాసీత గాయత్రీం ప్రత్యగా తారకోదయాత్ । సంధ్యాం ప్రా క్ప్రాతరేవంహి తిష్ఠన్నాసూర్యదర్శనాత్ ॥ 'ఆసూర్యదర్శనా' దితి స్మరణా దుదయానంతర మాసీనేన జపః కార్య ఇతి నభ్రమితవ్యమ్. తాదృశవచనాభావాత్; కించ స్మృత్యంతరె విశేషః- తథా మధ్యమసంధ్యాయా మాసీనః ప్రాఙ్ముఖోజపేత్ । స్థితో జపె త్సదాకాల మాదిత్యాభిముఖో ద్విజః ॥ జపె పున రాదిత్యాభిముఖశ్చ త్సదాకాలం- ప్రాతర్మధ్యాహ్నాంతరాచ సర్వస్మిన్కాలె, స్థితఏవ గాయత్రీంజపె దిత్యర్థః.

అథ ప్రాణాయామవిధిః.

మనుః- దహ్యంతె ధ్మాయమానానాం ధాతూనాంహి యథామలాః । తథేంద్రియాణాం దహ్యంతె దోషాః ప్రాణస్య నిగ్రహాత్ ॥ కర్మదీపె- దేవార్చనె జపె హోమె స్వాధ్యాయె శ్రాద్ధకర్మణి । స్నానె దానె తథాధ్యానె ప్రాణాయామా స్త్రయస్త్రయః ॥ ఆదావంతెచ గాయత్ర్యాః ప్రాణాయామా స్త్రయ స్త్రయః । సంధ్యాయా మర్ఘ్యదానెచ ప్రాణాయామైక ఉచ్యతె ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు తథైనచ కనిష్ఠయా । ప్రాణాయామస్తు

అథ తు [illegible] వినా ॥ తర్జనీమధ్యమయోరగ్రం [illegible] తి కిం [illegible] । తర్జనీం మధ్యమాం స్పృష్ట్వా జపేత్ శూ [illegible] త [illegible] ॥ అఖండాదర్శే- ప్రాతస్తిష్ఠన్ ప్రాణాయామేన శుద్ధ్యతి సాయమాసీనః ప్రాణాయామేన శుద్ధ్యతీతి. అత్ర ప్రాణాయామాః స్తిష్ఠతైవ కర్తవ్యాః. *నారదీయే-అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయస్తు తయోర్వరః । అభిధ్యానంవినా గర్భస్సగర్భస్తత్సమన్వితః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- శనైర్నాసాపుటే వాయు ముత్సృజేన్నతువేగతః । నకంపయేచ్ఛరీరంతు సయోగీ పరమోమతః ॥ ఇడయా వాయు మాపూర్య బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్। పూరయిత్వోదరం తేన నాసాగ్రనయనద్వయః ॥ ధ్యాయన్ విరేచయే త్పశ్చా న్మందం పింగళయా పునః ॥ వ్యాసః- నాభిపద్మస్థితంధ్యాయే జ్జగత్ప్రత్తం పూరణేనతు । నీలోత్పలాభం హృత్పద్మే కుంభకేన జనార్దనమ్ ॥ లలాటస్థం శివం శ్వేతం రేచకేనాపి చింతయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- భూర్భువస్సునర్మహర్జన స్తప స్సత్యం తథేతి చ । ప్రత్యోంకార సమాయుక్తా స్తథా తత్సవితుః పరమ్। ఓమాపో జ్యోతిరిత్యేత చ్ఛిరః పశ్చా త్పరియోజయేత్ ॥ త్రిరావర్తనయోగాత్తు ప్రాణాయామస్తు శబ్దితః ॥ సంవర్తః- ప్రణవేనచసంయుక్తా వ్యాహృతీ స్సప్త నిత్యశః । గాయత్రీం శిరసాసార్ధం మనసా త్రిః పఠేద్ద్విజః ॥ సంగ్రహే- దశప్రణవ సంయుక్తాం సప్తవ్యాహృతి పూర్వకామ్ । గాయత్రీం శిరసాసార్థం మనసా త్రిజపే ద్ద్విజః ॥ భరద్వాజః- సమాహితమనాః ప్రాణానాయమ్యైవ తదాకృతిమ్ । జపిత్వైవం దశకృత్వః ప్రాగ్గాయత్రీం తతోజపేత్ ॥ జపక్రమో హ్యయమేవ స్యా త్సర్వపాపప్రణాశకః ॥ తదాకృతిం- కుంభకజపోక్తరూపామ్. స్మృత్యంతరేచ- సప్తవ్యాహృతి సంయుక్తాం గాయత్రీం శిరసాసహ । దశవారం జపిత్వైవ గాయత్రీంతు తతోజపేత్ ॥ భ

రద్వాజః- ఆమూత్ర్విత్వనువాకేన హ్యా మకి... మావాహ్య గాయత్రీం తతో ధ్యాయే... సకా... సవితా దేవతా యస్య ముఖ మగ్ని ... విశ్వామిత్ర ఋషి శ్ఛందో గాయత్రీ సావిత్ర్యతే ॥ అత్ర సవితా- పరమాత్మా, పరబ్రహ్మశబ్ద పర్యాయత్వా న్నదేవతాభేదభ్రమః కార్యః. అత్రశ్రుతిః- సయశ్చాయం పురుషే । యశ్చాసావాదిత్యే । సఏకః । నారాయణః పరంబ్రహ్మ తత్వం నారాయణఃపరః । నారాయణ పరోజ్యోతి రాత్మానారాయణఃపరః ॥ అతోత్ర సవితృశబ్దవాచ్యో విష్ణురేవ. తథా పరాశరః- పరమాత్మాచ సర్వేషా మాధారః పరమేశ్వరః । విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే ॥

అత్రానుష్ఠాన ప్రకారస్తు- అథ పాణినా జలమాదాయ ప్రణవ వ్యాహృతిభి ర్జపప్రదేశం ప్రోక్ష్య శోషణాదిభి ర్విశోధ్య ప్రాగుదఙ్ముఖ స్తిష్ఠన్ ప్రణవస్య ఋషిర్బ్రహ్మా దేవీగాయత్రీ ఛందః పరమాత్మా దేవతా । శుద్ధస్ఫటికోవర్ణః సర్వతత్వం తత్వం ప్రాణాయామే వినియోగః । అస్య పితామహః కాలభేదేన దేవతాభేద మాహ- ప్రణవస్య ఋషిర్బ్రహ్మా దేవతాగ్ని స్త్రియూ త్రిపాత్ । ఛందస్తు దేవీగాయత్రీ జపాదౌ వినియుజ్యతే ॥ జపకాలే త్రయూదేవో హోమకాలే హుతాశనః । ధ్యానకాలే పరంబ్రహ్మ విశ్వేదేవా స్తతో౽న్యదా ॥ "విష్ణుం భాస్వత్కిరీటాంగద వలయగళాకల్ప హారోదరాంఘ్రి శ్రోణీభూషా సువక్షోమణిమకుట మహా కుండలై ర్మండితాంగమ్ । హస్తోద్య చ్ఛంఖచక్రాంబుజగద మమలం పీతకౌశేయ (పీతం) (వాసం) మాశావిద్యోతదాభ ముద్యద్దిన కర సదృశం పద్మ సంస్థం నమామి" ఇతి ధ్యాత్వా ॥ భూరాది సప్త వ్యాహృతీనాం అత్రి భృగు కుత్స వశిష్ఠగౌతమ కాశ్యపాంగీరసా ఋషయః గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్ బృహతీ పఙ్క్తిత్రిష్టుబ్జగత్యశ్ఛం

అథ శ్రుతి మస్ ... వాగీశ వసుశౌంద్ర విశ్వేదేవా దేవతాః। ఋషి ... జాని, బ్రాహ్మీస్వాహా భవానీ నిత్యా విలాసినీ ప్రభాసిని ... శ్శక్తయః. షడ్జఋషభ గాంధార మధ్యమ పంచమధైవతనిషాదాస్స్వరాః, శ్వేతశ్యామ పీత పిశంగ నీల లోహిత నీలకనకాని వర్ణాః, ప్రాణాయామ ప్రయోగె వినియోగః ॥

న్యాసః- పాదయో జంఘయో జాన్వో స్తథైవ జఠరేపిచ । కంఠమూలే ముఖే మూర్ధ్ని క్రమేణ వ్యాహృతీ న్యసేత్ ॥ ఏవం పాదాదిమూర్ధాంతం వ్యాహృతి న్యాసముద్రాం ప్రదర్శ్య "పద్మముద్రా సౌరభేయీ శంఖముద్రా వరాహకౌ । వాసుదేవాత్మసంవిద్భ స_ప్త వ్యాహృతి ముద్రికాః ॥ స్వస్వోక్త వర్ణతనవో రూపయౌవన సంయుతాః । క్షౌమవస్త్రపరీధానా స్సర్వాభరణ భూషితాః ॥ దివ్యచందన లిప్తాంగా దివ్యమాల్యై రలంకృతాః । సితోపవీతహృదయా స్సపవిత్రచతుష్కరాః ॥ ఉన్నిద్రవదనాంభోజప్రభామండలమండితాః । జటాకలాపపూర్ణేందు ప్రభాపూరితదిఙ్ముఖాః ॥ అభయాకుశసద్రిగప్పాత్ర వరహ_స్త సరోరుహాః । ఏవం హోమజపారంభే ధ్యేయా వ్యాహృతయో ద్విజైః" ఇతి ధ్యాత్వా ॥

గాయత్ర్యాః ఋషి ర్విశ్వామిత్రః దేవీగాయత్రీఛందః సవితా దేవతా ॥ శుద్ధ స్ఫటికోవర్ణః, సర్వాత్మత్వం తత్త్వం, ప్రాణాయామేవినియోగః. న్యాసః- ఓం తత్సవితు బ్రహ్మాత్మనె హృదయాయ నమ ఇత్యాదిషడంగన్యాసః; ముక్తావిద్రుమహేమనీలధవళచ్ఛాయై ర్ముఖై స్త్రీక్షణై ర్యుక్తా మిందుకలానిబద్ధ మకుటాం తత్త్వార్థవర్ణాత్మికామ్ । గాయత్రీం వరదాభయాంకుశకశాం శుభ్రం కపాలం గుణం శంఖం చక్ర మథారవిందయుగళం హస్తైర్వహంతీం భజే॥ ఇతి ధ్యాత్వా ॥

సావిత్రీ శిరసో బ్రహ్మాఋషిః అనుష్టుప్ఛందః పరమాత్మా

దేవతా, శుద్ధస్ఫటికో వర్ణః సర్వ తత్త్వా ... సకా... వినియోగః ॥ ఇదం గాయత్రీశిరః ఉభాభ్యాం హస్తా... న్యస్య, ఉక్తప్రకారేణ ప్రాణాయామత్రయం ... కుంభకోక్త ప్రకారేణ దశవారం జపిత్వా, పున స్సకృ త్సావిత్రీ మావాహయేత్ ॥

ఆయాత్విత్యనువాకస్య వామదేవఋషిః అనుష్టుబ్జగతీఛందః గాయత్రీ దేవతా, ఆవాహనే వినియోగః, గాయత్ర్యా ఋషిః విశ్వామిత్రః దేవీగాయత్రీఛందః సవితా దేవతా; అగ్నిముఖా రుద్ర శిఖా విష్ణుహృదయా బ్రహ్మకవచా సాంఖ్యాయన గాయత్రీజపె వినియోగః.

అథ న్యాసః- ప్రథమంతు కరన్యాసం దేహన్యాస మతః పరమ్ । అంగన్యాసం తతః ప్రోక్త మేతన్న్యాసత్రయం క్రమాత్ ॥ తత్ర పూర్వ మస్త్రేణ కరశుద్ధిం కృత్వా ప్రణవేన కరయో ర్వ్యాపకం న్యస్య ॥ తత్ప్రకారం భరద్వాజ ఆహ- ప్రకోష్ఠయో ర్బహిః పాణ్యో స్తలయో స్తలపృష్ఠయోః । తలయో ర్మధ్యమే విప్రః కేవలం ప్రణవం న్యసేత్ ॥ ఏవం న్యస్య, ఓం భూః అంగుష్ఠాభ్యాంనమః, ఓం భువః తర్జనీభ్యాంనమః । ఓం సువః మధ్యమాభ్యాంనమః । ఓం తత్సవితుర్వరేణ్యం అనామికాభ్యాంనమః । ఓం భర్గోదేవస్యధీమహి కనిష్ఠికాభ్యాంనమః । ఓం ధియోయోనః ప్రచోదయాత్ కరతలకర పృష్ఠాభ్యాంనమః । గాయత్ర్యా శరీరే వ్యాపకన్యాసం కృత్వా ॥ ఓం భూః హృదయాయనమః, ఓం భువః శిరసే స్వాహా, ఓం సువః శిఖాయై వౌషట్, ఓం తత్సవితు ర్వరేణ్యం కవచాయహుం, ఓం భర్గోదేవస్యధీమహి నేత్రత్రయాయైవౌషట్. ఓం ధియోయోనః ప్రచోదయాత్ అస్త్రాయఫట్. అత్ర న్యాసః- అంగులీభి శ్చతసృభి ర్వక్షసో హృదయశీర్షయోః । ముష్టికాంగుష్ఠ శిరసా పశ్చిమేతస్య వర్మణః ॥ బహిః కరాభ్యాం దృక్ఫాలమధ్యే మధ్యాంగులై స్త్రిభిః ।

అథ తు[illegible] [illegible]శబ్దందిక్షు పార్శ్వ[illegible]యోః ॥ షడంగ
[illegible] [illegible] [illegible]త కిం[illegible]ప్రికారతః ॥ చంద్రికాయామ్- అంగు
ష్ఠేచైవ గోవిన్దం త[illegible]న్యాం (మధుసూదనమ్) తు మహీధరమ్ ।
మధ్యమాయాం హృషీకేశ మ[illegible]నామాయాం త్రివిక్రమమ్ ॥ కని
ష్ఠాయాం న్యసే ద్విష్ణుం కరమధ్యేతు మాధవమ్ । యత్కృతంచ
హుతం జప్తం దత్తమిష్టం విశేషతః ॥ హస్తన్యాస ప్రభావేన
సర్వం భవతిచాక్షయమ్ ॥ గోవిందాయ అంగుష్ఠాభ్యాంనమః,
మధుసూదనాయ తర్జనీభ్యాంనమః, హృషీకెశాయ మధ్యమాభ్యాం
నమః, త్రివిక్రమాయ అనామికాభ్యాంనమః, విష్ణవె కనిష్ఠికా
భ్యాంనమః, మాధవాయ కరతలకరపృష్ఠాభ్యాంనమః; ఏవం హస్త
న్యాసం కృత్వా ॥ సుముఖం సంపుటంచైవ వివృతం విస్తృ
తం తథా । ద్విముఖం త్రిముఖంచైవ చతుఃపంచముఖం తథా ॥
షణ్ముఖాధోముఖంచైవ వ్యాపకాంజలికే తథా । శకటం యమపా
శంచ గ్రథితం సమ్ముఖోన్ముఖం । ప్రలంబం (విలమ్బం) ముష్టికంచైవ
మత్స్యం కూర్మవరాహకౌ । సింహాక్రాన్తం మహాక్రాన్తం ముద్గ
రం పల్లవం తథా ॥ ఏతె ముద్రాశ్చతుర్వింశా గాయత్ర్యాం సు
ప్రతిష్ఠితాః । యదిముద్రాం నజానాతి సర్వం తన్నిష్ఫలం భవెత్ ॥
అత్ర మహాజన సమాగమె విశేషః- నజాతు దర్శయె న్ముద్రాం
మహాజనసమాగమె । బిభ్యంతి దెవతా స్తస్య విఫలంచ కృతం భ
వెత్ ॥ ఏవం విన్యస్య గాయత్రీ మావాహ్యచ యథావిధి । ధ్యా
త్వోపచారం సకలం కృత్వాథో జప మాచరేత్ ॥

ఏవం షడంగన్యాస ముక్త్వా అనంతరం జపప్రధానా న్నిత్య
జపె పున రెతావదెవ కార్యమితి గమ్యతె. ఫలాధిక్యాపెక్షాయాం
శక్తస్యాక్షరన్యాసాదయః కార్యాః. అథ ధ్యానమ్; ప్రాత ర్ధ్యజా
మి గాయత్రీం రక్తపద్మాసనె స్థితామ్ । రక్తాంబరాం రక్తవర్ణాం

[illegible]ష్యమ్,

రక్తమాల్యానులేపనామ్ ॥ కౌమారీం [illegible] మకి[illegible] [illegible] స్థు [illegible] క్రాం చతుర్భుజామ్ । ఉదాహరంతీం బ్ సకా[illegible] [illegible] వాహనామ్ ॥ యష్టిం కమండలుంచాపి [illegible]స్రువా వక్షమాలికామ్ । బిభ్రంతీం బ్రహ్మకవచాం చతుర్వింశతి కాక్షరామ్ ॥ అగ్నిముఖీం రుద్రశిఖాం శ్రీవిష్ణుహృదయాం శుభామ్ । అకారమూర్తికాం దేవీం సర్వాభరణభూషితామ్ ॥ ఇతి ధ్యాత్వా ఋషిఛందో దైవతం తురీయపదం న్యస్య; తురీయగాయత్ర్యాః అథర్వపుత్రో విమల ఋషిః తురీయగాయత్రీ ఛందః పరమాత్మా దేవతా । తస్యాష్టావక్షరాణి చత్వారిపదాని మాంప్రపయత్విత్యేతాభ్యాం సహ షట్పదానీతి షడంగానిస్యుః ॥ యోనిముద్రా సౌరభేయీ మహాయోని స్తథైవచ । సురభ్యజా లింగముద్రా మహాముద్రా నమస్క్రియా ॥ ధ్యానం- య ద్దైవాసురపూజితారుణనిభం సామాత్య తాగాగణైః పున్నాగాంబుజనాగపుష్పవకుళై ర్వ్యాప్తైస్సుసైర ర్పితః । నిత్యధ్యానసమ స్తయోగకరణం కాలాగ్నిరుద్రోపమం తత్సం హారహారం నమామి సతతం పాతాళమష్టం ముఖమ్ ॥ ఇతిధ్యాత్వా తురీయపదం జపిత్వా తేన గాయత్రీ ముపస్థాయాభిముఖీ కృత్య తాం మానసై రుపచారై రభ్యర్చ్య సాహమితి ధ్యాత్వా గాయత్ర్యర్థ మనుసంధాయ తథా "ఋషిఛందో దేవతాశ్చ ధ్యాత్వా మంత్రార్థ మేవచ । అనుష్ఠానం తతఃకుర్యా" దితి పితామహ వచనాత్ "జపస్యానంతరం వ్యాఖ్యాస్మర్తవ్యే" తి భరద్వాజవచనాచ్చ జపాద్యంత యో ర్గాయత్ర్యర్థో ఽనుసంధేయః. అథ ఋషిఛందో దేవతాకం మూలమంత్రం న్యస్య ఆదిత్యమండలే స్వారాధ్యం ధ్యాత్వా ఉపచారై రభ్యర్చ్య మూలమంత్రశిరస్కాం గాయత్రీం జపేత్ । తత్ర జపసమయే దశవారం గాయత్రీ జపస్యైకైకవారం తుర్యం జప్తవ్యమ్. తుర్యపాద ముపదేశలభ్యమ్.

అథ [illegible] వ్యాఖ్యానమ్. తత్ర ప్రణవ అకార [illegible] కిం? అకారః "యద్వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతేచ ప్రతిష్ఠితః । తస్య ప్రకృతి లీనస్య యః పర స్స మహేశ్వరః" ఇతి శ్రుత్యా భగవద్వాచకః, "అకారో విష్ణువాచక" ఇతి నియమాత్; అత్రత్య మహేశ్వరశబ్దో యోగవృత్త్యా విష్ణువాచకః 'అవరక్షణే' ఇతి ధాతోర్వ్యుత్పన్నత్వా ద్రక్షణవాచకః. 'అకారో వై సర్వా వాక్' ఇతి సర్వ వాచకకారణత్వాభిధానా త్సర్వవాచ్యకారణమేవ వదతీతి కారణవాచకోయ మకారః, కారణత్వోపయుక్తా జ్ఞానశక్త్యాదయః రక్షకత్వోపయుక్తా వాత్సల్యాదయశ్చ అత్రోపలక్ష్యంతే ॥

ఉకారో లక్ష్మీవాచకః, అవధారణవాచకో వా; "తదేవాగ్ని స్తద్వాయు స్తత్సూర్య స్తదుచంద్రమా" ఇతి ఏవకారస్య స్థానే ఉకారస్య ప్రయోగాత్; పంచవింశత్యక్షరో మకారః చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మక ప్రధానా ద్వ్యతిరిక్తం జీవాత్మాన మాహ- 'మ అవబోధనే' ఇతిధాతో ర్వ్యుత్పన్నస్య మకారస్య జ్ఞానగుణకత్వం చార్థః; అయమర్థః- మకారవాచ్యో జీవః అకారవాచ్యాయ నారాయణాయైవ శేషభూత ఇతి చతుర్థ్యలోపో ద్రష్టవ్యః, అన్యథా 'బ్రహ్మణేత్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత' ఇతి శ్రుతివిరోధః.

సప్తవ్యాహృతయః క్రమేణ భూరాది లోకానాం వాచకాః.

అథ గాయత్రీవ్యాఖ్యా- అగ్రే విశ్వామిత్రః- దేవస్య సవితు స్తస్య ధీయోయోనః ప్రచోదయాత్ । భర్గో వరేణ్యం తద్బ్రహ్మ ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే ॥ అగస్త్యః- యోదేవ స్సవితా ఽస్మాకం ధియో ధర్మాదిగోచరాః । ప్రేరయే త్తస్య యద్భర్గ స్తద్వరేణ్యాముపాస్మహే ॥ అనయో ర్వచనయో ర్భర్గశ్శబ్దస్తేజః పరత్వేన వ్యాఖ్యాతః; తథా వరదరాజీయే నిత్య మంత్రవ్యాఖ్యానేచ. తచ్ఛబ్ద

శ్రుతేర్యచ్ఛబ్దో ఽధ్యాహార్యః; సవితుః ప్రస... షు వి
తాసై ప్రసవానామీశే । ఉత్తరషే ప్రసకా... ఇతి శ్రు...;
వరేణీయం- వృణు సంభక్తౌ హ్య ప్రత్యయః. సర్వేషాం ప్రార్థనీయం,
యద్భర్గ- స్తేజః, భంజనా ద్భర్గః- ప్రకాశప్రదానేన జగతో బా
హ్యాంతరతమోభంజనత్వాత్, భర్జనాద్వా- కాలాత్మకతయా సకల
కర్మఫల హేతుత్వాత్, భరణాద్వా- వృష్టిదానేన భూతానాం భర
ణహేతుత్వాత్, దేవస్య- ద్యోతమానస్య, ధీమహీతి చింతాయామ్;
దేవస్య సవితు ర్వరేణ్యం యద్భర్గః తద్ధ్యాయామి- ఆదిత్యమండ
లాంతర్వర్తినం పరమపురుష మనుచింతయామః, “య ఏషోంతరాది
త్యే హిరణ్మయః పురుషః । అథ య ఏష ఏతస్మిన్మండలే ఽర్చిషి
పురుషః ॥ సవితృమండలమధ్యవర్తీ హిరణ్మయః” ఇత్యాది శ్రుతేః,
ధ్యేయోయస్సవితా, సః- అస్మాకం ధియః- హానోపాదానవిషయాణి
జ్ఞానాని, ప్రచోదయాత్- ప్రేరయేత్, ప్రేరయత్వితివా; తస్యసవితు
స్తద్భర్గ శ్చింతయామ ఇతి మంత్రదీపికాయామ్- దేవస్య సవితు
స్తేజో వరేణ్యం భర్గసంజ్ఞితమ్ । ధ్యాయేమహీతి శబ్దోక్తా. ధీమహీత్య
ర్థ ఉచ్యతే ॥ యచ్ఛబ్దశ్చ యదిత్యుక్తే లిఙ్గవ్యత్యయతో భవేత్ ॥

అథ శిరసః= ఓమిత్యనేన పరమాత్మోచ్యతే; “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మే”తి వచనాత్; పూర్వం వ్యస్తస్య ప్రణవస్యార్థ ఉక్తః, అత్రతు సమస్తస్య; అపో జ్యోతిరితి పంచభూతానాం తత్వాంతరాణాం చోపలక్షణమ్- ఏత త్సర్వం బ్రహ్మేత్యర్థః. ఏతత్సర్వం తత్వం బ్రహ్మాత్మకత్వేనాను సంధేయమితి యావత్. ఆద్యంతయోః ప్రణవయోః బ్రహ్మణ్యేవలయః, తస్మాదేవోత్పత్తిరితి జ్ఞాపనార్థః. పూర్వం ప్రణవేన జీవస్య భగవచ్ఛేషత్వముక్తమ్. ఏవం చేతనాచేతనాత్మక ప్రపంచ విశిష్టస్య పరమాత్మన ఉపాసనం గాయత్ర్యా ప్రతిపాద్యతే.

అథ తురీ తుస [illegible] స ఇతి పంచమ్యేక వచనేవ తుర్థీ; అనేన త్రిపశాత్మికా ప్రకృతి [illegible] త కిం ్యతే, తస్యాః పర- స్సకలకారణావస్థా యాః ప్రకృతేః పరఇత్యర్థః. ఓం ప్రణవవాచ్యః పరమాత్మా, సావత్- శోధనంమాం ప్రాపయత్వితి పదద్వయాధ్యాహారేణ యోజనా.

ఆయాత్విత్యాది=వరదా= సమాశ్రితానామభీష్టఫల ప్రదాయినీ, దేవీ- బ్రహ్మాత్మికా మాతృకాత్మికా వా, ఆయాతు- అస్మదను గ్రహార్థమాయాతు, కీదృశీ- అక్షరం బ్రహ్మసంమితం- నక్షరతీత్యక్షరం, నిత్యేత్యర్థః. బ్రహ్మసంమితం, బ్రహ్మ- వెదః, తత్సమ్మితం- తత్తుల్యేత్యర్థః. సర్వవెదతుల్యత్వం సర్వ వేదాం తసారత్వం గాయత్ర్యాః స్మృతిషు పశ్యతే. అత్రలింగవ్యత్యయ శ్ఛాందసః; గాయత్రీ- ప్రథమార్థే ద్వితీయా, సాహి దేవీ, ఛందసాం-వెదానాం, మాతా, నః-అస్మాకం, ఇదంబ్రహ్మ- స్తోత్రరూపం, జుషస్వ-గృహాణ, ఓజోసి- హెదెవి ఇంద్రియాణాం శక్తిరసి, సహోసి- వెగవతాం వెగోసి, బలమసి- బలవతాంబలమసి, బలం- భరణ సామర్థ్యం, భ్రాజః- ప్రకాశః, ప్రకాశవతాం ప్రకాశోసి, నామేతి ప్రసిద్ధా, దెవానాం ప్రసిద్ధంధామాసి, విశ్వమసి- సర్వమసి, యద్వా; విశ్వం- విష్ణుః, విష్ణువత్సర్వకర్మణశీలాసి, విశ్వాయు- శ్చతుర్విధ భూతజాతస్య ఆయుర్వర్ధన శీలాసి, సర్వమసి సర్వాయుః- సర్వేషా మనురక్తానాం వస్తూనాం నిర్వాహికాసి, కాలవిశెషానష్ఠాపికాచ; అభిభూః- సర్వదురితాభిభావనీ, ఏవమక్షరమిత్యాదినా యాదెవీ బహుధాస్తుతా తామావాహయాతాం గాయత్రీం ఓమితి మంత్రేణావాహయామి, ఓంకారరూపా మావాహయామీతివా; ఇయందెవీ గాయత్ర్యధిష్ఠాతృదెవతా; గాయత్రీ ప్రతిపాద్యస్తు పరమాత్మా నారాయణ ఏవెతి పూర్వమెవోక్తమ్.

అథ జపవిధిః

సకా

ఆచమ్య ప్రయతో నిత్య ముభేసంధ్యే సమాహితః ।
శుచౌదేశే జపం జప్య ముపాసీత యథావిధి ॥ ఏతదక్షర మేతాంచ జపన్వ్యాహృతి పూర్వికామ్ । సంధ్యయో ర్వేదవి ద్విప్రో వేదపుణ్యేన యుజ్యతే ॥ ఏతదక్షరం- ప్రణవః, ఏతాం- గాయత్రీం, వ్యాసః- ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీంతు తతో జపేత్ ॥ ఏవం మనువ్యాసాభ్యా ముక్తో జపప్రకారో గృహస్థవిషయ ఏవ; తథాన్యత్ర- ప్రణవవ్యాహృతీ స్తిస్రోగాయత్రీంచజపేత్క్రమాత్ ॥ క్రమాదితిక్రమ నియమాచ్చ, బ్రహ్మచారి గృహస్థయో రేకప్రణవైవ గాయత్రీ గ్రాహ్యా. అత్ర స్మృతిసారసముచ్చయే-సంపుటైకా షడోంకారా గాయత్రీ త్రివిధా మతా । తత్రైకప్రణవా గ్రాహ్యా గృహస్థైర్జపకర్మణి ॥ సంపుటాచ షడోంకారా గాయత్రీ నా మూర్ధ్వరేతసామ్। గృహస్థవత్తు జప్తవ్యా గాయత్రీ బ్రహ్మచారిభిః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- ఓంకారం పూర్వ ముచ్చార్య భూర్భువస్సువ ఏవచ । గాయత్రీం ప్రణవంచాంతే జపఏవ ముదాహృతః ॥ ఏషా సంపుటగాయత్రీ సర్వపాప ప్రణాశినీ ॥ మనుః- తిస్రో వ్యాహృతయః పూర్వం పృథగోంకారసంయుతాః । పునస్సంహృత్య చోంకారం మంత్రస్యాద్యంతయో స్తథా ॥ ఏతయా జ్ఞాతయా నిత్యం వాఙ్మయం విదితంభవేత్ । ఉపాసితం భవేత్తేనవిశ్వం భువనసప్తకమ్ ॥ ఏతయా- త్రిరూపయా గాయత్ర్యా. శౌనకః- కృతోత్థానాశకా ప్రాత స్సాయంచాధోముఖా కరా ॥ (అశ్వమేధికే- తస్మాదష్టాక్షరం మంత్రం మద్భక్తై ర్వీతకల్మషైః । సంధ్యాకాలేతు జప్తవ్యం సతతంచాత్మ శుద్ధయే ॥ అన్యేషామపి విప్రాణాం కిల్బిషంహి ప్రణశ్యతి । ఉభెసంధ్యే ప్యుపాసీత తస్మా ద్విప్రో విశుద్ధయే ॥)

మధ్యే స్కంధభుజాభ్యాంతు జపఏవముదాహృతః ॥ రత్నాకరే- అంగుళీ న వియుజ్యేత కించిదాకుంచితే తలే । అంగుళీనాం వియోగేతు ఛిద్రేషు స్రవతే జపః ॥ స్మృత్యన్తరే- రత్నాకరే- అథోహస్తస్తుపైశాచో మధ్యహస్తస్తు రాక్షసః । బద్ధహస్తస్తు గాంధర్వ ఊర్ధ్వహస్తస్తు దైవతమ్ ॥ అత స్స్కంధభుజయోర్మధ్యే కరౌకృత్వా జపః కార్య ఇత్యర్థః. బ్రహ్మే- మనః ప్రసాదనం శౌచం మౌనం మంత్రార్థచింతనమ్ । అవ్యగ్రత్వ మనిర్వేదో జపసంపత్తిహేతవః ॥ భరద్వాజః- నిష్ఠీవనం జృంభణం క్రోధం నిద్రాలస్యక్షుధామదాః । పతితశ్వాంత్యజాలోకా దశై తే జపవైరిణః ॥ న్యాసః- నప్రక్రమన్ నచహసన్ నపార్శ్వ మవలోకయన్ । నాపాశ్రితో న జల్పంశ్చ న ప్రావృతశిరా స్తథా ॥ నపదా పద మాక్రమ్య నచైవహి తథాకరౌ । నచా సమాహితమనా నచ సంశ్రావయన్ జపేత్ ॥ అపాశ్రితః- స్తంభాద్యాశ్రితః. హోమః ప్రతిగ్రహోదానం భోజనాచమనే జపః । బహిర్జాను నకార్యాణి సాంగుష్ఠాని సదాచరేత్ ॥ నారదః- శ్వశూద్రపతితాంశ్చైవ రాజసభంచ రజస్వలామ్ । దృష్ట్వా తోయ ముపస్పృశ్య భాష్య స్నాత్వా పునర్జపేత్ ॥ చంద్రికాయాం- జపకాలే నభాషేత వ్రతహోమాదికేషుచ । ఏతేష్వేవావసక్తంతు యద్యాగచ్ఛే ద్విజోత్తమః ॥ అభివాద్య తతో విప్రం యోగక్షేమంచ కీర్తయేత్ । ధావత స్తిష్ఠతశ్చైవ స్వేచ్ఛయా కర్మకుర్వతః ॥ సంఖ్యాంచైవోపవీతేన జపహోమాది నిష్ఫలమ్॥ తిష్ఠతఇతి గాయత్రీ వ్యతిరిక్త విషయమ్. యత్త్విదం మానవం అర్ద్రవాసాస్తు యః కుర్యా జ్జపహోమౌ ప్రతిగ్రహమ్ । సర్వం తద్రాక్షసం విద్యాత్ బహిర్జానుచ యత్కృతమ్ ॥ ఏతత్ స్థలవిషయమ్ ॥ యదిస్యాత్ క్లిన్నవాసావై వారిమధ్యగతో జపేత్ । అన్యథాతు శుచౌ భూమ్యాం దర్భేషు సుసమాహితః" ఇతి వ్యాస

స్మరణాత్. యత్తు గోభిలోక్తం "మతిమా న్నకదాచిత్తు గాయత్రీ ముదకె జపేత్ । గాయత్ర్యగ్నిముఖీ ప్రోక్తా తస్మాదు త్తీర్య తాం జపేత్ ॥ ఇతీదం సర్వదా జలె గాయత్రీ జపనిషేధపరః: అతో వ్యాసవచన మాపద్విషయమ్. శాండిల్యః- ప్రదక్షిణె ప్రణామెచ పూజాయాం హవనె జపె । న కంఠావృతవస్త్రస్స్యా ద్దర్శనె గురుదేవయోః ॥ ఆచార్య మెకభక్తంచ భగవన్మందిరె ౭ంజలిమ్। అశ్వత్థ మగ్ని మర్కంచ ప్రదక్షీకృత్య జపే న్నతు ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- గృహే త్వేకగుణం ప్రోక్తం నద్యాదౌ ద్విగుణం భవెత్ । గవాం గోష్ఠె దశగుణ మగ్న్యగారె శతాధికమ్ ॥ సిద్ధక్షేత్రెషు తీర్థేషు దెవతాయాస్తు సన్నిధౌ । సహస్రశతకోటిస్స్యా దనంతం విష్ణుసన్నిధౌ ॥ నారదః-జపస్య గణనాం ప్రాహుః పద్మాక్షైర్భక్తిసాధనమ్ । జపెతు తులసీకాష్ఠైః ఫల మక్షయ ముచ్యతే ॥ అథాంగులీభిరెవాపి జప మన్వహ మాచరెత్ । ప్రారభ్యానామికామూలా త్తు మధ్యమె పర్వణి క్రమాత్ । తర్జనీమూలపర్యంతం జపెద్దశసు పర్వసు ॥ మధ్యమాంగులి మూలెన యత్పర్వద్వితయం భవేత్ । తంవై మెరుం విజానీయా జ్జపె తన్నాతిలంఘయేత్ ॥ పితామహః- అచ్ఛిన్నపాదాగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం ప్రయచ్ఛతి । ఛిన్నపాదాతు గాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ సంవర్తః- గృహస్థో బ్రహ్మచారీచ శతమష్టోత్తరం జపెత్ । వానప్రస్థో యతిశ్చైవ జపె దష్టసహస్రకమ్ ॥ అష్టోత్తరసహస్రమిత్యర్థః. యోగయాజ్ఞవల్క్యః- సహస్రకృత్వ స్సావిత్రీం జపెదవ్యగ్రమానసః । శతకృత్వోపివాసమ్య క్సావిత్రీ యామపహోయది ॥ సప్తవ్యాహృతి పూర్వాంచె దాద్యంత ప్రణవాన్వితామ్ । మనసాతు జపెచ్చైవ దశకృత్వో వరస్స్మృతః ॥ సహస్రజపవ త్సాంగాష్టోత్తరశతజపవచ్చ సప్తవ్యాహృతిపూర్వాం శిరసాయుక్తాం గాయత్రీం

జపేద్యది ఏషదశకృత్వోఽపి జపోముఖ్య ఇత్యర్థః. ఏవం వికల్పః కాలశక్త్యాద్యపెక్షయా ద్రష్టవ్యః. తథా బోధాయనః- అశక్తస్య ప్రాణాయామెన శతకృత్వః ప్రణవవ్యాహృతి సంభేదవిశేషేణ దశ కృత్వోవా గాయత్రీజప స్సహస్రసామ్యో భవెదితి.

అథ జపానంతరం వ్యాఖ్యా మనుసంధాయ త్రిః ప్రాణానా యమ్య అష్టౌముద్రాః ప్రదర్శ్య- సుముఖం జ్ఞానయోనిీచ మత్స్యసం ఘారపఙ్కజౌ। లిఙ్గనిర్వాణ ముద్రేచ అష్టౌముద్రాః ప్రకీర్తితాః॥ ఉత్తమెతి గాయత్రీ ముద్వాస్య॥ అత్ర పితామహః- ఏవం జప్త్వా యథాశక్తి సూదితెతు దివాకరె। ఉత్తమెత్యనువాకెన ఉద్వాస్య తు యథాక్రమమ్॥ ఉత్తమె ఇత్యనువాకస్య వామదెవఋషిః అనుష్టుప్ఛందః గాయత్రీదేవతా ఉద్వాసనె వినియోగః॥ అథ తురీయ ముపస్థాయ "ఏకపదీ ద్విపదీ త్రిపదీ చతుష్పద్యపద సహి పద్యసె నమస్తెస్తుతురీయాయ దర్శితాయ పదాయ" ఇత్యంతె,తు రీయపాద ముక్త్వా 'మాప్రాప' దితివదెత్. మిత్రస్యేత్యాదినా గాయత్రీ ముపస్థాయ- మిత్రస్యచర్షణీత్యాదె రుపస్థానార్థ మంత్రస్య విశ్వామిత్రఋషిః గాయత్రీ త్రిష్టుప్ఛందః మిత్రోదెవతా ఉపస్థానె వినియోగః- సంధ్యాద్యా నమస్కృత్య ప్రదక్షిణం ప్రక్రమ్య అభి వాద్య పునః ప్రాచ్యాదిదిశో నమస్కృత్య ప్రదక్షిణంచ ప్రక్రమ్య 'ధ్యెయస్సదె' తి రవిమధ్యె భగవంతం ధ్యాత్వా 'శంఖచక్రె'తిప్రార్థ్య దండవత్ప్రణమ్య 'తద్విష్ణో' రిత్యాత్మానం భగవతి సమర్ప్య పునర ప్యభివాదయెత్. అత్రపితామహః- పరమాత్మనమాత్మానం భావ యిత్వా ద్విజోత్తమః। ఆత్మానమాత్మనాధ్యాత్వాహ్యాత్మన్యే వోప సంహరెత్॥ ఆత్మానం- స్వం, ఆత్మనా- మనసా, ఆత్మని- పరమాత్మని, ఉపసంహరెత్- సమర్పయెత్. తథావ్యాసః- నివెద యీతచాత్మానం విష్ణావమలతెజసి। తదాత్మా తన్మనా శ్శాంత

స్తద్విష్ణో రితిమంత్రతః ॥ భరద్వాజః- కర్ణయుగ్మం స్వహస్తాభ్యాం స్పృష్ట్వా జానుద్వయాదికమ్ । చరణాంగుష్ఠపర్యంతం సంమృజ్యాథ శనైశ్శనైః ॥ దక్షశ్రోత్రసమం బాహుం దక్షిణం ప్రసార్యచ । బాహూపరిశిరోన్నమ ముక్తం తదభివాదనమ్ ॥ ఇత్యేత ద్భాషణం యత్తత్ మంత్రం స్యాదభివాదనే ॥ స్మృత్యర్థసారే- సావిత్ర్యాది క్రియాః సర్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । జపస్థానా న్ననిర్గచ్ఛే ద్దేవతాసన్నిధౌ క్వచిత్ ॥ ప్రదక్షిణనమస్కారా న్నకుర్యా ద్దేవతాలయే ॥ హారీతః- ఆర్ద్రవాసాజలే కుర్యా త్తర్పణాచమనే జపమ్। ఉపస్థానేవ నిర్గచ్ఛే ద్ధ్వజమేత్తు ప్రదక్షిణమ్ ॥

అథ ఉత్తమఇత్యాదీనాం వ్యాఖ్యానమ్.

హే దేవి? భూమ్యాం పర్వతమూర్ధని ఉత్తమేశిఖరేచ, బ్రాహ్మణేభ్యో హ్యనుజ్ఞానం- బ్రాహ్మణా ననుజ్ఞాయ, అనుగృహ్య, భూమ్యాదిషు యత్ర పూర్వస్థాసి, యథాసుఖం- యథాగతం, తత్ర గచ్ఛ.

మిత్రస్యేత్యస్య; మిత్రః- త్రాతా, తస్య భగవతః, చర్షణీ శబ్దేన జ్ఞానవంత ఉచ్యంతే, చర్షణీనాం ధర్తా ధృత్ తస్యచర్షణీ ధృతః దేవస్య- క్రీడాయత్తస్య భగవతః, శ్రూయత ఇతి శ్రవో యశః, సానసిం- సమ్యక్ నమస్కార్యం, సత్యం- కాలాంతరేపి నాశరహితం, చిత్రశ్రవస్తమం- ఆశ్చర్యచేష్టానుబంధితయా శ్రావ్యతమం, భగవతో యశస్తామీత్యధ్యాహృతేన వాక్యపూరణమ్. మిత్రో- భగవాన్, జనాన్- పూర్వకర్మ ప్రకర్షేణజానన్ సన్, తదనుసారేణ ఉత్తరత్రకర్మసు, యాతయతి- యోజయతి, ప్రేరయతీత్యర్థః. మిత్రో దాధార పృథివీ ముతద్యాం- పృథివీం, ద్యాంచ మిత్రఃఖలు దాధార, మిత్రః కృష్టీరనిమిషాభిచష్టే- కృష్టీః- ప్రజాః, అనిమిషా- బుద్ధస్సన్, మిత్రఏవ అభిచష్టే- ప్రకాశయతి, సత్యాయహవ్యం

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

ఘృతవద్విధేను- సత్యాయ- వికారాయ భగవతే, ఘృతమిశ్రమన్నంవిధేను, ఘృతవదితి కాయికీవృత్తిః శ్రవస్తా మితివాచికీ వృత్తిరుక్తా. మిత్రోజనా నిత్యాదినా తద్గుణానుసంధానే మానసీవృత్తిః. ఏవం కరణత్రయస్యాపి సాఫల్యమాపాదితమ్. ప్రసమిత్రేత్యాది-ప్రసః- మిత్ర- మర్తః- అస్తు- ప్రయస్వాన్- యః- తే- ఆదిత్య- శిక్షతి- వ్రతేన ఇతి పదచ్ఛేదః. హేమిత్ర- ఆదిత్య, యోమర్తః- మర్త్యః, వ్రతేనయుక్తః, భగవంత మనారాధ్య నభోక్ష్యఇతి నియమేన యుక్తః, తే- తుభ్యం, శిక్షతి- అన్నాదినా ఉపచర తీత్యర్థః, ప్ర- ప్రకర్షేణ, ప్రయస్వాన్- పయః- అన్నం, అన్నాదిసంపద్యుక్తః అస్తు- భూయాదిత్యర్థః. యస్తు భగవదారాధన మకృత్వా నభోక్ష్య ఇతి నియమయుక్తః కరోతి తస్య భగవాన్ పురుషోత్తమః ప్రకృష్ట మన్నం బ్రహ్మానుభవం ప్రయచ్ఛతీతి హృదయమ్. "అహమన్న మన్న మదంత మద్మి" తి శ్రుతేః. భగవదారాధనస్య అతిక్షుద్రా న్నమాత్ర ఫలకల్పనాచ నాత్యంత ముపపన్నమ్. నహన్యతే న జీయతేత్వోతః- త్వా- త్వయా, సమ్యగారాధనప్రీతేన, ఊతః- రక్షితః, కేనాపిజంతునా నహన్యతే నజీయతే- శబ్దాదిభి ర్జేతుంన శక్యతే, అనేన యావద్బ్రహ్మప్రాప్తి ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖేభ్యో భగవాన్ రక్షతీతిభావః, నైనం అగంహో అశ్నోత్యంతితో నదూరాత్- అంహః- పాపం, దూరస్థం వాంతికస్థం వా నాప్నోతీత్యర్థః.

అథాభివాదనవిధిః.

భరద్వాజః- ఏవం సంధ్యాముపాస్యాథ పితరా వగ్నిజాన్గురూన్ । త్రివర్షపూర్వాన్ శిష్టాంశ్చ పార్శ్వస్థా నభివాదయేత్ ॥ అత్రాభివాదనే ఉచ్ఛిష్టసూతకా శౌచాదియుక్తం ధావంతం ధనగర్వితం వృథాధారూఢ మశౌచస్థం భారముద్వహంతం- దూరస్థం తై

లాభ్యక్తం వికర్మస్థం పతిత మవైష్ణవం కర్మచండాలంచ నాభివాద
యేత్ ॥ అవైష్ణవనమస్కారా దపమానాచ్చ కేశవే । వైష్ణవే పరి
వాదాచ్చ పతత్యేవ నసంశయః ॥ అత్రిస్మృతిదర్పణే- పితాచ
మాతాచ పితామహశ్చ జ్యేష్ఠః పితృవ్యః శ్వశుర స్తథర్త్విక్ ॥
మాతామహోధ్యాపకమాతులాశ్చ మాన్యాస్సుస్య గతే క్రమశో
ఽభివాద్యాః ॥ స్వనామపూర్వం పరికీర్త్య- పశ్చా ద్యోశబ్దము
చ్చార్య గురోస్తు శిష్యః । వ్యత్యస్య పాణిం పరిలభ్య పాదౌ పిధా
యకర్ణా వభివాదయీత ॥ సమిత్కుశాన్యంబకృతాన్నమాజ్యం
పుష్పాణి ధృత్వా చ తథాసనస్థం । విముక్తకేశంచ జపంచ హో
మం కుర్వాణ మభ్యక్తశిర స్తమస్సు ॥ తిష్ఠంత మశ్నంత మథైక
హస్తా దుపానహౌ చ పరిత్యముచ్య హ్యాష్టమ్। ఆవేష్ట్య వస్త్రేణ శిరః
పరిసుప్తం నచాభివాద్యేత్ పతితం శవంచ ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశుర
మాతులానాం యవీయసామ్ । ప్రవయాః ప్రథమం కుర్యాత్ప్రత్యు
త్థానాభిభాషణమ్ ॥ ఆయుష్మాన్ భవసౌమ్యేతి వాచ్యోవిప్రో
ఽభివాదనే । అకారశ్చాస్య నామ్నోన్తే, వాచ్యః పూర్వాక్షరః
ప్లుతః ॥ క్షత్రవైశ్యాభివాదేన ప్రాయశ్చిత్తం కథం భవేత్ ।
బ్రాహ్మణానాం దశాష్టౌ వా అభివాద్య విశుద్ధ్యతి ॥ అభివాద్య
ద్విజ శ్శూద్రం సచేల స్నానమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాం శతం
సమ్యగభివాద్య విశుద్ధ్యతి ॥ అర్చయేత్పుండరీకాక్షం దేవం వాపి
త్రిలోచనమ్ బ్రాహ్మణంవా మహాభాగ మభివాద్యవిశుద్ధ్యతి ॥
అన్యత్ర- ఉదక్యాం సూతికాం నారీం భర్తృఘ్నీం గర్భఘాతినీమ్ ।
అభివాద్య ద్విజోమోహా దహోరాత్రేణ శుద్ధ్యతి ॥

యతివిషయే విశేషః.

యతిధర్మసముచ్చయే- స్వధర్మస్థా యతీన్వృద్ధాన్ దేవాం

శ్చ ప్రణమే ద్యతిః । నాన్యసూత్రిణం కించిత్ ప్రశస్తమపి తం
నమేత్ ॥ తథాఽన్యత్రాపి- అష్టాదశకలాయుక్తాన్ బ్రహ్మజ్ఞానేన
మండితాన్ । వానప్రస్థగృహస్థాదీన్ ననమస్యే ద్యతిః క్వచిత్ ॥
పూర్వగౌరవసంమూఢాన్ పితరం మాతరం గురుమ్ । అంగుళ్యా
ఽపిన సంభావ్య కుంభీపాకే పతే ద్యతిః ॥ శ్రీమో (భిక్షు) భిక్షు
గృహస్థానాం నకుర్యా త్ప్రతివందనమ్ । నాశిషోనా ప్రయుంజీత
నఅన్యేషుణపదం పదేత్ ॥ వరం స్వాశానపహరణం వరం భార్యాపరి
గ్వోణ్యేః । వరం రాజానుసరణం గృహస్థ ప్రతివందనాత్ ॥ పచంత
మపచో దృష్ట్వా బ్రహ్మజ్ఞానయుతం శుచిమ్ । ప్రత్యుత్థానాదికం
కించి న్నకుర్యాచ్చ కదాచన ॥ సంగ్రహే- యతేః ప్రతినమస్కా
రం మనసా యో ఽభివాంఛతి । శ్వానయోనిశతం ప్రాప్య కల్పాం
తం నరకం వ్రజేత్ ॥ యతిభ్యో వందనం పూజాం గృహస్థో యది
వాంఛతి । చండాలత్వ మవాప్నోతి మృతో నిరయ మాప్ను
యాత్ ॥ వారేహే- ఏకహస్తప్రణామాచ్చ ఏకస్మాచ్చ ప్రదక్షి
ణాత్ । యతేరేక నమస్కారా ద్ధంతి పుణ్యం పురాకృతమ్ ॥ సం
గ్రహే- త్రిదండధారిణం భిక్షుం నమస్కారత్రయేణచ । అర్ఘ్యా
ద్యై స్తోషయే ద్విద్వాన్ బ్రహ్మభావేన సర్వదా ॥ అనేక సప్త
తంతుర్వా వేదవేదాంగపారగః । యతేర్దర్శనమాత్రేణ నమస్కా
త్రయం చరేత్ ॥ విష్ణో ర్యతేస్తు మనునా మూలేన మహాతాపి
యః । నమస్కారత్రయం కుర్యా చ్ఛాశ్వతీం ముక్తి మాప్నుయా
త్ ॥ శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- దేవతాప్రతిమాం దృష్ట్వా
యతించాపి త్రిదండినమ్ । నమస్కార మకుర్వాణ ఉపవాసేన శు
ద్ధ్యతి ॥ ఇదం పాతిత్యాదిదోషరహిత విషయమ్. తద్యుక్తస్య
తు దర్శనస్యైవ దోషస్మరణా న్నమస్కారాదికం త్యాజ్యమేవ.
తథా యతిధర్మసముచ్చయే- భూమి ర్గావో హిరణ్యంవా యతే

ర్యస్య పరిగ్రహః । శాద్వశం కర్మలం స్పృ(దృ)ష్ట్వా సవాసా జలమావిశేత్ ॥ యతిర్ద్రవ్యేణ పతతి బ్రహ్మజ్ఞానయుతో౽పి సన్ । ధీపూర్వరేతోత్సర్గేణ తథా ధాతుపరిగ్రహాత్ ॥ యతిహస్తగతం ద్రవ్యం యో గృహ్ణాతి నరః క్వచిత్ । స మూఢో నరకం యాతి తేన పాపేన కర్మణా ॥ రాత్రిర్ధావనంచ యానంచ స్త్రీకథాలౌల్యమేవచ । మంచకం శుక్లవస్త్రంచ యతీనాం పతనంహి షట్ ॥

అథ సంధ్యాదినిత్యలోపప్రాయశ్చిత్తమ్.

శంఖః- సంధ్యాది నిత్యలోపేతు దిన మేక మభోజనమ్ । దినద్వయే త్రిరాత్రం స్యాత్కృచ్ఛ్రార్ధంతు దినత్రయే ॥ దశాహే కృచ్ఛ్రమేకంస్యా దూర్ధ్వం చాంద్రాయణం భవేత్ । చాంద్రాయణం పరాకంచ మాసాదూర్ధ్వం విధీయతే ॥ తతో౽ప్యేవం ప్రకల్ప్యం స్యాద్వ్రాత్యస్య వచనం యథా ॥ అగ్నికార్య పరిభ్రష్టా స్సంధ్యోపాసన వర్జితాః । వేదంచైవానధీయానా స్తేసర్వే వృషలాః స్మృతాః ॥ గాయత్ర్యష్టశతంచైవ ప్రాణాయామత్రయం తథా । ప్రాయశ్చిత్త మిదం ప్రోక్తం నియమాతిక్రమే కృతే ॥ పులస్త్యః- అకాలేచే త్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతంతు యత్కుర్యా దకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ సంవర్తః- విధినా౽పి కృతా సంధ్యా కాలాతీతా౽ఫలా భవేత్ । అయమేహి దృష్టాంతో౽సంధ్యా స్త్రీ మైథునం యథా ॥ మనుః- వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దతంద్రితః । తద్ధి కుర్వన్ యథా శక్తి ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్ ॥

ఏవం సంధ్యాముపాస్య ధారశక్త్యాదీన్ ప్రణవాది నమోంతాన్ తత్తన్మంత్రేణ తర్పయిత్వా దేవాన్ ఋషీన్ పితౄన్ భగవ

దాత్మకాన్ ధ్యాత్వా సంతర్ప్య ద్విరాచమ్యావాహిత తీర్థసుం
త్రాంశ్చ ఆత్మని సమారోప్య అభ్యుక్షణ మాదాయ స్వగృహం
ప్రవిశేత్ ॥

అత్రవంగీశ్వరః- గాయత్రీ జపపర్యంతం మంత్రాచమనపూ
ర్వకమ్ । సాధ్యం కర్మాఖిలం సాధు సమాప్యచ యథావిధి ॥ తతః
వనే భోక్తార మాదిత్యాంతరవస్థితమ్ । ఉపస్థాయ స్వకై ర్మంత్రై
అన్యైస్త్రయణ మతంద్రితః ॥ తత ఆధారశక్త్యాదీన్ తర్పయిత్వా
ర్వాణీమభిః । నమోంతైః ప్రణవపూర్వైః నిష్పీడ్య స్నానశాటి
కామ్ ॥ అవాహితాంశ్చ గంగాద్యాం స్తత్తన్మంత్రగణాం స్తథా ।
అనుజ్ఞాప్య సమారోప్య స్వాత్మన్యేవ సమాహితః ॥ ఇతి. తథా
హారీతః- తత స్సంతర్పయె ద్విష్ణుం మంత్రరత్నేన మంత్రవిత్ । శత
వారం సహస్రంవా తులసీమిశ్రితై జలైః ॥ వైకుంఠపార్షదం
పశ్చా త్తర్పయెచ్చ యథావిధి । అనంతవిహగేశాది దేవతానా
మనుక్రమాత్ ॥ ఏకైక మంజలిం దత్వా పశ్చా దాచమనం చరె
త్ ॥ వసిష్ఠః- తర్పయె న్మంత్రరత్నేన భక్త్యా దేవం జనార్దనమ్ ।
తదీయాం స్తర్పయె త్పశ్చా న్నిత్యా న్ముక్తాంశ్చ దేవతాః ॥ ఆన్ను
శంస్యేన భావేన దేవాదీనపి తర్పయేత్ । నిష్పీడ్య స్నానవస్త్రంతు
పునరాచమనం చరేత్ ॥

ఆధారశక్త్యాదితర్పణక్రమః.

ఓం ఆధారశక్త్యైనమః, ఓం ప్రకృత్యైనమః, ఓం అఖిలజగ
దాధారాయ కూర్మరూపిణే నారాయణాయ నమః, ఓం అనంతాయ
నాగరాజాయనమః, ఓం భూం భూమ్యైనమః, ఓం శ్రీవైకుంఠాయ
దివ్యలోకాయ నమః, ఓం శ్రీవైకుంఠాయ దివ్యజనపదాయనమః,
ఓం శ్రీవైకుంఠాయ దివ్యనగరాయ నమః, ఓం శ్రీవైకుంఠాయ

దివ్యవిమానాయనమః, ఓం ఆనందరూపిణే దివ్యరత్నమంటపాయ నమః, ఓం ఆనందాస్తరణాయనమః, ఓం ధర్మాయనమః, జ్ఞానాయనమః, ఓం వైరాగ్యాయనమః, ఓం ఐశ్వర్యాయనమః, ఓం అధర్మాయనమః, ఓం అజ్ఞానాయనమః, ఓం అవైరాగ్యాయనమః, ఓం అనైశ్వర్యాయనమః, ఓం ఏభిః పరిచ్ఛిన్నతనవె సదాత్మ... శేషభూతాయానంతాయ నాగరాజాయనమః, ఓం పద్మాయ... ఓం సూర్యమండలాయనమః, ఓం సోమమండలాయనమః, వహ్నిమండలాయనమః, ఓం విమలాయై చామరహస్తాయైనమః, ఉత్కర్షిణ్యై చామరహస్తాయైనమః, ఓం జ్ఞానాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం క్రియాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం యోగాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం ప్రహ్వ్యై చామరహస్తాయైనమః, ఓం సత్యాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం ఈశానాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం అనుగ్రహాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం జగత్ప్రకృతయె యోగపీఠాయనమః, ఓం జగత్ప్రకృతయె దివ్యయోగపర్యంకాయనమః, ఓం సహస్రశీర్షాయానన్తాయ నాగరాజాయనమః, ఓం పాదపీఠాయనమః, ఓం అస్మద్గురుభ్యో నమః, ఓం అస్మత్పరమగురుభ్యో నమః, ఓం అస్మత్సర్వగురుభ్యోనమః, ఓం నమోనారాయణాయ నమః, ఓం శ్రీం శ్రియై నమః, ఓం భూం భూమ్యైనమః, ఓం నీం నీళాయైనమః, ఓం కిరీటాయమకుటాధిపతయె నమః, ఓం కిరీటమాలాయై ఆపీడాత్మనేనమః, ఓం దక్షిణకుండలాయ మకరాత్మనె నమః, ఓం వామకుండలాయ మకరాత్మనే నమః, ఓం వైజయంత్యై వనమాలాయై నమః, ఓం శ్రీవత్సాయ శ్రీనివాసాయ నమః, ఓం హారాయసర్వాభరణనాయకాయ నమః, ఓం శ్రీకౌస్తుభాయ దివ్యరత్నాధిపతయె నమః, ఓం కాంచీగుణోజ్జ్వలాయ దివ్యపీతాంబరాయనమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవద్దివ్య

భూషణేభ్యో నమః, ఓం సుదర్శనాయ హేతిరాజాయనమః, ఓం నందకాయ ఖడ్గాధిపతయె నమః, ఓం పద్మాయనమః, ఓం పాంచజన్యాయ శంఖాధిపతయెనమః, ఓం శార్ఙ్గాయ చాపాధిపతయే నమః, ఓం కౌమోదక్యై గదాధిపతయే నమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవద్దివ్యాయుధేభ్యో నమః, ఓం సర్వాభ్యో భగవత్పాదారవింద వనే హీసీభ్యో నమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పరిచారకెభ్యో నమః, అనన్తేనంతాయ నాగరాజాయ నమః, ఓం వాం వాసుక్యైనమః, ద్వేశికాంత్యైనమః, ఓం భగవత్పాదుకాభ్యాం నమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పరిజనేభ్యోనమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పరిచ్ఛదెభ్యోనమః, ఓం వైం వైనతేయాయనమః, ఓం రుద్రాయైనమః, ఓం సుకీర్త్యైనమః, ఓం విం విష్వక్సేనాయనమః, ఓం సుం సూత్రవత్యైనమః, ఓం గం గజాననాయనమః, ఓంజం జయత్సేనాయనమః, ఓం హం హరివక్త్రాయనమః, ఓం కం కాలప్రకృతిసంజ్ఞాయనమః, ఓం సర్వేభ్యో విష్వక్సేనపరిజనేభ్యోనమః, ఓం చండాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓంప్రచండాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓంభద్రాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం సుభద్రాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం జయాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం విజయాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం ధాత్రె ద్వారపాలాయనమః, ఓం విధాత్రె ద్వారపాలాయ నమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవద్ద్వారపాలెభ్యోనమః, ఓం కుముదాయ గణాధిపతయే సవాహనపరివారప్రహరణాయనమః, ఓం కుముదాక్షాయగ + నమః, ఓం పుండరీకాయగ + నమః, ఓం వామనాయగ + నమః, ఓం శంకుకర్ణాయగ + నమః, ఓం సర్వనేత్రాయగ + నమః, ఓం సుముఖాయగ + నమః, ఓం సుప్రతిష్ఠితాయగ + నమః, (గణాధిపతయే సవాహన పరివార ప్రహరణాయనమ ఇత్యష్టభ్యో యోజనీయమ్) ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పార్షదెభ్యోనమః.

అథాభ్యుక్షణవిధిః.

వృద్ధమనుః- తత స్సమ్యక్ ద్విరాచమ్య అభ్యుక్షణ ముదాహరేత్ । నవినాఽభ్యుక్షణంజాతు విధిజ్ఞః కించిదాచరేత్ ॥ ప్రోక్షణరహితే గృహ ఇతి శేషః. అభ్యుక్షణం- ప్రోక్షణార్థం జలప్రోక్షణ. శాట్యాయనిః- అబ్జం హిరణ్మయం రౌప్యం దారవం మృణ్మయంబుధః కృష్ణమ్ । తామ్రం పత్రపుటం పుణ్యం పాత్ర మభ్యుక్షణాయ పిధ పుణ్యగ్రహణాన్న నిషిద్ధపాత్రనిషేధః. శైవాల వాలుకా దూర్వాఙ్కు తృణపర్ణాయసైరపి । అభ్యుక్షణం నగృహ్ణీయా దాపస్తంబో ఽబ్రవీన్మునిః ॥ పర్ణమత్ర ఏరండాది. నాళికాభిన్నపాత్రేణ కాంస్యపాత్రేణచైవహి । ప్రాణ్యంగం ఫలజేనాపి కుర్వన్నాభ్యుక్షణం తతః ॥ నాళికా- వేణుమయీ, ప్రాణ్యంగం- శంఖశుక్త్యాది, ఫలజం- నాళికేరాది, యమః- పాత్రాన్విరహితం తోయ ముద్ధృతం సవ్యపాణినా । స తేన ప్రోక్షణం కుర్యా ద్వస్త్రనిష్పీడనేనచ ॥ శాట్యాయనిః- నాహారే దేకవస్త్రస్తు నావృతో నచకన్యకా । న పాణినా నవస్త్రేణ తోయ మభ్యుక్షణాయవై ॥ ప్రచేతాః- నాహారే దేకజాతిస్తు నశిశు ర్నచకన్యకా । నానుపేతో నైకవస్త్రస్తోయమభ్యుక్షణాయవై ॥ ఏకజాతి- శ్శూద్రః. పులస్త్యః- తేన ద్రవ్యాణ్యశేషాణి ప్రోక్ష్యాచమ్య పునర్గృహే । తతః కర్మాణి కుర్వీత సత్క్రియాశ్చ ద్విజోత్తమః ॥

అథ హోమవిధిః.

దక్షః- సంధ్యాకర్మావసానేతు స్వయం హోమో విధీయతే । స్వయంహోమే ఫలంయత్స్యా త్తదన్యేన లభ్యతే ॥ హూయమానం తథా ఽన్యేన ఫలమర్ధం ప్రపద్యతే । ఋత్విక్పుత్రో

గుప భా[illegible]తా భాగినెయో ఽథవిట్పతిః ॥ ఏతైరపిహుతం య
త్స్యాత్తద్ధుతం స్వయమేవతు ॥ విట్పతిః- జ్ఞామాతా, ఋత్విక్
కృతో ఽథ పత్నీవా శిష్యోవా ఽథ సహోదరః । ప్రాప్యానుజ్ఞాం
విశేషేణ జుహుయుర్వా యథావిధి ॥ వసిష్ఠః- స్వయమేవతు
[illegible]వ్యం పత్నీవా పుత్రఏవవా । అంతేవాసీ కుమారోవా ఋత్వి
[illegible]వసే [illegible]భలక్షణః ॥ భర్తుర్విప్రవాసే ఋత్విగాద్యభావే గోభిలః-
అన్యేషాం గృహ్యాగ్నౌ పత్నీ జుహుయాత్ సాయంప్రాతర్హోమౌ"
[illegible] మనుః- అగ్నిహోత్రస్య శుశ్రూషాం సంధ్యోపాసనమే
వచ । కార్యం పత్న్యా ప్రతిదినం బలికర్మచ నైత్యకమ్ ॥ సంధ్యో
పాసనం- సాయంప్రాతర్హోమః. విష్ణుః- "స్వయ మహుత్వా
నపరం యాజయే" దితి. చంద్రికాయామ్- అసమక్షంతు దంపత్యో
ర్హోతవ్యం నర్త్విగాదినా । ఉభయోరసమక్షంతు భవేద్ధుత
మనర్థకమ్ ॥ మనుః- నైవకన్యా నయువతి ర్నాల్పవిద్యో నబాలి
శః । హోతాస్యా దగ్నిహోత్రస్య నార్తోనాసంస్కృతో ఽశుచిః ॥
బృహస్పతిః- సూతకే మృతకేచైవ అశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే । ప్రవాసా
(ప్రసవా) దినిమిత్తేషు హావయే న్నతుహావయేత్ ॥

అథ హోమకాలనిర్ణయః.

మనుః- ఉదితే ఽనుదితేచైవ సమయాధ్యుషితే తథా । స
ర్వథా వర్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీశ్రుతిః ॥ గ్రహణ[illegible]యుక్తో
ఽనుదితో నక్షత్రార్క- వివర్జితః । సమయాధ్యుషిత స్సార్క- ఉదిత
స్త్రిషు హోమయేత్ ॥ ఉశనాః- అర్ధమండల సంప్రాప్తే భానా
వనుదితే హుతమ్ । తస్మి న్నస్తంగతే హోమో భవేదుదిత
హోమినః ॥ సాయ మర్ధమండలం ప్రాప్తే ఽర్కే- ఽనుదిత
హోమపక్షే, హుతం- హోమః, కార్యః, ఉదితహోమపక్షే తస్మిన్న

స్తంగతే హోమో భవే దిత్యర్థః. ఏకే తూదిత హోమాః స్యురన్యే ఽనుదితహోమినః । అన్యే భోజనహోమాశ్చ పశుహోమాస్తథాపరే ॥ పశుహోమా ఇత్యాది శ్రౌతహోమవిషయమ్. ఆశ్వలాయనః- 'ప్రదోషాంతో హోమకాల స్సాయం సంగవాంతః ప్రాత' రితి. అయం ముఖ్యకాలః. గౌణకాలమాహ- గోభిలః- "అథ యది గృహ్యే ఽగ్నౌ సాయం ప్రాతర్హోమౌ వా శబ్దౌ దర్శపూర్ణమాసయో ర్వా హవ్యం హోతారం వా నాధిగచ్ఛే త్కథం కుర్యా దాసాయమాహుతేః ప్రాతరాహుతి ర్నాత్యేత్యా ఆప్రాతరాహుతేః సాయమాహుతి ర్నాత్యేతి, అమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసీ నాత్యేతి, ఆపౌర్ణమాస్యా ఽమావాస్యా యా నాత్యేతీ" తి.

హవిష్యనిర్ణయః.

కాత్యాయనః- కృత మోదనసక్త్వాది తండులాది కృతాకృతమ్ । వ్రీహ్యాదిచాకృతం ప్రోక్త మితిహవ్యం త్రిధా బుధైః ॥ బృహస్పతిః- ప్రస్థధాన్యం చతుష్షష్టే రాహుతేః పరికీర్తితమ్ । తిలానాంతు తదర్ధం స్యా త్తదర్ధం స్యా ద్ఘృతస్యతు ॥

సమిదిధ్మనిర్ణయః.

పలాశ ఖదిర శమీ రోహితాశ్వత్థార్క వేతసాద్యా స్సమిధో గ్రాహ్యాః, నాంగుష్ఠా దధికస్థూలా అత్వచా ప్రాదేశా న్యాధికా గ్రాహ్యాః, కోవిదార విభీతక కపిత్థామలక నీప నింబ కరంజ తిలక శాల్మలి శ్లేష్మాతకాద్యా వర్జ్యాః ॥ పశుశుద్ధాస్తు పాలాశా ఔదుమ్బరదినత్రయమ్ । త్రిదినం పిప్పలానాంతు అపామార్గంతు తద్దినమ్ ॥ ఖదిరార్క శమీ దూర్వా కుశాస్తాత్కాలికీ స్స్మృతాః ॥ స్కాందే- తు

లసీకాష్ఠయుక్తే ఽగ్నౌ జుహ్వతా మక్షయం ఫలమ్ । హవి ష్యైన్నై
న యత్ప్రోక్తం విష్ణో రానంత్య మశ్నుతే ॥ వృద్ధహారీతః- దేవా
నాం తర్పణం హోమః బలికర్మచ భోజనమ్ । అర్చనం మార్జనం
కుర్యా ద్దైవతీర్థేన సర్వదా ॥ విష్ణుః- అపరిబుద్ధే సధూమేవా జు
హుయా ద్యో హుతాశనె । యజమానో భవే దంధ స్సో ఽము
[illegible]నసే[illegible]న శ్శ్రుతిమ్.

అన్యే[illegible]
ర్వణి[illegible]

శ్రౌతపూర్వత్వాది విధిః.

భరద్వాజః. హోమం వైతానికం కృత్వా స్మార్తం కుర్యా ద్విచక్షణః ॥ వైతానికం- శ్రౌతమ్, గార్గ్యః- కృతదారో న నైతిష్ఠే త్క్షణమ ప్యగ్నినావినా । తిష్ఠేత చేద్ద్విజో వ్రాత్య స్తథాత్వాతు పతితో భవేత్ ॥

పాత్రతోయస్పర్శవిధిః.

హోమే పర్యుక్షణె శ్రాద్ధె సంధ్యాకర్మసు మార్జనె । అచామే భోజనె పాత్రం తోయం వామెన సంస్పృశేత్ ॥

అథ పునరాధాననిమిత్తమ్.

కాత్యాయనః- వివాహాగ్ని ఽ సభార్య శ్చే త్సీమా ముల్లంఘ్య గచ్ఛతి । హోమకాల వ్యపేతస్య పునరాధాన మిష్యతె ॥ శౌనకః-ఆగ్నా వనుగతె యత్ర హోమకాలద్వయం వ్రజేత్ । ఉభయో ర్వ్యప్రవాసేషు లౌకికో ఽగ్ని ర్విధీయతే ॥ అనుగతె- వర్తమానె, ఏతచ్చ హోమకాల ద్వయాత్యయే పునరాధాన విధానం సమిదాత్మ సమారూఢాగ్ని విషయమ్ ॥ "ధార్యమాణ శ్చతూరాత్ర మ[illegible] హూయమానో ఽగ్ని ర్లౌకిక స్సంపద్యత" ఇతి ఆపస్తంబెన విశేష

స్మరణాత్; అగ్న్యుక్తి రాత్రౌ జ్జుహుయాద్దయాశ్చ ఆసప్త రాత్రా త్తు వనస్పతీంశ్చ । ఏకాదశాహే సహ తంతుమతా స్యాద్ద్వాదశాహే పున రాదధీత ॥ ఇదం బోధాయనాదివిషయమ్ ॥ శౌనకః- యదా సంధీయతే వహ్నిః ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమ్ । తదా సాయం విజానీయాత్ ప్రాతర్హోమం తతః పరమ్ ॥ ప్రతిపత్పర్వ సంధానం కృచ్ఛ్ర కర్తృవినాశనమ్ । సంధాయ త్రిదినం హుత్వా స్థాలీపాకం బుధశ్చరేత్ ॥ బోధాయనః- ఏకాగ్నేస్త్రివిధం సమారోపణ మాత్మన్యరణ్యో ర్వా సమిత్సు; సమిధశ్చాత్ర పలాశాశ్వత్థఖదిరోదుంబరాః. ఆత్మారూఢో ఽప్సు మజ్జేద్వా నశ్యేద్వా పతితాదిభిః । అథ వా యోషితం గచ్ఛే దస్పృతౌ కామమోహితః ॥ ఏవం త్వేషు నిమిత్తేషు పునరగ్ని వినాశనమ్ । ఆపస్తంబస్య తన్నేష్ట మాత్మారూఢ స్సదా శుచిః ॥ స ఏవ- "అథాగ్నివిపత్తిం వ్యాఖ్యాస్యామో ఽమేధ్యాశుచి చండాల శూద్రవాయస పతితరజస్వలాశ్వభిశ్చ సంస్పర్శే ఽరణ్యోర్వినాశ ఇతి పునరగ్నిం సమిధ్యాదేవం సర్వేష్వగ్న్యుపఘాతేష్వి" తి.

ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే.

రత్నాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్నిం సమారోపణాత్ విభజ్య । పూర్వస్యహోతుర్వివిచించ హుత్వా పశ్చాచ్చ హోతుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసనాగ్న్యో స్సంసర్గే- సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభజ్య మమాయమంశో మమాయమంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీకృత్య స్వాంశే పూర్వహోతా అగ్నయే వివిచయె స్వాహేతి హుత్వా ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్జుహుయాత్; పశ్చాద్ధోతా తు- అగ్నయె పథికృతె స్వాహా అగ్నయె వివిచయె స్వాహేతి హుత్వా తతః ప్రాయశ్చిత్తాహుతీశ్చ

జుహుయాత్. తతస్తావుభౌ సహైవ సమారోపయేతామితి. ఏవం లౌకికాగ్నిసంపర్కేఽపి విధిం పాహిపంచకంచ జుహుయాత్. బ్రహ్మచారీ యదాత్వగ్నౌ నదధ్యాత్సమిధః క్వచిత్ । గృహీణోయాఽత్రం తదా మృత్యూరాదధ్యాత్సుబుధస్తతః ॥ అగ్నేర్భగవత అగస్త్యభ [illegible] ఋషిః అనుష్టుప్ఛన్దః హుతాశనో దేవతా ఔపాసనే విని [illegible]నే [illegible] ॥ రం బీజం స్వాహాశక్తిః అంశుక్లవర్ణః సర్వహోమ అన్యేష్ఠే వినియోగః స్వస్తి పూర్ణముఖాయ హృదయాయ నమః, ద్వణి[illegible]రాశినే శిరసేస్వాహా, సూత్రతాత్మాయ శిఖాయైవౌషట్, ధనుర్ధరాయకవచాయహుం సహస్రార్చిష్మనే నేత్రత్రయాయై వౌషట్, సర్వాత్మనే అస్త్రాయఫట్ భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బన్ధః. అగ్నేర్ధ్యానం ప్రవక్ష్యామి సర్వహోమార్థ సిద్ధయే । ద్విముఖం [illegible]క హృదయం చతుశ్శ్రోత్రం ద్వినాసికమ్ ॥ ఆస్యద్వయంచ షణ్ణేత్రం సప్తహస్తైస్సమన్వితమ్ । మేషారూఢం [illegible]ద్వా[illegible] స్త్రి[illegible] త్రిపదంచ జటాననమ్ ॥ శక్తి మన్నం దధానం [illegible] శ్రేష్ఠు గృ[illegible]దక్షిణేకరే । తోమరంచ ధనుర్బాణం ధృతన్[illegible] [illegible]మా శ్చేతి కుందురా[illegible]తు దక్షిణే దేవం స్వధా దేవీ [illegible] [illegible]మేల్భుజాః ॥- భరద్వాజః- సేశ్వ మేవం రూపం హుతా[illegible]త్వన్న పర[illegible]నిసర్గజ । ను[illegible]వి శే[illegible]షేణ న[illegible]స్యం ప్రకుర్వీత [illegible]నవ ॥ వృద్ధః [illegible] [illegible]స్తు [illegible]స్తు సర్వకర్మ[illegible] [illegible]వ తతో [illegible] [illegible] [illegible]స్థా స్మ[illegible] [illegible]ణ [illegible] చార్ద్రిం ధా[illegible] పతితానిప [illegible] తతో ఽగ్ని ముపతి[illegible] [illegible]త్రి[illegible]నాం [illegible]త్ర[illegible] [illegible] [illegible]వణ్ణా[illegible] [illegible]ముని[illegible] [illegible]త్రీ[illegible] ధా[illegible]తి[illegible]దీతిర గోష్ఠేషు[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ద్వి[illegible] [illegible] కర్మార్థం కు[illegible] [illegible]

అత్రశ్రుతిః- "బ్రహ్మయజ్ఞేన[illegible] [illegible] శి గ్రామాదచ్ఛది ర్దశఽ ఉదీచ్యాం ప్రాగుదీచ్యాం వోదిత ఆదిత్యే" ఇతి. ఉదిత ఆదిత్య ఇతి- హోమానంతర మిత్యర్థః. "పశ్చా

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

ద్వా ప్రాతరాహుతేః ॥ సంధ్యాకర్మానసానేతు స్వయం హోమో విధీయత" ఇత్యాది స్మృతేః. అత్ర కథంచిత్ ప్రాతర్బ్రహ్మయజ్ఞాసంభవె మనుష్య యజ్ఞానంతరంకార్యమ్. కౌర్మే- యదిస్యా త్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కృతో నహి । కృత్వా మనుష్యయజ్ఞంవై తత స్స్వాధ్యాయ మాచరేత్ ॥ శౌనక్య యశ్చ శ్రుతిజపః ప్రోక్తో బ్రహ్మయజ్ఞ స్స ఉచ్యతే ॥ పైఠీనసి స్వశాఖాధ్యయనం య త్తత్ బ్రహ్మయజ్ఞం ప్రచక్షతె ॥ అతః పితృ తెనాపి వెదాంతరం బ్రహ్మయజ్ఞెనాధ్యేతవ్యమ్. బ్రహ్మయజ్ఞస్య మహాయజ్ఞత్వాత్ విద్యుద్వృష్టిభవతః; అత్రశ్రుతిః "అథో ఆహుః స్సర్వేషు యజ్ఞక్రతుష్విథిహామస్యేత అపఉపస్పృశేత్- విద్యుదసి విద్యమెపాప్మాన" మితి. బ్రహ్మయజ్ఞెన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య-విద్యుత్- పాణిపాదౌ ప్రక్షాళ్య త్రిఃప్రాశ్య ద్విరున్మృజ్య దక్షిణెన పాణినాసవ్యంప్రోక్ష్యశాచ చాశిరశ్చ ప్రోక్ష్య శిర శ్చక్షుషీ నాసికె శ్రోత్రే హృదయరణ్యే వినాశ్య స్పృష్ట్వా దర్భాన్ స్తృతె శుచౌదెశె ఉపస్థంకృత్వా మాతేమీష్వ" ఇతి. ... నాయమ్య సపవిత్రౌ దక్షిణోత్తరౌ కరౌ ... స్తతస్సర్వాం న్యాస ... ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గె. ... యో రుత్తమాం కృ... రత్న్వాకరె- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్నిం ముచ్చార్య హారి... విభజ్య । పూర్వస్యహోతుర్వివిచించ హుత్వా ... తుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసదేశిన్యోస్తు ... సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభజ్య ...వర్జితాః ॥ మమ... ఇతి ప్రత్యేక మభిమాసీ క... ప్రణవంవ్యాహృతీ ... తా. అగ్నమెవివిక్షయె స్వాహేత్తి ... ॥ పచ్ఛోర్ధర్చశ ఉచ్చార్య ... హూయాత్; పశ్చా జ్జపేత్ ॥ ఏవం నిత్యం ప్రశ్నమేకం పదక్రమానుషంగరహితం వాచైవాధీత్య "నమో బ్రహ్మణ" ఇతి పరి

ధ్యానీయమాం త్రిరుచ్చార్య తతో వృష్టిః, అపడుపస్పృశ్య, గృహాణేతి తతో యత్కించి ద్దదాతి సాదక్షిణా, ఏవం ప్రశ్నాధ్యాయా సామర్థ్యే యథాశక్తినా వేదం క్రమా దధీయీత. అత్రపక్షే- "ఓం భూర్భువస్సువః- సత్యంతపశ్శ్రద్ధాయాం జుహోమి" త్యుక్త్వా ధ్యానీయమాం త్రిర్జపేత్. అయంనిత్యః- "అగ్నికార్యపరిభ్రష్టాః సంధ్యోపాసనవర్జితాః పరికీర్తితాః। బ్రహ్మయజ్ఞవిహీనాశ్చ బ్రహ్మఘ్నాః కీర్తితా బుధైః" ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతేః. శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరె "బ్రహ్మయజ్ఞే జపేత్సూక్తం పౌరుషం చింతయన్ హరిమ్। స సర్వాన్ జపతో వేదాన్ సాంగోపాంగా న్విధానతః॥ అతో నియమేన పురుషసూక్త మధీయీత. అనధీతో ఒశక్తోనా బ్రహ్మయజ్ఞె పురుషసూక్తం జపే ద్గాయత్రీంవా. తథామనుః- గాయత్రీ మప్యధీయీత గత్వా ఒరణ్యం యథావిధి॥ సంగ్రహే- వేదవాక్య పురాణాని సేతిహాసాని శక్తితః। బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రసిద్ధ్యర్థం విద్యాంచాధ్యాత్మికాం జపేత్ ॥. అకృతప్రాతరాశ ఉదకాంతం గత్వా ... శేషేస్తు గృహ్యుక్తస్య బ్రహ్మయజ్ఞెనాధికారః. తథా అస్మిన్ ... శ్చేతి కుందురాః ... మేష్వేవ శూద్రాం... ... ॥- భరద్వాజః- సమిత్యూ ఏతస్యయజ్ఞస్య ... త్వన్న పర... ... నిసర్గజ। ... శేషేణ ... ధ్యాయినో ఒన్... ఏవ ॥ వృద్ధః ... స్తు ... సర్వకర్మసు "అల్పం జపె ... స్తథా స్మ... ... ధ... పతితానివ ... మిత్తికె నా... ... నాం ... ... తిహుతం పు... ... ధా... దీతరె గోష్ఠేషు ... క్తాది వైదికమంత్ర ... కర్మార్థం కు... ... ద్విరాత్రా ... సంకల్పితె నాధ్యాయః. ... శేషు ... ...

కించ- "అయజ్ఞోవా ఏషః, యో ఒపత్నీకః ॥ పాణిగ్రహణాదధి గృహమేధివ్రతమ్" మిత్యాదిభిః పంచమహాయజ్ఞా నా

గృహమేధి విషయత్వావగమా దపత్నీకస్యాయజ్ఞార్హత్వ శ్రు
తేశ్చ విధురస్య నబ్రహ్మయజ్ఞాది పంచమహాయజ్ఞ ప్రసంగః. బ్రహ్మ
చారిభిస్తు బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్య ఏవ. తథా నారదీయే- "సాయంప్రాత
రగ్నికార్యం యథాకాలం జితేంద్రియః । కుర్యాత్ప్రతిదినం వర్ణీ
బ్రహ్మయజ్ఞంచ తర్పణమ్ ॥ తంత్రత్రయం కౌతకంచ వైశ్వదేవమ్
నూ[illegible] పఠేత్ । మంత్రప్రశ్నే పునశ్చైవం బ్రహ్మయజ్ఞ[illegible]
విదుః ॥ వసిష్ఠః- ఋక్సామాథర్వ వేదోక్తాన్ జపేన్మంత్రవిధి
యజూంషిచ । జప్త్వైవం తతః కుర్యాద్దేవర్షి-పితృతర్పణమ్,
తర్పణేతు యథా స్వశాఖం వ్యవస్థా ఽనుసంధేయా.

భగవత్సేవా ప్రదక్షిణక్రమః.

ఏవం బ్రహ్మయజ్ఞం కృత్వా మహాభారతోక్త ప్రకారేణ
విష్ణ్వాయతనం చ నమస్కుర్యాత్- భగవన్మందిర ప్రవేశవేళాయాం
దిఙ్మాత్రం క[illegible]శుచి చర[illegible]తం శ్రీసాత్వతే- ప్రాసాదం దేవదేవీ
యం వైష్ణవ[illegible]నాశ[illegible] । అశ్వత్థంచ వటం ధేనుం సత్సమా
హృత్వా[illegible]తేష్వ" తి. [illegible]దక్షిణం కుర్యాన్నికటాత్ప్రతి
మా[illegible] [illegible]ర్యాచ్చతుర్దిశమ్ ॥

ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే.

ప్రద[illegible]హితః । ఏక
త్ర [illegible]శిత్వా[illegible]- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్ని[illegible]- అభి
గ[illegible] విభజ్య । పూర్వవ్యహోతుర్వివిచించ హుత్వా క్షాళితపాద
[illegible]తుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసయో ర్నిత్యం
[illegible]సంసర్గే సంస్పృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభజ్య[illegible]నం తతో
[illegible] ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ కృష్ణ[illegible] విమనాశ్చవా ।
[illegible]త్వా. అగ్న[illegible]వివిక్షయే స్వాహేతి [illegible]నావదర్ బహు ॥ నరక్త్రం
[illegible]యాత్; పశ్చా [illegible] పరిధాయచ । నచశూన్యకర శ్చస్త్రీ నయా
[illegible]సం కృష్ణ[illegible]
యా ద్భగవద్గృహమ్ ॥

ప్రదక్షిణసంఖ్యా.

ప్రణమ్య దండవ ద్భూమా వుత్థాయోత్థాయ తన్మనాః ।
స్వాధ్యాయవదనం కుర్యా దష్టాంగేన నమస్క్రియామ్ ॥ నమస్కు-
ర్యాత్ ప్రతిదిశం వాగ్యతో ధ్యానతత్పరః । అసంసక్తకరః కైశ్చి న్మం
[illegible] కుర్యా త్ప్రదక్షిణమ్ ॥ ద్విచతుష్షడ్దశాష్టాద్యైః కుర్యా ద్దేవ
[illegible] నామ్ । దేవస్య నికటే కార్యం సమ్య గ్జాను ప్రదక్షిణమ్॥ చక్ర
[illegible] మయెన్నాంగం పృష్ఠభాగం నదర్శయేత్ । సన్నిధౌ దేవదే
[illegible] నహోచ్చైః ప్రలపే త్తదా ॥ శ్రీపాంచరాత్రే పారమేశ్వరే-
ప్రదక్షిణం నమస్కారం నామ సంకీర్తనం చ మే । యుగ్మాన్యేవ తతః
కుర్యా దయుగ్మాది శివాదినామ్ ॥ స్మృతిసంగ్రహే- స్తుత్వా స్తోత్రై
ర్నమస్కుర్యా త్సాష్టాంగం భక్తితో ఒసకృత్ ॥ తథైవ శ్రీభాష్య
కారైరపి నిత్యే ప్రతిపాదితమ్. ప్రపంచసారే దీక్షాప్రకరణే- మం
త్రైశ్చ వైష్ణవై స్తోత్రై స్స్తుత్వా దే [illegible] । ప్రణమె
ద్ద్వి శ్చతుర్వాఽపి అన్యథా కిల్బిషీ [illegible]
ఏకంచాపి ప్రదక్షిపుమ్ । [illegible]
హామ్ ॥ శ్రీపాంచ [illegible]
“ఏకం వినా [illegible]
వే కుర్యా [illegible]
రంగమాహా [illegible]
యాం లంఘనే [illegible]
క్రిమయో భువి ॥ [illegible]
విష్ణుచ్ఛాయాం ధ్రువం త్రైశ్చా [illegible]
భగవద్ధామ్న శ్ఛాయాం మాక్రమతేచ [illegible]
గుస్సద్యో రోగాదిపీడితః ॥ తత్ప్రదక్షిణ మాకాంక్షే పురుషస్తు

శచీపతే । త్రినాకృత్యేషు తచ్ఛాయాం పూర్వభాగేన సో వ్రజేత్ ॥ ప్రదక్షిణవిధావేవ విధిరేష నచాన్యథా । అభ్యేత్య భగవద్ధామ యో గచ్ఛేత్సవ్యతో నరః ॥ మార్గలాభాయ యో గచ్ఛేత్సవ్యతో నారకీ భవేత్ । క్షీణపుణ్యశ్చ నష్టశ్చ సవై యాత్యధమాం గతిమ్ ॥ తస్మాత్ప్రదక్షిణ మార్గేణ వ్రజేత్ సర్వత్ర సర్వదా । కృచ్ఛ్రేఽపి నాన్యథా యాయా దేకాకీ సత్త్వసంస్థితః ॥ శ్రీపాంచ[illegible] షాయామ్- "ప్రవేశే నిర్గమేచైవ విష్వక్సేనమతించరేత్" ది[illegible] నా ద్విష్వక్సేనం తతః ద్వారపాలాంశ్చ ప్రణమ్య అనుజ్ఞాప్యా[illegible] ప్రవిశేత్. "చక్రవ ద్భ్రమయే న్నాఙ్గం పృష్ఠభాగం న దర్శయేత్ । పశ్చాద్భాగేన నిర్గచ్ఛే ద్దైవతాసన్నిధౌ సుధీ" రితి. శ్రీపాంచరాత్రే- అగ్రే పృష్ఠే వామభాగే సమీపే అథ మంటపే । జపపూజా నమస్కారం నకుర్యాత్కేశవాలయే ॥ ఉదక్ప్రత్యఙ్ముఖే దేవే జప పూజాదివామ్య[illegible]త్ర దక్షిణే పార్శ్వే విపరీతంతు మృత్యుదమ్॥

వైష్ణ[illegible] రణో[illegible] [illegible] ప్రతిమాదర్శననిషేధః.

[illegible]తేష్వి" తి.

[illegible] [illegible]స్థాపితానాం ప్రతి

ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే [illegible] రౌరవం నరకం

ప్ర[illegible] రత్నాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్న్[illegible]నారం ద్వి [illegible] విభజ్య । పూర్వస్యహోతుర్ద్వివిచించ హుత్వా తీర్థం సేవాం [illegible]తుః పథికృచ్చ సోఽపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌప[illegible]స్యంతి తేజ[illegible] సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభ[illegible] ॥

[illegible] మమ[illegible] ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ క[illegible]

[illegible]తా. అగ్న్యమేవివిషయే స్వాహేతి ప్ర[illegible]నిషేధః.

[illegible] ప్రయాత్; పశ్చా, గ్నో[illegible] [illegible] లింగం విష్ణుంవాఽపి నమే ద్యది । [illegible]జితం [illegible] వ్రజేత్ ॥ వారాహే- కోటిజన్మని శూద్రత్వ మంతే చండాలతాం వ్రజేత్ ॥

శూద్రార్చితం శివం విష్ణుం నమస్కుర్యాద్యది ద్విజః । రౌరవం నరకం ప్రాప్య చణ్డాలో జాయతే భువి ॥ శేషధర్మే- స్త్రీశూద్ర పూజితం లింగం విష్ణుం వా ప్రణతస్యచ । సద్గతిం నైవ పశ్యామి శాస్త్రాణా మేష నిశ్చయః ॥ నారదః- స్త్రీశూద్రపూజితం లింగం విష్ణుం వాఽపి నమేత్తు యః । త్రిసప్తకుల సంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ శ్రీపాంచరాత్రే- స్త్రీశూద్రై రర్చితం స్పృష్టం లింగం వా అన్యదైవవా । నార్చయేన్న నమస్కుర్యాద్ ద్విజాతిస్తు కదాచన ॥ తత్క్షీరం సురయా తుల్యం తదన్నం మాంస ముచ్యతే । ద్విజాతీనామయం దోష ఇతరేషాం నవిద్యతే ॥ అతః స్త్రీశూద్ర పూజితం తన్నివేదితాదికంచ స్త్రీశూద్రయోరేవాహార్యం న వైదికానామ్. పరాశరసంహితాయామ్- శుచి ర్విప్ర స్సదా కుర్యా ద్విష్ణుదేవాలయాదిషు । క్షత్రియా స్సహైవ తద్విష్ణు పూజా మాగమసాత్త్వికైః ॥ గృహేతు క్షత్రియాదీనాం విష్ణుపూజావిధిం [illegible] స్నా క్షత్రియాది స్పర్శనేచ విప్రార్చితే హరే స్సదా ॥ [illegible] శేషేష్టు గృహే [illegible] త్వా పశ్చా ద్విప్రస్తుపూజయేత్ ॥ [illegible] మా శ్చేతి కుందురాః [illegible] ఉశీరాత్తే మధుసూదనే । తదా [illegible] మల్లిజాః ॥ భరద్వాజః- సమిత్తత్ర [illegible] ॥ కుర్వీత హాసు [illegible] త్పన్న పర [illegible] నిసర్గజ । ను [illegible] వి శేషేణ న [illegible] వ పునస్సంసా [illegible] వ ॥ వృద్ధ [illegible] వస్తు శాంస్తు సర్వకర్మ [illegible] గవంత మష్టా [illegible] స్తథా స్మ [illegible] ణ [illegible] చార్ద్రం [illegible] పతితానివ [illegible] పంచాంగ ద [illegible] ప్రణిపాతానాం [illegible] స్త్ర [illegible] ణ్ణా [illegible] ముద్దిత్య [illegible]

[illegible] ధాత్రీ [illegible] దీతిరే గోష్ఠేషు [illegible]

[illegible] ద్విరా [illegible]

కరార్ఘం కు [illegible]

తత్రాష్టాంగ ప్రణామః [illegible] భిన్న [illegible] ధరాతలే । కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరస్తత్ర పంచమ [illegible] సాత్వతోక్తః. భాష్యకారైశ్చ. మస్తిష్కాది పంచకంతు వైఖా

నసే పఠితమ్- "సమస్తిష్ఠన్ప్రణామ స్స్యాద్ దంజలిం మస్తకే న్యసేత్ । ప్రణామ స్సంపుట స్సస్యా ద్ధృదయే ఒంజలి మర్పయేత్ ॥ ప్రహ్వాంగ స్సంపుటం కుర్యా త్సాప్రహ్వాంగనమస్క్రియా । పాదాంగుళిభ్యాం జానుభ్యాం శిరసాచావనిం స్పృశేత్ ॥ బద్ధాంజలి ర్నమస్కుర్యా త్సపంచాంగ ఉదీర్యతే ॥ పాదౌ హస్తౌ ప్రసా[illegible] శేతే భూమౌచ దండవత్ । స దండాంగప్రణామ స్స్యాత్ప్రణి[illegible] నేన మాచరే" దితి. సంకర్షణ సంహితాయామ్- సుకృ[illegible] మ ప్రకరణే త్వేవం ప్రణామ ఉక్తః- "లలాటోదర జాన్వ[illegible] యుగాగ్రా న్నూర్ధ్వగౌ కరౌ । భూమౌ సంధాయమనసా వాసుదేవ మనుస్మర" న్నితి. ఏవంచాష్టాంగప్రణామః స్మర్యతే- ఉరసా శిరసా వాచా మనసాచ కపోలతః । పద్భ్యాం కరాభ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామో ఒష్టాంగ ఉచ్యతే ॥ రహస్యామ్నాయ బ్రాహ్మణే [illegible]ర ప్రకరణే- జానుభ్యాం పాణిభ్యాం శిరసా [illegible] వైష్ణ[illegible] రణ్యో విఘ్నా[illegible] స్త్రా పూర్ణనమస్కార స్వరూపాదిక మ్రుల [illegible] నాతేపి" తి. [illegible] కరణై ర్నమఃసమగ్రో నమతి నమ[illegible] [illegible] ఔపాసనాగ్నిద్వయసంస[illegible] [illegible]గవంత మాప్నోతీ" తి.

అ[illegible] [illegible] వరణౌ కరౌ । బ[illegible] రత్నాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్న్య[illegible]దా శిరస్త[illegible]తో విభజ్య । పూర్వప్రహతుర్విచించ హుత్వా[illegible] శ్చ ప్రణా[illegible]తుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌ[illegible]పంచాంగంచ [illegible] సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపార్థం విభజ్య[illegible] న్యథా వికల్పో [illegible] మమా[illegible]మంశే ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ క[illegible] మంత్రికమ్ । ద్వావ[illegible]తా అగ్నయేవివిచయె స్వాహేతి న[illegible] ప్రవ మానతః ॥ మత్కృతానిచ [illegible]పాయాత్; పశ్చా[illegible] [illegible] మదయ [illegible] మచ్యుత । తవైవ నమమేత్తేష్టం నమో భగవతేతిచ ॥ ప్రదక్షిణ నమస్కార జపధ్యానార్చనస్తుతీః ।

తత్కర్మతద్గుణో దోషైః వినానాత్రాన్యదాచరేత్ ॥ శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్ ॥ భాగవతే- ఏకేన పాణినా యస్తు ప్రణమేత్పురుషోత్తమమ్ । న్యాయ్యస్తస్య కరచ్ఛేద ఇతి ధర్మవిదో విదుః ॥ సంగ్రహే- ఛత్రచామరహస్తామె వ్యాపృతేతరపాణయః । ఏకహ[illegible]నతి స్తేషాం నదోషాయ కదాచన ॥ భగవదాచార్య నామశ్రీ[illegible]నసే ప్రాంజలిబంధః కార్యః- సంభవపర్వణి వ్యాసప్రస్తావే- మహ అన్యే[illegible] కీర్తనాత్తస్య భీష్మః ప్రాంజలి రబ్రవీత్ ॥

[illegible]ర్వణి ఏవం యథార్హం ప్రణమ్య తద్దక్షిణే సమాసీనో గురుపరంపరానుసంధానపూర్వకం భగవంతం శరణముపగమ్య స్తోత్రైః స్తుత్వా. ఏవం భగవదర్చావతారదర్శనే ఫలముక్తం పౌష్కరే- "సందర్శనా దకస్మాచ్చ పుంసాం సమూఢచేతసామ్ । కువాసనా కుబుద్ధిశ్చ కుతర్కనిచయశ్చయః ॥ కుహేతుశ్చ కుభావశ్చ నాస్తికత్వం లయంవ్రజే" దితి. శాండిల్యః- ఆపీ[illegible]ద్ధాన స[illegible]ంతం పశ్యతః పురుషోత్తమమ్ । పాతకాన్యాశు [illegible] శేషేస్తు గ[illegible]మ్ ॥

తతో భగవత్తీర్థం స్వీ[illegible] [illegible]శ్చేతి కుందురాః । ఉశీర[illegible] శ్చేతి హస్తేన విష్ణు[illegible] [illegible]ల్పజాః ॥ భరద్వాజః- సమిత[illegible] మామమగ్నజలం[illegible]త్పన్న పర[illegible]నిసర్గజ । ను[illegible]వ శేషేణ న క[illegible]సాధనమ్ । [illegible]వ ॥ వృద్ధ[illegible] [illegible]స్తు [illegible]పాంస్తు సర్వకర్మ[illegible] ॥ విష్ణుపాదో[illegible]స్తథా స్మ[illegible]ణ [illegible]చార్ద్రం [illegible] పతితానివ [illegible] పాపం భూ[illegible] [illegible]నాం స్తత్ర[illegible] [illegible]ముద్దిశ్య[illegible] [illegible]త్రే ధా[illegible]దితరే గోష్ఠేషు[illegible] భాగవతస్యవా [illegible] [illegible] ద్విరా[illegible] విష్ణుతద్భక్త తీర్థంవా [illegible] కరాగ్రం కు[illegible] [illegible]ల త్కారం విద్వాన్ నైవేద్యపా[illegible]శేషకయో! ఛి[illegible] తీర్థపాత్రాకస్యచ । పురోడాశస్య సోమస్య శేషదోషో నవిద్యతే ॥ విష్ణోర్నైవేద్య శేషంతు మునిభి ర్భోజ్య ముచ్యతే । న తత్రాచ

మనం కుర్యా త్సవైష్ణవబహిష్కృతః ॥ సంగ్రహే- ఆస్త్రితు ఖండతాంబూలచర్వణే సోమపానకే । విష్ణ్వంఘ్రితోయపానేషు నాద్యంతాచమనం స్మృతమ్ ॥ తన్మూలా ఆధర్వణికశ్రుతిః- భగవాన్ పవిత్రం వాసుదేవః పవిత్రం తత్పాదా పవిత్రం తత్పాదోదకం పవిత్రం న తత్రాచమనం యథాహిసోమ ఇతి. అథ యథా శక్తి మూలమంత్రాదికం జపిత్వా ద్వాత్రింశదపచారాన్ పరి త్యజేత్ ॥ వారాహే- అపచారా స్తథా విష్ణోః ద్వాత్రింశ త్పరికీర్తితాః । యానైర్వా పాదుకైర్వాఽపి గమనం భగవద్గృహే ॥ దే వోత్సవాద్యసేవాచ అప్రణామ స్తదగ్రతః । ఏకహస్త ప్రణామశ్చ తత్పురస్తాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టేవాఽపివాఽఽశౌచే భగవద్వందనాదికమ్ । పాదప్రసారణంచాగ్రే తథాపర్యంకబంధనమ్ ॥ శయనం భోజనంచైవ మిథ్యాభాషణమేవచ । ఉచ్చైర్భాషా వృథాజల్పో రోదనా [illegible] ॥ నిగ్రహో ఽనుగ్రహశ్చైవ స్త్రీషు [illegible] [illegible] నావరణంచైవ పరనిందాపరస్తుతిః ॥ అశ్లీల [illegible] తేష్వితి. [illegible] క్షణమ్ । తత్తత్కాలోద్భవానాం [illegible] ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే [illegible] స్య ప్రదానం వ్యంజనా [illegible] వమ్ ॥ గురౌ [illegible] రత్నాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్న్యో [illegible] పచారశ్చ [illegible] విభజ్య । పూర్వస్యహోతుర్వివిచించ హుత్వా [illegible] రకం ప్రజే [illegible] తుః ప్రథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసన [illegible] ఽపి రాజా [illegible] సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభజ్య [illegible] ధాతు విశేష [illegible] మమాయమంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ [illegible] శ్రితాః । తానేవ [illegible] తా. అగ్న్యేవివిచయె స్వాహేతి [illegible] సనతరాన్ ॥ ఏవమన్యత్రాపిచా [illegible] యాత్; పశ్చా. [illegible] [illegible] పేక్షారాంతరణపర్యంతే తత్రచాత్రచ ఉక్తానుక్త సముచ్చయః కార్యః. ప్రమాదాదపికీలాలం యః స్పృశే ద్వైష్ణవోనరః ।

ఉపచారశతేనాపి న క్షమామి వసుంధరే ॥ యో విష్ణోః ప్రతిమా కారే లోహభావం కరోతిచ । యో గురౌ మానుషం భావ ముభౌ నరకగామినౌ ॥ వస్త్రేణాచ్ఛాద్య దేహంతు యో నరః ప్రణమేత్తు మామ్ । శ్విత్రీచ జాయతే మూర్ఖః త్రీణిజన్మాని యామిని ॥ శ్మశానమధ్యం గత్వాతు యో నరో మా మథార్చయే । సప్తజన్మకృతా త్పుణ్యా [illegible] దేవ ముచ్యతే ॥ సా అన్యస్మే యోని మాసాద్య వసే జ్జన్మత్రయం శుభే । భుక్త్వా శ్రాద్ధం ద్వితీయభాగే మనుజో మా మథార్చయేత్ ॥ చటకత్వ మనుప్రాప్య తతో గోధావపు ర్భవేత్ । అన్యదేవ గృహంగత్వా హ్యస్నాత్వా యో విశేద్గృహమ్ ॥ మమైవ వసుధే తస్య ఫలం పాపస్య వై శృణు । గృహాద్గృహ మథో గత్వా భిక్షార్థీ క్షుధిత స్స్వయమ్ ॥ భిక్షా మలబ్ధ్వా తత్రాపి దరిద్రో జాయతే నరః । కృష్ణకంబళ సంవీతో యో నరః ప్రణమేత్తుమామ్ ॥ [illegible] త్వం యాతి జన్మాని నవ పంచచ ॥ ఇత్యాది [illegible] శేషేష్వ [illegible] [illegible] [illegible] మా శ్చేతి కుందురాః [illegible] ఉశీర మే.

ఏవం భగవ [illegible] [illegible] ॥ భరద్వాజః — సమిత్సౌమ్య విష్వక్సేనా [illegible] త్సన్న పర [illegible] నిసర్గజ । [illegible] క్షేపేణ [illegible] త్యస్వార [illegible] వ ॥ పృథ [illegible] చార్ద్రం [illegible] పతితానిచ [illegible] రక్షా స్వా [illegible] స్తథా స్మ [illegible] ణా [illegible] ప్రోక్షా [illegible] ప్రతిష్ఠా ఉథ [illegible] ప్రతిష్ఠానాం స్త్ర [illegible] మద్భిన్న [illegible] త్రైవ ధాతిసదీతిర గోష్ఠేషు [illegible] యా ఉన్ని [illegible] [illegible] ద్వారా [illegible] దితైః ॥ హుత్వా [illegible] కర్మార్థం [illegible] పక్షారాధనరూపేణ కృతేనైవ త్వరేష్వయం [illegible] శుద్ధే స్వస్మి న్మనసి సుస్థితే । లబ్ధాధికారో దేవస్య ధ్యానార్చన జపాదిషు ॥ వినిష్క్రమ్యాగ్ని శాలాయాః గత్వా దేవగృహ

స్వకమ్ । అర్చయిత్వా పరాత్మానం దేశకాలాద్యపేక్షయా ॥ పత్రైః పుష్పైః ఫలైర్వాఽపి పూర్వకాలోక్తవర్త్మనా । కేవలాం జలినా వాఽపి విహితేన యథాతథా ॥ ఇతి.

అత్ర జయాఖ్య సంహితాయామ్- సోనుస్మార్యాంతరస్థంచ గత్వా ఽశ్వత్థాదిమధ్యగమ్ । భావయే ద్భగవద్విష్ణుం గురువిప్రశరీ గ" మితి. అత స్తత్రతత్ర ప్రవృత్తైమవ్యపి న దేవతాంతర... త్వప్రసంగః. తథాస్మృత్యంతరే- యే యజంతి పితౄ న్దేవా... బ్రాహ్మణా న్సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాంతరాత్మానం విష్ణుమే యజంతి తే ॥

అథ పూర్వోక్త ప్రకారేణ ప్రదక్షిణనమస్కారాదికం కృత్వా మితగద్య మనుసంధాయ స్వాశాస్య మర్ఘ్యాదిభి ర్యథావి విధ్యభ్యర్చ్య తత్ర... మనసా వా ఽభ్యర్చ్య తదన్తికే ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా ... ఉపవిశ్య అష్టాక్షరాది మంత్రజపం య... ...తేప్స్వ" తి.

... ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే ...సయా తూష్ణీం వాయ... మూలమన్త్రం జపన్ ... రత్నాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్నిం ధ్యాయన్ అ...తో విభజ్య । పూర్వవ్యహోతుర్వివిచించ హుత్వా... సప్త ...తుః పథికృచ్ఛ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసనాగ్న్యో స్సంసర్గే- సంస్పృష్టౌ, అగ్నిం సమారోప్యార్థం విభజ్య మంత్రాదికం ... మమాగ్నిమంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ కృ...కంచ జప్త్వా అభి ...త్వా. అగ్నయెవివిక్షయె స్వాహేతి ... స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ...యాత్; పశ్చా... ప్రవృత్తి స్వశేషభూతకతనినానే నాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాం తః కరణైః స్వస్మై స్వప్రీతయె స్వయమేవ అభిగమనం మయా కారి

తనాః. కృతంచకరిష్యామి భగవ + అభిగమనేన భగవత్కర్మణా భగవాన్ ప్రీయతాం వాసుదేవః.

ఇతి శ్రీభారద్వాజ కులతిలక వంగీశాన్వయసంజాతస్య శ్రీసుందరార్య పుత్రస్య వైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్నధర్మసారసముచ్చయేఽభిగమనప్రయోగో నామ ద్వితీయఃపరిచ్ఛేదః.

వసే
అన్యే
ర్వణి

అథోపాదానమ్.

అస్య శ్రీమదష్టాక్షర మహామంత్రస్య బదరికా శ్రమవాసీ శ్రీమన్నారాయణఋషిః అంతర్యామీవా; దేవీగాయత్రీఛందః పరమాత్మా భగవా న్నారాయణో దేవతా; శ్రీరధిష్ఠానదేవతా అం బీజం ఓమితీవా; ఆయశ్శక్తిః మంకీలకం శ్రీం కవచం ... అస్త్రం శుక్లోవర్ణః ఉదాత్తాది స్స్వరః బుద్ధి ... శ్రేష్ఠ ... క్షేత్రం భగవత్ప్రీత్యర్థె జపేవినియోగః. ... మా ... కుందురాః ... ఉశీర ఒస్మద్గురవేనమః, ఓంనమః ... చెల్పజాః ॥ భరద్వాజః సమితు... పరమ గురుభ్యోనమః ... త్పన్న పర... నిసర్గజ । ను... క్షేత్రేణ ... స్మత్సర్వ గు... వ ॥ వృద్ధ ... స్తు శాంస్తు సర్వకర్మ... మంత్రరాజ... స్థా స్మృ... ద్రిం ... పతితానివ ... ఋషయె బ... ప్రీత్... నాం స్తత్ర ... దిమ్ముదోద... య నమ ఇతి ... త్రో ధా... దితరె గోష్ఠేషు వా ... దైవ్యై గాయత్ర్యై ... కర్మార్ధం కు... ద్వారా ... ష్టాక్షర దేవతాయె పరమా... త శ్రేష్ఠకయ ... ఓం నమః పరాయ శ్రీమదష్టాక్షర బీజభూత ... షిణవాయ నమ ఇతి గుహ్యే । ఓం నమః పరాయ శ్రీమదష్టాక్షర

శక్తి గర్భభుజ శ్రీమతే నారాయణాయనమ ఇతి పాదయో శ్చాం
జలిం విన్యస్య ॥ మధ్యమాంగులీ మారభ్యాకూర్పర మంగుళ్యగ్రి
పర్యంతం పర్యాయేణ మూలమంత్రేణ కరద్వయే ఽన్తర్బాహ్య
పార్శ్వయోశ్చ కరతలకరపృష్ఠ పార్శ్వయోశ్చ త్రిః పరామృశ్య
కరతలమధ్యయోః మధ్యమాంగులీభ్యాం ప్రత్యేకం మూలమంత్రం
న్యసేత్. కరద్వయే ఽపి దక్షిణమారభ్య తర్జన్యాది తద్బహి
మంగులీషు సబిందుకాని పర్వసు ప్రణవ సంపుటితాని మంత్రా పిధ
న్యష్టౌ క్రమేణాంగుష్ఠేన న్యసేత్ । అయం సృష్టిన్యాసో బ్రహ్మచా
రిణః; కరద్వయేఽపి దక్షిణాదారభ్య తర్జన్యాది తర్జన్యంత మం
గులీషు తత్తత్కనిష్ఠికాంతం న్యాసః స్థితిన్యాసో గృహస్థస్య; వామ
మారభ్య తర్జన్యాది తర్జన్యంతన్యాస స్సంహారో వనస్థయత్యోః.
కరద్వయేఽప్యుభయాంగుష్ఠ మారభ్య తత్తత్కనిష్ఠికాంతన్యాసస్య
వ్యాపకత్వేన న్యాసాచ [illegible]
వైష్ణం [illegible] రణ్యో వి[illegible]నా[illegible]యాయనమః ఓం నం ఐశ్వర్యాయ
శి[illegible] అ [illegible]మాతేష్వి" తి. [illegible] శిఖాయై వౌషట్ ఓం నాం బలా
య కవ[illegible] [illegible]స్త్రాయఫట్ కరతలకరపృ

ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గః

ష్ఠ[illegible] [illegible]ఉభయనఖేషు ఓం
[illegible] శత్రాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్నీ[illegible]భ్యాం సహ
[illegible]తో విభజ్య । పూర్వస్యహోతుర్వివిచించ హుత్వా[illegible] ఊరుభ్యాం
[illegible]తుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసనయోః ఓం
[illegible]సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభజ్య[illegible]
[illegible] మమా[illegible]మంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమాసీ క[illegible] పాంచజన్యాయ
[illegible]తా. అగ్నయే వివిచయె స్వాహేతి [illegible]భ్య ఓం కిరీటాయ నమః
[illegible]హాయాత్; పశ్చా[illegible] నమః వైజయంత్యై వనమాలాయై
నమః శ్రీం శ్రియై నమః వామాంగుష్ఠాది హ్రీం పుష్ట్యై నమః ఓం ఫం

సరస్వత్యై నమః, ఓం ద్రాం నిద్రాయై నమః ఓం క్లీం కాంత్యై నమః
ఓం కం పృథివ్యై నమః కరతలయోః ఓం గం గరుడాయనమః ॥

అథ దేహన్యాసః నాసాది నాభిపర్యంతం మూలమంత్రేణ వ్యాపకత్వేన త్రిః పరామృశేత్. అయమపి సర్వేషాం సమానః. [illegible] మూర్ధాదిపాదాంతేషు స్థానేషు సబిందుకాని ప్రణవసంపుటితా [illegible]నస్యక్షరాణి క్రమేణ న్యసేత్, అయంసృష్టిన్యాసో బ్రహ్మచారిణః. అన్యేషాంశ్చాభ్యాదిహృదంతేషు స్థితిన్యాసో గృహస్థస్య, పాదాదిమూర్ధాం [illegible]ర్వేష్వేవ స్సంహారన్యాసో వనస్థయత్యోః. మూర్ధ్ని మధ్యమయా [illegible]ర్జనీమధ్యమాభ్యాం నేత్రయోః అనామికాంగుష్ఠాభ్యాం ముఖమ ధ్యే అంగుష్ఠతర్జనీభ్యాం హృదయే నాభౌ కనిష్ఠికాంగుష్ఠాభ్యాం గుహ్యే జాన్వోశ్చ అంగుష్ఠరహితాభిరంగులీభిః పాదయోః అంగుష్ఠసహితాభి శ్శిరసి.

అథ జ్ఞానాదిద్వాదశాంగన్యాసః- [illegible]ర్ద్వాన స్వేన అంగుష్ఠ తర్జనీభ్యాం హృదయే, ఐశ్వర్య [illegible] శ్శేషైస్తు [illegible] శ్శిరసి, శక్తిం సముష్టికేనాంగుష్ఠేన [illegible] శ్శేతి కుందురాః । [illegible] [illegible]ణా కరద్వయేన కంఠ[illegible] [illegible]యేత్సృజాః ॥ భరద్వాజః- సమితర్జ తర్జనీభ్యాం [illegible]త్సన్న పర[illegible]నిసర్గజ । [illegible] శేషేణ [illegible] భ్యాం నేత్ర[illegible]వ ॥ వృద్ధ[illegible]స్తు పాంస్తు సర్వకర్మ[illegible] భిః తాభిర[illegible] స్త్రథా స్మ[illegible] [illegible]ర్ధిం [illegible]ధ[illegible] పతితానివ [illegible] షాం సమానః [illegible]స్థానాం [illegible] [illegible]ముద్[illegible] ర్మంత్రాక్షరై [illegible] ధా[illegible]దీతరే గోష్ఠేషు [illegible]

అథ కరద్వ[illegible] కర్మార్థం కుర్యా[illegible] ద్వి[illegible] న్యాస సుదర్శనాయ హేతిరాజాయేతి రేఖాం[illegible] [illegible]ముద్రయా రక్షాం కుర్యాత్. దక్షిణేతరభుజయోః పర్యాయేణ పద్మగదాచక్రశంఖానాం ప్రణవాదినమోంత న్యాసః । కిరీటంశిరసి

శ్రీవత్సం దక్షిణోరసి కౌస్తుభ ముగోమధ్యే వనమాలాం పార్శ్వ యోః ॥ ఓం శ్రీం శ్రియైనమః దక్షిణపార్శ్వే ఓం హ్రీం పుష్ట్యైన మః వామపార్శ్వే । ఓం సరస్వత్యైనమః ముఖే । ఓం ద్రాం నిద్రాయైనమః పశ్చాద్భాగే । ఓం క్లీం కాంత్యైనమః ఊర్ధ్వదేహే । ఓం మోం ఓం శ్రీం శ్రియైనమః దక్షిణేపార్శ్వే । ఓం హ్రీం పుష్ట్యైనమః వామపార్శ్వే । ఓం సరస్వత్యైనమః ముఖె । ఓం ద్రాం నిద్రాయైనమః పశ్చాగ్భాగె । ఓం క్లీం కాంత్యైనమః ఊర్ధ్వదే ఓం కం పృథివ్యైనమః పాదయోః । ఓం గం గరుడాయనమః ఊర్వోః.

ధ్యానమ్- సవ్యం పాదం ప్రసార్య శ్రితదురితహరం దక్షిణం కుంచయిత్వా జానున్యాధాయ సవ్యేతర మితరభుజం నాగభోగె నిధా య । పశ్చా... మైన ప్రతిభటశమనె ధారయ౯ శంఖచక్రె ... ర్ణోవ్య విద్నాశ... త్తాం శర్మ వైకుంఠనాథః ॥ ఇతి ... తేషీష్వ" తి.

... ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే ... మామత్రయం కృ త్వా ... కర్త్తాక రె- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్నే ... మావా న్వి ... విభజ్య । పూర్వవ్యహ్ణోతుర్వివిచించ హుత్వా ... మ్ ॥ పూర ... త్రుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసనం ప్రావహు ... సంసర్గే- సంస్పృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభజ్య ... క్తం జపేద్ద్వా ... మమా... ంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమాసీ కృ ... తు త్రిభిస్సృతమ్ ॥ ... తా. అగ్న మేవివిక్షయె స్వాహేత్తి ... విరాడాత్మా ఋషిః దేవీ ... యాత్ ; పశ్చా ... వమాప్ విరాడాత్మా ఋషిః దేవీ ... దేవతా । నగాయత్రీ ఛందః పరమాత్మా శ్రీమన్నారాయణో దేవతా । శ్రీం బీజం హ్రీం శక్తిః క్లీం కీలకం పరమసత్వం తత్త్వం పరమప్ర

కాశ్యోపర్ణః ఉదాత్తాదిస్స్వరః శ్రీదేవతా ఓం శ్రీమన్నారాయణ ప్రీత్యర్థే జపేవినియోగః.

అథ న్యాసః; పరాశరః- షట్స్వాదౌ రంగుళిన్యాసం షడంగంచ తథైవచ। మూర్ధ్ని ఘ్రాతె నేత్రనాసా శ్రవణేచ వరాననె ॥ భుజ యో హృత్స్రిదేశేచ స్తనయో ర్నాభిమండలె। పృష్ఠేచ జఘనె వసే మూర్ధ్నో జానున్యోశ్చ పాదయోః ॥ మంత్రరత్నాక్షరాణ్య అన్యేష్వేషాంగేషు విన్యసేత్ ॥ ధ్యానమ్- క్షీరాంభోనిధి రత్నమం ర్వణిమహోత్పావాఙ్సింహాసనే వామాంకస్థిత మా ప్రసన్నవదనం శ్రీ కాంతయా ఽఽలింగితమ్। దోర్దండాంకిత శంఖపంకజ గదాచక్రై రుపాశ్రియం త్వాం నిత్యం కలయామి జన్మవిముఖ్యై లక్ష్మీశ నారాయణ ॥ ఇతి ధ్యాత్వా యథా శక్తి మంత్రజపం కుర్యాత్.

అథ ద్వాదశాక్షరన్యాసః- అస్యశ్రీ ద్వాదశాక్షర మహామం త్రస్య బ్రహ్మాఋషిః సంకర్షణోవా; గాయత్రీచ్ఛందః స్వాపరమాత్మా దేవతా శ్రీవాసుదేవోవా; ఓం బీజం [illegible] శ్శక్తిః గృహశ [illegible] వా; భగవత్ప్రీత్యర్థే జపేవినియోగః [illegible] మా శ్చేతి కుందురాః [illegible] శిర। ఓం నమః శిరసేస్వాహా [illegible] త్స్వబాః ॥ భరద్వాజః- సమితు దే వాయ కవచాయ [illegible] త్పన్న పర [illegible] నిసర్గజ। ముప [illegible] షేణ న కవా ఓం నమో [illegible] వ ॥ వృధ [illegible] చార్ధం [illegible] స్తు సాంస్తు సర్వకర్మ [illegible] నమః। ఓం [illegible] స్తథా స్మ [illegible] ధగ [illegible] పతితానిచ [illegible] ణాయ శిరసేస్వా [illegible] స్త్రత్ర [illegible] మ్నాయ శిఖాయై [illegible] ధాతి [illegible] దీతరె గోష్ఠేషు [illegible] అనిరుద్ధాయ కవచాయ [illegible] కర్మార్థం కు [illegible] ద్వి రా [illegible] యజ్ఞాత్మనె నేత్రాభ్యాంవౌషట [illegible] ఓం [illegible] మె సుదర్శనరూపాయ అస్త్రాయఫట్। ఇతి షడంగన్యాసః [illegible] ద్వా జానుయుగళ లింగనాభ్యుదరేషుచ। హృద్దోర్గళాస్య మృర్ధ్నస్త

శిఖాస్వక్షరకాన్న్యసేత్ ॥ శిరోలలాటనేత్రాస్యగళదోర్హృదయేషు చ । సకుక్షినాభిలింగాఖ్యజానుపాదేషు విన్యసేత్ ॥ హృత్కుక్షినాభిషు తథా గుహ్యజానుపదేష్వథ । కరకంఠాస్యదృఙ్మస్తశిఖాసూర్ధ్వాచ విన్యసేత్ ॥ సంహృతేదోష సంహారసృష్టేశ్చ ఇహాపుష్టయః । స్థితేస్తు శాంతివిన్యాసం తస్మాత్కార్యం త్రిధామతః ॥ ధ్యానమ్- హరి ముజ్జ్వల చక్రదరాబ్జగదాయుధదోఃపరిఘం శ్రీ గతమ్ । వలయాంగదహారకిరీటయుతం నవమందరుచం ప్రణిధ సదా ॥ ఇతి ధ్యాత్వా యథాశక్తి మంత్రజపం కుర్యాత్.

అథ షడక్షరమంత్రన్యాసః- ఓం అస్య శ్రీవిష్ణుషడక్షరీ మహామంత్రస్య బ్రహ్మాద్యా స్సనకాద్యాశ్చ ఋషయః దేవీగాయత్రీఛందః విష్ణుర్దేవతా । ఓం బీజం నమశ్శక్తిః విష్ణు షడక్షరీ మంత్రజపే వినియోగః । ఓం ఓం హృదయాయనమః శిరసి । శ్రీవిష్ణవే శిఖాయై వౌషట్ । [illegible] స్వాహుం । నమః నేత్రాయవషట్ । విష్ణవె అ[illegible] [illegible] వినా[illegible] "విష్ణుం భాస్వత్కిరీటాంగదవలయగళ [illegible] తేష్వి" తి. [illegible] సానువక్షో మణిముకర మహాకుణ్డల [illegible] ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే [illegible]ంబుజగద మమలం పీత [illegible] క్షం పద్మసంస్థం [illegible] ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతిశ్చేద్దగ్ధ[illegible] [illegible] విభజ్య । పూర్వవ్యహూతుర్వివిచించ హుత్వా[illegible] [illegible]తుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసనం సమాప [illegible] సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపహార్థం విభజ్య [illegible] మమా[illegible]ంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమాసీ [illegible] [illegible]ష్యామి ఉపాదానేన [illegible]తా. అగ్నయెవివిచ్యయె స్వాహేతి. [illegible] [illegible]లస+ భగవతో హాసు దేవస్య [illegible]యాత్; పశ్చా[illegible] [illegible] [illegible]య్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషతై కరసేనా [illegible] స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతః కరణైః స్వాస్మై స్వప్రీ [illegible]నాత్మనా

త్యర్థ ముపాదానం మహా కారయతీతి సంకల్ప్య తులసీ పుష్పాదికం సర్వం కర్మణ్యం వస్తు యథా యోగ్యం సంపాదయేత్.

అథ తులస్యాద్యాహరణమ్; సంవర్తః- సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రియః స్వయ మాహరేత్ । శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః [illegible]ర్వన్ వ్రతత్యధః ॥ విష్ణుమందిరె- త్యాజ్యం పర్యుషితం జంతు[illegible]ం పాదలంఘితమ్ । మ్లానం స్పృష్టం తథా౽స్పృశ్యైః నీ[illegible]పతిలోమజైః ॥ తులసీ మాహాత్మ్యే- ఉత్తమం స్వార్జితం [illegible]ప్యం మధ్యమం వస్య ముచ్యతె । అధమం తు క్రయక్రీతం పారక్యంత్వధమాధమమ్ ॥ హస్తానీతం పటానీతం స్వయం పతితమేవ వా । దేవారామోద్భవం పుష్పం గృహదేవాయ నార్చయేత్ ॥ ఆశ్వమేధికె- అర్కపుష్పాణి చాన్యాని అర్కపత్రస్థితాని చ । నిర్గంధాని చ పుష్పాణి సర్వాణ్యేతాని వర్జయేత్ ॥ శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- నగృహే కరవీరోత్థైః కుసుమై రర్చనం హి [illegible] స్వకామస్య సిద్ధిభూతియుతస్య చ ॥ [illegible] కుందురాః [illegible] ఉశీర[illegible]ద్రి రాసైతై స్తులసీదళైః । [illegible]జాః ॥ భరద్వాజః- సమిత్[illegible] నిరయగామినః ॥ [illegible] నిసర్గజ । [illegible] రమె ఉపచిన్వం[illegible] ॥ వృద్ధ[illegible] చార్ద్రిం [illegible] పాంస్తు పర్వకర్మ[illegible] త్మ్యే- శుష్క[illegible] తాని చ [illegible] అర్చనే వాసు[illegible] షణ్మాసం బిల్వపత్రం [illegible] ధాత్రీ [illegible] గోష్ఠేషు వా [illegible] సప్తవారంతు పద్మం [illegible] కర్పూర్ధం కుశ [illegible] ద్విరాత్ర [illegible]

కర్ణమూలేతు తులసీం యస్తు ధారయేత్ [illegible] త్రికృతం పాపం తస్య నశ్యతి తత్క్షణాత్ ॥ శుష్కైః పర్యుషితైర్వా౽పి కాష్ఠమూలమృదాదిభిః । అర్చనా స్యాదు బింబస్య సదాశుద్ధి

శ్భవిష్యతి ॥ గ్రహణమంత్రః-తులస్యమృతసంభూతే సదాత్వం కేశవ ప్రియే । కేశవార్థం లునామి త్వాం వరదాభవ శోభనే ॥ ప్రసీద మమ దేవేశి ప్రసీదహరివల్లభే । క్షీరోదమథనోద్భూతే తులసి త్వం ప్రసీదమే ॥ మోక్షైకహేతో ర్ధరణీతలస్థే విష్ణో స్సమస్తస్య గురోః ప్రియే తే । ఆరాధనార్థం పురుషోత్తమస్య లునామి పత్రం తులసి క్షమస్వ ॥

మాఙ్గల్యే- నాశ్నీయాత్ రర్చయే ద్విష్ణుం నశంభుం శ[illegible]ణా । నాచయే ద్దూర్వయా దుర్గాం న తులస్యా సురాంతరం. సంగ్రహే- చతుర్దశ్యష్టమీపర్వ నందాసు ద్వాదశీషుచ । సంక్రాంతిషు వ్యతీపాతే మన్వాదిషు యుగాదిషు ॥ భౌమార్క-భృగువారేషు తథా శ్రాద్ధదినేషుచ । ఆధానే వైష్ణవే ఋక్షే మధ్యాహ్నోత్పరత స్తథా ॥ తులసీ కృంతనం యత్ర ద్విష్ణో శ్శిరసి కృంతనమ్ ॥ ఆధానక్షత్రం- స్వ[illegible] వి[illegible]నా[illegible]త్రా దేకోనవింశంనక్షత్రమ్. అత్ర కుశపు ష్ప[illegible]రణ[illegible]తేష్వి" తి. [illegible] జాబాలిః- కుశాః కాశంచ పుష్పాణి [illegible] అ[illegible] [illegible]పి గృహ్ణీయా దమావాస్యాహ గ[illegible]త్రా: [illegible]

ఔపాసనాగ్నిద్వయన్వాదిః.

ని[illegible]

రత్నాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయం [illegible]తి శ్చే దగ్ని[illegible]ప్తమీ. కార్తికీ ద్వాద[illegible] విభజ్య । పూర్వస్య[illegible]తమాసస్య త[illegible]బించ హుత[illegible]స్యచ ॥ ఫాల్గున[illegible]తుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రా[illegible]స్యాపి దశమీ [illegible]స[illegible]- సంసృష్టౌ, అ[illegible]నం సమారోపణార్థం విభజ్య[illegible]ష్టా అపాధస్యాపి [illegible] మమా[illegible]ంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమాసీ క[illegible] పంచతిథిః ॥ చతుర్ద[illegible]తా. అగ్న[illegible]యెవివిషయె స్వాహేతి [illegible]భం॥ యుగాదీనాహ తత్రై [illegible]యాత్; పశా[illegible] వైశాఖ[illegible]సినమీ కార్తికీసితా । మాఘీచామా [illegible] తథా ప్రోష్ఠపదీ కృష్ణా త్రయోదశీ ॥ ఏతా శ్చతస్ర స్తిథయో యుగాద్యాః పరికీర్తితాః ॥

అథ కుశాహరణమ్,

శౌనకః- శుచౌ దేశె శుచిర్భూత్వా స్థిత్వా పూర్వోత్తరాముఖః । ఓం (హుం) కారేణైవ మంత్రేణ కుశాః స్పృశ్యా ద్విజోత్తమైః ॥ హారీతః- దేవార్థాన్ ప్రాఙ్ముఖో దర్భాన్ పిత్రర్థాన్ దక్షిణాముఖః। ఛిత్త్వోపవీతీ ప్రాచీనావీతీ తాన్నిక్షిపేత్పృథక్ ॥ మనుః- వసేత్ [illegible]లశ్చ భవేద్దర్భః పితౄణాం శ్రాద్ధకర్మణి । మూలేన లోకాన్ అన్యేత్తి శక్రస్య సుమహాత్మనః ॥ ఏత దెకోద్దిష్ట శ్రాద్ధవిషయమ్. [illegible]తస్సప వాహ- "ఏకోద్దిష్టె కుశా గ్రాహ్యా స్సమూలా యజ్ఞకర్మణి। బహిర్లూనా స్సకృల్లూనా స్సర్వత్ర పితృకర్మణి" ఇతి. బహిర్లూనాః- ఉపమూలలూనాః, తతశ్చ- "ఉపమూలె తథాలూనాః శ్రాద్ధార్థేతు కుశాస్స్మృతాః । తథా శ్యామాకనీవారౌ దూర్వాచ సముదాహృతె"తి బ్రహ్మాండాదివచన మనెకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాది విషయ మిత్యవగంతవ్యమ్. శాతాతపః- జపె హోమే తథాదానె స్వాధ్యాయె పితృతర్పణే । అశూన్యంతు కరం కుర్యా [illegible] నారదః- సహూప్యం కేవలం ధార్యం [illegible] కుందురాః [illegible] ధృతం హేమ తజన్యాం ధారయెద్బు[illegible] ॥ భరద్వాజః- సవిత్రమంత్రః- విరించేన సహోత్పన్న పరమేష్ఠినిసర్గజ । [illegible] సర్వకర్మసు కుశో స్వస్తికరో భవ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః- కాశస్తు [illegible] బ్రాహ్మ స్తథా స్మృ[illegible] వైష్ణవః ॥ శు[illegible] విశ్వాంహసా మమ[illegible] ద్విరాస్థ[illegible] రత్నే- అహన్యహని కర్మార్థం కు[illegible] ధృతకుశా యోగ్యాశ్చైవోత్తరేషుచ ॥ [illegible] వ్యాః ప్రస్తరార్థం కుశోత్తమాః । అగ్నికార్యేచ యో[illegible] లాన్ పరివర్జయేత్ ॥

ర్భవిష్యతి ॥ గ్రహణమంత్రః-తులస్యమృతసంభూతే సదాత్వం కేశవ ప్రియే । కేశవార్థం లునామి త్వాం వరదాభవ శోభనే ॥ ప్రసీద మమ దేవేశి ప్రసీదహరివల్లభే । క్షీరోదమథనోద్భూతే తులసి త్వం ప్రసీదమే ॥ మోక్షైకహేతో ర్ధరణీతలస్థే విష్ణో స్సమస్తస్య గురోః ప్రియే తే । ఆరాధనార్థం పురుషోత్తమస్య లునామి పత్రం [illegible] క్షమస్వ ॥

మాఙ్గల్యః- నాక్షుత్తై రర్చయె ద్విష్ణుం నశంభుం [illegible] నా । నాచ[illegible]యే ద్దూర్వయా దుర్గాం న తులస్యా సురాంతరం. సంగ్రహే- చతుర్దశ్యష్టమీపర్వ నందాసు ద్వాదశీషుచ । సంక్రాంతిషు వ్యతీపాతే మన్వాదిషు యుగాదిషు ॥ భౌమార్క-భృగువారేషు తథా శ్రాద్ధదినేషుచ । అథానె వైష్ణవె ఋక్షె మధ్యాహ్నోత్పరత స్తథా ॥ తులసీ కృంతనం యత్ర ద్విష్ణో శ్శిరసి కృంతనమ్ ॥ అథా నక్షత్రం- స్వ[illegible] [illegible]త్తా దేకోనవింశంనక్షత్రమ్. అత్ర కుశపు [illegible] [illegible]జాబాలిః- కుశాగ్ర కాశంచ పుష్పాణి [illegible] తేష్వ[illegible]తి. [illegible]పి గృహ్ణీయా దమావాస్యాహ [illegible]

ఔపాసనాగ్నిద్వయసన్నాదిః.

[illegible] కరె- ఔపాసనాగ్ని ద్వ[illegible] తి శ్చే దగ్ని [illegible]ప్తమీ. కార్తికీ ద్వా ద[illegible] విభజ్య । పూర్వపృష[illegible] తిచమాసస్య తి[illegible] చంచ హుతా[illegible]నస్యచ ॥ ఫాల్గున [illegible]తుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రా[illegible] [illegible]స్యాపి దశమీ [illegible] సంసృష్టౌ, అ[illegible]న్యం సమారోపహార్థం విభజ్య [illegible]ష్టా అషాఢస్యాపి [illegible] మమ[illegible] ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ [illegible] పంచ తిథిః ॥ చతుర్ద [illegible]తా. అగ్న[illegible]మెవివిభజయె స్వో హెత్రి [illegible] ॥ యాగాదీనాహ తత్రై [illegible]యాన్ [illegible] పశా వైశాఖసితనవమీ కార్తికేసితా । మాఘీచామా [illegible] తథా ప్రౌష్ఠపదీ కృష్ణా త్రయోదశీ ॥ ఏతా శ్చైత్రస్థితయో యుగాద్యాః పరికీర్తితాః ॥

అథ కుశాహరణమ్,

శౌనకః- శుచౌ దేశె శుచిర్భూత్వా స్థిత్వా పూర్వోత్తరా ముఖః । ఓం (హుం) కారేణైవ మంత్రేణ కుశాః స్పృశ్యా ద్విజో త్తమైః ॥ హారీతః- దేవార్థాన్ ప్రాఙ్ముఖో దర్భాన్ పిత్రర్థాన్ దక్షి ణాముఖః। శిఖోపవీతీ ప్రాచీనావీతీ తాన్నిఖిపేత్పృథక్ ॥ మనుః- ..వసే ..లశ్చ భవేద్దర్భః పిత్రూణాం శ్రాద్ధకర్మణి । మూలేన లోకాన్ అన్యేనైవి శక్రస్య సుమహాత్మనః ॥ ఏత దేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధవిషయమ్. ..వృష్ణితన్నప్వాహ- "ఏకోద్దిష్టే కుశా గ్రాహ్యా స్సమూలా యజ్ఞకర్మణి। బహిర్లూనా స్సకృల్లూనా స్సర్వత్ర పితృకర్మణి" ఇతి. బహిర్లూనాః- ఉపమూలలూనాః, తతశ్చ- "ఉపమూలె తథాలూనాః శ్రాద్ధార్థేతు కుశాఃస్మృతాః । తథా శ్యామాకనీవారౌ దూర్వాచ సముదాహృ తే"తి బ్రహ్మాండాదివచన మనేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాది విషయ మిత్యవగం తవ్యమ్. శాతాతపః- జపె హోమే తథాదానె స్వాధ్యాయె పితృత ర్పణే । అశూన్యంతు కరం కుర్యా త్సు... ...న్వితం ... నార దః- సహూప్యం కేవలం ధార్యం ... క్ష్చేతి కుందురాః ... ఉశీరకా ధృతం హేమ తజన్యాం ధారయేద్బుధః ॥ భరద్వాజః- సమిత్మంత్రః- విరించేన సహోత్పన్న పరమేష్ఠినిసర్గజ । నుద సర్వాణి పాపాని దర్భ స్వస్తికరో భవ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః- కాశస్తు ... ...ంస్తు పర్వకర్మసు కుశో ... బ్రాహ్మ స్తథా స్మృ... ...ఘ... ...నివ ... ...తస్తు వైష్ణవః ॥ శుచిష్ణ... ...నాం స్తత్ర ... ...వర్ణా ... ...ముద్భిన్నా ...తేనా ధా... ...నదీతీరె గోష్ఠేషు ... విశ్వాంహసా మఘ... ... ద్విజాన్... ...ల రత్నే- అహన్యహని కర్మార్థం కుశ... ధృతకుశా యోగ్యాస్తెచ్చైవోత్తరేషుచ ॥ ... ...ర్థా... వ్యాః ప్రస్తరార్థం కుశోత్తమాః । అగ్నికార్యేచ యా...ానమూ... లాన్ పరివర్జయేత్ ॥

పవిత్రవిధిః.

చంద్రికాయామ్- యజ్ఞోపవీతే మౌంజ్యాంచ తథా కుశపవిత్రకే । బ్రహ్మగ్రంథిం విజానీయా దన్యత్రతు యథారుచి ॥ యమః- సంత్యజ్య వైష్టరం (వైష్ణవం) మార్గం బ్రహ్మమార్గ విని స్సృతమ్ । సకృత్ప్రదక్షిణీకృత్య పవిత్ర మభిధీయతే ॥ చతురఙ్గు మగ్రం స్యా ద్గ్రంథి రేకాంగులో భవేత్ । ద్వ్యంగుళం రజ్జువత్ప్రోక్తం పవిత్రస్యతు లక్షణమ్ ॥ త్రిభిర్దర్భై- శ్శాంతికర్మ పంచభిః పౌష్టి తథా । చతుర్భిశ్చాభిచారంతు కుర్యా త్కుర్యాత్పవిత్రకమ్ ॥ దేవకార్యే త్రిభి ర్దర్భై- రేకేన పితృకర్మణి । ద్వాభ్యాం మనుష్యకార్యేతు పవిత్రం కారయే ద్ద్విజః ॥ భరద్వాజః- కూర్చేనవా పవిత్రేణా యేవ కర్మాణి కారయేత్ । తస్య గ్రంథిం విసృజ్యైవ కర్మాంతేతు తత స్త్యజేత్ ॥ పవిత్ర కూర్చయోస్త్యాగే సగ్రంథ్యోస్తు ప్రమాదతః । [illegible] ముపవాసత్రయంతువా ॥ ధీపూర్వే ఉపవాసః [illegible] తేష్వి [illegible] దర్భ స్తపోవృద్ధికరోహి సః । మధ్యే [illegible] పాసనాగ్ని [illegible] సాధనః ॥ యైః కృతైః పిండని [illegible] పితృతర్పణమ్ । విణ్మూత్రాదిషు యే దర్భా స్తేషాం [illegible] రణే [illegible] తే ॥ అపూతలూనా యే దర్భా యేచ ఛిన్నా [illegible] విభజ్య । హుత్వా నగ్నిదగ్ధాంశ్చ కుశా న్యత్నేన వర్జయేత్ ॥ [illegible] పథికృచ్ఛ సోపి ॥ [illegible] ద్వారే [illegible] యజ్ఞభూమిషు । వర [illegible] సంసృష్టా, [illegible] వి [illegible] బ్రహ్మయజ్ఞేచ యేధ [illegible] ఇతి ప్రత్యేక మభిమా [illegible] అమేధ్యలిప్తా యేదర్భా స్తేషాం [illegible] అమేధ్యాని- వసాదీని ద్వాదశమలాని ॥ చంద్రి [illegible] పవిత్రం కరశాఖాస్థం దక్షిణే శ్రవణే న్యసేత్ । నాన్యత్ర నిక్షిపే ద్దేహే నిక్షిప్తంయది తత్త్యజేత్ ॥ కాలనూహ పాంచరా-

మాసేనభస్యమావాస్యా తస్యాం దర్భోచ్చయో మతః । అయా తయామా స్తేదర్భా నియోజ్యాస్స్యుః పునఃపునః ॥

శూద్రవిషయె రత్నాకరె- దేవబ్రాహ్మణకార్యేషు(పా॥ శూద్రశ్చేద్భక్తిమాన్భవేత్) శక్తశ్చే ద్వ్రుషలఃఖలు । స్వర్ణాంగులీయకం ధృత్వా తెన కర్మాణి కారయేత్ ॥ పవిత్రం గ్రంథియుక్తం వసే శూద్రాదే స్త్యాజ్యమ్. తథా చంద్రికాయామ్-

అన్యేస్తె సప్తభి ర్దర్భైరుపుంజీలైః కుర్యా ద్బ్రాహ్మం పవిత్రకమ్ । ర్వాణిభిః క్షత్రియస్యోక్తం చతుర్భిశ్చ తథావిశః ॥ ద్వాభ్యాం శూద్రస్య విహిత (పా॥ మాన్తరాణాం తథైవచ) మితరేషాం తథైవచ ॥ వజ్రంయథా మహేంద్రస్య శూలం హస్తే పినాకినః । సుదర్శనం యథా విష్ణో స్తథావిప్రకరెకుశః ॥ ప్రాదేశమాత్రం దర్భాణాం ద్విప్రాదేశః కుశః స్మృతః । త్రిప్రాదేశస్తు బర్హిః స్యా దతఊర్ధ్వం తృణం భవేత్ ॥ కుశైశ్చ సంధ్యాకరణం దర్భైశ్చ పితృకర్మణి । బర్హిషా యజ్ఞకర్మాణి శేషైస్తు గృహ[illegible]మ్ ॥ కుశకాశ యవా దూర్వాగోధూమా శ్చైతి కుందురాః । ఉశీరాశ్రీహయో మౌంజా దశదర్భాశ్చబల్బజాః ॥-భరద్వాజః- సమిత్పుష్పహవిస్తోయపాత్రోపనయనాదిషు । అవైష్ణవా న్విశేషేణ న కర్మసు నియోజయేత్ ॥ హారీతః- వైష్ణవానేవ విప్రాంస్తు సర్వకర్మసు యోజయేత్ । సర్వత్రా వైష్ణవా న్విప్రా న్పతితానివ [illegible] ॥ వసిష్ఠః- తస్మా దవైష్ణవానాం స్తత్ర [illegible] కః- గవాం వాలపవిత్రేణ ధా[illegible]ర గోష్మే[illegible] పాపాని శీఘ్రంచ గాత్రేషు తిష్ఠతి ॥ గవాం [illegible] ద్విరాష్ట[illegible] తథైవచ । న బ్రహ్మగ్రంథినియమో ధారయేత్తు యథా[illegible] గవాం వాలపవిత్రేణ సంధ్యోపాస్తిం కరోతియః । జపహోమాదీ కార్యాణి తస్యాక్షయఫలం భవేత్ ॥ గవాం వాలపవిత్రేణ సంధ్యో

హాస్తిం కరోతి యః । సవై ద్వాదశవర్షాణి కృతసంధ్యో భవేన్న రః ॥ విష్ణుః- గోవాలంచ కుశాగ్రంచ పవిత్రం పద్మసంయుతమ్ ॥ ధారయే దితి శేషః. ఆవాహనమంత్రః- త్వం రుద్రమాతర్వసుధే సుధానాథేఽంశుమత్సుతే । సర్వ దేవాత్మకే గౌస్త్వం సౌమ్యాహం త్వం ప్రసీదమే ॥ అథాత స్సర్వదవీ-హోమానాం మష్టోత్తరశతం ద ర్భాః ద్వేహ స్తపవిత్రే ద్వే ఆసనే ప్రాగుదగగ్రై షోడశభి ర్దక్షి ణ పరిస్తరణం దక్షిణతః ప్రాగగ్రై స్సప్తదశ పశ్చాదుదగగ్రై రష్టౌ ఉత్తరతః ప్రాగగ్రై స్సప్తదశ పాత్రాణాం పంచ సప్తదశ బ్రహ్మ నం ప్రణీతాసనం ద్వే ఆజ్యపవిత్రే ద్వేద్వే అభిద్యోతనే ద్వేదర్భా గ్రే ద్వేపర్యగ్నికరణే స్రుక్స్రువ సంమార్జనే చతుర్భి రిత్యాహ భగ వా న్బోధాయనః.

అథక్షౌరవిధిః- అత్రశ్రుతిః ॥ దేవావై యద్యజ్ఞే ఽకుర్వత । తదసురా అకుర్వత । తే ఽసురా ఊర్ధ్వం పృష్టేభ్యో నాపశ్యన్ । తే కేశా నగ్రేఽవపన్త । అథశ్మశ్రూణి । అథోపపక్షౌ । తత స్తే వాంచఆయన్ । పరాభవన్ । యస్యైవం వపంతి । అవాజేతి । అథోవరై వభవతి । అథదేవా ఊర్ధ్వం పృష్ఠేభ్యోఽపశ్యన్ । త ఉప పక్షావగ్రేఽవపంత । అథశ్మశ్రూణి । అథ కేశాన్ । తత స్తేఽభ వన్ । సువర్గం లోకమాయన్ । యస్యైవం వపంతి । భవత్యా త్మనా ... ఽథో సువర్గం లోకమేతి । అథైతన్మనుర్వప్త్రే మిథునమప శ్యాత్మనః పథి ... త । అథోపపక్షౌ । అథ కేశాన్ । ... సంస్పృష్టౌ, ... సమారో ... భిః । యస్యైవం వపంతి । ... ఇతి ప్రతిజ్ఞ ... ప్రజయ ... శ్రుతినైర్ జాయతే ॥

పరాశరసంహితాయామ్- మాసిమాసి గృహస్థానాం పక్షే చ యజ్వనామ్ । ఋతావృతౌ యతీనాంతు వపనం మునిసత్తమ॥ జ్ఞానాం బ్రహ్మచారిణాం మాసేమాసే విధీయతే ॥ శాండిల్యః-

కృత్తకేశ నఖశ్మశ్రుః స్త్రీపక్షేషు గృహీ భవేత్ ॥ ఇదమనాహితా
గ్ని విషయమ్. ఆహితాగ్నిస్తు పర్వణి పర్వణి వపేత్. నాస్య
తిథివారాదిదోషః, కర్మాంగత్వాత్; పితృమేధసారే- పిత్రోర్మృ
దాబ్దే గర్భాబ్దే సదా పర్వణిపర్వణి । ఆహితాగ్ని ర్వపే త్కేశాన్
నవపే దితర స్తయోః ॥ సర్వత్రైవమ్. అనాహితాగ్నిః ప్రశస్త
దివసే కుర్యాత్. కన్యా కర్కట కుంభ చాపాఖ్యా మాసాన్వినా
అన్యేష్టౌమాసాః ప్రశస్తాః. జ్యోతిశ్శాస్త్రే- శస్యర్కభౌమ నిశిప
ర్వణి సంధిపాత జన్మోత్తరాగ్ని పితృమైత్రదినేషు షష్ఠ్యామ్ ।
భుక్త్వాచ రిక్తతిథిషు వ్రతపైతృకేషు క్షౌరం త్యజే ద్ధనుషి కర్కటక
స్య కుంభాః ॥ కుంభకర్కటకన్యాసు ధనుర్మాస చతుష్టయే । రో
షుఖండం గృహస్థస్య పిత్రోః ప్రాశయతే యమః ॥ జ్యోతిషార్ణ
వే- ఆదిత్య తిష్య వసు వైష్ణవ పౌష్ణ సౌమ్య త్వాష్ట్రాశ్వి చండకర
ణేషు దివా ప్రశస్తమ్ । స్వాతీ విధాతృ వరుణోత్తరభాని మధ్యా
న్యాహు ర్నిశాస్వపి నచ క్షురకర్మ కార్యమ్ ॥ షష్ఠ్యష్టమీ ప్రతి
పద స్తిథయశ్చ రిక్తా వర్జ్యా శ్శశాంక గురుసోమజ భార్గవానామ్ ।
వారాశ్శశాంకోదయ విలోకన మిష్ట మాహుః క్షౌరేతు కర్మణి నశౌచ
ముశంతి శావే ॥ హారీతః- భ్రూప్రకోష్ఠ శిఖా వర్జ వపనం శ్రుతి
చోదితమ్ । కామతశ్చ ప్రకుర్యాచ్చే త్స విప్రో నరకం వ్రజేత్ ॥ వ్ర
తోపవాస శ్రాద్ధదినేషు ధృతిపాతాది యోగేషుచ క్షౌరకర్మ నకా
ర్యమ్. యస్య ద్విభార్యే గర్భిణ్యౌ స్యాతాం ప్రథమస్యాం [illegible]
క్షౌరకర్మ న కుర్యాత్ కింతు ద్వితీయదినేతరే గోష్ఠేషు వా [illegible]
ప్రసూతౌ దశమేహని వృద్ధజ్ఞాతి మరణే [illegible] ద్విరాత్రం [illegible]
వారాదిదోషః. పితృ జ్యేష్ఠభ్రాతృ మాతృ మాతుల మాతా
మహాది వ్యతిరిక్త మరణే క్షౌరం న కుర్యాత్.

అత్ర సునైవిలోచనే- మాతు దీక్షాంతకే యస్య పితా

మరణమాప్నుయాత్ । దహనాది క్రియాః కుర్యాద్వపనం నైవకారయేత్ ॥ వసిష్ఠః- షష్ఠాబ్దే షోడశాబ్దేచ వివాహాబ్దే తథైవచ । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వపనం నైవ కారయేత్ ॥ అంగిరాః- షణ్మాసాన్వర్జయేత్ క్షౌరం తైలతాంబూలయోషితః । జ్యేష్ఠాదీనాం మృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్ ॥ 'మాతాపిత్రోస్తు వత్సర' మితి సామాన్యేనోక్తత్వాత్ సర్వైః పుత్రైరపి వత్సరం కేశధారణాదికం కార్యమ్. వివాహే ఋతుత్రయానంతరం క్షౌరవిధానం సంవత్సరభిన్నవిషయమ్. గంగాది సత్ప్రస్థానేషు కృతోద్వాహేఽపి క్షౌరం కుర్యాత్. "గంగాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానకాలే సోమేచ క్షౌరం సప్తసుచ స్మృతమ్ ॥ 'వివాహే యజ్ఞదీక్షాయా' మిత్యాది వచనేభ్యః ద్వితీయవివాహేఽపి క్షౌరకర్మ వత్సరం కేశధారణంచ కర్తవ్యమ్. ఏవం వైదికసార్వభౌమైః స్పష్టముప్రతిపాదితం సుధీవిలోచన దశనిర్ణయాదిషు.

వ్యాసః- విధవాకబరీబంధో భర్తృబంధాయ జాయతే । శిరసో ముండనం తస్మాత్ కార్యం విధవయా సదా ॥ శేషధర్మే- హరిసేవావిహీనా యా విధవా కేశధారిణీ । ఉపవాసవిహీనా యా వ్రతహీనా విదుఃఖితా ॥ నారదీయపురాణే- రుక్మాంగదచరితే ధర్మాంగదవాక్యమ్- న కంచుకవిహీనాతు గచ్ఛేన్నారీ సభర్తృకా । [illegible] పక్షి[illegible] స్త్రీశాం మాభూద్రాజ్యేతు మామకే ॥ [illegible]- సంస్పృష్టా, అ[illegible]ం స[illegible]సభర్తృకా । వ్రతీస్యాత్స [illegible] ఇతి [illegible] ॥ మాధవీచాప్రదాతా మే రాజ్యే వసతు నిఘృణః ॥ ఇతి.

అథ యజ్ఞోపవీతవిధిః.

అత్ర శ్రుతిః- "ప్రసృతోహవై యజ్ఞోపవీతినో యజ్ఞో ప్ర

స్మృతౌ ఽనుపవీతినో యత్కించ బ్రాహ్మణో యజ్ఞోపవీత్యధీతే యజ
త ఏవ తత్తస్మా ద్యజ్ఞోపవీ త్యేవాధీయీత యాజయే ద్యజేత వా య
జ్ఞస్య ప్రసృత్యా అజినం వాసో వా దక్షిణత ఉపవీయ దక్షిణం
బాహు ముద్ధరతే ఽవధత్తే సవ్యమితి యజ్ఞోపవీత మేతదేవ విపరీ
తం ప్రాచీనావీతగ్ం సంవీతం మానుష" మితి. గృహ్యరత్నే-
ఏకోపవీతం ధార్యం స్యా దాద్యంతాశ్రమిణో ర్ద్వయోః । గృహ
స్థానాం వనస్థానా ముపవీతద్వయం స్మృతమ్ ॥ ఏకోపవీతం ధార్యం
స్యా దాద్యంతాశ్రమిణో ర్ద్వయోః । దశాష్టౌ వా గృహస్థస్య చత్వా
రి వనవాసినః" ఇతి. భరద్వాజో "బహూ న్యాయుష్కామస్యే"
త్యాది కామ్యం ప్రచక్షతే. ఏకమేవ యతే స్సూత్రం సాజినం
బ్రహ్మచారిణః । గృహస్థానాం వనస్థానా ముపవీతత్రయం స్మృ
తమ్ ॥ ఇద ముత్తరీయాలాభవిషయమ్. తథా భరద్వాజోఽపి- య
జ్ఞోపవీతే ద్వే ధార్యే శ్రౌతే స్మార్తేచ కర్మణి । తృతీయ ముత్తరీ
యార్థం వస్త్రాభావే తదిష్యతే ॥ ఇదం యజ్ఞోపవీతం బ్రాహ్మణైః
ప్రతిష్ఠితమేవ ధార్య మన్యై రప్రతిష్ఠిత మితివివేకః. తథా గృహ్య
రత్నే- సుసంస్కృత మిదం ధార్యం బ్రాహ్మణై ర్వేదపారగైః ।
అన్యై రసంస్కృతం ధార్యం జాతి జ్ఞానాయ కేవలమ్ ॥

అథ యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠా.

స్వాధ్యాయదినసె శుక్లపక్షే పూర్వాహ్ణే ప్రాచీముదీచీం వా
దిశ ముపనిష్క్రమ్య దేవాగారే నదీతీరే గోష్ఠేషు వా [illegible]
సుస్నాతః ప్రయతో ధృతోర్ధ్వపుండ్రోత్తరీయః ద్విరాచాంతో
దర్భాసనే ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా సముపవిశ్య ప్రాణానాయమ్య
శుచిభి ర్నిర్మితం కార్పాససూత్ర మాదాయ ప్రణవేనాభిమంత్ర్య
"ఆపో వా ఇద" మిత్యద్భి రభిషిచ్య సప్తప్రణవపూర్వ వ్యాహృతిత్రి

యం జపిత్వా చతురంగులమానేన దక్షిణహస్తేన షణ్ణవతిసంఖ్యయా తత్సూత్రి మచ్ఛిన్నం త్రిగుణీకృత్య ప్రణవవ్యాహృతీభిః ప్రక్షాళ్య కూర్చోపరి నిధాయ "ఆపోహిష్ఠా ॥ హిరణ్యవర్ణాః ॥ పవమానస్సువ" రిత్యేతై స్తత్సూత్రం దర్భై ర్మార్జయిత్వా శుచినా ప్రక్ష్య ఉన్ముఖేన గృహీతమధ్యం గృహీతాగ్రం ప్రాఙ్ముఖో ద్వౌ విప్రౌ స్థిత్వా ప్రదక్షిణహస్తోర్ధ్వ పాణిభ్యాం ప్రణవవ్యాహృతీభి రనువర్త్య- తత్సూత్రం పారవిత్ర్య సావిత్ర్యైనా త్రిగుణీకృత్య "ప్రశానాం గ్రంథిరసీ" తి సూత్రాగ్రేణ పార్శ్వయో ర్మధ్యేచ ఆవేష్ట్య శ్లిష్టం కృత్వా ప్రాక్ ప్రత్యఙ్ముఖౌ స్థిత్వా వామహస్తోర్ధ్వం "భూరగ్నించ" త్యనువాకేన ఆచాగ్రాత్ "భూర్భువస్సువరి" త్యనువాకేనచ పాణిభ్యా మనువర్త్య దర్భై ర్ఘృష్ట్వా శుచౌ దేశే దర్భాస్తృతే ప్రసార్య ద్వౌదర్భౌ దత్వా త్రిఃకరధ్వనిం కృత్వా తత్సూత్రిధ్రియం నావేక్షేత. అనంతరం తదాదాయ అశ్వత్థాది యాజ్ఞీయవృక్షే పితృభ్యోనమ ఇతి బధ్వా ఉఉదాయ సూత్రం కుటిలం ప్రణవేన వ్యాహృతీభిశ్చ ఋజూకృత్య త్రివలయం సూత్రం కృత్వా ఉగ్రేణ మధ్యమావేష్ట్య అగ్రాభ్యాం సూత్రద్వయం పరివేష్ట్య "ప్రశానాం గ్రంథిరసీ" తి గ్రంథిం కృత్వా ఉశ్వత్థాది యాజ్ఞీయశాఖా మాదాయ ప్రణవవ్యాహృతీభి స్తస్యాం సూత్రం నిక్షిప్య శుచౌ దేశే ప్రహిస్థండిలోపరి సకూర్చే సూత్రయుతాం తాం శాఖాం నిక్షిప్య తస్మి న్వరుణ మావాహ్య ప్రణవవ్యాహృతీభి ర్గంధాదిభి రభ్యర్చ్య త్రిః ప్రాశానాయమ్య యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠాం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య దక్షిణహస్తేనోపవీతం స్పృశే "ఓం భూః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి ఓం భువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి ఓగ్ం సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి ఓం భూర్భువస్సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి" ఇతి ప్రతిష్ఠాప.

ద్యేత్. అథ "భూరగ్నించే" తి దక్షిణావర్తిం "భువోవాయుంచే" తి మధ్యమావర్తిం "సువరాదిత్యంచే" తి ఉత్తరావర్తి మనుమంత్రయే దితి బోధాయనః.

అథ నవతంతుదేవతాః గ్రంథిత్రయ దేవతాః యజ్ఞోపవీతాధి దేవతాశ్చావాహ్య గంధాదిభి రభ్యర్చయేత్. భూ ర్వారి తేజో వాయుః ఖం ప్రాణ ఆత్మ త్రయం తథా। క్రమాద్భవన్తి తంతూనాం నవానా మధిదేవతాః ॥ గ్రంథిత్రయస్యాధిపాశ్చ పితామహహరీశ్వరాః । యజ్ఞోపవీతాకారస్య పరంబ్రహ్మాధిదైవత" మితి భరద్వాజః. ఓంకారః ప్రథమస్తంతు ర్ద్వితీయో ఽగ్ని స్తథైవచ । తృతీయో నాగదైవత్య శ్చతుర్థ స్సోమదైవతః ॥ పంచమః పితృదైవత్యః సూర్యశ్చాష్టమ ఏవచ ॥ నవమ స్సర్వదైవత్య ఇత్యేతే నవతంతవ" ఇతి దేవతాభేదం వ్యాచష్టే. తదేవం ప్రతిష్ఠితం యజ్ఞోపవీత మాదాయ "ఆసత్యేనే" తి చతుర్భి స్సవిత్రే ప్రదర్శ్య పూర్వవన్నిధాయ ఉపవీతం స్పృశన్ అష్టోత్తరశతం గాయత్రీం జపిత్వా తద్బ్రహ్మసూత్రం ధారణార్థం నిక్షిపే ద్ధారయేద్వా.

అథ ధారణక్రమః- పాదౌ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖోవా దర్భాసన ఉపవిశ్య ప్రాణానాయమ్య స్పృశన్నుపవీతం త్రియంబకం సకృజ్జప్త్వా సర్షిచ్ఛందో దైవతం "యజ్ఞోపవీత" మితి మంత్రముచ్చార్య దక్షిణంబాహు ముద్ధృత్య శిరసా సహ కంఠే సవ్యే నిక్షిపేత్. సూత్రాంతరాళే దక్షిణం బాహుం కుర్యాత్. గృహస్థస్య ప్రత్యుపవీతం మంత్రోచ్చారణాచమనే భవతః. న తిష్ఠ న్నుపవీతం ధారయేత్- కార్పాసతంతు గోవాల కుశమయం వోపవీతాలాభే ధారయే త్పరిమండలితం వస్త్రంవా. విచ్ఛిన్నైకతంతుం భుక్త్వా నిర్మితం త్రిభిర్బ్రాహ్మణై ర్వా కృత ముపయుక్త మనువర్తమాన మనుష్యమార్జాలాదిభి రధోగతం పూయశోణితవి

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

ణ్మూత్ర శ్లేష్మోచ్ఛిష్ట దూషిత మనర్హాస్పృష్ట మశుచిష్ఠేన చా ర్వాసనిర్మితంచ పరిత్యజేత్. విస్మృత్యోపవీతం యదివిణ్మూత్రము త్సృజేద్దంతైః స్వహావా సంభాషేత తదుపవీతం త్యజేత్. చణ్డాలాం త్యజాతి సంభాషణే విణ్మూత్రోత్సర్జనవ త్కంఠే నిక్షిపేత్. మంత్రపూతం స్థితం కాయే నోద్ధరే దుపవీతకమ్ । సకృదుద్ధరణా ద్విప్రః ప్రాయశ్చిత్తీయతే యతః ॥ నాభేరూర్ధ్వ మనాయుష్య మధస్తాత్తు తపఃక్షయః । తస్మాన్నాభిసమం ధార్య ముపవీతం ద్విజోత్తమైః ॥ యజ్ఞోపవీతమంత్రస్య గౌతమాత్రేయ వసిష్ఠాఋషయః గాయత్రిత్రిష్టుగనుష్టుభశ్ఛందాంసి వేదాస్త్రయో దేవతా యజ్ఞోపవీత ధారణార్థే వినియోగః ॥ యజ్ఞోపవీతంపరమం అంగుష్ఠాభ్యాం నమః పవిత్రం ప్రజాపతేర్యత్సహజం పురస్తాత్ తర్జనీభ్యాంనమః ఆయుష్యమగ్ర్యం మధ్యమాభ్యాంనమః ప్రతిముంచశుభ్రం యజ్ఞోపవీతం కనిష్ఠికాభ్యాంనమః బలమస్తుతేజః కరతలకరపృష్ఠాభ్యాం నమః ఏవమంగన్యాసంకృత్వా. ధ్యానం- తమక్షరం బ్రహ్మపరావరేశ మవ్యక్త మాధ్యాత్మిక మాదిసంజ్ఞమ్ । అతీంద్రియం సూక్ష్మమని వాతిదూర మనంతమాద్యం పరిపూర్ణ మీడే ॥

అథ వేదాభ్యాసః.

దక్షః- ద్వితీయేతు తథాభాగే వేదాభ్యాసో విధీయతే । వేదస్వీకరణం పూర్వం విచారోఽభ్యసనం జపః ॥ తద్దానంచైవ శిష్యేభ్యో వేదాభ్యాసోహి పంచధా ॥ మనుః- యోఽనధీత్య ద్విజో వేదా నన్యత్ర కురుతే శ్రమమ్ । సజీవన్నేవ శూద్రత్వ మాశు గచ్ఛతిసాన్వయః ॥

అథ పోష్యవర్గవిచారః.

దక్షః- తృతీయేతు తథాభాగె పోష్యవర్గార్థచింతనమ్ ।

దరిద్ర్యంహి నిర్వాపె త్తేషాం విద్యమానధనో గృహీ ॥ మను:-
మాతా పితా గురుః భార్యా ప్రజా దీనః సమాశ్రితః । అభ్యాగ
తో ఽతిథి శ్చాగ్నిః పోష్యవర్గ ఉదాహృతః ॥ నారదీయే- ఋతా
మృతాభ్యాం జీవేత మృతేన ప్రమృతేనవా । సత్యానృతాభ్యాం
జీవేత న శ్వవృత్త్యా కదాచన ॥ ఋత ముంఛశిలం ప్రోక్త మమృ
తం స్యా దయాచితమ్ । మృతంతు యాచితం ప్రోక్తం ప్రమృతం
కర్షణం స్మృతం ॥ సత్యానృతంతు వాణిజ్యం తేనవాపీహ జీవ్య
తె । సేవాశ్వవృత్తి రాఖ్యాతా తస్మా త్తాం పరివర్జయేత్ ॥ శాం
డిల్యః- అయాచితశిలోఞ్ఛైశ్చ విప్రదత్తైః క్రమాగతైః । జీవే
త్కర్మ విశుద్ధేభ్యః ప్రతిగృహ్యాపివా ఽశనమ్ ॥ యాచితో నాపి
సత్కృత దైన్యంహిత్వా శమేస్థితః । స్తోకాదానేనవా నిత్యం ప్రతిగ్రహ
మతంద్రితః ॥ దధిక్షీర ఘృతాదీనాం లవణస్య పశో స్తథా । విక్ర
యిభ్యోపి నాఽదద్యా దశ్వవిక్రయిణ స్తథా ॥ నాచరంతి యథో
క్తం మె తెభ్యోపి భృతకాచార్యకాత్ । బలిప్రతిహారిణశ్చైవ బలీవ
ర్దస్య సాక్షిణః ॥ భగవంతం తథా విప్రా న్పంచకాలపరాయణాన్ ।
భగవన్మందిరంచైవ పుణ్యతీర్థాని సర్వదా ॥ ద్విషతశ్చైవ నాదద్యా
న్నిక్షేపస్యాపహారిణః ॥ ప్రతిలోమాచ్చ జాతేభ్యః తథాచానృత
జీవినః । కౌసీదకా త్తథా భోక్తుః శ్రాద్ధస్య సతతం తథా ॥ కౌసీ
దకః- వార్ధుషికః, న గ్రామయాజకేభ్యశ్చ నాగమ్యాగామిన స్త
థా । వణిగ్భిశ్చ తథాశూద్రా ద్విస్పృష్టాగ్నేశ్చ నాహరేత్ ॥ బింబ
ప్రతిష్ఠాపకాచ్చైవ తథా శిల్పోపజీవినః । పరిస్రస్తాచ్చ నష్టాచ్చ శూ
ద్రశిష్యాచ్చ నాహరేత్ ॥ ఉక్తేభ్యశ్చాపి నాదద్యా దన్యదేవావలం
బినః । క్రమాగతై ర్ధనై ర్వాఽపి స్వక్షేత్రా గ్రామసంభవైః ॥ భ
గవద్భక్తిపూతేభ్యో విప్రేభ్యో యాచితై స్తువా । శ్రోత్రియాదధ్యాప
కో భూత్వా వృత్తింవా లభతే ద్విజః ॥

స్తోకాదానే పాత్రలక్షణ మాహహారీతః- వైష్ణవో వేత్రిపా
త్రేణ ఫలస్యామలకస్యవత్ । పంచవింశతివాదేన ప్రియాణాంతు
శినత్రియమ్ ॥ అత్రిపరాశరః- అతఃపరం గృహస్థస్య కర్మాచారం
కలౌయుగే । కర్మసాధారణం శక్త్యా చాతుర్వర్ణ్యాశ్రమాగతమ్ ॥
సంప్రవక్ష్యా మ్యహం పూర్వం పరాశరవచోయథా । షట్క-
ర్మనిరతో విప్రః కృషికర్మచ కారయేత్ ॥ స్వయంకృష్టైః తథా
క్షేత్రై ధాన్యైశ్చ స్వయమార్జితైః । నిర్వపే త్పంచయజ్ఞాంశ్చ
క్రతుదీక్షాశ్చ కారయేత్ ॥ క్షత్రియోపి కృషిం కుర్యా ద్ద్విజాన్
దేవాంశ్చ పూజయేత్ । వైశ్య శ్శూద్ర స్తథా కుర్యా త్కృషిం
వాణిజ్య శిల్పకమ్ । వికర్మ కుర్వతే శూద్రా ద్విజశుశ్రూష
యోజ్ఝితాః । భవ న్త్యల్పాయుషస్తైవై నిరయం యా న్త్యసంశ
యమ్ ॥ చతుర్ణామపి వర్ణానా మేషధర్మ స్సనాతనః ॥ బోధా
యనః- వేదః కృషివినాశాయ కృషి ర్వేదవినాశినీ । శ క్తిమా నుభ
యం కుర్యా దశ క్తస్తు కృషింత్యజేత్ ॥ సంధ్యాస్నానం జపో
హోమో దేవతానాంచ పూజనమ్ । వైశ్వదేవాతిథేయంచ షట్క
ర్మాణి దినేదినే ॥ రాజ్ఞే దద్యాత్తు షడ్భాగం దేవానాంచైకవింశ
కమ్ । విప్రాణాం వింశకం భాగం (త్రింశద్భాగం బ్రాహ్మణానాం)
తతఃపాపైః ప్రముచ్యతే ॥

మనుః- సద్యః పతతి మాంసేన లాక్షయా లవణేనచ । త్రిర
హేణ శూద్రోభవతి బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్ ॥ ఏకా గౌర్న
ప్రతిగ్రాహ్యా ద్వితీయా న కదాచన । సాచే ద్విక్రయ మాపన్నా
దహ త్యాసప్తమం కులమ్ ॥ క్రీతాః ప్రతిగృహీతాశ్చ న విక్రే
యా స్తిలాః స్మృతాః ॥

మనుః- వృద్ధౌచ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుత శ్శిశుః ।

అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మను రబ్రవీత్ ॥ చతుర్వింశతిమతే- సీదంశ్చ ప్రతిగృహ్ణీయా ద్బ్రాహ్మణేభ్య స్తతో నృపాత్। తతశ్చ వైశ్యశూద్రేభ్య శ్శంఖస్య వచనం యథా ॥ హేమాద్రౌ- అసత్ప్రతిగ్రహాః ప్రోక్తా దేశతః కాలత స్తథా। స్వరూపతో జాతితశ్చ కర్మతశ్చేతి పంచధా ॥ దేశః- గయాగంగాసేత్వాదిః, కాలః- గ్రహణాదిః, స్వరూపం మేషీకృష్ణాజినాది, కర్మ- పతనీయవృత్తిః. రత్నాకరే- ప్రతిగ్రహరుచి ర్నస్యా ద్యాత్రార్థంతు సమాహరేత్। స్థిత్యర్థా దధికం గృహ్ణ న్బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిమ్॥ అతస్థిత్యర్థమాత్రే సత్ప్రతిగ్రహే నదోషః. అభ్యర్ణా త్సస్మృతా దన్నా దచ్ఛిద్రాచ్చైవ వాససః। అపరప్రేష్యభావాచ్చ భూయ ఇచ్ఛ న్పతత్యధః ॥

న్యాయార్జితస్య విత్తస్య ద్వౌ వనర్థౌ ప్రకీర్తితౌ। అపాత్రే ప్రతిపత్తిశ్చ పాత్రేచాప్రతిపాదనమ్ ॥ సుమంతుః- దూరస్థమపి సత్పాత్రం మనసా చింత్య విష్ణువత్। భూమౌ నిక్షిప్య తోయం తద్ద్రవ్యం తత్ర ప్రదాపయేత్ ॥ శాతాతపః- వేదాక్షరాణి యావంతి నియుంజ్యా దర్థకారణాత్। తావతీం బ్రహ్మహత్యాంసై వేదవిక్రయ్యవాప్నుయాత్ ॥ మనుః- ప్రఖ్యాపనం ప్రాధ్యయనం ప్రశ్నపూర్వప్రతిగ్రహః। యాజనాధ్యాపనే వాద ష్షడ్విధో వేదవిక్రయః ॥ మనుః- శయ్యాం గృహా న్కుశా న్గంధా నపః పుష్పం మణిం దధి। మత్స్యం ధానాః పయో మాంసం శాకంచైవ ననిర్నుదేత్ ॥ అయాచితాని దేయాని సర్వదానాని యత్నతః। అన్నం విద్యాచ కన్యాచ హ్యనర్థిభ్యో న దీయతే ॥

అథ హవిష్పాకవిధిః.

మాధవీయే- అభక్ష్యస్య నివృత్త్యైతు విశుద్ధం హృదయం భవేత్। అభక్ష్యభక్షణా చ్చిత్త మశుద్ధం భవతి ధ్రువమ్ ॥ మకీ

చి:- అథ హవిర్విశేషంవక్ష్యే వైణుకా: యవా: షష్టికా నీవా రా: ప్రియంగూ: శాలిభేదా నన్యా: వ్రీహీన్వా ప్యేకజాతీయాం శ్చాతుర్వర్ణ్యైరేవాసయే దేతేషాం పూర్వం పూర్వం శ్రేష్ఠం తస్మా ద్వరక కోద్రవాది కుధాన్యాని ప్రతిలోమాని తానిచ వర్జయేత్. వేణుకా- మూంగిలరిశి, షష్టిక- కార్ నెల్లు, నీవార- కొళచ్చ నెల్లు, ప్రియంగు- త్తాంగల్, శాలిభేదా:- రాజాన్నం దీపమల్లికై మునలానవై, అన్యవ్రీహి- ముళ్ళుళ్ళనెల్లుక్కళ్, ఏకజాతీయ- ఒరు జాతీయాననెల్లు, వరక కోద్రవ- వరకుభేదజ్గళ్, కుధాన్యం- శోళం కంబుముదలానవై, ప్రతిలోమా హీనజాతయః.

గోధూమ తిల శింబభేద మరీచి సర్షప ముద్గ కుళుత్థ శిల మాష మసూరక జీరకాదీని గ్రాహ్యాణి. శింబభేద- వెళుత్తవరై ముదలానదు, ముద్గం- పయర్ భేదజ్గళ్, కుళుత్థ- వళ్ళైకొళ్ళు, తిల- ఎళ్ళు, మసూరక- కడలై, కృష్ణధాన్యాని ప్రియంగూ ద్దాల శింబ కుళుత్థాదీని త్యాజ్యాని. కృష్ణధాన్యాని- ఉళుందుపయర్ వ్యతిరిక్తమాన కరుత్తనాన్యంగళ్, ఉద్దాల- శోళం, శింబ- కరుత్త వరై, కుళుత్థ- కరుజ్కొళ్ళు,

ఆరనాళద్వయంచైవ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ అరనాళద్వ యం- త్రిఫలై యోడె కూడినకాడియుమ్ వెరుజ్కాడియుమ్. "య స్యా మంతః కుండికాయాం త్రిఫలా నిహితా భవేత్ । తస్యాస్తు కంచికాగ్రాహ్యా నేతరస్యాః కదాచనే" తి విజ్ఞానేశ్వరోక్తమాపది స్వార్థం, నదేవ తాహ ఇతర్థః.

పద్మకంద సూరణకంద క్షుద్రకన్ద మహాకన్ద వల్లీకన్ద శృం గిబేరోత్పలకన్ద పిండీతకంద శకుటకందాదీ న్యేకమూలానిచ హింగు చ గ్రాహ్యాణి. పద్మకంద- తామరైక్కిళజ్గు, క్షుద్రకంద- శిరు

కిళ్గు, సూరణకంద- కరణై, మహాకంద- పెరుంకిళ్గు, ఉత్పలకంద- శెజ్గళ్నీర్ కిళ్గు, పిండీతకకంద- (నాస్త్యర్థః) శకుటకంద- శేమ్బు, ఏకమూలాని- మాకళిక్కిళ్గు, హింగు- వెళుత్తపెరుఙ్గాయమ్, రక్తంతు త్యాజ్యమ్, శ్రుతిః- "అథోఖలు యఏవ లోహితో యో వా వృశ్చనా న్నిర్యేషతి తస్యనాశ్యంకామ మన్య" దితి శ్రుతేః "లోహిత వృశ్చనానిచే" తిస్మృతేశ్చ.

సూరణద్వయం హింగు లశునజాతి సర్వం హ్యుత్పలత్రయం కుముదద్వయం శృంగాటమిత్యాదీన్యంకురాణి వర్జయేత్. సూరణద్వయం- కాట్టుక్కరణై అమ్మణంతాళ్, హింగు- శివంద పెరుంగాయం, ఉత్పలత్రయం- ఆంబల్ శెనల్లి, కుముదద్వయం- నెయ్తల్ కరినెయ్తల్, శృంగాటం- కిట్టిక్కిళ్గు, అంకురం- మూంగిల్ కురత్తు, ఇవైత్తిల్ తండుం కిళ్గుం త్యాజ్యమ్.

ఝురస్యరక్తబాష్పపిండీకృతజీవంతీభాంజి శకుటదళాళర్క పిండీకృతాగస్త్య శతపర్వ కాళశాకాదీని శింబ ముద్గతుంబీదళాదీని చ గ్రాహ్యాణి. ఝురసి- తురాయి, బాష్పం- కీరై, అరక్త గ్రహణాత్ శజ్కీరై త్యాజ్యమ్. పిండీకృత- మాంగారై, జీవంతీ- పాలై, భాంజి- ముళుక్కై, శకుట- శెంబు, నీర్ శెంబు. అళర్క- తూదువళై, పిండీకృత- మునైన్ను, అగస్త్య- వళ్ళైయాత్తి, శతపర్వా- వరుకై, కాళశాక- కరువేపలై, శింబి. అవరై యిలై, ముద్గ- పయరిలై, తుంబీదళ- కాయ్నీండశురై యిలై.

శృంగాట నాళీక సునిషణ్ణక తండులీయ శిగ్రు గృంజన రక్తబాష్ప అగస్త్య భూస్తృణ లశున ద్రోణపత్ర సురస లింగ గ్రామపుష్పత్రికణికాదీని త్యాజ్యాని. శృంగాట- నెరింజిలిలై, నాళీక- వెళ్ళై శివకాఞ్జోరి, సునిషణ్ణ- ఆరై, తండులీయ- శిరుక్కీ

లై, శిగ్రు- వెళ్ళైముకుంగై, గృంజనం- శెమ్ముళుంగై ముదలాన వై, రక్తబాష్ప- శివందకీరై, అగస్త్య- శివందా త్తి, భూస్తృణ- పెరుంపెళ్కు, ద్రోణపత్ర- తుంబైయిలై, సురనొచ్చిల్.

కదళీజాతిభేద కూశ్మాండోర్వారుక బృహతీభేద కారవల్లీభే ధాద్రాచ్యుత సింహీ వార్యాఘ్రీ వ్యాఘ్రనఖీ కార్కోటక కర్క ర్యలాబు గవాక్షీ త్రపుసాదీని సహకారభేదామలక పనసద్వయ కర్కంధు కరవంత నారికేళ తింత్రిణీ జంబీర కపిత్థ ద్రాక్షా రాజా దన జంబూఫల ఖర్జూర వేత్రజ మాతుళుంగ దాడిమాదీనిచ గ్రా హ్యాణి- కదళీజాతిభేద- పోదేపేయణసవరై ముదలానవై, కూశ్మాం డ- పూషణికాయ్, ఉర్వారుక- వెళ్ళరి, బృహతీభేద- కత్తారి, ముళ్ళుకత్తారి, శంకత్తారి, కారవల్లిభేద- మెదిపాకల్ కొంబుకొంబు ప్పాకల్ కాట్టుప్పాకల్, ఆర్ద్ర- పుడలంకాయ్, అచ్యుత- శుండ క్కాయ్, సింహీ- శిరువళుతలై, వ్యాఘ్రీ- కణ్డంకత్తారి, వ్యా ఘ్రనఖీ- పుంగై, కార్కోటక- పళుప్పాకల్, కర్కరి- కక్కరి క్కాయ్, అలాబు- నీండశురైక్కాయ్, గవాక్షీ- తుంగతక్కాయ్, త్రపుస- కత్తారిభేదం, సహకారభేద- తేమా మంజళ్ మా మలైమా ముదలానవై, పనసద్వయ- పలా ఈరప్పలా, కర్కంధు- ఇలందై, తుడరిశుడ్డైయుమ్; కరవంత- పెరుంకళాక్కాయ్, రాజాదన-పాలై ప్పళమ్, ఖర్జూర- పెరీచ్చు, మాతుళుంగ- మాదళై, దాడిమ- కొమ్మడిమాదళై.

కోశాతకీ బింబాలాబు పటోలికా శ్వేతవృంతాక కళింగ శ్లేష్మాతక భాండనారదఫల హస్తిశుండాదీని అన్యాన్యపి తిలపిష్టమూ లకాదీని త్యాజ్యాని. కోశాతకీ- పెరుంపీర్కంకాయ్, బింబ-కోవై, అలాబు- గుండు శురైక్కాయ్, పటోలికా- పేప్పడల్, శ్వేతవృం తాక- వెళ్ళైక్కత్తారి, వెళ్ళైశిరువళుతలై, కళింగ- కొమ్మట్టి,

శ్లేష్మాతక- శెల్వైక్కాయ్, భాండనారద- తాళఫలం, శ్రీఫలం- బిల్వమ్, హస్తిశుండ- పాండాట్టి, తిలపిష్ట-పుణ్ణాక్కు, మూలక- ముల్లంగి.

ఏవ మన్యాన్యపి రాజమాష మహామాష శ్యామాకాదీని త్యాజ్యాని స్మృతిషు ద్రష్టవ్యాని. గ్రామ్యేష్వప్యమేధ్య ప్రభవవల్లీఫలాని త్యాజ్యాని, వృక్షఫలాని త్వత్యాజ్యాని. తథాబోధాయనః- అమేధ్యేషుచ యేవృక్షా ఉప్తాః పక్వఫలోపగాః । తేషామపి నదూష్యంతి పుష్పాణిచ ఫలానిచ ॥ వృక్షగ్రహణా త్పటోలాదివల్లీఫలనిషేధః.

భృగుః- త్రివర్షాతీత ధాన్యాని నప్రశస్తాని వైదికే । తండులానపి సర్వాంశ్చ మాసాదూర్ధ్వం వివర్జయేత్ ॥ మృణ్మయేతు నవే పాత్రే పచనం శ్రేష్ఠ ముచ్యతే । అలాభే లోహపాత్రేణ పాచయేత విధానతః ॥ పాద్మే- హవిర్యోగ్యా యజ్ఞియాస్స్యుర్ధాన్యభేదాం స్త్యజేద్బుధః । నీచదత్తాం స్తథాస్పృష్టాన్ పతితైః ప్రతిలోమజైః ॥ ఆశౌచవద్భి రపరై రపక్వాః కలమాదయః । శస్యంతే చరుపాకేషు పక్వాశ్చ తదలాభతః ॥ శాండిల్యః- గృహిణీప్రముఖా స్సర్వా గాయంత్యః పురుషోత్తమమ్ । బాలక్రీడాదిచరితైః కర్మ కుర్యు రతంద్రితాః ॥ రత్నాకరే- యః కుర్యాద్వస్త్రపూతేన సర్వకర్మాణి వారిణా । సముని స్సమహాసాధు స్సయోగీ స హరిం వ్రజేత్ ॥ శాండిల్యః- తండులాంభః కణం తద్వ దన్ననిస్రావమేవచ । సంవిభాగా త్పురా సర్వ ముపయోగం నచాహర్తి ॥ అన్న నిస్రావ మెవచేత్యనేన స్రావిసర్వం పరిత్యజేదిత్యస్య పాక్షికోఽనగమ్యతే. సంవిభాగో-నివేదనం, తండులాంభః- కళ్ళిసేర్, కణం- నెయ్యముదుపడి.

జీరకాజ్యవిమిశ్రాణి నారికేళయుతానిచ । సమరీచాని కార్యాః

ణి వ్యంజనాని రసైస్సహ ॥ పయోమిశ్రాణి శాకాని హింగుమి శ్రాణి సాధయేత్ । అగ్నౌ ప్రజ్వలితే సమ్యక్పాచయే దోదనాది కమ్ ॥ సూపశాకాపశాకాఖ్యాగ్నిం సముందం నాపి సత్వరమ్ । నావతార్యావతార్యాథ నాన్యబుద్ధిః పచేద్ధవిః ॥ ఆసురంస్యా ద్విద గ్ధంతు అపక్వం రౌద్ర ముచ్యతే । దైవం సుశృతమేవాతః కర్తవ్యం సుశృతం హవిః ॥ కేశకీటాదిభి ర్జుష్టం విదగ్ధం అశృతంచయత్ । శాకౌదనాదికం సర్వం సర్వదా పరివర్జయేత్ ॥

అథాన్యదపి భక్ష్యాభక్ష్య విషయం కించి దుచ్యతే; స్మృతిమహార్ణవే- వివిధం గర్హితం ప్రాహు ర్నిత్య మన్నం మనీషిణః । జాతితో గర్హితంచైవ తథైవాశ్రయ గర్హితమ్ ॥ లశునాదిక మన్నంయ త్తత్ జ్ఞేయం జాతిగర్హితమ్ ॥ అభోజ్యాన్నం ద్విజాతీనాం అన్నమాశ్రయగర్హితమ్ । జాతిదుష్టం క్రియాదుష్టం కాలాశ్రియ విగర్హితమ్ ॥ సంసర్గాశ్రయ దుష్టంచ సుహృల్లేఖ్యం పరిత్యజేత్ । సభక్ష్యే త్క్రియాదుష్టం యద్దుష్టం పతితైః పృథక్ ॥ కాలదుష్టంతు తత్ జ్ఞేయం అస్తుతంచ రసంస్థితమ్ ॥ అస్తుతం- అస్నేహోక్తం, సురాలశునసంస్పృష్టం భావదుష్టం పరాశరః । సంసర్గా ద్దుష్యతే తద్ధి శూద్రోచ్ఛిష్టవ దాచరేత్ ॥ విచికిత్సాతు హృదయే అన్నే యస్మి న్ప్రజాయతే । సుహృల్లేఖ్యంతు తత్ జ్ఞేయం పీయూషంతు స్వభావతః ॥ ఇదమేవ క్రియాదుష్టం భావదుష్టంచ. పరాశరః- లశునం గృంజనంచైవ పలాణ్డుకవకానిచ । వార్తాక నాలికాలాబూః జానీయా జ్జాతిదూషితాః ॥ నిమిత్తదుష్టమాహ దేవలః- విశుద్ధమపి చాహారం మక్షికాక్రిమిజంతుభిః । కేశరోమ నఖైర్వాపి దూషితం పరివర్జయేత్ ॥ అవలీఢం శ్వకాకాద్యై రాఘ్రాతం కుక్కుటమూషకైః । భోజనే నోపయుంజీత తదమేధ్యంహి సర్వదా ॥ సంవర్తః- ఘ్రాణేన సూకరోహంతి పక్షవాతేన కుక్కు-

టః । శ్వాతు దృష్టినిపాతేన స్పర్శేనావరవర్ణజః ॥ ఇదమనాపది, ఆపదితు పరాశరః- గోఘ్రాతే ఽన్నే తథా కేశమక్షికాకీటదూషితే । సలిలం భస్మ మృద్వాపి ప్రక్షేప్తవ్యం విశుద్ధయే ॥ బాలై ర్నకులమార్జారై రన్న ముచ్ఛిష్యతే యది । తిలదర్భోదకైః ప్రోక్ష్య శుధ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ కాలదుష్టముక్త మపరార్కే- దివా కపిత్థఫలకం రాత్రౌ దధిమధూనిచ । ధాత్రీఫలంచ సప్తమ్యామలక్ష్మీర్వపతేసదా ॥ భుంజానస్యేతి శేషః. భానువారే దివారాత్రం సప్తమ్యాంచ తథాదివా । ధాత్రీఫలం నరస్స్వాద్య హ్యలక్ష్మీకో భవేత్సదా ॥ వీర్యహాని ర్యశోహానిః ప్రజాహాని స్తథైవ చ । భవేద్యస్మా త్తతో రాత్రౌ ధాత్రీం యత్నేన వర్జయేత్ ॥ ధాత్రీ- నెల్లిక్కాయ్, మనుః- ధానాః ఖాదే న్నచ దివా దధిసక్తూం స్తథానిశి । సర్వంచ తిలసంబంధం నాద్యా దస్తమయం ప్రతి॥ తిక్తార్ద్రక దధిశ్రాణా తిలశాకాని నిశ్యదన్ । త్యజ్యతే రూపవర్ణశ్రీభిః పుష్పిణీ దూరతో యథా ॥ ధానాః- పొరి, సక్తు- పొరిపిండి, తిక్త- కఱిత్తహై. ఆర్ద్రిక- ఇంజి, శ్రాణా-కుకరై, అపిప్రస్థానసమయే రాత్రౌ దధి నభక్షయేత్ । మధుపర్కప్రదానంతు వర్జయిత్వా విశేషతః ॥ సుమంతుః- కూశ్మాండం బృహతీంచైవ తరుణీ మూలకం తథా । శ్రీఫలంచ కళింగంచ ధాత్రీం ప్రతిపదాదిషు ॥ శిరః కపాలమాంత్రంచ నఖచర్మతిలానిచ । ఆమ్ల మామలకంచైవ అష్టమ్యాదిషువర్జయేత్ ॥ తరుణీ- తాళంపుష్పం, మూలకం-ముల్లంగి, శ్రీఫలం-కూవళాంగాయ్, కాళిఙ్గం- కొమ్మట్టి, శిరః- తేంగాయ్, కపాలం- శురైక్కాయ్, ఆంత్రం- పుడలంగాయ్, నఖచర్మ- కురుంజిల్, ఆమ్ల-పిన్నిక్కాయ్, అత్ర నిషిద్ధానామపి తిథినిబంధనత్వేన నిషేధ ఆహితాగ్న్యనృతనిషేధవ ద్దోషాధిక్య ప్రదర్శనపరః. బోధాయనః-ఓదనంతు పునఃపక్వం నారికేళరసం తథా ।

తథా తోయ మభూమిష్ఠం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ మనుః- దధి భక్ష్యంచ శుక్తేషు సర్వంచ దధిసంభవమ్ । యానిచైవాభిషూయంతే పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః ॥ యత్కించిత్ స్నేహసంయుక్తం భక్ష్యభోజ్య మగర్హితం । తత్పర్యుషితమ ప్యాద్యం హవిశ్శేషంచ యద్భవేత్ ॥ యాని పక్వాని పుష్పమూలఫలైః అభిషూయంతే శుక్తాని భవంతి, తానిసధి దధిసమ్భవంత్రకాది, స్నేహయుక్తం భక్ష్యభోజ్యాదిక మప్యగర్హితం- గ్రాహ్యమిత్యర్థః, పర్యుషి తత్వదోషాభావాత్; శుక్తాని స్వయమేవామ్లభూతాన్యపి "నాపణీయ మన్నమశ్నీయా త్తథా రసానా మామమాంసమధులవణానీతి పరిహాప్య తైలసర్పిషీతూపయోజయె దుదకేఽవధాయ కృతాన్నం పర్యుషిత మఖాద్యాపేయానాద్యం, శుక్తంచ ఫాణిత పృథుకతండుల కరంభభరుజసక్తుశాకమాంస పిష్టక్షీరవికారౌషధి వనస్పతి మూలఫలవర్జమితి. అస్యార్థః= ఆపణీయం- విక్రయవీథీస్థం, సర్వమన్నం నాద్యాత్, రసానాంమధ్యే ఆమమాంసాదిగ్రాహ్యమ్. తథా తైలసర్పిషీ ఆపణీయె సర్వదోపయోజయేత్, తథా కృతాన్నం పక్వాన్నం పర్యుషితం రాత్ర్యంతరితం రాత్రౌ జలెనిహిత ముపయోజయెత్, ఉదకే నిక్షిప్తస్య పర్యుషితత్వం నాస్తీత్యర్థః. స్మృత్యంతరె- ఏకం పునశ్శృతం వహ్నౌ జలెక్షిప్తం తథోదనమ్ । తీర్థం పర్యుషితం భోజ్యం యచ్చాన్యత్ స్నేహసంయుతమ్॥ అతో జలెనిక్షిప్తాన్నభోజనె శిష్టగర్హా మధ్యాహ్నకృత్యాకరణనిబంధనైవ, నహి ప్రాతర్వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞానుష్ఠానం సంభవతి, అకాలత్వాత్; ప్రకృత మాఖ్యాయతె- శుక్తం పర్యుషితంచ నభక్ష్యమ్, ఫాణితాది భక్ష్యమేవ, ఫాణితమ్- వెల్లప్పాకు, పృథుక- అవల్, తండుల- పుఱుగలనుసుప్పి, "హరిద్రా నోంసం చూర్ణం లవణం ధాన్య మౌషధమ్ । న త్వేషాం పాకదోషోస్తి

క్రముకస్య గుడస్యచ" ఇతి స్మృతేః. కరంభః- దధిసక్తు సమా
హారః, భరుజః- పోరి, వఱుత్త అవరై ముదలానవై. క్షీరవికారాః-
తయిర్ మోర్ నెయ్ ముదలానవై, మూలఫలం- మాకళిక్కిఙ్గు
ఇంజి నార్త్తంగాయ్ ముదలాన ఊరకాయ్‌హళ్. యాజ్ఞవల్క్యః-
అన్నం పర్యుషితం భోజ్యం స్నేహాక్తం చిరసంస్థితమ్ । అస్నేహా
అపి గోధూమ యవగోరసవిక్రియాః ॥ యమః- శాకం మాంస
మపూపంచ సూపంకృసరమేవచ । యవాగూః పాయసంచైవ య
చ్చాన్యత్ స్నేహసంయుతమ్ ॥ సర్వం పర్యుషితం భోజ్యం స్నేహా
క్తం చిరసంస్థితమ్ ॥ కృసరో- గుడమిశ్రతిలః, పరాశరః- "అపూ
పాశ్చ కరంభాశ్చ ధానావటకసక్తవః । శాకం మాంసం ఫలం మూ
లం సూపంచ కృసరం యవాః ॥ పృథుకాః పాయసంచైవ పర్యు
షన్త్యపి సతుక్వచిత్" ఇతి. వటకశబ్దోఽత్ర మాషకృత వటక వచ
నః, వటక- అప్పళాం ఉళుందువటకం ముతలానవై, రత్నాకరే-
మండూకపర్ణీ జీవంతీ కుబేరాక్షీచ పిప్పలీ । అగస్తీ వైష్ణవీశాకీ విష్ణు
భక్తివివర్ధినీ ॥ గాళీ భాంజీచ మత్స్యాక్షీ ముద్గశింబాభితుంబి
కాః । నిలకంఠోపోతకీచైవ కాలంగాలకశాకినీ ॥ మండూకపర్ణీ-
వల్లారై, జీవంతీ- పాలై, కుబేరాక్షీ- గాళీపశిరి, భాంజీ- ముళుక్కై,
మత్స్యాక్షీ- పోన్నాంగాణి, నిర్లతోపోతకీ- కోత్తువశళై, కాలం
గ- కార్రై, అలకర- తూదువళై, చంద్రికాయామ్- వృంతాకతక
కాళింగ బిల్వోదుంబరభిస్సటాః । ఉదరే యస్య వర్తంతే తస్య దూ
రతరో హరిః ॥ భిస్సటాః- కాండల్, నారికేళం కాంస్యపాత్రే తా
మ్రపాత్రే స్థితం మధు । గవ్యంచ తామ్రపాత్రస్థం మద్యతుల్యం
ఘృతం వినా ॥ వృద్ధహారీతః- తామ్రపాత్రయుతం గవ్యం క్షీరంచ
లవణాన్వితమ్ । ఘృతం లవణసంయుక్తం సురాకల్పం వివర్జయేత్ ॥

షథె జలం పశు—పృష్ఠం ప్రత్యక్షలవణం తథా । తర్జన్యా దంత కాష్ఠంచ తుల్యం గోమాంసభక్షణమ్ ॥ ప్రత్యక్షలవణం చక్షుర్గ్రాహ్యమేవాభోజ్యమ్, ఓదనాద్యంతర్హితంతు భోజ్యమేవ.

అథ క్షీరవిషయమ్- గోఽజామహిషీవ్యతిరిక్త సర్వాసాం క్షీరం తద్వికారాంశ్చ వర్జయేత్. అత్ర అజాగ్రహణాదావికం త్యాజ్యమ్. ఆవిక- మైశకమ్, శమ్మరియాట్టుప్పాల్, గోఽజామహిషీషు అనిర్దశాహా సంధినీ వివత్సా యమసూ స్యందినీ లశునపలాండు గృంజనభక్షామేధ్యభక్షానుజ్ఞారహితా భద్రకాళీ రుద్రాదివ్యపదేశినీ రుద్రతదాయుధాద్యంకితా వర్జ్యాః, ద్విస్తనీయా తస్యాః క్షీరం తద్వికారాంశ్చ వర్జయేత్. అనిర్దశాహా- అనతిక్రాంతదశాహా, సంధినీ- యా వృషేణ సంధీయతే యావేలా మతిక్రమ్య దుహ్యతే యాచ వత్సాంతరేణ సంధీయతె సాచ. వివత్సా- మృతవత్సా, యమసూః- యమళప్రసవిత్రీ, స్యందినీ- సదాస్రవత్క్షీరా. అత్ర బ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తస్య కపిలాక్షీరపాననిషేధ మాహ వ్యాసః- క్షత్రియశ్చాపి వృత్తస్థో వైశ్యశ్శూద్రో ఽథవా పునః । యః పిబేత్కపిలాక్షీరం నతతో ఽన్యోస్తి పాపకృత్ ॥ చంద్రికాయామ్- కాపిలం యస్పిబేచ్ఛూద్రో నరకె సచ పచ్యతె । హుతశేషం పిబెద్విప్రో విప్రస్స్యాద్దన్యథాపశుః ॥ అస్యార్థా- అహుతశేషపయఃపానె.

అథ ద్రవ్యశుద్ధిః.

దారుపాత్రం లోహమ్నోల్లిఖితం శుధ్యతి కాంస్యం భస్మనా తామ్రమమ్లేన రజతానాఙ్కే...(గంధపాత్ర) నదీవేగేన ఆయసం దీప్తాగ్నినా దంతశుక్తి శృంగరౌప్య సౌవర్ణమణ్యాదిపాత్రం శంఖంచ జలప్రక్షాళనా చ్ఛుధ్యతీతి సర్వత్ర. ఇదం నిర్లేపవిషయమ్- సలెపేతు- గవాఘ్రాతాని కాంస్యాని శూద్రోచ్ఛిష్టాని యానిచ । శుధ్యంతి

టకభిః క్షారైః శ్వకాకోపహతానివ ॥ క్షారైః- ర్లవణమిశ్రైరిస్త్రోమై
రిత్యర్థః. సురమూత్రపురీషైస్తు శుధ్యంతే ఽగ్న్యుపలేఖనైః ॥
తంతు వల్కల చీర కార్పాస క్షౌమోర్ణ నేత్రపటాదికం ప్రోక్ష
ణేన, తూలికోపధాన చిత్రరక్తాంబరాదిక మాతపశోషణ ప్రోక్ష
ణాభ్యామ్, వేణూపస్కర శూర్ప శర చర్మ ఫల తృణ కాష్ఠ రజ్వా
దికం ప్రోక్షణాత్. ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనే తామ్రకాంచనమయ మం
గారేణ వస్త్రం జలశౌచేన మృణ్మయం పరిత్యాగేన శుధ్యతీత్యర్థః.
వత్సః ప్రస్నవనే మేధ్యః శకునిః ఫలశాతనే । స్త్రియశ్చ రతిసంసర్గే
శ్వా మృగగ్రహణే శుచిః ॥ త్రీణి దేవాః పవిత్రాణి బ్రాహ్మణా
నామకల్పయత్ । అదృష్ట మద్భి ర్నిర్ణిక్తం యచ్చ వాచా ప్రశ
స్యతే ॥ శూద్రభాండస్థితమధుపయస్తద్వికారాశ్చ పాత్రాత్పాత్రాం
తరనయనేన శుద్ధాః. దేవలః- దివాకీర్త్యైర్యదస్తు సంస్పృష్టం ధా
న్యమూలఫలాని వా । ప్రక్షాళనేన శుధ్యేత పరిత్యాగేన మృణ్మ
యమ్ ॥ పరాశరః- వాపీకూపతటాకానాం దూషితానాం మలాది
భిః । ఉద్ధృత్య శతకుంభాంబు పంచగవ్యం వినిక్షిపేత్ ॥ వాపీకూపత
టాకానా మేవం శుద్ధి ర్విధీయతే । అల్పానామేవపయసాం మహత్సు
నతుదూషణమ్ ॥ తథా విజ్ఞానేశ్వరే- మూత్రపురీషాద్యుపహతా
ఆపః సోమసూర్యాంశుమరుత్ స్పర్శనేన శుద్ధా ఇతి ॥ స్మృత్యంతరే-
గండూషకరణం యస్తు కుర్యాద్దైవ ముక్తభాజనే । భూమౌ నిక్షి
ప్య షడ్రాత్రం పరిలేఖన మాచరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- సోమ
శ్శౌచం దదౌ స్త్రీణాం గంధర్వస్తు శుభాంగిరమ్ । పావక స్సర్వమే
ధ్యత్వం మేధ్యా వై యోషితో హ్యతః । విప్రస్తు పాదతో మేధ్యో
గావో మేధ్యాస్తు పృష్ఠతః ॥ గజాశ్వా ముఖతో మేధ్యాః స్త్రి
యో మేధ్యాస్తు సర్వశః ॥ వైఖానసే- ఆతురే బాలే మహానసేచ
సదాశౌచం నవిచారణీయమ్. స్త్రీశుద్ధి రర్థశుద్ధిశ్చ యస్యానాస్త్యే

పి ధర్మనాశ । సపవ నరకం యాతి శిరశ్ఛేదే కుతో౽భిషక్ ॥ భో ధాయనః- యద్దైవ సోమసంయోగా చ్చమసో మేధ్య ఉచ్యతే । అపాం తథైవ సంయోగా న్నిత్యో మేధ్యః కమండలుః ॥ తత శ్శౌచం తతఃపానం సంధ్యోపాసనమేవచ । నిర్విశంకేన కర్తవ్యం నిత్యో మేధ్యః కమండలుః ॥ అత్రకమండలు శబ్దేన తామ్రకాం స్యాదిపాత్ర ముచ్యతే, నతునారికేళఫలమ్. "దీర్ఘకాలం బ్రహ్మ చర్యం ధారణంచ కమండలో" రితి కలౌ తస్య నిషిద్ధత్వాత్; నాపి మృణ్మయం వేణుదారు మయంవా: "యతిపాత్రాణి మృద్వే ణుదార్వలాబుమయానిచే" తి తస్య సన్యాసివిషయత్వ స్మరణాత్; "ప్రాయశ్చిత్తై రపైత్యేనో యాజనాధ్యాపనైః కృతమ్ । ప్రతిగ్రహ నిమిత్తంతు త్యాగేన తపసైవవే" తి. తన్న కేవల తపసా శుద్ధిపరమ్, షష్ఠాంశం కర్మకో దద్యా త్పంచమాంశం తథావణిక్ । ప్రతిగృహ్య చతుర్థాంశం దత్వా పాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ఇత్యుక్త తురీయాం శదానేన తపసా కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదినా శుద్ధిపరమ్. "యద్గ ర్హితేనార్జయతి కర్మణా బ్రాహ్మణో ధనమ్ । తస్యోత్సర్గేణ శుధ్యేత జప్యేన తపసైవచే" తి స్మృతేః. రత్నాకరే- ఆసనం శయనం వస్త్రం జాయా ఉపత్యం కమండలుః । ఆత్మన శ్శుచి శతాని పరేషా మశుచి ర్భవేత్ ॥

అథ మధ్యాహ్నస్నానవిధిః.

దక్షః- తృతీయభాగె కర్తైత్రవం నమాప్య తదనంతరమ్ । భాగె చతుర్థే కుర్వీత స్నాన మంభ స్యకృత్రిమే ॥ శాండిల్యః- ప్రాత స్స్నాతో౽పి విధివత్ స్నానం మాధ్యందినం చరేత్ । శక్తశ్చే దన్యతో రోగా చ్ఛాట్యాసమ్మార్జనంచరేత్ ॥ అనేన ప్రాతస్స్నా తస్య మధ్యాహ్నస్నానాశక్తౌ కాపిలస్నాన మనుజ్ఞాయతే. భార

దేవ్వాజః- స్నానముక్తం త్రిసంధ్యాసు యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోః స్నానం వానప్రస్థగృహస్థయోః ॥ విష్ణుః- బ్రహ్మక్షత్రవిశాంచైవ మంత్రవత్ స్నానమిష్యతే । తూష్ణీమేవ హి శూద్రాణాం స్త్రీణాంచ కురునందన ॥

మధ్యాహ్నే స్మృత్యుక్త ప్రకారేణావశ్య మాచరణీయం మృత్తికాస్నానమ్, తత్ప్రయోగ మాహ బోధాయనః- మధ్యాహ్నే దర్భపాణిః పాణీపాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య ప్రాణానాయమ్య మృత్తికాస్నానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, ఏతత్ స్నానం బ్రహ్మచారి గృహస్థ వానప్రస్థ యతీనాంచ కర్తవ్యమ్. "అశ్వక్రాంతే + ప దేపదే ॥ సహస్రపరమాదేవి + దూర్వాదుస్స్వప్ననాశినీ" ఇతి ద్వాభ్యాం భూమి దూర్వే యథాక్రమ మభిమంత్ర్య ॥ "ఉద్ధృతాసి వరాహేణ + త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠిత" మితి నదీతీరె లోష్ట మాదాయ ॥ "కాండాత్కాండాత్ప్రరోహంతీ + శతేనచ । యాశతేన + హవిషావయ" మితి ద్వాభ్యాం దూర్వా మాదాయ "మృత్తికే హన మే పాపం + శరదశ్శత" మితి దూర్వాం లోష్టే ప్రతిష్ఠాప్య "యత ఇంద్రభయామహే + జహి । స్వస్తిదావిశస్పతిః + కరః । స్వస్తిన ఇంద్రో + ర్దధాతు । త్రాతారమింద్రమవితారం + ధాత్వింద్రః ॥ ఆపాంతమన్యుః - నిధేభుః । పవంమృత్యో - మోతవీరాః" ఇతి షడ్భిః ప్రతిమంత్రం లోష్టముత్సృజ్య "గంధద్వారాం - శ్రియ" మితి లోష్టమాదాయ "ఉదుత్యం జాతవేదసం - సూర్య"మితి లోష్ట మాదిత్యాయ దర్శయిత్వా "శ్రీర్మే భజ త్వలక్ష్మీర్మే నశ్య"త్వితి శిరః ప్రదక్షిణీకృత్య "సహస్రశీర్షా-పురుషః - అంగుళ" మితి శిర ఆలిప్య "విష్ణుముఖాపై దేవాః - క్రమాన్ క్రమతే" ఇతి ముఖం "ఓజోగ్రీవాభి ర్నిఋఋతిమస్థభి" రితి గ్రీవాం "మహాగ్ం ఇంద్రో వజ్రబాహుః - ద్వేష్టి" ఇతి బాహూ "సోమానగ్ స్వరణం కృణు

హి - య బౌజం" ఇతి కణ్ఠే "శరీరం యజ్ఞశమలం కుసీదంతస్మింత్సీదతుయోస్మాన్ ద్వేష్టి" ఇతి శరీరం "నాభిర్మే చిత్తం విజ్ఞానం । పాయుర్మే ఉపచితిర్భసత్" ఇతి నాభిం "అపాంతమన్యు - నిదేభుః" ఇతి కటిం "వరుణస్య స్కమ్భనమసి వరుణస్య స్కమ్భసర్జనమసి ప్రతియుక్తో వరుణస్య పాశః ప్రత్యస్తో వరుణస్య పాశః ॥ విష్ణోః పృష్ఠమసి- విష్ణవే త్వా" ఇతి పృష్ఠం "ఆనందనందా వాండౌ మే । భగస్సౌభాగ్యంపస" ఇత్యండే "ఊరూ వ్రానో జో ఉరిష్ఠా - మామాహింగ్ంసీః" ఇత్యూరూ "జంఘాభ్యాం పద్భ్యాం ధర్మోస్మి విశి రాజా ప్రతిష్ఠితః" ఇతి జంఘే "చరణం పవిత్రం - మరాతిం తరేమ" ఇతి చరణౌ "ఇదం విష్ణుః - పాగ్ంసురే । త్రీణిపదా విచక్రమే - ధారయన్" ఇతి ద్వాభ్యాం పాదౌ "సజోషా ఇంద్ర - విశ్వతోనః" ఇతి శేషం దూర్వాభిస్సహ లోష్టం శిరసి నిధాయ హరిహరిరితి త్రివార మావృత్య "హిరణ్యశృంగ" మిత్యాదినా జలావతరణాదికం శేషం పూర్వవత్ కుర్యాత్ ॥ "ఆవహంతీవితన్వానా - శ్రియమావహ" ఇతి వాసః పరిధాయ ద్విరాచమ్య ఊర్ధ్వపుండ్రాన్ ధృత్వా సంధ్యా ముపాస్య ఉత్తిష్ఠంతు భూతప్రేతపిశాచా ఇతి యే భూతా యే నిశాచరా ఇతి తేషాం సర్వ విరోధేన - సర్వకర్మ సమారభే ఇతి దర్భాసనం ప్రతిష్ఠాప్య త్రీన్ ప్రాణాయామాన్ ధారయిత్వా అష్టోత్తరసహస్ర మష్టోత్తరశతంవా గాయత్రీం జపేత్. బ్రాహ్మణః పూతో భవతి బ్రహ్మహత్యా గోవధ గురుతల్పగమన స్వర్ణస్తేయ సురాపాన సర్వపాప ప్రణాశన మితి విజ్ఞాయతే. ధ్యాయన్నారాయణం దేవం ప్రపద్యేత ఇత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః.

అత్ర పరమైకాంతి విషయే శ్రీభాష్యకార వంగీశ్వరాదిభిః స్వస్వనిత్యేషు ప్రకారాంతరేణ మృత్తికాస్నాన ముక్తమ్. తత్ప్రకారస్తు - శుచౌ దేశే పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య తీరం సంశోధ్య శుచౌ

దేశే మూలమంత్రేణ మృత్తికామాదాయ [illegible]కృత్య [illegible]ధికతీరే నిధాయ, ఏకేనాధికభాగేన దేహమలప్రక్షాళనం కృత్వా నిమజ్య ఆచమ్య ప్రాణాయామత్రయమాసీనో భగవంతంధ్యాయన్ కృత్వా అన్యం మృద్భాగమాదాయ వామపాణితలే త్రిధా కృత్వా మూలమంత్రేణ పృథక్ పృథక్ సంప్రోక్ష్యాభిమంత్ర్య ఏకేన కరమూలస్థేన దిగ్బంధనమస్త్రమంత్రేణ కుర్యాత్. అన్యేన మధ్యస్థేన తీర్థపీఠం ఓం నమో భగవతే విష్ణుతీర్థాయేతి జలమధ్యే నిధాయ, ఇతరం మృద్భాగమాదిత్యమండలాంతర్వర్తి పురుషతేజసా శిరస ఉపరి ద్వాదశాంగుల్యంతః స్థిత శతదళపద్మస్థిత భగవత్తేజసా వా సంతాప్య కేశవాద్యూర్ధ్వపుండ్రాణి ధృత్వా శిష్టేన గాత్రానులేపనం కుర్యాత్. తతః పాణీ ప్రక్షాళ్య మూలమంత్రేణ షడంగన్యాసం కృత్వా చతురశ్రం తీర్థే పీఠముల్లిఖ్య తత్ర స్వారాధ్యం సపత్నీకం ధ్యాత్వా మానసైరుపచారై రర్ఘ్యాద్యైః ఉదకాంజలిమాదాయ “ఆవాహయామి త్వాం దేవి స్నానార్థమిహ సుందరి । ఏహి గంగే నమస్తుభ్యం సర్వతీర్థ సమన్వితే” ఇతి భగవద్వామపాదాంగుష్ఠ నఖజాం గంగామావాహ్య “విష్ణువామపదాంగుష్ఠ నఖస్రోతో వినిస్సృతే । తద్భక్తివిఘ్నరూపా త్త్వం గంగే మాం మోచయైనస” ఇతి తీర్థాయార్ఘ్యం దత్వా మూలమంత్రేణోదకం సప్తకృత్వోఽభిమంత్ర్య స్వమూర్ధ్ని సించేత్. ఏవం త్రిః పంచకృత్వః సప్తకృత్వో వా; తతో దక్షిణేన పాణినా జలమాదాయ సప్తకృత్వోఽభిమంత్ర్య త్రిః పంచకృత్వో వా పీత్వా ఽఽచమ్య స్వాత్మానం సప్తకృత్వః ప్రోక్ష్య పరిషిచ్య తీర్థే నిమజ్య తత్రస్థ స్వారాధ్య భగవత్పాదారవింద విన్యస్తశిరస్కోఽష్టావింశతివారం తదుపరియావచ్ఛక్తి వా మూలమంత్రం జపిత్వోత్తీర్య శుష్కవస్త్రద్వయకౌపీనధర ఊరుపర్యంతం మృజ్జలాభ్యాం ప్రక్షాళ్య ఆచమ్య ఊర్ధ్వపుం

డాలి పూర్వవ ద్ధృత్వా స్వారాధ్యం ధ్యాయన్ మాధ్యాహ్నికం కుర్యాత్.

ఇదం మృత్తికాస్నానం ప్రాతఃకాలె మధ్యాహ్నేతరస్మిన్ భౌమార్కవారయోశ్చ నకార్యమ్. న ప్రాతర్మృత్తికాస్నానం నచ భౌమార్కవారయోః। మధ్యందినేతు కర్తవ్యం నాతిమధ్యందినె రవౌ" ఇతి స్మృతేః; అత్ర మాధ్యాహ్నికె ప్రాతఃకాలవదెవ జపోపస్థానాదిక్రియాః. అర్ఘ్యప్రదానోపసంహార జలప్రాశన ధ్యానోపస్థానేషు విశేషః. స్మృత్యర్థసారే- అర్ఘ్య మేకం ప్రదాతవ్యం మధ్యాహ్నే భాస్కరంప్రతి। ఉభయో స్సంధ్యయో శ్చైవ అప ఉర్ధ్వం త్రికుక్షి పేత్ ॥

ఆపఃపునంత్విత్యనువాకస్య ఆపఋషిః అనుష్టుప్ ఛ్ఛందః బ్రహ్మణస్పతిర్దేవతా అపాం ప్రాశనె వినియోగః. ఆపః పునన్తు పృథివీం పృథివీ పూతా పునాతుమాం। పునంతు బ్రహ్మస్పతి ర్బ్రహ్మపూతా పునాతు మాం। యదుచ్ఛిష్ట మభోజ్యం యద్వాదుశ్చరితం మమ। సర్వం పునంతు మామాపోఽసతాంచ ప్రతిగ్రహగ్ స్వాహా ॥

ఆపః పునంత్విత్యనువాకస్యార్థః- ఆపః, పృష్ట్వా పృథివీం పునంతు- శుద్ధస్వరూపత్వాదపామ్; ఏవం పూతా పృథివీ మాం పునాతు- పృథివీగతానా మపాం ప్రాశనాదితి, అపాం పరమాత్మనో విశేషాయతనత్వా త్పృథివ్యాశ్చ అభిమత వల్లభత్వా దుభయోః పావకరత్వమ్. బ్రహ్మ- ప్రపంచః, వెదోవా; తస్యపతిః- ప్రధానప్రతిపాద్యతయా స్వామీ పరమాత్మా: స అస్మాన్, పునంతు- పునాతు, పునంత్వితి వ్యత్యయేన బహువచనమ్. బ్రహ్మపూతాపునాతుమాం- బ్రహ్మణా పరమాత్మనా, పూతా ఆపః, మాం, పునాతు- పునంతు, పృథివీ పావనకరత్వం చాపాం పూర్వోక్త బ్రహ్మపూతత్వాకారేణ. యదుచ్ఛిష్టమభోజ్యం- యదుచ్ఛి

ష్టం పురుషాంతరస్య మయాభుక్తం, యదభోజ్యం జాతితో నిమిత్తత ఆశ్రయతశ్చ మయాభుక్తం, యచ్చ మమ దుశ్చరితం- త్రివిధకరణైర్మయాకృతం, యదసతాంసంబంధీ ప్రతిగ్రహః- తత్సర్వంచాపః పునంతు. ఏతద్ద్వారా మాంచపునంతు. అత్రాప్యబాదిశబ్దానాం భగవత్పరత్వం విజ్ఞేయమ్. స్వాహేత్యాత్మనిక్షేపద్యోతకశబ్దః.

అస్త్రోపసంహారే విశేషః పూర్వమేవోక్తః. అథావాహనపూర్వక న్యాసముద్రాప్రదర్శనానంతరం ధ్యానమ్- మధ్యాహ్నే నౌమి సావిత్రీం శ్వేతపద్మాసనే స్థితామ్ । శ్వేతాంబరాం శ్వేతవర్ణాం శ్వేతమాల్యానులేపనామ్ ॥ యువతిం రుద్రదైవత్యాం పంచవక్త్రాం చతుర్భుజామ్ । యజుర్వేదం వదంతీం తాం త్రినేత్రాం వృషవాహినీమ్ ॥ శూలం కమండలుంచాపి కపాలంచాక్షమాలకామ్ ॥ బిభ్రతీం బ్రహ్మకవచాం చతుర్వింశతికాక్షరామ్ । అగ్నిముఖీం రుద్రశిఖాం శ్రీవిష్ణుహృదయాం శుభామ్ ॥ ఓంకారమూర్తికాం దేవీం సర్వాభరణభూషితామ్ ॥ అథోపస్థానమ్- ఉత్తమేత్యాది తురీయోపస్థానానంతరం వ్యోమముద్రాం ప్రదర్శ్య- ఊర్ధ్వబాహుః సూర్యం పశ్యన్ "అసత్యేన- ఉద్వయం- చిత్రం దేవానాం- తచ్చక్షుః- హగ్ంసశ్శుచిషత్- పశ్యేమ- మనసాపునాత్స్వస్త్యంతం జపిత్వా సంధ్యాయైనమ ఇత్యాదికం ప్రాతఃకాలవత్సర్వం కుర్యాత్. అత్రనారాయణః- ఆపః పునంతు మంత్రేణ ఆపోహిష్ఠేతి మంత్రితః । ప్రక్షిప్యచాంజలిం సమ్యగుద్యత్యం చిత్రమిత్యపి ॥ తచ్చక్షుర్దేవహితం హంగ్ సశ్శుచిషదిత్యపి । ఏతజ్జపేదూర్ధ్వబాహుస్సూర్యంపశ్యన్ సమాహితః" ఇతి.

అసత్యేనేతి మంత్రస్య హైరణ్యఋషిః హిరణ్యగర్భఋషిర్వా; త్రిష్టుప్ఛందః సవితా దేవతా మధ్యాహ్నోపస్థానే వినియోగః. అసత్యేనరజసా వర్తమానో నివేశయన్నమృతం మర్త్యంచ

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

హిరణ్యయేన సవితా రథేనాదేవో యాతి భువనా విపశ్యన్ । ఉద్వ యం తమసస్పరి పశ్యన్తో జ్యోతిరుత్తరం దేవం దేవత్రా సూర్య మగన్మ జ్యోతిరుత్తమం । ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహంతి కేత వః । దృశే విశ్వాయ సూర్యం । చిత్రం దేవానా ముదగాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేః । ఆప్రాద్యావా పృథివీ అన్తరిక్షగ్ం సూర్యఆత్మా జగత స్తస్థుషశ్చ । తచ్చక్షుర్దేవహితం పురస్తాత్ శుక్ర ముచ్చరత్ । పశ్యేమ శరదశ్శతం జీవేమశరదశ్శతం నందామశరద శ్శతం మోదామశరదశ్శతం భవామశరదశ్శతం శృణవామశరదశ్శతం ప్రబ్రవామశరదశ్శతం అజీతాస్స్యామశరదశ్శతం జ్యోక్చసూర్యం దృశే యఉదగాన్మహతో౽ర్ణవాత్ విభ్రాజమాన స్సరిరస్యమధ్యా త్సమావృషభో లోహితాక్ష స్సూర్యోవిపశ్చిన్మనసాపునాతు ॥

ఆసత్యేనేత్యాది- సత్యేన- అవికారేణ, లోకేన- కాలకృత పరిణామరహితేన పరమపదాఖ్యలోకేన, రజసా- రజశ్శబ్దేన సత్వాదిక ముపలక్ష్యతే; తేన తద్గుణప్రకృతికార్య బ్రహ్మాండసహస్ర ముచ్య తే, సత్యేనరజసా విభూతిద్వయవర్తమానో౽యం, సవితా- పర మాత్మా, అమృతం- బ్రహ్మానుభవం, మర్త్యం- పశుపుత్ర స్వర్గకైవ ల్యాదైశ్వర్యం; నిత్యముక్తానా మమర్త్యానాంచ, నివేశయన్- ప్ర యచ్ఛన్, హిరణ్యయేన- హిరణ్మయేన, స్పృహణీయేనేతియావత్. రథేన- గరుత్మతా, యద్వా- హిరణ్యయెన- శ్లాఘ్యతమేన, రథేన- ప్రణవేన, ఆసమంతాద్యాతి. "ఓంకారరథ మారుహ్య స్థితః పరమసంమత" ఇత్యాదిస్మృతేః భువనావిపశ్యన్- ఉచ్చావచా న్సృష్టాన్ సర్గాన్ స్వస్వకర్మానుగుణ్యేన నియమయితుం విశేషేణప శ్యన్, ఏతాదృశమమపాస్మత్యధ్యాహృతవాక్యయోజనా.

ఉద్వయమిత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిః అనుష్టుప్ఛందః పరం జ్యోతిర్దేవతా. ఉద్వయం తమసస్పరి- తమసః- ప్రధానాత్, పరి-

ఉపరి, స్థితం ఉత్తర- ముత్కృష్టతరం, జ్యోతిః- పరంబ్రహ్మ, ఉత్పశ్యంతః- ఉన్ముఖాః పశ్యంతః, తద్విషయం ధ్యానం కుర్వాణాః, వయం, దేవం దేవత్రా- దేవేషు, సర్వవస్తూపలక్షణమేతత్. తత్ర స్థితం దేవం, ఉత్తమ- ముత్కృష్టతమం, జ్యోతిః- జ్యోతీరూపం, సూర్యం- పరమాత్మానం, మగన్మ- ప్రాప్నువామ, సంసారసాగరాన్ముక్తా భవామేత్యర్థః. ఉదుత్యమిత్యాది- ఉత్- ఉత్యం, ఇతి పదచ్ఛేదః. తత్ర ఉ శబ్ద అవధారణార్థః పాదపూరణార్థో వా; అముం జాతవేదసనామానం దేవం సూర్యం- పరమాత్మానం, కేతవః- దివ్యాత్మగుణా జ్ఞానశక్తి వాత్సల్యాదయః, దృశే విశ్వాయ- విశ్వజనానాం సర్వత్రదర్శనాయవహంతి, ఉద్గమయంతి- ఉద్వహంతి, ఉద్బోధయంతీతి వా: వైకుంఠే నిత్యముక్తైస్సహ నిరతిశయానందమనుభవన్ పరమాత్మా లీలావిభూతౌ తాపత్రయ మహాజ్వాలావహ్యమానాన్ జీవానాలోక్య నిరతిశయ వాత్సల్యకారుణ్యాది పరిపూర్ణతయా రామకృష్ణాదిప్రాదుర్భావముఖేన భూమ్యామవతతార తం భజధ్వమితి వాక్యశేషేణ యోజనా.

చిత్రమిత్యాదేః కుత్సఋషిః త్రిష్టుప్ ఛందః సూర్యో దేవతా చిత్రమిత్యాది స్తుతౌ వినియోగః, తమేవపరమాత్మానంస్తౌతి చిత్రం దేవానామిత్యాది- దేవానాం దైత్యాద్యసురవధే చిత్ర మనీకం- బలం, యస్మాత్సర్వేశ్వరాదుదగాత్- స్వమూర్తిభేదైః స్వపరికరైశ్చ మత్స్యకూర్మాదిరూపైః దేవానాం సాహాయ్యమాచరితం తమేవ భజధ్వమితి పూర్వేణాన్వయః. మిత్రస్య- సూర్యస్య, వరుణస్యాగ్నేశ్చేతి సర్వదేవోపలక్షణమ్. ఏషాం చక్షురివ చక్షుః- జ్ఞానప్రదః, ఆప్రాద్యావాపృథివీ అంతరిక్షగ్ం సూర్య ఆత్మా- దివం చ పృథివీంచాంతరిక్షంచ సమస్తం వస్తుజాతం, ఆ- సమంతాత్, ఆప్రాః- స్వాత్మనా పూరితవాన్, అతఏవ జగతః- జంగమస్య, తస్థు

షః- స్థావరస్య సర్వస్యచ, ఆత్మాభవతి అపానియమనపూర్వకం తత్ర వ్యాప్య వర్తత ఇత్యర్థః. ఏతాదృశ ఉపాస్య ఇతి వాక్యశేషః.

తచ్చక్షురిత్యుపస్థాన మంత్రస్య వసిష్ఠ ఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః భాస్కరో దేవతా తచ్చక్షురితి వినియోగః. తమేవ పరమాత్మానం పునస్తౌతి తచ్చక్షురిత్యాదినా-తత్- చ్ఛ్రుతిప్రసిద్ధం, చక్షుః- సర్వేషాం జ్ఞానప్రదం, దేవానాంహితం, శుక్రం- శుద్ధస్వరూపం, ఉచ్చరత్- ఉద్యద్రూపం శుద్ధస్వరూపత్వాత్కదాచిదపి నప్రహీణమిత్యర్థః. ఏతాదృశం పురస్తాత్ శరదశ్శతం పశ్యేమ- బలాద్యైశ్వర్యాదియుక్తాః, పశ్యేమ- సాక్షాత్కుర్మః, సాక్షాత్కారసిద్ధ్యర్థం జీవేమ, నందామ- సచ్ఛిష్య సత్పుత్రాదిభి ర్భగవద్గుణచేష్టితాన్యాలోచయంత స్సమృద్ధాస్స్యామ, మోదామ- పూర్వోక్తానందస్య చరమావస్థా ప్రమోదః, భవామ- ఉత్తరోత్తరమభివృద్ధాస్స్యామ, శృణవామ- ప్రియహితాలాపాన్ భగవత్కథాశ్చ శృణవామ, ప్రబ్రవామ- బాహ్యకుదృష్టీన్ ప్రతి ప్రకృష్టవక్తారః స్యామ, అజీతాస్స్యామ- వేదవిరోధవాదిభి శ్శుష్కతార్కికై శ్శరదశ్శతం- సంవత్సరశతం, నపరాజితా స్స్యామ, జ్యోక్- చిరకాలం, సూర్యం- పరమాత్మానం, దృశే- ద్రష్టుమాశంసామహే, య ఉదగాన్మహతోఽర్ణవాత్- యో మహత స్సముద్రాత్, అనేనతత్త్వాంతరమప్యుపలక్ష్యతే, ఉపర్యుదగాత్- ఉద్యద్దృశ్యతే, శ్రుతిభిరితి శేషః. సరిరస్య- సలిలస్య, మధ్యాత్- మధ్యే, విభ్రాజమానః- విశేషేణ ప్రకాశమానః, సర్వాంతర్యామితయా ఽవస్థానేఽపి తత్తద్దయా సంస్పృష్టత్వం ప్రకాశమానత్వం, "అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీ"తి శ్రుతేః; సరిరస్యమధ్యాత్ య ఉదగాన్మహతోఽర్ణవాత్ ఇతి విశేషణద్వయేన భగవత స్సర్వేషాం మంతర్బహిర్వ్యాప్తిత్వ ముక్తంభవతి. సమావృషభ ఇత్యాది- వృషభ స్సర్వేషాం

షల్లక్షః వృషం ధర్మం భావయతీవా వృషభః, లోహితాక్షః- పుండరీకాక్షత్వాదక్ష్ణోర్లోహిత్యం, విపశ్చిత్- సర్వజ్ఞః, సూర్యః-పరమాత్మా, మనసా- సత్యసంకల్పేన, పునాతు- ప్రతిబంధక నివృత్తిం కృత్వా స్వానుభవయోగ్యం కరోతు.

ఏవం మాధ్యాహ్నికం కృత్వా అనంతరం పురుషసూక్తం యథాశక్తి జపేత్ ॥ అస్య శ్రీపురుషసూక్తమహామంత్రస్య నారాయణఋషిః అనుష్టుప్ఛందః పరమాత్మా భగవాన్ శ్రీమన్నారాయణో దేవతా । సకారో బీజం పకారశ్శక్తిః శుక్లో వర్ణః ఉదాత్తాదిస్స్వరః శ్రీభగవత్ప్రీత్యర్థే జపే వినియోగః. అత్ర ప్రాతఃకాలే బ్రహ్మయజ్ఞాకరణే మాధ్యాహ్నికానంతరం తర్పణాత్ప్రాగ్బ్రహ్మయజ్ఞః కార్యః. "సచార్వాక్తర్పణాత్కార్యః పశ్చాద్వా ప్రాతరాహుతేః । వైశ్వదేవావసానేవా నాన్యదేతి నిమిత్తత" ఇతి స్మృతేః; అత్ర తర్పణీయేషు యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా. యజుశ్శాఖినాంతు కాండఋషితర్పణం కార్యమ్. అథ స్నానవస్త్రం నిష్పీడ్య గృహమాగత్య పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య యాగభూమిం గత్వా కూర్మాదీనుక్త్వా ప్రణమ్య శుచౌ దేశే నిశ్శబ్దే అతిమనోహరే ఓం భూంభూమ్యై నమ ఇతి భూమిం స్వర్ణభూమిత్వేన సంగృహ్య పూర్వోక్తప్రకారేణ వాయుబీజేన దక్షిణహస్తే న్యస్య శోషయ్య పునరగ్నిబీజేన తత్రైవ న్యస్య దగ్ధ్వా అథామృతబీజేన వామహస్తే న్యస్య ప్లావయిత్వా అస్త్రమంత్రయుక్తేన తాళత్రయేణ భగవంతం ప్రబోధ్య గంధాద్యర్చితాం ఘంటాముద్ఘోష్య కవాటం విఘటయ్య ద్విః ప్రణమ్య గురుపరంపరాం ద్వయంచానుసంధాయ భగవదారాధనాది కైంకర్యవిరోధిపాపనివృత్త్యర్థం సద్గురూపదిష్టప్రాయశ్చిత్తప్రపత్తి బృహద్గద్య న్యాసదశకానామన్యతమేన భగవంతం శరణముపగమ్య దక్షిణతః స్వస్యాసనమంత్రేణాసనం నిధాయ ప్రోక్ష్య తతోఽపి

విశ్యే । ఓం భగవానేన స్వనియామ్య - కారితవాక్ । ఓం కృతం చ - ఉపాదానే - వాసుదేవ ఇత్యుపాదానం సమాపయేత్.

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులతిలక వంగీశాన్వయ జాతస్య శ్రీసుంద
రార్య పుత్రస్య వైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్న
ధర్మసార సముచ్చయె ఉపాదాన ప్రయోగోనామ
తృతీయః పరిచ్ఛేదః.

ఓం అథేజ్యాప్రయోగః.

ఓం కృతంచ - ఇజ్యయా - కరిష్యామి - దేవస్య ॥ ఓం భగవానేన స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిస్వశేషభూతైకరసె నానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతః కరణైః స్వకీయకల్యాణతమ ద్రవ్యమయా నౌపచారిక సాంస్పర్శికాభ్యవహారికాది సమస్తభోగా నతిప్రభూతా నతిప్రియతమా నతిసమగ్రా నత్యంత భక్తికృతా నఖిలపరిజన పరిచ్ఛదాన్వితాయ స్వస్మై స్వప్రీతయే స్వయమేవ ప్రతిపాదయితు ముపక్రమత ఇత్యనుసంధాయాథ భగవదారాధనం కుర్యాత్.

అత్ర మహోపనిషది- ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పరమేశితారం నారాయణం పూజయతిస్మభక్త్యా । అర్ఘ్యాదిభిః పూరుషసూక్తమంత్రైః స్సంప్రాప్నుయా ద్విష్ణుపదం మహాత్మా ॥ ఋచి- పవిత్రం తమంధసోధియాయతే మహేశ్వరాయ విష్ణవేచార్చత ॥ యజుషి- భవామితో న శేవోత్యఘ్నుతాసుతిః । విభూతద్యుమ్న ఏవయా ఉసప్రథాః । అథాతేవిష్ణో విదుషా చిదృధ్యః । బృహత్తే విష్ణోసుమతిం భజామహే ॥ శ్రీనారసింహే- జలదేవం నమస్కృత్యై

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

తత్రోపగచ్ఛేద్గృహం పునః । పౌరుషేణైవ సూక్తేన తతో విష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ వ్యాసః- నిక్షిప్య స్నానవస్త్రాణి ద్విరాచమ్యార్చయేద్ధరిమ్ । న విష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికమ్ ॥ తస్మాదనాదిమధ్యాన్తం నిత్యమారాధయేద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితిమంత్రేణ సూక్తేన పురుషేణవా ॥ ఇతి. శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే- హవిషాఽగ్నౌ జలే పుష్పై ర్ధ్యానేన హృదయే హరిమ్ । అర్చయన్తి సూరయో నిత్యం జపేన రవిమండలే ॥ నారదః- అగ్నౌ క్రియావతాం దేవో దివి దేవో మనీషిణామ్ । ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాం హృదయే హరిః ॥ శ్రీవిష్ణుమందిరే- హవిర్దానం త్రికాలంతు ఉత్తమోత్తమముచ్యతే । ద్వయోశ్చ మధ్యమం ప్రోక్తమేకకాలే ఽధమం హవిః ॥ ఏవం కాలత్రయేష్వపి భగవదారాధనముక్తమ్. పరాశరసంహితాయామ్- పూజాకాలం పరిత్యజ్య స్వేచ్ఛాకాలే హరిం యజేత్ । స యాతి నరకం ఘోరం ప్రపన్నస్సన్ ద్విజోత్తమః ॥ మధ్యాహ్నేవై విష్ణుపూజాం నైవేద్యం శక్తిమాన్యతః । యః ప్రపన్నో న దద్యాచ్చ స చండాలో భవేద్ధ్రువమ్ ॥ విష్ణుద్రోహీ స ఏవ స్యాత్తం త్యజేత్సర్వకర్మసు ॥ ఇదం స్వస్థవిషయమ్, అశక్తవిషయే శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- "ఖిన్నవృత్తే రాతురస్య కలహోపద్రుతస్య చ భోజనాత్పూర్వం యదా కదాచి ల్లబ్ధావసరే భవతి, అత్యన్తాశక్తౌతు ఋత్విక్పుత్ర శిష్యాదిభిః స్వసమైరన్యైః కార్యతే. తత్రత్యాయ మపవాద స్స్మర్యతే- "విధురో బ్రహ్మచారీచ వానప్రస్థో ఽథభిక్షుకః । పరార్థం కర్మ కుర్వాణాః పాతయన్తి పతన్తి చ" ఇతి. ఈషచ్ఛక్తౌతు సంకుచితయజనమ్, ఏకోపచారమారభ్య తత్తచ్ఛక్త్యాద్యనుసారేణ సహస్రోపచారాన్తవిధానాత్" ఇతి. శ్రీపరాశరసంహితాయామ్- త్రికాలమేకకాలం వా మధ్యాహ్నే చ విశేషతః । ద్విజాతిర్యో యజే

ద్బ్రహ్మ విష్ణుసాయుజ్య మాప్నుయాత్ ॥ శ్రీపరాశర ధర్మశా
స్త్రే ఉత్తరఖండే సప్తదశేఽధ్యాయే శ్రీపరాశరః- నిత్య మభ్యర్చ
యే ద్దేవం పురాణ పురుషోత్తమమ్। అప్సు వ్యోమ్ని తథా ఽర్చా
యాం వహ్నౌ హృది తథా గురౌ ॥ త్రికాల మర్చయే ద్దేవం
ప్రతిమాసు విశేషతః । స్నానకాలే జలే సమ్య క్పూజయే జ్జలశాయి
నమ్ ॥ సంధ్యాకాలే తథా వ్యోమ్ని పూజయే ద్రవిమండలే । ప్రతి
మా మర్చయే ద్దేవ మగ్నౌ హోమ స్తథైవచ ॥ ప్రాశాగ్ని
హోత్రసమయే హృత్పద్మే పూజయే ద్ధరిమ్ । తథైవ విప్రముఖ్యే
షు చాగతేషు గృహం ప్రతి ॥ తేష్వర్చయే ద్విశేషేణ మధుప
ర్కాది పూజనైః । ఏవ మభ్యర్చయే ద్విద్వా న్షట్సు దేవం
హరిం సదా ॥ ఇదం భగవదారాధనం నిత్యమ్, ప్రత్యవాయస్మృ
తేః; వ్యాసః- యో మోహా దథవాఽఽలస్యా దకృత్వా విష్ణు
పూజనమ్ । భుఙ్క్తే సయాతి నరకా న్సూకరేష్వభిజాయతే ॥
శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే- మాత్మైవ త్వరిరక్షంతం సృష్టిసంహారకారకమ్ ।
యో నార్చయతి వై విష్ణుం సోఽక్షయ్యం నరకం వ్రజేత్ ॥ సంగ్ర
హే- యద్గృహే నాస్తి తులసీ సాలగ్రామ శిలార్చనా । శ్మశాన
సదృశం విద్యా త్తద్గృహం శుభవర్జితమ్ ॥ శ్రీభాగవతే- గృ
హం శ్మశానం తవ బింబవర్జితం కథావిహీనాశ్చ గిర శ్శివారు
తమ్ । శ్వపుచ్ఛవద్దాస్యవినాకృతం వపు ర్వదంతిహి త్వయ్యనివేది
తం విషమ్ ॥ ఇద మారాధన మష్టాంగం భవతి, తత్స్వరూపంతు
శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్— నారదః- శ్రుతో మయాఽఖిలం
పూర్వం భగవద్యాగ ఉత్తమః । తస్యాంగాని విభాగేన జ్ఞాతు మి
చ్ఛామ్యహం పునః ॥ శ్రీభగవానువాచ- అంతఃకరణయాగాది
యావదాత్మనివేదనమ్ । తదాద్యమంగం యాగస్య నావహ్నా ఽభిగ
మనం భవేత్ ॥ పూజనంచార్ఘ్య పుష్పాద్యై ర్భోగై ర్యదశఃలం

మునే । బాహాన్యేవచాగ్నే స్తద్వృద్ధి భోగసంజ్ఞంతు నారద । మధ్యా
హ్నే స్త్వైవ దధ్యన్నై పూజాచ పశునాఽపివా । తత్తృతీయంహి యా
గాంగం తుర్య మన్నేన పూజనమ్ ॥ నివేదితస్య యద్దానం పూర్వో
క్తవిధినా మునే । సంప్రదానంతు తన్నామ యాగాంగం పంచమం
స్మృతమ్ ॥ వహ్నిసంతర్పణం షష్ఠం పితృయాగంతు సప్తమమ్ ।
ప్రాణాగ్నిహవనం నామ త్వనుయాగంతదష్టమమ్ ॥ ఇత్యేత త్కథి
తం సమ్యగ్యత్త్వయా పరిచోదితమ్ । ప్రదద్యా దచిరాద్యజ్ఞైవ
తన్నిష్ఠానాం పరంపదమ్ ॥ ఇతి. అచిరా దిత్యనేనాస్య కర్మణః
కర్మాంతరేభ్యః స్వభావతః ప్రాశస్త్య ముచ్యతే. ఇదం విష్ణ్వారా
ధనం సర్వైర్వర్ణైః స్త్రీభిశ్చ యథాయోగ్యం కర్తవ్యమ్- తథా
ప్రతిమాలక్షణపరిచ్ఛేదే- బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యై శ్శూద్రై
స్త్రీభి స్తథేతరైః । యథార్హ మిజ్య స్సేవ్యశ్చ నిత్యం సర్వ
శ్వోహరిః ॥ భీష్మపర్వణి- బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యై శ్శూ
ద్రైశ్చ కృతలక్షణైః । అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ భక్తియుక్తై స్సదా
హరిః ॥ కృతలక్షణైః- కృతతాపాదిసంస్కారైః, ఆశ్వమేధిక శ్రీ
వైష్ణవధర్మశాస్త్రే ఏకవింశే ఽధ్యాయే- మృచ్ఛైలమణిరత్నైన తా
మ్రేణ రజతేనవా । కృత్వా ప్రతికృతిం కుర్యా దర్చనాం కాంచ
నేనవా ॥ పుణ్యం దశగుణం దద్యా దేతేషా ముత్తరోత్తరమ్ ।
జయకామో జయే ద్రాజా విద్యాకామో ద్విజోత్తమః ॥ వై
శ్యోవా ధనకామస్తు శూద్రః పుణ్యఫలప్రియః । సర్వకామా స్త్రి
యో వాఽపి సర్వాన్ కామా నవాప్నుయుః ॥ అత్ర స్త్రీవిషయే
విశేషతో భరద్వాజ సంహితాయామ్- అనుజ్ఞాతాః స్త్రియశ్చైవ స
మర్చయంత్యో జగద్గురుమ్ । యథార్హమపి శూద్రాద్యా స్సర్వే
యాంతి పరాం గతిమ్ ॥ నారదీయే- అనుజ్ఞాతాతు యా భర్త్రా
సైవ కుర్యా ద్యథావిధి । వ్రతోపవాసనియమ దేవతారాధనాది

కమ్ ॥ ఇతరాతు నకుర్వీత జీవమానే స్వభర్తరి । అజ్ఞానా దథవా లోభా ద్యది కుర్యా త్ప్రమాదతః ॥ తత్సర్వం నిష్ఫలం తస్యా ఇతి వేదవిదో విదుః ॥ అనారాధ్య హృషీకేశం విధవా భోక్తు ము చ్ఛతి । సా వ్రజే న్నరకం ఘోరం కాలసూత్ర మధోముఖీ ॥ య త్త్విదం వచనమ్ "జప స్తప స్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యా మంత్రసాధనమ్ । దేవతారాధనంచైవ స్త్రీశూద్రపతనానిషట్" ఇతి తద్వైదికాభిప్రాయమ్. తథా- వైదికం బ్రాహ్మణానాం స్యా ద్రాజ్ఞాం వైదిక తాంత్రికమ్ । తాంత్రికం వైశ్యశూద్రాణాం సర్వేషాం తాంత్రికం తు వా ॥ ఇతి స్త్రీశూద్రయో స్తాంత్రికత్వాభ్యనుజ్ఞానాత్; కించ శ్రీపాంచరాత్రే విహగేంద్ర సంహితాయాం మూర్తిలక్షణే సప్తమే పటలే- అనిమిత్తం నిమిత్తంచ లోకే బింబం ద్విధామతమ్ । తత్ర ద్వారవతీ శ్వేతా సాలగ్రామేచ యా శిలా ॥ అనిమిత్తం మహాబేరం సర్వవర్ణేషు యోగ్యకమ్ । అవశిష్టాంత్యజాతీనాం సర్వేషాం పూజనీయకమ్ ॥ భారతే- బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః స్త్రీశూద్రశ్చ వరాననే । అనారాధ్య హృషీకేశం నాప్నోతి పరమాం గతిమ్ ॥ సంగ్రహే- అనుజ్ఞాతాః స్త్రియశ్చైన మర్చయంత్యో జగద్గురుమ్ । యథార్హణమపి. శూద్రాద్యా స్సర్వే యాంతి పరాంగతిమ్ ॥ "యథార్హణమపి శూద్రాద్యా" ఇత్యాదీని పరశ్శతాని వచనాని బహుషు స్థలేషు విద్యంతే, తానిసర్వాణ్యత్ర గ్రంథవిస్తరభయా న్నలిఖ్యంతే. తస్మా దనవధికాతిశయభక్తియుక్తానా మాకార త్రయ సంపన్నానాం అధిగత భగవల్లాంఛనానా మాచార్య ప్రసాద లబ్ధస్వాధికారానురూప మంత్రనిష్ఠానాం. అనుగుణాచార నిరతానాం అనుచితాచార విముఖానాం అఖిలవర్ణానామపి యథార్హణం భగవదచార్చనమారాధనం కర్తవ్యం యథాశక్తి ప్రత్యహమితి సిద్ధమ్.

పూజాస్థానం గృహస్య వాయవ్యభాగే కల్పయేత్. తథా

పాద్మే క్రియాపాదే ద్వాత్రింశే ఽధ్యాయే- పూజాస్థానం గృహస్యో
క్తం వాయవ్యాందిశి నాన్యథా । అర్చయేద్భవనే పూర్వాహ్ణే య
జమానో యథోదితాత్ ॥ తథా కాలప్రకాశికాయామ్- వాయు
వ్యాం శయనస్థానం వాయవ్యాం దేవతాగృహమ్ ॥ ఇతి. పాద్మే క్రి
యాపాదే త్రింశే ఽధ్యాయే- మాత్రాంగులివశేనైవ గృహమాన
ప్రకల్పనమ్ । నాధికం హస్తమానాచ్చ నాన్యూనం ద్వాదశాంగు
లాత్ ॥ కౌతుకం భవనే ఽభ్యర్చ్యం శిలాదార్వాదిజం ధ్రువమ్ ।
అంగులైః ప్రతిమామాన వర్ణసంతూ (పా॥ అఙ్గులైః ప్రతిమామా
నం వర్ణానాము) చ్యతే క్రమాత్ ॥ హస్తమాన మితా ఽర్చా
స్యా ద్భవనే పూర్వజన్మనః । అంగులై శ్చైకవింశత్యా ప్రతిమా వసు
ధాపతేః ॥ విశా మేకోనవింశత్యా ద్వాభ్యాం శూద్రస్య హీనయా ।
అర్ధచిత్రం తదాభాసం భవనే భుక్తివర్ధనమ్ ॥ ద్వాదశాంగుల మా
నార్చా లోహజా పూర్వజన్మనః । నవాంగులా క్షత్రియస్య విశ
స్సప్తాంగులామతా ॥ పంచాంగులా చతుర్థస్య ప్రతిమా భవనే భ
వేత్ । ప్రతిమా యన్మయీ క్లృప్తా ప్రభాపీఠాది తన్మయమ్ । య
థా సౌవర్ణబింబస్య రాజతం తామ్రమేవ వా ॥ లోహేన చే ద్ధు
త్తమేన ప్రతిమా నిర్మితా భవేత్ । తదనంతరలోహేన ప్రభాపీఠాది
కల్పయేత్ ॥ త్రిలోహజాయా మర్చాయాం సువర్ణం వా ప్రభా
దికమ్ । రత్నస్ఫటికజాతానాం ప్రతిమానాం ప్రభాదికమ్ ॥ లో
హజం స్మర్యతే బ్రహ్మన్ రహస్యమిద మీరితమ్ । గృహే సంస్థిత
శయనౌ నాచక్షయేత్తు కదాచన ॥ భగవన్మూర్తయ స్త్వన్యా
స్సర్వాః పూజ్యా యథాతథమ్ । శ్రీభూమిసహితం దేవం శ్రియా
కేవలయా ఽపి వా । సహితం పూజయే ద్భుక్తిముక్తికామో నికే
తనే ॥ శాండిల్యః- కుటుంబీ పూజయే న్నిత్యం దార్వం శైలం చ
మృణ్మయమ్ । గృహేషు భక్తిసంస్థాంచ యోగనిద్రారసోత్సుకమ్ ।

అత్ర దారువిగ్రహనిషేధో నిష్కామవిషయః, సకామస్యతు నాస్తి.
తథా పాద్మే గృహార్చన ప్రతిష్ఠాధ్యాయే- ద్రుమజాతి ప్రతికృతి
స్సభాజ్యా కామనావశాత్ । ప్రతిమా చందనమయీ భుక్తిముక్తి
ప్రదా శుభా ॥ ఇత్యాదిభి స్తత్తద్దారు విశేషేణ తత్తత్ఫలవిశేషస్యో
క్తత్వాత్ ; శ్రీపాంచరాత్రే- శ్రీభూభ్యాం సహితం దేవం శ్రియా
కేవలయా ఽపివా । గృహస్థః పూజయేన్నిత్య మితరస్తు యథారు
చి ॥ నారదీయే- గృహీచ గృహిణీ నైవ సలక్ష్మీకం హరింయజే
త్ । అన్యథా దోష మాప్నోతి వసుదేవసుతంవినా ॥ కృష్ణమూ
ర్తౌ సలక్ష్మీకనియమో నాస్తి భూపతే । లక్ష్మ్యాయుక్తో ప్యయు
క్తోవా కృష్ణః పూజ్యో న సంశయః ॥ శ్రీపరాశరః- అలాభే ప్రతి
మాయాస్తు శుచౌ దేశే మనోరమే । స్థండిలే పురుషం ధ్యాత్వా
సంపూజ్య మనసైవతు ॥ జపేద్వై మంత్రరత్నంచ ధ్యాయన్
సర్వగతంహరిమ్ ॥ పాద్మే- సర్వాస్స్వయంభువాశ్చైవ యా శ్శిలా
శ్చక్ర సరిద్భవాః । నిత్యం సన్నిధి రేతాసు పరస్య పరమాత్మనః ॥
నప్రతిష్ఠా విధాతవ్యా నైవచావాహనాదికమ్ । సాలగ్రామశిలాయ
త్ర పూజ్యతే భగవన్మయీ । తద్దేశే యోజనాదర్వాఙ్మృతో నిర్వా
ణమశ్నుతే । ద్వారవత్యా శ్శిలాశ్చాపి సాలగ్రామశిలాసమాః ॥
హారీతః- నజపో నాధివాసశ్చ నచసంస్థాపనక్రియా । సాలగ్రామా
ర్చనే విష్ణు స్తస్మిన్ సన్నిహితో హరిః ॥ మూర్తీనాంతు హరే
స్తస్య యస్యాం ప్రీతి రనుత్తమా । తస్యామేవతు తాం ధ్యాత్వా
పూజయే త్తద్విధానతః ॥ మూర్త్యంతరంతు బింబేతు నయష్టవ్యం
తత్రైవతత్ । సాలగ్రామశిలాయాంతు యష్టవ్యా స్సర్వమూర్త
యః ॥ రత్నాకరే- సాలగ్రామశిలా యత్ర యత్ర ద్వారవతీ
శిలా । ఉభయో స్సంగమో యత్ర తత్ర ముక్తి ర్నసంశ
యః ॥ భరద్వాజ సంహితాయామ్- విష్ణ్వాకారరహితే గ్రామే

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

విష్ణ్వర్చారహితే గృహే । నకుర్యాదన్నపానాది న తత్ర దివసం వసేత్ ॥ వ్యాసః- స్వర్ణాదిసంభవా రమ్యా ప్రతిమా లక్షణాన్వితా । సాలగ్రామశిలా వాపి భుక్తిముక్తిఫలప్రదా ॥ ఉత్తరా యతిభిః పూజ్యా అపరాపి త్రైవర్ణికైః ॥ సంగ్రహే- అర్చావిష్ణోరుపాదానం వైష్ణవోత్పత్తిచింతనమ్ । మాతృయోనిపరీక్షాయాస్తుల్యమాహుర్మనీషిణః ॥ అర్చే విష్ణౌ శిలాధీర్గురుషు నరమతిర్వైష్ణవే జాతిబుద్ధిర్విష్ణోర్వా వైష్ణవానాం కలిమలమథనే పాదతీర్థేంబుబుద్ధిః । సిద్ధే తన్నామమంత్రే సకలకలుషహే శబ్దసామాన్యబుద్ధిః శ్రీశే సర్వాత్మకేశే తదితరసమధీర్యస్య వా నారకీసః ॥ శాండిల్యః- వ్యక్తమాయతనం వాఽపి ప్రథమం యత్సమాశ్రితమ్ । అరిహాపాతాత్తద్ధిత్వా నాన్యబింబం సమాశ్రయేత్ ॥ శౌనకః- సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణామ్ । కృత్వాఽఽత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః ॥ తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం యజేత్తాం విచింతయేత్ । విశత్యపాస్తదోషస్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీమ్ ॥

ప్రతిమాస్థానేషు ప్రత్యహమావాహనముద్వాసనంచ అర్ఘ్యాద్యుపచారవత్కర్తవ్యమేవ. భృగుః- ప్రాతరావాహనోద్వాసనం త్రిషు కాలేషు చార్చనమ్ । ఆచరేదంత్యవేళాయాముద్వాసన మితిస్థితిః ॥ రత్నాకరే- ప్రతిమాస్థానేష్వప్స్వగ్నావావాహనవిసర్జనవర్జం సర్వం సమాన మిత్యాహ, తత్ర నిత్యం సన్నిహితత్వాదావాహనోద్వాసనవర్జమిత్యుక్తమ్. పాద్యాదివదుపచారాభిప్రాయే నవిరోధః ॥ తథా శ్రీవిష్ణురహస్యే- లోహదార్వాదిజనితా ప్రతిమా యత్ర పూజ్యతే । తత్రాహ్వానం విసర్గంచ అర్ఘ్యపాద్యోపచారవత్ ॥ కర్తవ్యం ప్రత్యహం బ్రహ్మన్నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ అత్ర యతీంద్రదేశికః- పరమవ్యోమ్ని వైకుం

తా ద్దైవ మావాహయే త్తతః । లక్ష్మ్యాది దేవీ శ్చకాద్రి హేతీ ర్వ్యూహాంశ్చ సర్వతః ॥ అనేనైవాభిప్రాయేణ శ్రీభాష్యకారైరప్యుక్తం నిత్యే- "కల్పితే నాగభోగే సమాసీన" మిత్యారభ్య "యావదారాధన పరిసమాప్తి సాన్నిధ్యయాచనం కుర్యాత్" ఇత్యంతముక్త్వాఽనంతరం "అన్యత్ర స్వాభిమతే పూజాచే దేవ మావాహనమ్. తథా తద్వ్యాఖ్యాతృభిశ్చ, అన్యత్రాభిమత ఇతి- బింబ ఇత్యర్థః. మంత్రయోగోనామ ఇత్యారభ్య ఆవాహనం ప్రతిపాద్యాంతేచ క్షీం భగవన్మంత్రమూర్తే స్వపద మాసాదయ క్షమస్వ నమోనమ ఇత్యుద్వాసనంచ ప్రతిపాదితమ్. ఏవ మన్యైరపి వంగీశవరదాచార్యాదిభిః స్వస్వనిత్యే భగవదావాహనముక్తమతః అర్ఘ్యాద్యుపచారవత్ ప్రత్యహ మావాహన ముద్వాసనంచ ప్రతిమాసు కర్తవ్యమ్.

వసిష్ఠః- చక్రచిహ్న విహీనేన స్థాపితే తత్రవిగ్రహే । న సాన్నిధ్యం హరిర్యాతి క్రియాకోటిశతైరపి ॥ పరాశర సంహితాయామ్- గృహార్చనవిధౌ విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సమర్చయేత్ । భోగకైవల్య సిద్ధ్యర్థం స్వకులోద్ధారణాయచ ॥ అప్రతిష్ఠితబింబస్య పూజనం సిద్ధిహానికృత్ । బింబం మంత్రమయం కృత్వా తస్మిన్ దేవం సమర్చయేత్ ॥ ఉత్తరాయణకాలేతు శుక్లపక్షే విధీయతే । స్థాపనం దేవదేవస్య స్వగృహాలయయోరపి ॥ పుణ్యర్క్ష తిథివారేషు పుణ్యలగ్నేషు శోభనే । సంప్రవృత్తే సర్వభోగానాం ప్రతిష్ఠోత్సవ మాచరేత్ ॥ శ్రోత్రియై ర్భగవద్భక్తై శ్చతుర్భి ర్బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ శ్రోత్రియో విష్ణుభక్తశ్చ గృహస్థ శ్శాస్త్రవిత్తమః ॥ చక్రలింగధరో విప్రః ప్రతిష్ఠాం కర్తుమర్హతి । తేన ప్రతిష్ఠిత స్తత్ర సన్నిధత్తే సదాహరిః ॥ దేవతాంతరభక్తోవా సమదృష్టిశ్శిఖాపివా । నాస్తికో వేదనిందకోవా నప్రతిష్ఠాం సమాచరేత్ ॥

ప్రతిష్ఠాదివసా త్పూర్వం పంచమే సప్తమే ఽహ్నివా. ప్రా

బ్రాహ్మణైస్సహ స్వసూత్రోక్తవిధానేన అంకురార్పణం కృత్వా సులక్షణాం మనః ప్రీతికరీం ఊర్ధ్వదృష్ట్యాది రహితాం [illegible] ప్రతిమాం మృత్తోయైః పంచగవ్యేనచ "నారాయణాయ విద్మహే" ఇత్యాదిభిః స్నపనమంత్రైః స్నాపయిత్వా శుద్ధోదకేన ప్రక్షాళ్య ॥ నమస్తే ఉచ్చైర్ సురేశాని ప్రతిమే విశ్వకర్మణాః । ప్రభావితా శేషజగద్ధాత్రి తుభ్యం నమోనమః ॥ త్వయి సంపూజయామీశం నారాయణ మనామయమ్ । రహితా సర్వదోషైస్త్వం బుద్ధియుక్తా సదా భవ ॥ ఇతి ప్రక్షాళ్య ప్రార్థ్య ప్రాఙ్ముఖీం నివేశ్య పుణ్యాహం వాచయిత్వా స్వసూత్రోక్తవిధినా ప్రతిసరం బధ్వా, సర్వస్య యద్యేత్కృతం దేవస్య తత్తద్దేవ్యోరప్యాచరేత్. తతః ప్రాక్శిరసం సపత్నీకం కుశాస్తరే శాయయిత్వా నిజదేహవత్ పృథివ్యాదీని పరమాత్మని సంహృత్య "ఘృతం మిమిక్షే" ఇతి ఘృతేనాభ్యజ్య పలాశోదుంబరాశ్వత్థశాఖా కుశసంస్తర ఆరోప్య అహతేనవాససా సర్వతః పరివేష్ట్య స్వస్తిసూక్తముదీరయన్ తీర్థదేశం నీత్వా ధాన్యసంచయోపరిస్థితే కటాహాదౌ నద్యాదౌవా పుణ్యతీర్థ సమన్వితే క్షీరార్ణవం ధ్యాత్వా తన్మధ్యేఽనంత మర్చయిత్వా తస్మిన్ విష్ణుగాయత్ర్యా ఉపతార్య "ప్రతిష్ఠాఽసి ప్రతిష్ఠానంతో భూయాస్మ + శివానశ్శంతమే" తిచ ప్రాక్శిరసం శాయయిత్వా రక్షార్థం ప్రాగాదిషు చండాదీన్ కుముదాదీంశ్చ విన్యస్య నిర్వాణదీపం ధ్యాత్వా ప్రభాతసమయే బ్రాహ్మణైస్సహ తీర్థదేశం గత్వా "ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్పతే" ఇత్యుత్థాప్య "భద్రంకర్ణేభి" రితి పూర్వవ చ్ఛాయయిత్వా కరకంకణ ముత్సృజ్య తతో నేత్రోన్మీలనం కుర్యాత్. ప్రక్షాళితాం సకుశాం ఘృతేనాక్తాం హిరణ్మయీం శలాకా మాదాయ "చిత్రం దేవానా" మితి దక్షిణాక్ష్యున్మీల్య తతః పూర్వవత్కృతాం రాజతీ మాదాయ "తచ్చక్షు" రితి వామాక్ష్యున్మీల్య తచ్చక్షుషి

ష్మృతే నాత్వా "వయస్సువర్ణాః ॥ ఉద్వయం తమసస్పరీ" తి ద్వాభ్యాం విమృజ్య తతో "విశ్వతశ్చక్షు" రిత్యుత్థాప్య "విష్ణోరరా టమసీ" తి పీఠే ప్రాఙ్ముఖం దేవం నివేశ్య స్వదేహవత్తత్త్వ సృష్టిం విచింత్య మధుఘృత దర్పణ ధాన్యాదీని మంగళద్రవ్యాణి ప్రదర్శ్య "ఆపోహిష్ఠా ॥ హిరణ్యవర్ణాః ॥ పవమానస్సువర్జన" ఇత్యేతై రభిషిచ్య అర్ఘ్యాదిదీపాంత మర్చయిత్వా తత ఆవాహయేత్.

తత్క్రమః - ఉద్ధరణ్యా ఉర్ఘ్యజలమాదాయ తత్ర పుష్ప ద్వయం నిధాయ ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ విష్ణుగాయత్రీ ముచ్చార్య స్వాం జలస్థాంబుపాత్రే ఓం భూః ఇత్యంతే మూర్తిమంత్రం సంబుద్ధ్యాన్తే పురుష ఆగచ్ఛ, ఓంభూః ఓంభువః ఓంసువః ఓంభూర్భువస్సువః పురుష ఆగచ్ఛ ఇతి సవితృమండలా దావాహ్య భగన్ముఖే దర్శయిత్వా ఏకంపుష్ప మాదాయ దేవమూర్ధ్ని నిధాయ మూర్తిమంత్రే బింబే ప్రవిష్టం ధ్యాత్వా తత్తోయం పుష్పేణసహ దేవ మూర్ధ్ని అభిషేచయేత్. తతః కరన్యాసంవినా దేవగాత్రేషు మూలమంత్రాక్షరాణి న్యస్య మూర్ధాది పాదపర్యంతం మూలేన సంస్పృశ్య సాన్నిధ్యం ప్రార్థయేత్. తత్పాదగా స్వకరౌ కృత్వా సాన్నిధ్యంకురు దేవేశ సర్వ సంపత్కరో మమ। లక్ష్మ్యాసహ జగ ద్ధాత్ర్యా ధరణ్యాచ సమృద్ధయా ॥ సాన్నిధ్యం కురు దేవేశ సర్వ దా సర్వకామద। దివ్యమంత్రక్రియాభక్తి శ్రద్ధాహీనో స్సహ ప్రభో ॥ ఇతి ప్రార్థ్య అర్ఘ్యాది దీపాంత మభిపూజ్య;

అథ దేవస్య దక్షిణవక్షసి శ్రియం వామవక్షసి భువంచ పూర్వవత్ తత్తన్మంత్రేణావాహ్య, షడంగన్యాసాఘ్యాది దీపాంత మభ్యర్చ్య "విష్ణో రరాటమసీ" తి దేవాయ పీఠందత్వా "ఆపోహి ష్ఠే" తి తిసృభి రర్ఘ్యం మూర్ధ్ని "ఆపఃపాదే" తి పాద్యం "శం నోదేవీ" రిత్యాచమనీయంచ దత్వా అగ్నిర్యో ప్రీహి పరిషిచ్య

తదుపరి తదర్ధంతండులాన్ తదుపరి తదర్ధం తిలాంశ్చ; తతస్సప్తదశకల
శాన్ సూత్రవేష్టితాన్ సకూర్చాన్ సఫలపల్లవాన్ వక్ష్యమాణ
క్రమేణ స్థాపయిత్వా; తత్ర స్థాపనే ఽయంక్రమః- తిలమధ్యే అష్ట
దళం పద్మం విలిఖ్య తత్కర్ణికాయామేకం ప్రాగాదిదళే ష్వష్టావితి
నవకలశాన్ క్రమేణ స్థాపయిత్వా తద్బహిశ్చ ఇంద్రాది సోమపర్యం
తం చతురః ఆగ్నేయాది ఈశానపర్యంతం చతురశ్చేత్యేవం క్రమేణ
అష్టౌకలశాన్ స్థాపయిత్వా, అనంతరం కర్ణికాదిస్థేషు సప్తదశసు
కలశేషు ఘృతాదికంచ క్రమేణ మూలమంత్రేణ విన్యసేత్.

తత్రాయంక్రమః- కర్ణికాస్థఘృతం ప్రాగాది దళస్థేషు కల
శేషు ఉష్ణోదకంపూర్వే రత్నోదకమాగ్నేయే ఫలోదకంయామ్యే
లోహోదకం నైఋతే మార్జనోదకంవారుణ్యాం గంధోదకం వా
యవ్యాం అక్షతోదకం సౌమ్యే యవోదక మీశాన్య ఇతి క్రమేణ
విన్యస్య- అథ తద్బహి రింద్రాదిస్థేషు పాద్యమింద్రే అర్ఘ్యందక్షి
ణే ఆచామంపశ్చిమే పంచగవ్యం సౌమ్య ఇతి క్రమేణ విన్యస్య- అథ
ఆగ్నేయాదికోణస్థేషు ఆగ్నేయేదధి నైఋత్యాంక్షీరం వాయ
వ్యాంమధు ఈశానేకషాయమితి క్రమేణ విన్యసేత్. అథ సర్వత్ర
కలశేషు హరిద్రాచూర్ణం తులసీదళంచ మూలమంత్రేణ విన్యస్య,
అథ మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచాభిమంత్ర్య గంధాదిభి రభ్య
ర్చ్య వక్ష్యమాణ క్రమేణ వక్ష్యమాణై ర్మంత్రై ర్మూర్ధ్న్యభి
షేచయేత్. తత్రాభిషేకార్థ ముద్ధారణే ఽయంక్రమః- పాద్య
మర్ఘ్యం తథాఽఽచామం పంచగవ్యం ఘృతం దధి। తథా క్షీరం
మధుచైవ కషాయోష్ణోదకం తథా॥ ఫలంచ మార్జనంచైవ అక్ష
తోదక మేవచ। రత్నలోహంచ గంధంచ యవతోయం తథైవచ॥
ఉద్ధారణక్రమంచైవం కృత్వా మూర్ధ్న్యభిషేచయేత్॥

కలశాభావే స్నానార్థం కల్పితేన హ్యుదకేనవా ఋచా ప్రథ

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

మయాపాద్యం ద్వితీయయా ఽఘ్యం తృతీయయా ఽఽచామం చతుర్థ్యా పంచగవ్యం పంచమ్యా ఘృతం షష్ఠ్యాదధి సప్తమ్యాక్షీరం అష్టమ్యా మధు నవమ్యా కషాయాంభః దశమ్యా ఉష్ణోదకం ఏకాదశ్యాఫలాంభః ద్వాదశ్యాపుష్పతోయం త్రయోదశ్యా హేమతోయం చతుర్దశ్యా రత్నతోయం పంచదశ్యాలోహతోయం షోడశ్యాగంధతోయమితి క్రమేణ పుంసూక్తఋుగ్భి రభిషిచ్య "ఇదంవిష్ణు" రితి యవ్రానకేనాభిషేచయేత్. అనంతరం నారికేళోదకేన శుద్ధోదకేనచ స్నాపయిత్వా దీపాంత మభిపూజ్య కలశానాం పశ్చిమే పూర్వవత్తండులతిలోపరి సూత్రవేష్టిత మశ్వత్థపల్లవ నారికేళ ఫల కూర్చ సౌవర్ణ ప్రతిమాదియుక్తం శుద్ధోదకపూర్ణం మహాకుంభం ప్రతిష్ఠాప్య "శంన" ఇత్యనువాకేన "పవమానస్సువర్జన" ఇత్యనువాకేనచాభిమంత్ర్య బ్రాహ్మణైస్సహ పుంసూక్తేన విష్ణుగాయత్ర్యా శ్రీసూక్తేనచ తేనోదకేన సలక్ష్మీకం దేవమభిషిచ్య అర్ఘ్యాది పరికల్ప్య వస్త్రాభరణాదిభి రలంకృత్య నైవేద్యం తాంబూలంచ సమర్ప్య మూలేన "విష్ణోర్నుక" మిత్యేతేనచ స్వాస్తీర్ణే దేవంశాయయిత్వా దేవస్యపశ్చిమేభాగే కర్తురౌపాసనాగ్నిం స్వసూత్రోక్త ప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాప్య అగ్నిముఖాంతం కృత్వా తత్ర ఆధారశక్త్యాది పాదపీఠాంతం కల్పయిత్వా అనంతరం వైష్ణవాగ్నిం కుర్యాత్.

తత్ప్రకారస్తు- వైష్ణవాగ్నేస్తు కర్తవ్యం గర్భాధానాదికం క్రమాత్ । అగ్నౌచ కల్పయేద్దేవం యోగపీఠాదికం క్రమాత్ ॥ వహ్నిమధ్యే మహాలక్ష్మీం సర్వాభరణ భూషితామ్ । సర్వావయవ సంపూర్ణాం ఋతుస్నాతాం విచింతయేత్ ॥ దేవం నారాయణం ధ్యాత్వా సర్వలక్షణలక్షితమ్ । చతుర్బాహుం విశాలాక్షం కోమలం పీతవాససమ్ ॥ శంఖచక్రగదాపద్మై శ్చతుర్భిః కృతలక్షణామ్ ।

పాణిపాదతలామ్భోజం శ్రీవత్సాంకితవక్షసమ్ ॥ కాలమేఘనిభం శాంతం చంద్రబింబనిభాననమ్ । హారకేయూరవలయం కిరీటేనోపశోభితమ్ ॥ ఏవం ధ్యాత్వా సమభ్యర్చ్య కుండమధ్యే విశేషతః । గ్రామ్యధర్మ ప్రకారేణ చింతయే ద్దేశికోత్తమః ॥ తతో ఽగ్నిం జనయే త్తత్ర అగ్నిబీజేన సాధకః । కుశేన ప్రోక్షయే దగ్నిం కుండ మధ్యేతు విష్టరే ॥ గర్భాధానం పుంసవనం సీమంతోన్నయనం తథా । జాతకం నామకరణ మన్నప్రాశనమేవచ ॥ చౌళం తథోపనయనం హోతారం శుక్రియం తథా । వేదవ్రతంచ గోదాన సమావర్తం వివాహకమ్ ॥ ఏభి ష్షోడశ సంస్కారై ర్వైష్ణవాగ్నించ కారయేత్ । అకారాది క్షకారాంతం విష్ణుమంత్రేణ దేశికః ॥ త్రీణి త్రీణిచ హోతవ్యం గర్భాధానాదికా న్క్రమాత్ ॥ ఓం గర్భాధానం సంపాదయామి ఓం అకారాయ విష్ణవే స్వాహా విష్ణవ ఇదం నమమేతి హోమప్రకారః.

ఏవం వైష్ణవాగ్నిం కృత్వా మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేన చ శతంశత మాజ్యాహుతీ ర్హుత్వా "ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్పత" ఇత్యుత్థాప్య పరమాన్నం. నివేద్య సంస్కృతే స్థండిలే ఆఢకం వ్రీహీ న్తదుపరి తదర్థతండులా న్తదుపరి తదర్ధతిలానితి క్రమేణ నిక్షిప్య తదుపరి రత్నకంబళం వ్యాఘ్రచర్మదుకూలం కృష్ణాజినం కుశా ఇత్యుత్తరోత్తర మాస్తీర్య తదుపరి "భద్రంకర్ణేభి" రితి దేవం సలక్ష్మీకమధోముఖం ప్రాక్శిరసం శాయయిత్వా- అథ పునర్మూలమంత్రేణ శతం పుంసూక్తేన షోడశాహుతీ ర్మూర్తిమంత్రేణచశత మాజ్యాహుతీ ర్హుత్వా "బ్రహ్మజిజ్ఞాన" మిత్యశ్వత్థ సమిధో హుత్వాత్తాష్షట్త్రింశత్ విష్ణుగాయత్ర్యా తావతీ రాజ్యాహుతీః పుంసూక్తేన చరుం షోడశాహుతీ ర్హుత్వా జయాది పరిషేచనాంతం కృత్వా దేవముత్థాప్య మహాహవిర్నివేద్య తాంబూలందత్వా బ్రాహ్మణా న్భోజ

ష్యే త్తత ఆచార్యం వస్త్రభూషణాదిభి రభ్యర్చ్య యావజ్జీవం యథా శక్తి త్రికాల మేకకాలంవా సమర్చయేత్. ఇతి గృహార్చన ప్రతిష్ఠావిధిః.

అథ గృహార్చా సంప్రోక్షణవిధిః.

పరాశర సంహితాయామ్- శూద్రయాది స్పర్శనేచ విప్రార్చిత హరౌ సదా । సంప్రోక్షణం తదా కృత్వా పశ్చాద్విప్రస్తు పూజయేత్ ॥ శౌనకీయ సంహితాయామ్- పూర్వస్థాపితబింబస్య నపునః స్థాపనం స్మృతమ్ । స్థాపనేతు మహాన్ దోష స్తస్య సంప్రోక్షణం స్మృతమ్ ॥ అంగభంగాది సంస్థానే ప్రతిష్ఠాం పునరాచరేత్ । జలాధివాసరహితం నేత్రోన్మీలనవర్జితమ్ ॥ ఖననేచాగ్నిదహనే చిరలుప్తేచ పూజనే । చండాలసూతికోదక్యా శవపాతకిదూషితే ॥ విణ్మూత్రశ్లేష్మ సంస్పర్శే సంప్రోక్ష్యైవ సమర్చయేత్ । అన్యథా నిష్ఫలా పూజా మహాన్ దోషశ్చ జాయతే ॥ సంప్రోక్షణ విధానస్య నకాల నియమః స్మృతః । నిమిత్తే సమనుప్రాప్తే సద్యఃకృత్వా సమర్చయేత్ ॥ పుణ్యర్క్ష తిథివారేషు పంచమే సప్తమే ఒహ్నివా ॥

స్వసూత్రోక్తవిధినా అంకురార్పణం కృత్వా ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య బ్రాహ్మణైః పుణ్యాహం వాచయిత్వా బింబ "మశ్వక్రాంతే" తి మృద్భి రద్భిశ్చ విమృజ్య విష్ణుగాయత్ర్యా సితసూత్రం హారిద్రమోన్మృజ్య "ఇదం విష్ణు" రితి బధ్వా మూలేన సంస్పృశ్య పంచగవ్యేన పంచామృతేనవా "దేవోవస్సవితోత్పునాత్వి" తి స్నాప్య గంధాద్భిశ్చ ప్రక్షాళ్య అతీతదినపూజాద్రవ్యాణి యథా శక్తి శోత్రియాయ దత్వా అర్ఘ్యపాద్యాచమనీయ స్నానీయాని పరికల్ప్య విష్ణుగాయత్రీ ముచ్చార్య పూర్వవత్సవితృమండలా ద్భగవంత మావాహ్య "గంధద్వారాం ॥ మహీందేవీ" మితిశ్రియం భు

వంచావాహ్య ఆసనాదిసర్వభోగై రభ్యర్చ్య పూర్వవదర్ఘ్యాది పరికల్ప్య అగ్రతో ధాన్యరాశౌ ద్వాదశకలశాన్ విన్యస్య ఇంద్రాదీశాంత మష్టౌ మధ్యే ఆగ్నేయాదిషు చతురః ఇంద్రాదిషు పయో దధి ఘృతం మధు ఉష్ణాంభో నారికేళాంభః గంధాంభః పుష్పాంభః ఆగ్నేయాదిషు ఫలాంభః హేమాంభః రత్నాంభః తీర్థాంభః ఇతి తత్తన్మంత్రేణ సంభృత్య తేషు గంధపుష్ప కుశకూర్చాదికం నిక్షిప్య మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచాభిమంత్ర్య "విష్ణోర్నుక"మితి ద్వాదశమంత్రైః క్షీరాదిభి ర్ద్రవై రభిషించేత్. విష్ణోర్నుకం- ఇదం విష్ణుః- తద్విష్ణోః- త్రిర్దేవః- విచక్రమే- తద్విప్రాసః- ప్రతద్విష్ణుః- అతో దేవాః- తదస్యప్రియం- ఉరుక్రమస్య- త్రీణిపదా- ఏతైర్మంత్రైః; తతో హరిద్రాచూర్ణైః శ్రీసూక్తేనాభిలిప్య నారికేళోదకై శ్శుద్ధాద్భిశ్చాభిషిచ్య మహాకుంభం పశ్చిమే ప్రతిష్ఠాప్య, బ్రాహ్మణైస్సహ ఆపోహిష్ఠా- హిరణ్యవర్ణాః- పవమానః- తచ్ఛంయోరా- దేవస్యత్వా- ఇత్యేతైః మహానామ్నీభిశ్చ తం కుంభం సంస్పృశ్యాభిమంత్ర్య తత్సముద్ధృత్య దేవం పుంసూక్త శ్రీసూక్త విష్ణుసూక్త విష్ణుగాయత్ర్యాదిభి రభిషించేత్.

తతో వస్త్ర మర్ఘ్యం భూషణ ముపవీతం ఊర్ధ్వపుండ్ర మాచమనం గంధం పుష్పం ధూపం దీప మాచమనం మధుపర్కం చ ప్రదాయ మహాహవిః పరమాన్నాదికంచ నివేద్య తాంబూలం దత్వా దేవస్య పశ్చిమేభాగె స్వగృహ్యోక్త ప్రకారేణ కర్తురౌపాసనాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ముఖాంతం వైష్ణవాగ్నించ కృత్వా పుంసూక్తేన ప్రత్యృచం హుత్వా మూలేన మంత్రరత్నేన మూర్తి మంత్రేణచ శతంశతం ప్రత్యేకం శ్రీభూసూక్తాభ్యాం ప్రత్యృచం తతోజయాది పరిషేచనాంతం కృత్వా విష్వక్సేనం ప్రపూజ్య గురూనభ్య

ర్చయేత్. తతో బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా ఆచార్యం వస్త్రభూషణాదిభి రభ్యర్చ్య యథా పూర్వం సమర్చయేత్.

అథ భూతశుద్ధిః.

మూలమన్త్రస్య కుంభకే అష్టావింశతివారంజపః పూరకేతదర్ధం రేచకే చతుర్దశవారః- ఏవం ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ప్రథమే ప్రాణాయామే దక్షిణనాసయా తూష్ణీం వాయుం విసృజ్య- వామనాసయా వాయుమాపూర్య కుంభకం కృత్వా రేచకసమయె నాభిదేశస్థం భగవన్తం సుషుమ్నయా హృదయమాగమ్య జీవస్య కల్మషం గృహీత్వా తూష్ణీం వాయుం సహదక్షిణనాసయా నిర్గమయ్య ద్వాదశాంగుల్యంత స్థిత శతదళపద్మే స్థిత్వా జీవస్య కల్మషం క్షిపన్తం ధ్యాయేత్. ద్వితీయె ప్రాణాయామే వామనాసయా తూష్ణీంవాయుం విసృజ్య దక్షిణనాసయా వాయునాసహ భగవన్తం హృదయే స్థాపయిత్వా కుంభకం కృత్వా వామనాసయా వాయుం విసృజేత్. తృతీయె ప్రాణాయామే వామనాసయా వాయుమాపూర్య కుంభకం కృత్వా దక్షిణనాసయా రేచకసమయె వాయునా సహ భగవన్తం నిర్గమయ్య ద్వాదశాంగుల్యంతస్థిత శతదళపద్మే స్థాపయేత్. అథ లాంనమ ఇత్యాదినా పాదగుహ్య హృదయ నాసాగ్రశిరస్సు అధఃక్రమేణ పంచోపనిషదో న్యస్య- ఓం కం పృథివ్యై నమః ఓం చం గన్ధతన్మాత్రాత్మనేనమ ఇతి పాదయోః- ఖం అద్భ్యోనమః ఛం రసతన్మాత్రాత్మనేనమః ఇతి గుహ్యే- గం తేజసె నమః జం రూపతన్మాత్రాత్మనెనమః ఇతి హృదయే, ఘం వాయవే నమః ఝం స్పర్శతన్మాత్రాత్మనెనమః ఇతి ముఖె. ఙం ఞం ఆకాశాయనమః తం శబ్ద తన్మాత్రాత్మనెనమ ఇతి శిరసి. టం వాయవె నమః డం ఉపస్థాయనమః ఠం పాదాభ్యాంనమః ఢం పాణిభ్యాం

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

నమః ణం వాచేనమః తం ప్రాణాయనమః థం జిహ్వాయైనమః దం చక్షుర్భ్యాం నమః ధం త్వచేనమః నం శ్రోత్రాభ్యాం నమః పం మనసే నమః భం అహంకారాయనమః బం బుద్ధ్యైనమః భం ప్రకృత్యై నమః మం జీవాయనమః మం జీవేభ్యో నమః మం దేవేభ్యోనమ ఇతి హృదయె- మూలమంత్రేణ భగవద్దక్షిణ పాదాంగుష్ఠాధస్తా దాత్మానం నివేశ్య తత్రస్థేనాగ్నినా భగవత్కైంకర్యభోగ్యతా మాపాద్య మూలేన భగవద్వామపాదాంగుష్ఠాధస్తా న్నివేశ్య తస్మాద్వినిస్సృతామృతధారయా ఽఽత్మాన మభిషిచ్య నాభిదేశె దక్షిణేన పాణినా ఓం యం ఇత్యష్టకృత్వ ఉచ్చార్య వాయవేనమ ఇతి మూలమంత్ర శిరస్కం విన్యస్య మంత్రోద్భూత చండవాయు వ్యాపిత నాభిదేశస్థ వాయునా శరీర మంతర్బహిశ్చ సర్వం తత్త్వక్రమే ణ శోషయామి. దక్షిణనాసయా వాయుం విసృజ్య ఓం య మితి షోడశవారముచ్చర౯ వాయుమాపూర్య ద్వాత్రింశద్వారం జప౯ కుంభకం కృత్వా అష్టవారం జప౯ రెచయేత్. హృదయే ఓ మిత్యష్టకృత్వ ఉచ్చార్య అగ్నయెనమ ఇతి మూలమంత్ర శిరస్కం విన్యస్య మంత్రోద్భూతచక్రాగ్ని జ్వాలోప బృంహిత జాఠరాగ్నినా తత్త్వసమష్టి పరిలీన సర్వతత్త్వ సర్వకిల్బిష సర్వాజ్ఞాన తద్వాసనాసహితం శరీరం దాహయామి. వామనాసయా వాయుం విసృజ్య దక్షిణనాసయా ఓం రమితి షోడశవారంజప౯ వాయుమాపూర్య ద్వాత్రింశద్వారం కుంభకంకృత్వా అష్టవారంజప౯ వామనాసయా రెచయెత్. దేహజ్వాలాం భగవతి లీనాం ధ్యాత్వా భగవతో వినిస్సృతేన వాయునా భస్మని రాజసతామసాంశా నపోహ్య శిరసి ఓం వ మిత్యష్టవారం జప౯ అమృతాయనమ ఇతి మూలమంత్రశిరస్కం విన్యస్య భగవద్వామపాదాంగుష్ఠనఖశీతాంశు మండలనిర్గళద్దివ్యామృతధారయా ఽభిషేచయామి, దక్షిణనాసయా వాయుం వి

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

సృజ్య వామనాసయా ఓం వ మితి షోడశవారం జపన్ వాయుమా పూర్య ద్వాత్రింశద్వారం జపన్ కుంభకం కృత్వా ఉష్టవారంజపన్ దక్షిణనాసయా రేచయేత్. భగవద్వామపాదాంగుష్ఠనఖశీతాం శుమండలనిర్గళ ద్దివ్యామృత ధారయా తద్భస్మ సంప్లావ్యామృత మ యం తటాకం ధ్యాత్వా- తత ఆధారశక్త్యైనమః పద్మాయనమ ఇత్యాధారశక్తౌ పద్మం, తస్మిన్ వం అమృతాయనమ ఇతి పిండీభూత మమృతం ధ్యాత్వా భగవద్వామపాదాంగుష్ఠాధస్తా జ్జీవా త్మానత్వేకీం సూక్ష్మాం ప్రకృతిం వివిచ్య తత్ర ప్రవేశ్య తతో మహదాది క్రమే ణ సావయవం దేహ ముత్పాదయేత్. శిరోమధ్యే పురః ప్రభృతి చతుర్దిక్షు ఓం క్షం సత్యాయైనమః హం వాసుదేవాయనమః సం సంకర్షణాయనమః షం ప్రద్యుమ్నాయనమః శం అనిరుద్ధాయనమః హృదయె ఊర్ధ్వభాగమారభ్య అధఃక్రమేణ వం వాణ్యై నమః లం మాయాయైనమః రం విద్యాయైనమః యం క్రియాయైనమః; లలాటే ఊర్ధ్వభాగమారభ్య మం దేవేభ్యోనమః మం జీవేభ్యో నమః మం జీవాయనమః భం ప్రకృత్యైనమః, హృదయే ఊర్ధ్వ దేశమారభ్య బం బుద్ధ్యైనమః ఫం అహంకారాయనమః పం మనసే నమః ఇతి విన్యస్య. నం శ్రోత్రాభ్యాంనమః ధం త్వచేనమః దం చక్షుర్భ్యాంనమః థం జిహ్వాయైనమః తం ఘ్రాణాభ్యాంనమః ణం వాచేనమః ఢం పాణిభ్యాంనమః డం పాదాభ్యాంనమః ఠం ఉపస్థా యనమః టం పాయవేనమః తం శబ్దతన్మాత్రాత్మనేనమః ఙం ఆకా శాయనమః శిరసి, ఝం స్పర్శతన్మాత్రాత్మనేనమః యం వాయ వేనమః ముఖె, జం రూపతన్మాత్రాత్మనెనమః గం తేజసేనమః హృదయె, ఛం రసతన్మాత్రాత్మనేనమః ఖం అద్భ్యోనమః గుహ్యే, చం గంధతన్మాత్రాత్మనేనమః కం పృథివ్యైనమః పాదయోః. ఓం షౌం నమః పరాయ పరమేష్ఠ్యాత్మనే వాసుదేవాయనమః

శిరసి, ఓం యాం నమః పరాయ పురుషాత్మనే సంకర్షణాయనమః
నాసాగ్రే, రాం నమః పరాయ విశ్వాత్మనే ప్రద్యుమ్నాయనమః
హృదయే, ఓం వాం నమః పరాయనివృత్త్యాత్మనే అనిరుద్ధాయ
నమః గుహ్యే, లాం నమః పరాయ సర్వాత్మనేనారాయణాయ
నమః పాదయోః ॥

అథ పూర్వవ చ్ఛిరస్య మృతబీజం విన్యస్య ప్రాణాయామేన
శరీరవిశిష్టాత్మాన మభిషేచయేత్. అథ మూలమంత్రేణ పరమా
త్మానం హృదయె ప్రవేశ్య తతః ప్రాణప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్.

అస్య ప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రస్య బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాఋ
షయః ఋగ్యజుస్సామాథర్వణాని ఛందాంసి- జగత్సృష్టికారిణీ ప్రా
ణప్రతిష్ఠాత్మికా శక్తిర్నారాయణీ దేవతా; ఆం బీజం హ్రీం శక్తిః-
క్రోం కీలకం ప్రాణప్రతిష్ఠార్థే వినియోగః ॥ ఓం అం కం ఖం గం ఘం
ఙం పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశాత్మనె ఆం హృదయాయనమః, ఓం
ఇం చం ఛం జం ఝం ఞం శబ్ద స్పర్శ రూప రసగంధాత్మనేనమః,
ఈం శిరసేస్వాహా ఓం ఉం టం ఠం డం ఢం ణం శ్రోత్రత్వక్చక్షు
జిహ్వాఘ్రాణాత్మనే ఊం శిఖాయైవషట్, ఓం ఏం తం థం దం
ధం నం వాక్పాణి పాదపాయూపస్థాత్మనే ఐం కవచాయహుం ఓం
ఓం పం ఫం బం భం మం మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాత్మనె ఔం
నేత్రత్రయాయవౌషట్, ఓం అం యం రం లం వం శం షం సం
హం ళం క్షం వచనాదానగమనాకుంచనానంద విసర్గాత్మనే అః
అస్త్రాయఫట్. ఆం హ్రీం క్రోం ఐం క్లీం యరలవశషసహోం,
హంస స్సోహ మముష్యప్రాణా ఇహప్రాణో అముష్య జీవ ఇహ
స్థితః అముష్య సర్వేంద్రియాణి వాఙ్మన శ్చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రా
ణవాక్పాణి పాదపాయూపస్థత్వగసృఙ్మాంస మేదోస్థిమజ్జాశుక్లానీహా
యాంతు సుఖం చిరంతిష్ఠంతు సోఽహం స్వాహా.

ధ్యానం- రక్తాంభోధిస్థ పాథోల్లస దరుణసరోజాధిరూఢా కరాబ్జైః పాశం కోదండ మిక్షూద్భవ మళిగుణమ ప్యంకుశం పంచబాణాః । బిభ్రాణాసృక్కపాలం త్రినయనలసితా పీనవక్షోరుహాఢ్యా దేవీ బాలార్కవర్ణా భవతు సుఖకరీ ప్రాణశక్తిః పరానః ॥

పూర్వవ త్పునరపి శిరస్యమృతబీజం విన్యస్య ప్రాణాయామేన శరీర విశిష్టాత్మాన మభిషేచయేత్. కిరీటాయనమః శిరసి, శ్రీవత్సాయనమః దక్షిణోరసి, శ్రీకౌస్తుభాయనమః ఉరోమధ్యే, వనమాలాయైనమః పార్శ్వయోః, సుదర్శనాయ హేతిరాజాయనమః దక్షిణ భుజే, పాంచజన్యాయ శంఖాధిపతయేనమః వామభుజే, కౌమోదకై గదాధిపతయేనమః లలాటే, శార్ఙ్గాయచాపాధిపతయేనమః శిరసి, నందకాయఖడ్గాధిపతయేనమః హృదయే. అథ పూర్వవదూర్ధ్వపుండ్రాణి ధృత్వా అంజలిం కుర్యాత్.

అథ మాతృకాన్యాసః.

ఓం అం నమః ఓం ఆం నమ ఇత్యాదిభిః భ్రూనేత్ర శ్రోత్ర నాసా కపోలోష్ఠ దంత జిహ్వామూలాగ్రేషు న్యస్యేత్. ఓం కం నమః ఖం నమఃఇత్యాదిభిః దోఃపత్సంధ్యంగుళ్యగ్రేషు క చ ట త వర్గాః పార్శ్వద్వయ పృష్ఠోదరనాభిషు, పవర్గః యరౌ నాభిస్థవాయు జాఠరాగ్న్యోః, లవౌ హార కటిసూత్రయోః,శ షౌ కుండలయోః, స హౌ హృత్పద్మ (జీవ) పరమాత్మనోః,ళక్షౌ దేహప్రభాయాం-వంగాయనమః నాసికాగ్రే వంమాయనమః హృదయే జిహ్వామూలీయాయనమః జిహ్వామూలే ఉపధ్మానీయాయనమః ఓష్ఠయోః ఓం అం వాసుదేవాయనమః లక్ష్మ్యైనమః, ఓం ఆం సంకర్షణాయనమః కీర్త్యైనమః, ఓం ఇం ప్రద్యుమ్నాయనమః జాయాయైనమః, ఓం ఈం అనిరుద్ధాయనమః మాయాయైనమః, ఓం ఉం కేశవా.

యనమః ప్రియాయైనమః, ఓం ఊం నారాయణాయనమః వాగీశ్వర్యైనమః, ఓం ఋం మాధవాయనమః కాంత్యైనమః, ఓం ౠం గోవిందాయనమః క్రియాయైనమః, ఓం ఌం విష్ణవేనమః శక్త్యైనమః, ఓం ౡం మధుసూదనాయనమః భూత్యైనమః, ఓం ఏం త్రివిక్రమాయనమః ఛాయాయైనమః, ఓం ఐం వామనాయనమః ప్రీత్యైనమః, ఓం ఓం శ్రీధరాయనమః రమ్యైనమః., ఓం ఔం హృషీకేశాయనమః మాయాయైనమః, ఓం అం పద్మనాభాయనమః ధియైనమః, ఓం అః దామోదరాయనమః మహిమ్నేనమః, ఓం కం పద్మనాభాయనమః ధియేనమః, ఓం ఖం ధ్రువాయనమః తారాయైనమః, ఓం గం అనంతాయనమః వారుణ్యైనమః, ఓం ఘం శక్త్యాత్మనేనమః శక్త్యైనమః, ఓం ఙం మధుసూదనాయనమః పద్మాయైనమః, ఓం చం విద్యాధిదేవతాయైనమః విద్యాయైనమః, ఓం ఛం కపిలాయనమః సంఖ్యాయైనమః ఓం జం విశ్వరూపాయనమః విశ్వాయైనమః, ఓం ఝం హంసాయనమః ఖడ్గాయైనమః, ఓం ఞం క్రోడాత్మనేనమః భువేనమః, ఓం టం బడబావక్త్రాయనమః గవేనమః, ఓం ఠం ధర్మాయనమః లక్ష్మ్యైనమః, ఓం డం వాగీశ్వరాయనమః వాగీశ్వర్యైనమః, ఓం ఢం ఏకార్ణవశయనాయనమః అమృతాయైనమః, ఓం ణం కూర్మాయనమః ధారిణ్యైనమః, ఓం తం వరాహాయనమః ఛాయాయైనమః, ఓం థం నారసింహాయనమః నారసింహ్యైనమః, ఓం దం అమృతాహరణాయనమః సుధాయైనమః, ఓం ధం శ్రియఃపతయేనమః శ్రియైనమః, ఓం నం కాంత్యాత్మనేనమః కాంత్యైనమః, ఓం పం రాహుజితేనమః విశ్వాయైనమః, ఓం ఫం కాలనేమిఘ్నాయనమః రామాయైనమః, ఓం బం పారిజాతహరణాయనమః సత్యాయైనమః, ఓం భం శాంత్యాత్మనేనమః శాంత్యైనమః, ఓం మం దత్తాత్రేయాయనమః సరోరుహాయైనమః, ఓం యం న్యగ్రోధ

శాయినేనమః మాయాయైనమః, ఓం రం ఏకశృంగాయనమః పద్మాసనాయైనమః, ఓం లం వామనాయనమః ఖర్వాయైనమః, ఓం వం త్రివిక్రమాయనమః విక్రాంత్యైనమః, ఓం శం నారాయనమః సత్యాయైనమః, ఓంషం నారాయణాయనమః నారాయణ్యైనమః, ఓం సం హరయెనమః హరిప్రీత్యైనమః, ఓం హం కృష్ణాయనమః గాంధార్యైనమః, ఓం క్షం పరశురామాయనమః కాశ్యప్యైనమః, సర్వత్ర (ప్రణవనమశ్శబ్దౌయోజ్యౌ) ఓం రంగాయనమః రామాయనమః ఓం వైదేహ్యైనమః, ఓం యమాయనమః వేదవిదేనమః వేదవిద్యాయై నమః, ఓం జిహ్వామూలీయాయనమః కల్కినేనమః ఓం పద్మిన్యైనమః, ఓం ఉపధ్మానీయాయనమః పాతాళశయనాయనమః నాగశాయిన్యై నమః ఇతి పూర్వోక్త స్థానేషు న్యసేత్.

అస్య ప్రణవమంత్రస్య అంతర్యామీ నారాయణఋషిః దేవీ గాయత్రీఛందః పరమాత్మాదేవతా, భగవత్ప్రీత్యర్థ ముచ్ఛ్వాస నిశ్వాసరూపేణ షట్ఛతాధికైక వింశతి సహస్రకృత్వః ప్రణవజపం కరిష్య ఇతి సంకల్పః. ఓం అం జ్ఞానాయ హృదయాయనమః ఓం ఈం ఐశ్వర్యాయ శిరసేస్వాహా ఓం ఊం శక్త్యై శిఖాయైవషట్ ఓం ఐం బలాయ కవచాయహుం ఓం ఓం తేజసె నేత్రాభ్యాంవౌషట్ ఓం అః వీర్యాయాస్త్రాయఫట్ ఏవమేవ ఉదరాదిషట్ ఓం నమ ఇతి మంత్రజపో యథాశక్తి కార్యః.

అస్య ప్రాసాదమంత్రస్యాం తర్యామీఋషిః దేవీ గాయత్రీ ఛందః పరమాత్మా దేవతా పూర్వవత్ సంకల్పః కరిష్య ఇతి. ఓం హౌం హీం ఇత్యాదినా జ్ఞానాదిభిస్సహ ద్వాదశాంగన్యాసః ఓం హౌం నమ ఇతి మంత్రజపః.

అజపామంత్రస్య బ్రహ్మఋషిః దేవీగాయత్రీఛందః హంసోదేవతా భగవత్ప్రీత్యర్థ ముచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపేణ షట్ఛతాధిక

ఏకైకవింశతి సహస్ర కృత్వో ఽజపామంత్రజపం కరిష్య ఇతి సంకల్పః- ఓం సూర్యాయజ్ఞానాయహృదయాయనమః సోమాయ ఐశ్వర్యాయ శిరసేస్వాహా నిరంజనాయ శక్త్యై శిఖాయైవషట్ నిరాభాసాయ బలాయ కవచాయహుం ఓం ఓం తేజసె నేత్రాభ్యాం వౌషట్ హంసః వీర్యాయాస్త్రాయఫట్ ఓం హంసః ఇతి జపః.

మూలమంత్ర జపః.

మూలేన పూర్వవత్ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఋష్యాదిపూర్వకం "సవ్యంపాద" మితి ధ్యాత్వా స్వదేహం భగవద్విగ్రహం ధ్యాత్వా యథా శక్తి మూలమంత్రం జపిత్వా.

తత్క్రమః- భగవంతం ప్రణమ్య మూలమంత్రేణ పంచవింశతి కృత్వోభ్యస్తేన త్రిః ప్రాణానాయమ్య శ్రీభగవదాజ్ఞయా శ్రీమన్నారాయణ ప్రీత్యర్థ మిజ్యాయాం శ్రీమదష్టాక్షర మహామంత్రజపం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య. అస్య శ్రీమదష్టాక్షర మహామంత్రస్యాఽంతర్యామీ నారాయణఋషిః బదరికాశ్రమవాసీ శ్రీమన్నారాయణఋషిరితివా దేవీగాయత్రీచ్ఛందః పరమాత్మా శ్రీమన్నారాయణో దేవతా, శ్రీ రధిష్ఠాన దేవతా, అం బీజం ఆయశ్శక్తిః మంకీలకం శ్రీం కవచం హ్రీ మస్త్రం శుక్లోవర్ణః ఉదాత్తాదిస్స్వరః విష్ణు (బుద్ధి) స్తత్త్వం: వైకుంఠం క్షేత్రం జీవాత్మపరమాత్మనో స్స్వస్వామిభావ సంబంధః శ్రీమన్నారాయణ ప్రసాదసిద్ధ్యర్థె జపే వినియోగః.

మూలమంత్రేణ ఆ కూర్పర మంగుళ్యగ్రపర్యంతం స్వహస్తౌ పరస్పరం త్రిః పరామృశ్య తతః శుద్ధయో ర్హస్తయో ర్మంత్రస్య వ్యాపకన్యాసం కృత్వా ఓం ఓమితి దక్షిణహస్త తర్జనీ మధ్యమ పర్వాణిన్యస్యాద్యంత పర్వణోః ఓం ఓమితి ప్రణవం న్యసేత్. ఏవం

ఓం నమితి మధ్యమా మధ్యమపర్వణి ఓం ఓమితి ప్రణవమాద్యంత పర్వణోర్న్యసేత్. ఏవం ఓం మోమితి అనామికామధ్యమ పర్వణి ఓం ఓమిత్యాద్యంతయోః: ఓం నామితి కనిష్ఠికా మధ్యమపర్వణి ఓం ఓమిత్యాద్యంతయోః, ఓం రాం ఓం ఓమితి వామతర్జన్యాం పూర్వవత్, ఓం యమోమోమితి వామమధ్యమాయాం ఓం ణామోమోమితి వామానామికాయాం ఓం యమోమోమితి వామ కనిష్ఠికాయాంచ పూర్వవన్మధ్యమాద్యంత పర్వసు క్రమేణ న్యసేత్. ఏషస్థితి న్యాసో గృహస్థస్య. వామతర్జన్యాది దక్షిణతర్జన్యంత మష్టానా మంగుళీనాం మధ్యమ పర్వసు ప్రణవేనోపేతస్య నాదాన్తస్య మంత్రాక్షరస్యాద్యంత పర్వణోః ప్రణవస్యచ క్రమేణన్యాస స్సంహారాఖ్యో యతీనాం వనస్థానాంచ. దక్షిణతర్జన్యాది వామతర్జన్యంతం సృష్టిన్యాసో బ్రహ్మచారిణామయమ్. ఓం ఓం జ్ఞానాయ హృదయాయ నమ ఇతి హృదయె దక్షిణ తర్జన్యా దక్షిణాంగుష్ఠేనన్యస్య, ఓం నం ఐశ్వర్యాయ శిరసేస్వాహా, ఓం మోం శక్త్యై శిఖాయైవౌషట్, ఓం నాం బలాయ కవచాయహుం ఓం రాం వీర్యాయాస్త్రాయఫడితి క్రమేణ దక్షిణాంగుష్ఠేన దక్షిణతర్జన్యాది తత్కనిష్ఠికాంతా స్వంగుళీషు న్యస్య, ఓం యం తెజసె నేత్రాభ్యాం నమ ఇతి వామతర్జన్యా వామాంగుష్ఠే న్యస్య, ఓం ణాం తేజసే ఉదరాయనమః, ఓం యం తేజసే పృష్ఠాభ్యాం నమః, ఓం యం తేజసే బాహుభ్యాం నమః ఓం యం తేజసే ఊరుభ్యాం నమః ఇతి క్రమేణ వామాంగుష్ఠేన తత్తర్జన్యాది కనిష్ఠికాంతాస్వంగుళీషు న్యస్య, ఓం యం తేజసే జానుభ్యాం నమః ఇతి దక్షిణాంగుష్ఠేన తదితరాంగుళినఖముఖేషు న్యసేత్, ఓం యం తేజసే పాదాభ్యాం నమ ఇతి వామాంగుష్ఠేన తదితరాంగుళినఖముఖేషు న్యసేత్; ఏవమస్థితిన్యాసః.

వామాంగుష్ఠాది దక్షిణాంగుష్ఠాంతం తథైవ నఖముఖేపి న్యాస

స్సంహారః. దక్షిణాంగుష్ఠాది వామాంగుష్ఠాంతం తథైవ నఖముఖేచ న్యాస స్సృష్టిన్యాసః.

అథాఙ్గన్యాసః- మూలమంత్రేణ పాణిభ్యాం శిరః ప్రభృతి పాదాంతం వర్మవేష్టనవ త్పార్శ్వయోః స్పర్శరూపం వ్యాపకన్యాసం కృత్వా; ఓమోమితి దక్షిణాంగుష్ఠకనిష్ఠికాభ్యాం నాభ్యాంవిన్యస్య, ఓం నమో మిత్యఙ్కకరద్వయ మనంగుష్ఠాభి రంగుళీభి ర్గుహ్యే జాన్వోశ్చ క్రమేణన్యస్య ఓం నా మోమితి సాంగుష్ఠాభి రంగుళీభిః పాదయోః పృష్ఠతోన్యస్య ఓం రా మితి మధ్యమాంగుళ్యా శిరసిన్యస్య ఓం యమితి తర్జనీ మధ్యమాభ్యాం నేత్రద్వయే, ఓం ణామితి సాఙ్గుష్ఠానామికయా ముఖమధ్యే, ఘ్రాణస్యపురతః ఓం య మితి సాంగుష్ఠతర్జన్యగ్రేణ న్యసేత్. అయం స్థితిన్యాసః.

అత్రాపి శిరః ప్రభృతి పాదాంతన్యాస స్సృష్టిన్యాసః, పాదాది శిరోంత స్సంహార, ఓమోం జ్ఞానాయ హృదయాయనమ ఇత్యంగుష్ఠయుక్త తర్జన్యా హృదయె, ఓం నం ఐశ్వర్యాయ శిరసే స్వాహా ఇత్యనంగుష్ఠాభి రంగుళీభి ర్మస్తకే, ఓం మోం శక్త్యై శిఖాయై వషడిత్యంగుష్ఠ నాళేన ముష్టినా శిఖామధ్యే, ఓం నాం బలాయకవచాయహు మితి కంఠాది కట్యంతాం తనుం పాణిభ్యాం వర్మవత్ స్పృష్ట్వా, ఓం రాం వీర్యాయాస్త్రాయఫడితి సాంగుష్ఠ తర్జన్యా అసంయోః క్రమేణ శబ్దయేత్, ఓం యం తేజసె నేత్రాభ్యాం నమ ఇతి మధ్యమాతర్జనీభ్యాం యుగపన్నేత్రద్వయే, ఓం ణాం తేజసే ఉదరాయ నమ ఇతి నాభ్యా మంగుళీన్యస్య, ఓం యం తేజసే పృష్ఠాభ్యాం నమ ఇతి పృష్ఠయోః, ఓం యం తేజసే బాహుభ్యాం నమ ఇతి బాహ్వోః, ఓం యం తేజసే ఊరుభ్యాం నమ ఇత్యూర్వోః, ఓం యం తేజసే జానుభ్యాం నమ ఇతి జాన్వోః, ఓం యం తేజసే పాదాభ్యాం నమ ఇతి పాదయో రఙ్గుళీభి న్యసేత్.

తతస్సా న్త్రిచ్ఛోటెన సాంగుష్ఠ తర్జన్యగ్రేణ పూర్వాద్యాదిశః పూర్వం పశ్చాద్వహ్న్యాద్యాదిశశ్చ బధ్నీయాత్. సా త్రిచ్ఛోటేన సాంగుష్ఠ తర్జన్యగ్రేణ భ్రామయన్నాత్మనః ప్రాకారం కుర్యాత్, ఓం బలాయ కవచాయహుమితి దేహావకుంఠనం కుర్యాత్. తతః- ఇదం గురుభ్య స్సర్వేభ్యః క్రియతె శిరసానమః । మంత్రజ్ఞాన ప్రదాతృభ్య స్తద్గురుభ్యోపి సాంప్రతమ్ ॥ నమస్తె మంత్రరాజాయ నమస్తే ఽష్టాక్షరాత్మనె । నమస్తె చేతనాధార పరబ్రహ్మాభిదాయినే ॥ స్థిత్వా ఽంతర్హృదయే సర్వా నాత్మన స్సన్నియచ్ఛతే । ఋషయె ఽష్టాక్షరస్యాన్తర్యామిణే హరయేనమః ॥ అష్టాక్షరమహామంత్ర వర్ణసంఖ్యాభిధాయినీమ్ । ఛందశ్చ దేవీం గాయత్రీం శిరసా ప్రణమామ్యహమ్ ॥ మంత్రస్య దైవతంచాపి పరమాత్మాన మవ్యయమ్ । నారాయణం పరంబ్రహ్మ నతో ఽస్మి శిరసా హరిమ్ ॥ మంత్ర శక్తి స్థ్సితా యస్మి న్మన్త్రే ష్టార్థసాధినీ । పదం నారాయణాయేతి శక్తిం తాం ప్రణమామ్యహమ్ ॥ అకారా దుత్థితా ద్బీజా ద్యాసు దేవాభిధాయినః । తద్బీజ మస్యప్రభవం ప్రణవం ప్రణతో ఽస్మ్యహమ్ ॥ ఇతి గుర్వాదీ న్ప్రణమ్య మనసా గంధాద్యై రభిపూజ్య; "సవ్యంపాదం ప్రసార్య శ్రితదురితహరం దక్షిణం కుంచయిత్వా జానున్యాధాయ సవ్యేతర మితరభుజం నాగభోగె నిధాయ । పశ్చా ద్బాహుద్వయేన ప్రతిభటశమనె ధారయ౯ శంఖచక్రె దేవీభూషాదిజుష్టో జనయతు జగతాం శర్మ వైకుంఠనాథః" ఇతి ధ్యాత్వా "ఓమర్థాయ నమోనారాయణాయె త్యేకవాక్యతా । న్యాసో ఽత్ర నమసో ఽర్థస్స్యా త్తేనోపాయపరో మనుః ॥ ఓమర్థ నారాయణాయ శేషవృత్తిం నమోగిరా । ఉపలక్ష్య తథైకాత్మ్యకృత్స్నైః ఫలపరో మనుః ॥ ఆర్థ నారాయణస్యైవ స్వమహం నాస్మ్యహం మమ । ఇతి ద్వివాక్యో జీవేశస్వరూపే తత్పరో మనుః ॥

అర్థ నారాయణస్యాహం భరత్వేనార్పితో న మే । భరోస్మీతి ద్వివాక్య స్సన్న్యాసైకపరో మనుః ॥ అర్థ నారాయణస్యాహం కింకర స్తద్విరోధి మె। నస్యాదితి ద్వివాక్య స్సమ్పుమర్థైకపరో మనుః ॥ ఆద్యైవాహం నమో నారాయణాయ కైంకర్య మస్తు మే । ఇతి త్రివాక్యో జీవేశ స్వరూప ఫల తత్పరః ॥ ఆద్యైవాస్మీత్యేకవాక్యా త్స్వరూపం శేషవాక్యయోః । అనిష్టం నశ్యతా దిష్టంస్యా దిత్యాహ త్రివాక్యతా ॥ స్వరూపం తారనమసో రథో గో ప్తృత్వ యాచనమ్ । శేషస్యాత స్త్రివాక్యోసౌ స్వరూపోపాయ తత్పరః ॥ కేచిత్తు చరమశ్లోకే ద్వయే చోక్త క్రమాదిహ । భరన్యాసపరం తారం శేషం ఫలపరం విదుః ॥ తారే స్వరూపం నమసి న్యాసం శేషఫలార్థనామ్ । ప్రాహ త్రివాక్యోమంత్రోయం మాహాత్మ్యార్థా దశేరితాః ॥ వాక్యైకత్వే యోజనేద్వే తిస్రో వాక్యత్రయే తథా । వాక్యత్రయే పంచతయ స్తాః పృథక్పృథగీరితాః ॥ ఇతి కారికాదర్పణోక్త సంగ్రహక్రమేణ శ్రీనిగమాన్త దేశికోక్తం మంత్రార్థమపి చిన్తయ న్యథాశక్తి మూలమంత్రం జపేత్. అథ భగవతో బలేన భగవతో వీర్యేణ భగవత స్తేజసా భగవతః కర్మణా భగవన్తమర్చయిష్యామి భగవానేవ స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషతైక రసేనానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతః కరణైః స్వకీయ కల్యాణతమద్రవ్యమయా నౌపచారిక సాంస్పర్శికసాందృష్టికాభ్యవహారికాది సమస్తభోగా నతిప్రభూతా నతిప్రియతమా నతిసమగ్రా నత్యంతభక్తికృతానఖిల పరిజన పరిచ్ఛదాన్వితాయ స్వస్మై స్వప్రీతయే స్వయమేవకారయతీ త్యనుసంధాయ.

హృద్యాగం కృత్వా, తత్క్రమః— హృన్నాళీకె విభ్రాంతం హృదయగశిఖినో మధ్యగె భద్రపీఠె శంఖంచక్రం గదాంచాభయ

మపి దధతం పాణిపద్మై శ్చతుర్భిః । మాలి శ్రీవత్స పీతాంబరమణి తులసీహార కేయూరముఖ్యైః కాంతం భూషావిశేషై ర్మమహృది కలయే మేఘరమ్యం రమేశమ్ ॥ సౌవర్ణే స్థాలివర్యే మణిగణఖచితే గోఘృతాక్తాన్ సుపక్వాన్ భక్ష్యాన్ భోజ్యాంశ్చ లేహ్యాన్ పరమ మథ హవిశ్చోష్య మన్నంనిధాయ । నానాశాకై రుపేతం సదధిమ ధుఘృత క్షీర పానీయయుక్తం తాంబూలం చాత్మనేఽస్మై ప్రతిదివస మహం మానసే కల్పయామి ॥ ఇతి హృద్యాగం ప్రార్థ్య ॥ భగవన్ పుండరీకాక్ష హృద్యాగంతు మయాకృతమ్। ఆత్మసాత్కురు దేవేశ బాహ్యే త్వాం సమ్యగర్చయే ॥ ఇతి బహిర్యాగం ప్రార్థ్య. ఆత్మనో వామపార్శ్వే జలభాజనే హృ న్మంత్రేణ తులసీ గంధ పుష్పాణి నిక్షిప్య శోషణాదికృత్వా యం వాయవేనమః శోషయామి రం అగ్నయేనమఃదాహయామి వం అమృతాయనమః ప్లావయామి ॥ సర్వేసముద్రా స్సరిత స్తీర్థాని చ సరాంసిచ । ఆయాంతు విష్ణుపూజార్థం కలశాంబు సమాశ్రితాః ॥ ఇత్యనేన సకృ త్స్పృష్టకృత్వో మూలమంత్రేణచాభిమంత్ర్య అస్త్ర మంత్రేణ దిక్షు రక్షాం కృత్వా ఓం స్వీం సురభ్యైనమ ఇతి సురభి ముద్రాం ప్రదర్శ్య- అన్యాని పూజాద్రవ్యాణి దక్షిణతోనిధాయ ఆత్మనః పురతః స్వాస్తీర్ణే క్రమేణాగ్నేయాదిషు కోణేషు అర్ఘ్యా దిపాత్రాణి మధ్యే శుద్ధోదకపాత్రంచ నిధాయ అస్త్రమంత్రేణ ప్రక్షాళ్య శోషణాదికృత్వా తాని కుంభస్థతోయేన హృదయమం త్రేణ పూరయిత్వా తేషు హృదయేన ఏలాచందన కర్పూర కో ష్ఠలామంచాని విన్యసేత్. అథవా తులసీం పాత్రేషు నిక్షిప్య సురభిముద్రయా అమృత పూర్ణాని ధ్యాత్వా అర్ఘ్యంచ పవిత్ర మూలాభ్యా మభిమంత్ర్య ఓం నమో భగవతే అర్ఘ్యం పరికల్ప యామీత్యర్ఘ్యం పరికల్ప్య అన్యాని మూలేనాభిమంత్ర్య స్వస్వ

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

నామ్నా పరికల్ప్య తానిగంధాదిభి రభ్యర్చయేత్. ఆదిశబ్దేన పుష్పదీపా ఉచ్యంతే, సర్వత్రైవమ్. అథోద్ధరణ్యా ఉఘ్యార్ఘజల మాదాయ ముఖసమ ముద్ధృత్య ఓం విం విరజాయైనమ ఇతి విరజా మంత్రం చతురావర్త్య విరజామావాహ్య అర్ఘ్యాదిషు కుంభేచ కించిత్కించి త్ప్రక్షిప్య శేషేణ భగవద్విగ్రహం యాగభూమిం పూజాద్రవ్యాణి స్వాత్మానంచ మూలపవిత్రాభ్యాం ప్రోక్ష్య ఆసనం పరికల్పయేత్.

ఓం ఆధారశక్త్యైనమ ఇత్యాదిభి రాధారశక్త్యాదీన్ క్రమా త్పరికల్ప్య ఆస్తరణోపర్యాగ్నేయాదిషు ధర్మాదీన్ ప్రాగాది ష్వధర్మాదీన్ మధ్యే నాగరాజం తదుపరి పద్మదళకేసరకర్ణికాసు సూర్యమండలాదీన్ ప్రాగాదిదళేషు విమలాదీన్ కర్ణికా పూర్వభాగె అనుగ్రహం మధ్యే యోగపీఠాదీన్ పురతః పాదపీఠంచ ప్రణవాదినమోన్తైః పరికల్ప్యాధారశక్త్యాదిపీఠాన్తాని గన్ధాదిభి రభ్యర్చ్య అనన్త గరుడ విష్వక్సేనానాం సపీఠకాని పద్మాసనాని పరికల్ప్య అన్యేషాంచ పరివారాణాం సపీఠపద్మాసనాని పరికల్ప్య సర్వతః పుష్పాక్షతాన్ వికీర్య యోగపీఠస్య పశ్చిమోత్తరదిగ్భాగె భగవత్పాద సమీపే ఉద్ధరణ్యా సర్వార్థజల మాదాయ ఘ్రాణసమ ముద్ధృత్య ఓం అస్మద్గురుభ్యోనమః, ఓం అస్మత్పరమ గురుభ్యోనమః, ఓం అస్మత్సర్వగురుభ్యోనమః ఇతి చతురావర్త్య ఓం భగవంతే ఆగచ్ఛత అగచ్ఛతే త్యావాహ్య వ్యాపకన్యాసం కృత్వా గంధాదిభి రభ్యర్చ్య ఓం గురవస్తదీయగురవో దిశంతు మమ సాధ్వనుగ్రహమ్। యుష్మదుపజనిత శక్తిమతి హరిమర్చయామి గతభీః ప్రసీదత ॥ ఇతి విజ్ఞాప్యాథ భగవంత మావాహయే త్తత్రాయం క్రమః.

మంత్రయోగ స్సమాహ్వానం కరపుష్పోపదర్శనమ్। బింబోపవేశనంచైవ యోగవిగ్రహ చింతనమ్ ॥ ప్రణామశ్చ సముత్థానం

స్వాగతం పుష్పమేవచ । సాన్నిధ్యయాచనంచేతి తత్రావాహనస్య సత్క్రియాః ॥

మంత్రయోగోనామ- ఉద్ధరణ్యా ఽర్ఘ్యజల మాదాయ తత్ర పుష్పద్వయం నిధాయ ఉరస్సమం కృత్వా కరద్వయేన ధారణవిధారణె కృత్వా మూలమంత్రం చతురావర్త్య ఓం భగవ న్నాగచ్ఛాగచ్ఛే త్యావాహ్య భగవద్విగ్రహధ్యానమ్.

సమావాహనంతు- పరమధామావస్థిత మదనుగ్రహాభియోగోద్యతావతార ఇహాభిమతసిద్ధిద మంత్రశరీర ఓం నమోనమ ఇతి. ఓం షామిత్యాదినా ఉద్యోగధ్యానం ఓం యామిత్యాదినా దక్షిణనాసయా నిర్గమయ్య కరస్థజలె ప్రవేశభావనాచ. ఓం రామిత్యాదినా భగవన్ముఖె తద్దర్శయిత్వా, పురతో నిధాయ- ఏకం పుష్పం జలసహితం తెజోరూప మంజలినా ఽఽదాయ భగవన్ముఖె దర్శనం కరపుష్పోపదర్శనమ్. ఇజ్యాకాల స్తృతీయో ఽయ మహ్నోంశస్సముపాగతః । సంభృతాశ్చైవ సంభారాః కల్పితాన్యాసనానిచ ॥ ఆయాతు భగవా న్దేవ స్సర్వసంపత్కరః ప్రభుః । అచ్యుతో మద్గృహార్చాయాం మదనుగ్రహకామ్యయా ॥ ఆవాహయామి లక్ష్మీశం పరమాత్మాన మవ్యయమ్ । ఆతిష్ఠతా మిమాం మూర్తిం మదనుగ్రహకామ్యయా ॥ శ్రియాసార్థం జగన్నాథో దివ్యో నారాయణః ప్రభుః ॥ ఇతి ఓం వా మిత్యాదినాచ భగవన్మూర్ధప్రభృతి పాదాంతం పుష్పజలాభ్యా మభిషిచ్యప్రవేశధ్యానం బింబోపవేశనమ్. అన్యత్పుష్ప మాదాయ ఓం లామిత్యాదినా బ్రహ్మరంధ్రం పిధాయ శెషం ప్రక్షిప్య మూలమంత్రేణ సకలీకరణం యోగవిగ్రహచింతనమ్.

సకలీకరణం నామ- పంచోపనిషన్న్యాసః, మూలమంత్రేణ ప్రాణాయామో త్థానే, బ్రహ్మాద్యా స్సకలాదేవా యం నస్మర్తు మనీశ్వ

రాః । స ఏష భగవా నద్య మమ ప్రత్యక్షతాం గతః ॥ స్వాగ
తం భగవానద్య మాం తారయితుమాగతః । ధన్యోఽస్మ్యను
గృహీతోఽస్మి కృతార్థోఽస్మి కృపానిధే ॥ స్వాగతం భగవతే ఇతి
నివేదనమ్. అథ పాదయో ర్మూలమంత్రేణ పుష్పప్రదానమ్;
సాన్నిధ్యయాచనంతు- ఓం ఓం జ్ఞానాయ హృదయాయనమః సన్ని
ధత్స్వ్వహ భగవన్నితి భగవన్మూర్ధ్ని ఆర్ఘ్యజలం పుష్పేణ ప్రదా
య శేషం నిరస్య ఓం నాం బలాయ కవచాయహుం సన్నిధత్స్వ
విగ్రహె ఇతి పుష్పేణార్ఘ్యజలం మూర్ధ్ని ప్రదాయ శేషం నిర
స్య ఓం యం తేజసే నేత్రాభ్యాం వౌషట్ భగవన్యావధారాధన
పరిసమాప్తి సాంముఖ్యం భజస్వేతి పునరపి పుష్పేణార్ఘ్యజలం
భగవన్మూర్ధ్ని ప్రదాయ శేషనిరసనపర్యంతమేవావాహనాంగ మ
ర్ఘ్యత్రియ ముచ్యతే. భగవద్దక్షిణవక్షసి ఓం శ్రీం శ్రియైనమః
వామవక్షసి ఓం భూం భూమ్యైనమః తత్రైవ ఓం నీం నీళాయైనమః
భగవన్మూర్ధ నాసాగ్ర హృదయ గుహ్య పాదప్రదేశేషు పంచోప
నిషన్న్యాసః. విగ్రహే తత్తత్థానె స్థితిన్యాస ప్రక్రియయా ప్రణవ
సంపుటిత మూలమంత్రాక్షరన్యాసః దక్షిణేతరహస్తయోః పద్మ
గదా చక్ర శంఖానాం ప్రణవాది నమోన్తన్యాసః ఏవం కిరీట శ్రీవ
త్స కౌస్తుభ వనమాలానాం శిరో వక్షో దక్షిణభాగోరోమధ్యోభ
యపార్శ్వేషు న్యాసః, శ్రీ పుష్టి సరస్వతీ నిద్రా కాంతి పృథివీ
గరుడానాం తత్తన్మన్త్రేణ తత్తత్థానేషు న్యాసః ఏవం న్యస్తానాం
గన్ధాదిభి రర్చనం ఆవాహినీ స్థాపినీ సన్నిధీకరణీ సన్నిరోధినీ సమ్ము
ఖీకరణీ అవకుంఠనా ప్రార్థనా యోనిముద్రా మహాయోనిముద్రా
చక్రముద్రా ముసలముద్రాశ్చ దర్శయేత్.

శ్రీభూనీళానాం ప్రత్యేకం తత్తన్మంత్రం చతురావర్త్య భగ
వత్యాగచ్ఛాగచ్ఛేతి భగవతో వక్షస్థలా త్తత్తత్థానేషు పూర్వవ

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

దావాహయేత్. తత్తన్ముద్రాః దేవీనా మావాహనానంతరమ్
ఓం శాం జ్ఞానాయ హృదయాయనమః, ఓం శీం ఐశ్వర్యాయశిర
సేస్వాహా, ఓం శూం శక్త్యై శిఖాయైవౌషట్, ఓం శైం బలా
య కవచాయహుం, ఓం శౌం తేజ నేత్రాభ్యాంవౌషట్, ఓం
శ్రః వీర్యాయాస్త్రాయఫట్ ఏవం భూమ్యాః భాం భీమిత్యాదినా
తథైవనీళాయాః నాం నీమిత్యాదినా తత్తత్ స్థానేషు న్యసేత్.

అథ కిరీటాయ మకుటాధిపతయేనమ ఇత్యాదిభి ర్విష్వక్సేన
పరిజనాంతం పరికల్ప్య చండాదీన్ పూర్వాది ద్వారపార్శ్వేషు
ప్రాగాదిషు కుముదాదీన్ పరికల్ప్య అథ సర్వేభ్యో భగవత్పారిష
దేభ్యోనమ ఇతి సర్వస్మాద్బహిః పరికల్ప్య తాన్ సర్వాన్ ప్రణ
మేత్. ఏవం సపరివారం భగవంతం ధ్యాత్వా ప్రణమ్య మూల
మంత్రేణ స్వాత్మానం నివేద్య అనుజ్ఞాప్య పూజామారభేత.

ఇజ్యాకాల స్తృతీయోఽయ మహ్నోంశ స్సముపాగతః ।
సంభృతాశ్చైవ సంభారాః కల్పితా న్యాసనాన్యపి ॥ స్నానాద్య
ర్థాని దేవేశ తవేచ్ఛా వర్తతే యది । అవలోకనదానేన తత్సర్వం
సఫలం కురు ॥ తదర్థం సహదేవీభ్యాం సానుగై స్సచివై స్సహ ।
మదనుగ్రహాయ కృపయా అత్రాగంతుం త్వమర్హసి ॥ ఇతి
ప్రార్థ్య- యావదాద్యాసనం మంత్రాసనాంతం పూజ్యసే మయా ।
తావ త్సాన్నిధ్య మత్రైవ కురుష్వ పురుషోత్తమ ॥ ఇత్యనుసంధా
య ఓం త్వదారాధనాయ మామనుజానీహీ త్యనుజ్ఞాప్య ఓం మన్త్రా
సనాయనమ ఇతి మన్త్రాసనం సమర్ప్య మన్త్రాసన మలంకురుష్వేతి
ప్రార్థ్య పాదుకే ప్రదాయ తత్రోపవిష్టే భగవతి ఉద్ధరణ్యా శుద్ధజల
మాదాయ ఆసనమిత్యాసనార్థం ప్రక్షిపేత్.

ఉద్ధరణ్యా ఽస్పృష్టజల మాదాయ పాణిభ్యాం ఘ్రాణసమ
ముద్ధృత్య ఓం భగవన్ మత్పూజాం ప్రతిగృహ్ణీష్వేతి చింతయన్

భగవన్ముఖే దర్శయిత్వా దక్షిణహస్తే కించిద్దత్వా శేషమర్ఘ్యం ప్రతిగ్రహపాత్రే ప్రక్షిపేత్. అర్ఘ్యం ప్రతిగ్రహార్థం ప్రత్యర్ఘ్యం ఓం భగవన్నర్ఘ్యం గృహాణేతి సంకల్ప్య ... మూలమంత్రేణ ప్రదాయ భగవన్నర్ఘ్యం క్షమస్వేతి క్షమాపయిత్వా భగవాన్ సంతుష్యేత్వితి ప్రీణనం కర్తవ్యమ్. ఏవమేవ పాద్యాదేరప్యాసన వ్యతిరిక్తం కర్తవ్యమ్. హస్తశాటికాం ప్రదాయ పాదయోః పుష్పాణి సమర్ప్య.

అకృత్రిమ ప్రేమరస నిర్భరైస్స్వకరాంబుజైః । శుద్ధైః స్వభావసుభగైః సుఖస్పర్శైః సుగంధిభిః ॥ సంవాహ్యమాన మనిశం శేష శేషాశనాదిభిః । అపత్యస్యాతినీచస్య భక్తిహీనస్య దుర్మతేః ॥ మమాపి కరయోరద్య స్వయమేవ కృపయాహరే । నిధేహి చరణద్వంద్వం త్వామస్మి శరణంగతః ॥ ఇతి ప్రార్థ్య పాద్యజలమాదాయ పాదయోః కించిత్ప్రదాయ మనసా పాదౌ ప్రక్షాళయన్ శేషం పాద్యప్రతిగ్రహ పాత్రే ప్రక్షిపేత్.

ఆచమనీయ పాత్రాజ్జలమాదాయ పూర్వవత్కృత్వా భగవద్దక్షిణహస్తే కించిత్ప్రదాయ ఆచామన్తం భగవన్తం ధ్యాత్వా శేషం ఆచమనీయ ప్రతిగ్రహపాత్రే ప్రక్షిపేత్. తతో గంధపుష్పధూప దీపాచమనాని కర్పూరజాతీ మాతులుంగసముదాయరూప ముఖవాస తాంబూలంచ దత్వా ప్రణమ్య- ఆత్మాత్మీయంచ యత్కించిద్దుర్భరం దుస్త్యజం మమ । తత్సర్వం తవ విన్యస్తం శుభయోః పాదయోర్హరే ॥ ఇతి నివేద్య స్నానాసన మానీయ ఓం స్నానాసనాయనమ ఇతి సమర్ప్య. గంధాదిభిరభ్యర్చ్య భగవత్పాదుకాభ్యాంనమ ఇతి పాదుకే సమర్ప్య గంధాదిభి రభ్యర్చ్య భగవంతం ప్రణమ్య స్వమూర్ధ్న్యంజలిం కృత్వా- స్నానకాల స్తవయమ్నాపా

స్తుః తవేచ్ఛా వర్తతేయది । అభ్యంజయిత్వా దేవేశ సుస్నానం కర్తు మర్హసి ॥ స్ఫటీకృతం మయా దేవ ఇదం స్నానాసనం త్వయి । సపాదపీఠం పరమం శుభం స్నానాసనం మహత్ ॥ ఆసాదయాశు స్నానార్థం మదనుగ్రహకామ్యయా ॥ ఇతి ప్రార్థ్య ఓం భగవన్నిమె పాదుకే ఇతి పాదుకె ప్రదాయ తత్రోపవిష్టె అర్ఘ్యపాద్యాచమన గంధపుష్పాణి దత్వా మాల్య భూషణవస్త్రాణి అస్త్రమంత్రేణాపనీయ విష్వక్సేనాయ దత్వా స్నానశాటికోత్తరీయ పాద్యాచమన పాదపీఠ దంతకాష్ఠ జిహ్వానిర్లేఖన గండూష ముఖారవింద ప్రక్షాళనాచమనాదర్శ ముఖవాస తాంబూల తైలాభ్యంగాని మాషచూర్ణేన విగ్రహసంమర్దన శిరస్యుష్ణోదకస్నాన కేశవేష్టనామలకతోయ ప్రదాన కంకస్లోత దేహశోధన శాటికాప్రదాన హరిద్రాలేపన ప్రక్షాళన వస్త్రోత్తరీయోపవీత పాద్యాచమన గంధ పుష్ప ధూపదీపాచమన నృత్తగీతవాద్యాది సర్వమంగళసంయుక్తాభిషేకానిచ దత్వా; దేవదేవ సురాస్సిద్ధా స్తీర్థానిచ మహర్షయః । త్వత్సేవార్థమిహాయాతాః స్నానేనైతాన్ కృతార్థయ ॥ సర్వ మంగళ స్నానార్థం పురుషసూక్తాదిభి ర్వాద్య ఘోషపూర్వకం సహస్ర ధారాభిషేక ప్రదాన నీరాజనాని బలపవిత్రాభ్యాం స్నాన దేహశోధన ప్లోతవస్త్రోత్తరీయోపవీతాచమన కూర్చ ప్రసారణం కుర్యాత్. సుస్నాతం భవతా దేవ మంత్ర సంభావితాంబుభిః । వయం వ్యపగత క్లేశా జాతాస్స్మ విగతాంహసః ॥ ఇతి విజ్ఞాపయేత్.

సంపన్నం దేవ సద్వస్త్రభూషాస్రక్చందనాదికమ్ । అలంకారాసనం భద్ర మధితిష్ఠ తృతీయకమ్ ॥ ఇత్యనుజ్ఞాప్య: ఓం అలంకారాసనాయనమః గంధాదిభిరభ్యర్చ్య భగవన్నిమె పాదుకే ఇత్యర్చితె పాదుకె దత్వా తత్రోపవిష్టె భగవతి పూర్వవత్ స్నానీయవర్జమర్ఘ్యపాద్యాచమనాని పరికల్ప్య అర్ఘ్యపాద్యాచమన గంధపు

ష్పాణి భగవతే దత్వా గంధ సమ్మర్దనం కృత్వా వస్త్రభూషణోప
వీతోత్తరీయాచమనాని దత్వా, అథ సర్వ పరివారాణాం స్నానవస్త్ర
భూషణాంతం కృత్వా తతో భగవంతం గంధపుష్ప మాల్యాలంకా
రాంజనోర్ధ్వపుండ్రా దర్శ ధూప దీపాచమన ధ్వజ ఛత్రచామర
వాహన శంఖచక్ర మృదంగ కాహళభేర్యాది సకల వాద్య నృత్త
గీతాదిభి రభ్యర్చ్య— మంత్రేణ పుష్పం ప్రదాయ ప్రత్యేకం పు
ష్పం ప్రదాయ ద్వాదశాక్షరేణ విష్ణు గాయత్ర్యా పంచోపనిష
ద్భిః పురుషసూక్త ఋగ్భిశ్చ ప్రత్యేకం పుష్పం ప్రదాయ అన్యై
శ్చ భగవన్మంత్రైః శక్తశ్చే త్పుష్పం ప్రదాయ దేవ్యాది పారిష
దాంతం తత్తన్మంత్రేణ పుష్పం ప్రదాయ తతస్సర్వ పరివారాన్
గంధాదిభి రభ్యర్చ్య ప్రణమ్య ప్రతిదిశం ప్రదక్షిణప్రణామపూర్వకం
పుష్పం దత్వా భగవతే పుష్పాంజలిందద్యాత్. ప్రథమే ప్రదక్షి
ణే జితంత ఇతి మంత్రస్థై శ్చతుర్భిః పాదైః ప్రతిదిశం ప్రదక్షిణ
ప్రణామపూర్వకం పుష్పందత్వా ద్వితీయే ప్రదక్షిణే "జితం తే
పుండరీకాక్ష వాసుదేవా మితద్యుతే । రాగాదిదోష నిర్ముక్త సమ
గ్ర గుణమూర్తయే ॥ నాథ జ్ఞానబలోత్కృష్ట నమస్తే విశ్వభావ
న । సంకర్షణ విశాలాక్ష సర్వజ్ఞ పరమేశ్వర ॥ దేవ ఐశ్వర్యవీర్యా
త్మన్ ప్రద్యుమ్న జగతాంపతే । నమస్తేస్తు హృషీకేశ జగన్మూర్తే
జగన్మయ ॥ స్థిత్యుత్పత్తిలయత్రాణహేతవే శక్తితేజసే । జయా
నిరుద్ధ భగవన్ మహాపురుష పూర్వజ ॥ ఇతి ప్రణామాది కృత్వా
పురతః ప్రణమ్య శ్రుతి సుఖైః స్తోత్రైః స్తుత్వా- స్వాత్మాన మాత్మీ
య మితి నిత్య కింకరతయా నివేద్య తథైవ ధ్యాత్వా యథాశక్తి
మూలమంత్రం జపిత్వా.

భోగాపవర్గఫలదాన్ భుంక్ష్వ భోగాన్ జగద్గురో । సత్రా

మప్యనతాం తేషా మస్తుతే పరిపూర్ణతా ॥ ఇతి సర్వభోగపూర ణీం మాత్రాం దత్వా ముఖవాసతాంబూలె ప్రదాయ ॥ "ఐశ్వ ర్యోపచారేణ వివిధేన విశేషతః । భోగయోగేన భగవాన్ ప్రీ యతాం మే వరప్రద" ఇతి విజ్ఞాప్య ప్రాప్తంతు ప్రాపణే కాలే భగ తా నీత ఏష తే ॥ మృష్టమేధ్య స్థిరాన్నాని భక్ష్యభోజ్యాన్యనే కశః । సంపన్నాని జగన్నాథ భోజ్యాసన ముపాశ్రయ ॥ ఇతి వి జ్ఞాప్య ఓం భోజ్యాసనాయనమః గంధాదిభి రభ్యర్చ్య ఓం భగవన్ని మేపాదుకె ఇతి గంధాద్యర్పితె దత్వా అర్ఘ్యపాద్యాచమన గంధ పుష్పాణి దత్వా కర్పూరాదివాసిత మర్ఘ్యాణజలం దత్వా గుడం మాక్షికం సర్పి ర్దధి క్షీరంచేతి పాత్రె నిక్షిప్య శోషణాదిభి ర్విశో ధ్యార్ఘ్యజలేన ప్రోక్ష్యాస్త్రేణరక్షాం కృత్వా సురభిముద్రాం ప్రద ర్శ్య మధుపర్క మననశిరా హృష్టమనా దత్వా శీతలోదకం తర్ప ణ మాచమనంచ దద్యాత్. మధుపర్కాఖ్యయోగేన యన్మయా కల్పితం ప్రభో । యద్య న్న్యూనాతిరిక్తం తత్ క్షమ్యతాం ప్రీతయే ప్రభో ॥ యత్కించి ద్ద్రవ్యం భగవతేదీయతే తత్సర్వం శోషణా దిభి ర్విశోధ్యార్ఘ్యజలేన ప్రోక్ష్యాస్త్ర మంత్రేణ రక్షాం కృత్వా సురభిముద్రాం ప్రదర్శ్యదద్యాత్. తతశ్చ గాం సువర్ణరత్నాదికం చ యథాశక్తి దద్యాత్. తతః సుసంస్కృతాన్న మాజ్యాఢ్యం దధి క్షీరమధూనిచ ఫలమూలవ్యంజనాని మోదకాంశ్చాన్యాని శాస్త్ర విరుద్ధాని ఆత్మనశ్చేష్టాని సంభృత్య శోషణాది కృత్వా ర్ఘ్యేణ ప్రోక్ష్యాస్త్రమంత్రేణ రక్షాం కృత్వా సురభిముద్రాం ప్రదర్శ్య పరిషిచ్యార్ఘ్యాణందత్వా "ప్రభూత మధ నైవేద్యం భక్ష్యభోజ్యా న్యనేకశః । మధురాద్యా రసా స్సర్వే శాకాద్యా బహుమూలకాః ॥ మోదకాని విచిత్రాణి చాపూపవ్యంజనానిచ । అసత్యా మశుచింనీచ మపాస్యైకభాజనమ్ ॥ అల్పశక్తి మప్యైతస్య మసర్వాం త్వత్క్రియా

స్వాసి । మా మనాదృత్య దుర్బుద్ధిం స్వీయయా కృపయా విభో ॥ అతి ప్రభూత మత్యంత భక్తి స్నేహోపపాదితమ్ । శుద్ధం సర్వ గుణోపేతం సర్వదోష వివర్జితమ్ ॥ స్వానురూపం విశేషేణ స్వ దేవ్యా స్సదృశం గుణైః । త్వమేవేదం హవిః ప్రీత్యా స్వీకురుష్వ సురేశ్వర" ఇతి ప్రార్థ్య పుష్పార్ఘ్యం హవిషి విన్యస్య సవ్యహస్త స్పృష్టేన కుంచితాగ్రేణ దక్షిణేన పాణినా అన్నసూక్త ముచ్చార్య మూలమంత్రేణ హవిర్నివేద్య పయః ప్రభృత్యనుపానశీతలోదకార్ఘ్యా ణాచమనాని మాషచూర్ణేన హస్తప్రక్షాళన గండూష ముఖప్రక్షా ళన హస్త ప్రక్షాళన చందన ముఖవాస తాంబూలాదీని దత్వా ప్రణమ్య "అనేనాన్నేన యాగేన సమ్యగారాధితేనచ । పద్మనా భో ఽరవిందాక్షః ప్రీతి మభ్యేతు మే ఽచ్యుత" ఇతి విజ్ఞాప్య.

పునర్మంత్రాసనం కూర్చేన మార్జయిత్వా ఓం మంత్రాసనా య నమ ఇతి గంధాదిభి రభ్యర్చ్య భగవన్నిమే పాదుకే ఇత్యర్చితే పాదుకే దత్వా. ద్విః ప్రదక్షిణీ కృత్య ద్విర్దండవత్ప్రణమ్య.

ఓం పర్యంకాసనాయ నమః ఇతి గంధాదిభి రభ్యర్చ్య పాదు కే చాభ్యర్చ్య ఓం భగవన్ పర్యంకాసనమాసాదయ భగవన్నిమే పాదుకే ఇతి విజ్ఞాప్య తత్రోపవిష్టే అర్ఘ్య పాద్యాచమనాని దత్వా సర్వ మాల్యాని భూషణాని వాసశ్చ విష్వక్సేనాయ దత్వా సుఖ శయనోచితం సుఖస్పర్శం వాస స్తదుచిత భూషణాని ఉపవీత మా చమనంచ దత్వా గంధపుష్ప ధూపదీపాచమన ముఖవాస తాంబూ లాదిభి రభ్యర్చ్య శ్రుతిసుఖైః స్తోత్రైః స్తుత్వా భగవానేవ స్వని యామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషతైకరసేనానేనాత్మనా స్వకీ యైశ్చ దేహేంద్రియాంతఃకరణైః స్వకీయకల్యాణతమ ద్రవ్యమయా నౌపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికాది సమస్తభోగా నతి ప్రభూతా నతిప్రియతమా నతిసమగ్రా నత్యంత భక్తికృతా నఖిల పరిజన

పరిచ్ఛదాన్వితాయ స్వస్మై స్వప్రీతయే స్వయమేవ ప్రతిపాదితా
వాన్ ఇత్యనుసంధాయ భగవాన్ విష్వక్సేనార్చనాయ మామనుజా
నీహీత్యనుజ్ఞాప్య భగవన్నివేదితాద్ధవిషో విష్వక్సేనాయ కించిదుద్ధృ
త్య నిధాయ అన్యత్సర్వ మనన్తాయ గరుత్మతే స్వాచార్య ప్రముఖే
భ్యో వైష్ణవేభ్యశ్చ ప్రదాయ భగవద్యాగశిష్టై ర్గన్ధాదిభి ర్విష్వక్సే
న మభ్యర్చ్య పూర్వోద్ధృతం హవిశ్చ దత్వా తదర్చనం పరిసమా
ప్య భగవంతం "మనో బుద్ధ్యభిమానేన సహన్యస్య ధరాతలే ।
కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరస్తత్రైవ పంచమ" మిత్యుక్తాష్టాంగే
న ద్విః ప్రణమ్య పూర్వవ చ్ఛరణముపగచ్ఛేత్. అథార్ఘ్యం దత్వా
ఓం భగవన్మంత్రిమూర్తె స్వపదమాసాదయ క్షమస్వ క్షమస్వ న
మోనమ ఇతి స్వహృదయ ఉద్వాస్య విష్వక్సేన నివేదితమన్నం
తత్పరివారేభ్యో దత్వా జలే ప్రక్షిపే దథవా తద్గణానుచరో భూత్వా
స్వయమేవ భుంజీత, విష్వక్సేనస్యాచార్య పరంపరా భూమిత్వా
దాచార్య ప్రసాదత్వేన స్వీకార్యమ్. ఉపచారాపదేశేన స్వస్మైవ
విహితాన్విభో । అపచారా నశేషేణ క్షమస్వ పురుషోత్తమ ॥
అజ్ఞానా దథవా జ్ఞానా దశుభం యత్కృతం మయా । క్షంతుమ
ర్హసి తత్సర్వం దాస్యేనచ గృహాణమామ్ ॥ జ్ఞానతో ఽజ్ఞానతో
వాపి యథోక్తం నకృతం మయా । తత్సర్వం పూర్ణమేవాస్తు తృప్తో
భవతు సర్వదా ॥ ఓ మచ్యుత జగన్నాథ మంత్రిమూర్తె జనా
ర్దన । రక్షమాం పుండరీకాక్ష క్షమస్వాద్య ప్రసీదమే ॥ పన్నగాధీ
శపర్యంకె రమాహస్తోపధానకె । సుఖం శేష్వ జగన్నాథ సుదర్శన
సురక్షిత ॥ ఇత్యనుసంధాయ తీర్థం స్వీకృత్య- శంఖచక్రగదాముఖ్యాః
దివ్యాయుధగణా స్సదా । శ్రీశరక్షావిధానాయ శక్త్యా జాగ్రత జా
గ్రత ॥ ఇతి కవాటం బధ్వా అస్త్రేణ దిగ్బంధనం కృత్వా "హంస

శ్శుచిష ద్వసురంతరిక్షస" దితి మంత్రేణ ఆదిత్య మవలోక్య తీర్థం ప్రసాదంచ యోగ్యేభ్యో దత్వా వహ్నిసంతర్పణాదికం కృత్వా అనుయాగంచ కుర్యాత్.

అత్ర శ్రీపంచరాత్రే- సిద్ధార్థ మక్షతంచైవ కుశాగ్రం తిలమేవచ । ఏలాగంధం ఫలం పుష్ప మర్ఘ్యద్రవ్యాణి నిక్షిపేత్ ॥ పాద్యే దూర్వాం విష్ణుపర్ణీం శ్యామాకం పద్మమేవచ । ఏలాలవంగతక్కోల జాతీరాచమనీయకే ॥ కోష్ఠచూరాంజీహరిద్రెద్వె మురాశైలేయ చంపకాః । వచాఖర్జూరలామజ్జాః స్నానీయేష్వావధీః క్షిపేత్ ॥ తత్రైవ- అర్ఘ్యం శిరసి విన్యస్య పాద్యం పాదతలేన్యసేత్ । హస్తేచాచమనంచైవ గంధం కాయానులేపనమ్ ॥ పుష్పం మూర్ధ్నితు విన్యస్య భోజ్యం హస్తతలె న్యసేత్ । దీపంతు నేత్రయోర్దద్యాద్ధూపం నాసాంతరె న్యసేత్ ॥ అన్యథా విపరీతశ్చే త్కులక్షయకరం భవేత్ । దీపంతుసాత్త్వికం జ్ఞేయం తామసం ధూప మాసురమ్ ॥ దద్యాన్ముముక్షు ర్ధూపాది వర్ధంతె బ్రాహ్మణా నృపాః । స్వర్గేఫలేచ ధూపాది వర్ధంతే వైశ్యశూద్రకాః ॥ దీపం ప్రథమతో దద్యాత్పశ్చా ద్ధూపం సమాచరేత్ । వామనాసాపుటే ధూపం దీపమక్షిణి దక్షిణే ॥ రత్నాకరె- అర్ఘ్య మాచమనంచైవ హవి స్తాంబూలమేవచ । దక్షిణే దేవదేవస్య హస్తే దద్యా ద్విచక్షణః ॥ సంగ్రహే- ఉద్ఘాటనే కవాటస్య ప్రస్తుతె పూజనె తథా । ఆవాహనే ఽర్ఘ్యే స్నపనే పుష్పే ధూపేచ దిష్టితే ॥ నీరాజనే యవనికాసముద్ధారె నివెదనె । హోమే భూతబలౌ కర్మ ణ్యుద్వాహే చాలనం మణేః॥ ఉత్సాదనం పిశాచాదేః ప్రీణనంచ హరేః పరమ్ । సన్నిధాన మమత్రాణాం ఘంటాయా శ్చాలనేభవేత్ ॥ అసంస్కృతాయా శ్చలనె గ్రామాదే శ్చలనం భవేత్ । నిష్ఫలాచాపి పూజాస్యా త్పరస్య పరమాత్మనః ॥ అసంస్కృతా- అప్రతిష్ఠితా, వంగీశ్వరః- ఘంటా

నాదసనాథౌ దద్యా ద్ధూపదీపౌ నివేదయేత్ । తన్నాదసంయుతౌ వేతౌ దుష్టసత్త్వ నిబర్హణౌ ॥ భగవత్ప్రీతిజనకౌ శృణ్వతాం పావనాశనౌ ॥ భట్టాచార్యాః- అర్ఘ్యధూప ప్రదీపేషు ఘంటాం భోజ్యే నినాదయేత్ ॥

శాండిల్యః- న శబ్దయేత్ పాత్రసంఘ మంబునా నార్ద్రయేన్మహీమ్ । నాహంకారం నజల్పంచ శుద్ధమానసీ భవే ద్వశీ ॥ ఇజ్యామధ్యే తథా హోమే యోగేచ జపకర్మణి । ఆగతం పంచకాలజ్ఞం సంపూజ్యైవార్చయే త్పరమ్ ॥

నారాయణ సంహితాయామ్- మద్భక్తాన్ శఠకోపాదీన్ పూజయే ద్వైష్ణవోత్తమః । మంత్రరత్నవిధానేన ఉపచారైశ్చ సర్వశః ॥ మత్సాన్నిధ్యం సదా తత్ర మమ ప్రీతికరం శుభమ్ । మయి పూజాధికం విద్ధి మత్సాయుజ్య మవాప్నుయాత్ ॥ విష్ణుతత్త్వే- శఠారి పరకాలాది భక్తాన్ సంపూజయే ద్ద్విజః । వైష్ణవాంశ్చ విశేషేణ మంత్రరత్నవిధానతః ॥ శాండిల్య సంహితాయామ్- శఠకోపాది భక్తానాం పూజాం కుర్యా ద్విశేషతః । పుంసూక్తోక్తేన మార్గేణ శ్రీమదష్టాక్షరేణవా ॥ మంత్రద్వయేనవా కుర్యా న్మూర్తిమంత్రేణవా ద్విజః ॥ వారాహ సంహితాయామ్- మద్భక్త శఠకోపాది భక్తానాం పూజనే సదా । మమ పూజాశతాధిక్యం సర్వథా నాత్ర సంశయః ॥ సహస్రవార్షికీ పూజా విష్ణో ర్భగవతో హరేః । సకృ ద్భాగవతార్చాయాః కోటిభాగేన నోసమా ॥ శఠారి పరకాలాది భక్తానాంతు విశేషతః । మూర్తి ప్రతికృతిం కుర్యా ల్లోహశైల మృదాదిషు ॥ తత్తద్వర్ణాకృతిం కృత్వా హస్తముద్రాసనానిచ । పూర్వోక్తేన విధానేన ప్రతిష్ఠా ప్రోక్షణాదికమ్ ॥ కృత్వా సంపూజయే న్నిత్యం త్రికాలం వైష్ణవోత్తమః ॥

అత్ర శఠారి పరకాలాది భక్తానాం ఘంటామాలాదీనాంచ

ప్రతిష్ఠా ప్రోక్షణాది కర్తవ్యమ్. సచ శఠకోప స్సాక్షాద్భగ వానేవ, తథా బ్రాహ్మే పురాణే కురుకామాహాత్మ్యే ప్రథమె ఽధ్యాయె బ్రహ్మాణం ప్రతి శ్రీభగవాన్ - ద్వితీయేతు పరార్ధేతు దినేత్వాద్యేతు సప్తమే । మన్వంతరే వర్తమానే అష్టావింశే చతు ర్యుగే ॥ కలేరాదౌ జన్మ యోగీ శఠకోప ఇతి శ్రుతః । మద్భ క్తోఽహం భవిష్యామి నేతుం ద్రామిడతాం శ్రుతిమ్ ॥ తతః క్షేత్రే జన్మభాజా శఠకోపేన యోగినా । ముక్తిం భువి జనాస్సర్వే గమిష్యంతి కలావపి ॥ బ్రహ్మాండపురాణే ఉత్తరభాగే అశీతితమె ఽధ్యాయె మార్కండెయార్జున తీర్థయాత్రాయాం తామ్రపర్ణీమా హాత్మ్యే- తస్మిన్ క్షేత్రే మహాపుణ్యే విష్ణోస్సాన్నిధ్యనిర్మలే । క్రూరే కలియుగే ప్రాప్తే నాస్తికైః కలుషీకృతే ॥ విష్ణోరంశాం శ సంభూతో వేదవేదార్థ తత్త్వవిత్ । స్తోత్రం వేదమయం కర్తుం తత్ర ద్రామిడభాషయా ॥ జనిష్యతి సతాం శ్రేష్ఠో లోకానాం హితకామ్యయా । సపుమాన్ సర్వశాస్త్రజ్ఞో హ్యనంతం వేదమ వ్యయమ్ ॥ సర్వాధికారం ధర్మాత్మా కీర్తయిష్యతి వై మునిః । క్రూరే కలియుగే ప్రాప్తే విష్ణోః కీర్తనమేనహి ॥ కథితం సర్వశా స్త్రజ్ఞైర్మునిభిర్వేదపారగైః । తస్మాత్సపురుష శ్రేష్ఠో భక్తానా మమృతోపమమ్ ॥ స్త్రీయుగత్వాచ్చ విప్రేంద్రా విష్ణుర్వ్యక్త మూర్తిమాన్ । కలె ర్దోషాభితప్తానాం ప్రజానాం పాలనాయవై ॥ ధారయిష్యతి తద్రూపం కృపయా పురుషోత్తమః । ప్రయాస్యతి పునస్సోఽపి సాయుజ్యం పరమాత్మనః ॥ అధ్యేతవ్యం ద్విజశ్రేష్ఠై ర్వేదరూప మిదంకృతమ్ । స్త్రీభిశ్శూద్రాదిభిశ్చైవ తేషాం ము క్తిః కరస్థితా ॥ ఇతి.

విష్ణురహస్యే- విష్వక్సేనస్య తుర్యాంశం దత్వాఽంభసి విని

క్షిపేత్ ॥ తథా వాగీశ్వరః- భుక్తోజ్ఝితైశ్చ దేవేన గంధ పుష్పాంబరాదిభిః । అర్చయే త్సపరీవారం స్వమంత్రేణ చమూపతిమ్ ॥ తేన భుక్తోజ్ఝితం సర్వం హవిస్స్రక్చందనాదికమ్ । దేవభుక్తోజ్ఝితా చ్చాపి పవిత్రం పాపనాశనమ్ ॥ నకస్మైచి త్ప్రియచ్ఛే త్తత్ర పాత్రాయ విశేషతః । అపాత్రే దదతం మూఢం తద్భూతాని శపంతిహి ॥ తత స్తద్భూతతృప్త్యర్థం విశుద్ధేఽంభసి నిక్షిపేత్ । తద్గణానుచరో భూత్వా భుంజీత స్వయమప్యదః ॥ తదాశ్రితానాం భూతానాం పాతాళతలవాసినామ్ । స్వేన భుక్తోజ్ఝితం సర్వం దత్తం తేన మహాత్మనా ॥

సంగ్రహే- సాలగ్రామశిలా శంఖం చక్రంచ తులసీదళమ్ । పురుషసూక్తాదయో మంత్రాః పంచభిః స్తీర్థ ఉచ్యతే ॥ శాండిల్యః- అన్న మంబూని వస్త్రాణి పాత్రాణి స్రక్ఫలాదికమ్ । ఇష్ట మిష్టావశిష్టంవా ప్రదద్యా త్పంచకాలినే ॥ సర్వపాప ప్రశమనం సర్వదుఃఖనివారణమ్ । భగవద్భుక్త మన్నాద్య మయోగ్యేభ్యో న యోజయేత్ ॥ అయోగ్యయోజనాదేవ యోగ్యేచాప్య వియోజనాత్ । భగవద్భక్తియుక్తోపి ప్రాయశ్చిత్తీ భవే న్నరః ॥ ఈశ్వర సంహితాయామ్- రక్షణీయ మభక్తేభ్య స్తదన్నం విష్ణుయాజకైః । ప్రాయశ్చిత్తీ భవే ద్దాతా అపాత్రే ప్రతిపాదనాత్ ॥ వాగీశ్వరః- నైవ దేయ మపాత్రేభ్యః కదాచిదపి కించన । ప్రాయశ్చిత్తీ భవే ద్దాతా అపాత్రే ప్రతిపాదనాత్ ॥ భగవన్మంత్ర దృక్పూత మపాత్రేభ్యో దదాతి యః । సిద్ధోపి యాతి పాతిత్య మారురుక్షుస్తు కిం పునః ॥ దాతా ప్రతిగృహీతాచ నరకం వ్రజతో ధ్రువమ్ ॥ శాండిల్యః- బ్రాహ్మణం క్షత్రియం వైశ్యం శూద్రం స్త్రియ మథేతరమ్ । పూజయే త్తా న్యథాయోగ్యం భగవద్భక్తిభావితాన్ ॥ అకృత్రిమా భగవతి ప్రీతి ర్యస్మిన్ ప్రదృశ్యతే । భక్తేషు వాచ్య

ఏవాయం బాహ్యలింగధరోఽపి వా ॥ వైష్ణవోఽహం ప్రదేహీతి యాచితో యేన కేనవా । నావమన్యేత తం విద్వాన్ తర్పయే దన్యథాఽపిచ ॥ అవిజ్ఞాతా అనర్హాశ్చ మాన్యా యే గృహమేధినః । దేవానివేదితై ర్ద్రవ్యై స్తర్పయే త్తదసన్నిధౌ ॥ భుక్తం భగవతా యస్య ద్భుక్తశేష మథాపివా । హుతశేషం తథోచ్ఛిష్టం భక్తిహీనే నయోజయేత్ ॥ అవశ్యం భోజనీయానా మభాగవత వేదినామ్ । లౌకికాగ్నిషు పక్వేన కార్య మన్నేన తర్పణమ్ ॥ సచ్ఛరిత్ర రతాయామ్- నైన భోక్తవ్య మన్నాద్య మవైష్ణవనివేదితమ్ । నావైష్ణవాయ దాతవ్యం స్వయం విష్ణోర్నివేదితమ్ ॥ శాండిల్యః- ప్రాపణం భగవద్భుక్తం లబ్ధ్వా భాగవతేన తత్ । పునరిష్ట్వైవ భోక్తవ్యం దానం తస్య నచేష్యతే ॥ ఇదం మానసికాభిప్రాయమ్; తథా తేనైవోక్తమ్- "మూర్త్యంతరేణ సంభుక్త మయుక్తేన సమాగతమ్ । స్వమంత్ర మూర్త్యై సంచిత్య మనసా తత్సమర్పయే" దితి. కించ- అనర్పితం స్వభగవతే స్వారాధ్యాయ స్వమంత్రతః । యద్భుక్త్వా కురుతే కర్మ తద్ద్రవ్యం యస్య తస్య తత్ ॥ కర్మణా మనసా వాచా యథాకాలం యథాబలమ్ । స్వారాధ్యాయ నివేద్యైవ సర్వం భుంజీత బుద్ధిమాన్ ॥ ఇతిచ. స ఏవ- త్రిసంధ్యం కారయే ద్బాలాన్ ప్రణామం దేవపాదయోః । పుత్రః ప్రేష్య స్తథా శిష్య ఇత్యేవంచ నివేదయేత్ ॥ ఏవం సహస్రోపచారైర్భగవదారాధనం కర్తు మశక్తస్య పంచోపేణాపి భగవదారాధనముచ్యతే, అత్ర నారదః- వేదేతు పౌరుషం సూక్త మర్చితం గుహ్యముత్తమమ్ । అనుష్టుబస్య సూక్తస్య ఛందస్స్యాదధిదేవతా ॥ పురుషో యో జగద్బీజ మృషి ర్నారాయణః స్మృతః ॥ అత్రతవిశేషః- శ్రీమత్పురుషసూక్తస్య శ్రీమన్నారాయణో ఋషిః ।

ఛందో౽నుష్టుప్పంచదశర్చాం తిసృణాం త్రిష్టుబంతతః ॥ నారాయణో౽స్య భగవాన్ పరమాత్మాతు దేవతా । భగవచ్ఛాస్త్రే ప్రత్యృచ మృషిభేద ఉక్తః- బృహస్పతి ర్మను ర్దక్షః శౌనకో౽త్రిశ్చ ముద్గలః । శాతాతపో వసిష్ఠశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ నారదః ॥ గౌతమోథ భరద్వాజ శ్శుకగర్గౌతనాంగిరాః । వ్యాసః పరాశరశ్చైవ ఋషయో౽ష్టాదశస్మృతాః ॥ మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నారసింహో౽థ వామనః । రామో రామశ్చ రామశ్చ కృష్ణః కల్కి-తి తేదశ ॥ శ్రీవల్లభో హరి శ్శౌరి రచ్యుతో ధరణీధరః । జనార్దనో హృషీకేశో మాధవశ్చ తథైవచ ॥ దేవా అష్టాదశ ప్రోక్తా న్యాసం వక్ష్యే యథాక్రమమ్ ॥ నారదః- ప్రథమాం విన్యసే ద్వామే ద్వితీయాం దక్షిణేకరే । తృతీయాం వామపాదేతు చతుర్థీం దక్షిణేపదే ॥ పంచమీం వామజంఘాయాం దక్షిణాస్యాం తథో త్తరామ్ । సప్తమీం వామకట్యాంతు దక్షిణాస్యాం తథా౽ష్టమీమ్ ॥ నవమీం నాభిదేశేతు దశమీం హృది విన్యసేత్ । ఏకాదశీం కంఠదేశే ద్వాదశీం వామబాహుకే ॥ త్రయోదశీం దక్షిణేతు తథా౽౽న్యేతు చతుర్దశీమ్ । అక్ష్ణోః పంచదశీం న్యస్య న్యసే న్మూర్ధని షోడశీమ్ ॥ ఇతి. అత్ర సంగ్రహే- సహస్రశీర్షేత్యావాహనమ్, పురుష ఏవేదమిత్యాసనమ్, ఏతావానస్యేతి పాద్యమ్, త్రిపాదూర్ధ్వ ఇత్యర్ఘ్యమ్, తస్మాద్విరాడిత్యాచమనీయమ్, యత్పురుషేణేతి మధుపర్కమ్, సప్తాస్యాసన్నితి స్నానమ్, తం యజ్ఞమితి వస్త్రమ్, తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుత ఇతి యజ్ఞోపవీతమ్, తస్మాద్యజ్ఞాదితి గంధమ్, తస్మాదశ్వా ఇతి పుష్పమ్, యత్పురుష మితి ధూపమ్, బ్రాహ్మణో౽స్యేతి దీపమ్, చంద్రమా ఇతి నైవేద్యమ్, నాభ్యా ఆసీదితి తాంబూలమ్, వేదాహమితి పుష్పాంజలిః, ధాతాపురస్తాదితి ప్రదక్షిణమ్, యజ్ఞేనయజ్ఞ మిత్యుద్వాసనమ్. నారదః- స్నానవస్త్రోప

వీతేషు చక్రా నాచమనీయకమ్ । పుంషోడశభి ర్మంత్రై ర్దద్యా త్పుష్పాణి షోడశ ॥ తచ్చ సర్వం జపే ద్భూయః పౌరుషం సూక్త ముత్తమమ్ । తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా నారాయణమనామయమ్ ॥ శంఖచక్ర గదాపాణిం నత్వా విష్ణుం సమాపయేత్ । షణ్మాసా త్సిద్ధి మాప్నోతి ధ్యానమేవ సమర్చయన్ ॥ ఇతి. ఏవమపి కర్తుమశక్తః తద్విష్ణోరితి మంత్రేణవా షోడశోపచారాన్ కుర్యాత్. అథ వ్యాసః- నిష్పీడ్య స్నానవస్త్రం వై ద్విరాచమ్యాప్సుయే ద్ధరిమ్ । న విష్ణ్వారాధనా త్పుణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికమ్ ॥ తస్మా దనాదిమధ్యాంతం నిత్య మారాధయేద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ సూక్తేన పురుషేణవా ॥ నైతాభ్యాం సదృశో మంత్రో వేదేషూక్త శ్చతుర్ష్వపి ॥ ఇతి. పూజానంతరం యోగయాజ్ఞవల్క్యః- ఏవం సంపూజ్య దేవేశం క్షణం ధ్యాత్వా నిరంజనమ్ । తతో ఽవలోకయేదర్కం హగ్ంసశ్శుచిషదిత్యృచా ॥ సయాతి బ్రహ్మణస్థానం స్నాత్వైత్స్నానయా తు యః ॥

అథ సంవిభాగ ఉచ్యతే; దక్షః- పంచమేతు తథాభాగే సంవిభాగో యథార్హతః । పితృదేవమనుష్యాణాం కీటానాంచోపదిశ్యతే ॥ దర్పణే- ప్రక్రమ్య పర్వాణ్యథ వైశ్వదేవం కుర్యా ద్గృహస్థో హ్యనిశం దివావా । శుద్ధ్యర్థ మన్నస్య తథాఽఽత్మనశ్చ నాశ్నన్ ప్రవాసేతు ఫలాదిభిర్వా ॥ ఔపాసనేవా పచనే ఽథవా ఽగ్నౌ ఘృతాక్త మన్నం జుహుయా త్కరేణ । స్వకీయశాఖోదితమంత్రసంఘై ర్బలించ హుత్వా ఽథవిహాయసాంచ ॥ వ్యాసః- సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యో బలికర్మచ । అనశ్నతాఽపి కర్తవ్యమన్యథా కిల్బిషీభవేత్ ॥ నృసింహపురాణే- వైశ్వదేవేన యే హీనా ఆతిథ్యేన బహిష్కృతాః । సర్వే తే వృషలాజ్ఞేయాః ప్రాప్తవేదా అపిద్విజాః ॥ వ్యాసః- పంచసూనా గృహస్థస్య వర్తంతేఽహ

గృహ స్సదా । ఖండనీ పేషణీ చుల్లీ ఉదకుంభ ఉపస్కరః ॥ ఏతాభి శ్చావహయె ద్విప్రో బధ్యతే నై ముహుర్ముహుః । ఏతాసాం పావ నార్థంతు పంచయజ్ఞాః ప్రకీర్తితాః ॥ ఖండనీ- క్రకచోలూఖలాది, పేషణీ- దృషదాది, చుల్లీ- పాకస్థానం, ఉదకుంభః- ఉదధానం, ఉప స్కరః- శూర్పాది, ఏవం పావనార్థత్వ మాత్రం నభవతి,- కింత్వకర ణే ప్రత్యవాయస్మృతేః; ఆశ్వమేధికే- పంచయజ్ఞా౯ పరిత్యజ్య యో భుఙ్క్తే హి ద్విజాధమః । సభవ ద్విష్ఠరాహశ్చ శ్వానయోనిషు జాయతే ॥ వ్యాసః- పయోమూలఫలై ర్వాఽపి పంచయజ్ఞా౯ స మాచరేత్ । అకృత్వా పంచయజ్ఞాంస్తు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పాద్మే ఉత్తరఖండే- శ్రుతిస్మృత్యుదితం కర్మ నాచరే ద్యది వైష్ణవః । సపాషండత్వ మాపన్నో రౌరవే నరకే వసేత్ ॥ వ్యాసః- అకృత్వా వైశ్వదేవంతు యోభుఙ్క్తే ఽనాపది ద్విజః । సమూఢో నరకం యాతి కాలసూత్ర మవాక్శిరాః ॥ రత్నాకరే- సాయం ప్రాతశ్చ కుర్వీత వైశ్వదేవం యథావిధి । మహతః పంచయ జ్ఞాంస్తు దివై వేత్యాహ గౌతమః ॥ వ్యాసః- నైవేద్యార్థం పృథ గ్భాండే పత్నీ స్నాత్వా పచేద్గృహే । వైశ్వదేవార్థ మన్యస్మి౯ వ్యంజనాని పృథక్పృథక్ ॥ ఏకస్మి౯ వా పచే ద్భాండే పూర్వం విష్ణునివేదనమ్ । వైశ్వదేవం తతశ్శిష్టా ద్వ్యాసస్య వచనం యథా ॥ ఇదం వైశ్వదేవం కర్మ వ్యజనాకార మేవాగ్ని సమీపే శిష్టైః రనుష్ఠీ యతే. కాత్యాయనః- పక్వాభావే ప్రవాసేతు తండులా నోషధీ స్తువా । పయోదధిఘృతంవాఽపి కందమూల ఫలానివా ॥ జుహు యాదితి శేషః. రత్నాకరే- అలాభే యేన కేనాపి ఫలశాకోదకాది భిః । అథవా మంత్రతః కుర్యా ద్భవే న్నావైశ్వదేవికః ॥ అనేనై వాభి ప్రాయేణ శాండిల్యః- లవణం చోదకం హిత్వా కర్మణోఽత్ర.

యమదాహృతమ్ । తత్సర్వం జుహుయా దగ్నౌ తిలపుష్పఫలాది కమ్ ॥ ఆవాహ్యాగ్నౌ జగన్నాథం మనసా ఒభ్యర్చ్య శక్తితః । జుహుయా త్కాష్ఠ పుష్పాన్నఘృతక్షీరతిలాదికమ్ । తథా ఒఒప స్తంబః- దేవేభ్యస్స్వాహాకార ఆకాష్ఠాదితి. అత్ర నియమ మాహ కాత్యాయనః- పయోదధిఘృతైః కుర్యా ద్వైశ్వదేవం స్రువేణతు । హస్తేనాన్నాదిభిః కుర్యా దద్భి రంజలినా జలై ॥ అనేన క్షారలవణోదక వ్యతిరిక్తం సర్వం వైశ్వదేవకర్మ హ్యగ్నావేవ జుహుయాత్, జలంతు జలఏవ, క్షారలవణమిశ్రంతు ఉత్తరోష్ణ భస్మనీతివ్యవస్థా. తథాబోధాయనః- అంగారాన్ భస్మమిశ్రాంస్తు నిరస్యోత్తరతః పృథక్ । జుహుయా ద్వైశ్వదేవంతు యదిక్షారాది మిశ్రితమ్ ॥ యమః- స్నాతకో బ్రహ్మచారీచ పృథక్పాకీ భవేద్యది । వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత స్త్రీబాలా కారయేన్యథా ॥ బ్రహ్మచారీ గృహీవా ఒపి విధురో విధవాఽపి । హోమమాత్ర దానరహితా నభోక్తవ్యం కదాచన ॥ ఇదం వైశ్వదేవాదికం శూద్రేణాపి తంత్రతః కర్తవ్యమ్. తథా యాజ్ఞవల్క్యః- భార్యారతి శ్శుచి భృత్యః భర్తా శ్రాద్ధక్రియాపరః । నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞా న్నహాపయేత్ ॥ సశూద్ర ఇత్యనువర్తతే; ముఖ్యకల్పానంతరం మనుష్యయజ్ఞం ప్రకృత్యోక్తమ్- హంతకార మథాగ్రంవా భిక్షాంవా శక్తితో ద్విజః । దద్యా దతిథయే నిత్యం బుధ్యేత పరమేశ్వరమ్ ॥ శాతాతపః- గ్రాసమాత్రం భవే ద్భిక్షా త్వగ్రం గ్రాసచతుష్టయమ్ ॥ విజ్ఞానేశ్వరే- గ్రాసమాత్రా భవే ద్భిక్షా పుష్కలం తచ్చతుర్గుణమ్ । హంతకారం చతుర్భిస్స్యా దగ్రం తత్త్రిగుణం భవేత్ ॥

వైశ్వదేవప్రయోగః.

భార్యాదిః పాకకృజ్జనః వైశ్వదేవార్థం స్థాపిత మన్నభాగం

సూపవ్యంజనసహిత మాదాయ భూతమిత్యుక్త్వా యజమానాయద ద్యాత్, తత్సుభూతగ్ం సావిరాట్ తన్మాతథాయీతి ప్రత్యుక్తె ఽగ్నావధిశ్రిత్య ప్రోక్ష్య వామభాగె నిధాయ పంచధా విభజ్య వైశ్వదేవంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పరిషిచ్య అగ్నయె స్వాహేత్యాది భి ష్షడ్భిః అక్షారలవణం ఘృతాదిమిశ్ర మన్నం. హుత్వా ఉదీచీన ముష్ణం భస్మాపోహ్య తత్ర సూపాదికం సర్వం వ్యంజన మాదా య హవిష్యం స్వాహేతి సకృద్ధుత్వా పరిషిచ్యాంగుళ్యగ్రాణి యథా భూమిం సస్పృశంతి తథా బలిహరణంచ సూపవ్యంజనమిశ్రై ర్బదరీ ఫలమాత్రై ర్గన్నాదిభిః ధర్మాయ స్వాహేత్యాదిభి ర్మన్త్రైః కుర్యాత్. అనంతర మగ్ంగత్వా దేవేభ్య స్స్వాహేత్యా దిభిః పంచమహాయజ్ఞాన్ కృత్వా తచ్ఛేషేణైవ భోజనంకార్యమ్, అహుత శేషభోజనె ప్రత్యవాయస్మృతేః; అత్ర శాండిల్యః- విశే షవస్తు సంపాద్యం హృద్యం పుష్పోదనాదికమ్। అనిష్ట్వాచ తథా ఽదత్వా తమగ్నా నరసూకరః ॥ చక్రాకార మథాష్టారం కుర్యా దగ్నిసమీపతః । బదరీఫలమాత్రంతు ఘృతక్షీరాన్నమిశ్రితమ్ ॥ పితృయజ్ఞం ప్రకృత్యాహ శాండిల్యః- దద్యా త్పితౄన్ సముద్దిశ్య భగవద్జ్ఞానయోగినే। చత్వారో బహవో ద్వావా సమ్యక్ జ్ఞాన్యేక ఏవవా ॥ పూజ్యో నిత్యం ప్రయత్నేన పిత్రర్థం భోజ్యసంపదా ॥ ర త్నాకరె- నా మంత్రణం సహోమంచ నాహ్వానం నవిసర్జనమ్ । న పిండదానం నసుకో నిత్యె కుర్యా ద్విచక్షణః ॥ నసురః- పిత్రర్థమేవ భోజయేత్, నదేవార్థమిత్యర్థః. వ్యాసః- విప్రాభావేతు పిండంవా దద్యా ద్దక్షిణతోపిచ । కుక్కుటాండక మాత్రంతు పిండ మిత్యభిధీ యతె ॥ అంగుష్ఠపర్వ మాత్రంస్యా దవదాన మితిస్థితిః ॥ భృగుః- యత్ఫలం సోమయాగేన ప్రాప్నోతి ధనవాన్ ద్విజః । సమ్యక్పంచ మహాయజ్ఞై ర్దరిద్ర స్త దవాప్నుయాత్ ॥

విధురం ప్రకృత్యాత్రిః- సాగ్నికః పితృయజ్ఞాంతం బలికర్మ సమాచరేత్ । అనగ్నిర్హుతశేషంతు బలిం కాకబలిం హరేత్ ॥ పురుషయజ్ఞాదృతే నాన్యస్త్వనగ్నేస్తు మహామఖః ॥ తుశబ్దాభ్యాం దేవాదియజ్ఞచతుష్టయం వ్యావర్తతే, స్వాధ్యాయంత్వవిస్మృత్యర్థం కేవలం నిత్యమధీయీత; న బ్రహ్మయజ్ఞం కుర్యాదితిచ విశిష్యతే. "పంచక్లృప్తా మహాయజ్ఞాః ప్రత్యహం గృహమేధినామ్" ఇతి పరాశరేణ పంచమహాయజ్ఞానాం గృహమేధివిశిష్టత్వస్మరణాత్; మనుష్యేభ్యో ఽన్నదానమితి నవిరోధః. వసిష్ఠః- అనగ్నికస్తు యోవిప్రోఽన్నం వ్యాహృతిభిస్స్వయమ్ । హుత్వా శకలహోమంచ శిష్టం కాకబలిం హరేత్ ॥ విష్ణుశ్చ- అన్నం వ్యాహృతిభిర్హుత్వా హుత్వామంత్రైశ్చ శాకలైః । ప్రజాపతేర్హవిర్హుత్వా పూరమేన్నాధికం తతః ॥ త్రిభిర్వ్యాహృతిభిరన్నాహుతీర్హుత్వా "ప్రజాపతయేస్వాహా" ఇతిచ, తతో "దేవకృతస్యైనస" ఇత్యాద్యైశ్శకలహోమంచ హుత్వా హోమం సమాపయేత్; తతోఽధిక మనగ్నేః కించిన్నాస్తీత్యర్థః.

వ్యాసః- తత శ్శనైశ్శనైర్దద్యాద్బలిం కాకశునాం తథా । కృత్వైతద్బలికర్మైవ మతిథిం పూజ్య మాశయేత్ ॥ భిక్షాంచ భిక్షవే దద్యాద్విధివద్బ్రహ్మచారిణే । యతిశ్చ బ్రహ్మచారీచ పక్వాన్నస్వామినావుభౌ ॥ తయోరన్నమదత్వాతు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ శంఖః- గోదోహమాత్రమంకణే ఽతిథిం ప్రతీక్షమాణ ఆసీత ॥ పురాణే- నాడికాయాశ్చతుర్భాగం గోదోహం బ్రువతే బుధాః ॥ పరాశరః- దద్యాచ్చ భిక్షాత్రితయం పరివ్రాడ్బ్రహ్మచారిణామ్ । ఇచ్ఛయావా బుధో దద్యాద్విభవే సత్యవారితమ్ ॥ యతేర్హస్తే జలం దద్యాద్భైక్షం దద్యాత్పునర్జలమ్ । తద్భైక్షం మేరుణా తుల్యం తజ్జలం సాగరోపమమ్ ॥ గత్వాన్నకే-

యతిర్యస్య గృహే భుఙ్క్తే తత్ర భుఙ్క్తే హరిస్స్వయమ్ । హరి ర్యస్య గృహే భుఙ్క్తే తత్ర భుఙ్క్తే జగత్త్రయమ్ ॥ సఙ్గ్రహే- పఞ్చాహం సప్తరాత్రం వా యస్మిన్ భిక్షా నలభ్యతే । తద్గృహం వర్జయే ద్దుష్టం చణ్డాలగృహవద్యతిః ॥ యతిధర్మసముచ్చయే- సువర్ణరూప్యపాత్రైర్వా తామ్రకాంస్యాయసై స్తథా । భిక్షాం దత్వా నధర్మోస్తి గృహీత్వా నరకం వ్రజేత్ ॥ ఇదం యతివిషయమ్, బ్రహ్మచారిణే నదోషః. పరాశరః । వైశ్వదేవకృతం పాపం భిక్షురేకో వ్యపోహతి । న భిక్షుణా కృతం పాపం వైశ్వదేవో వ్యపోహతి ॥ తతశ్చ వైశ్వదేవా త్ప్రాగేవ భిక్షౌ సమాగతే భిక్షైవ దేయా, వైశ్వదేవాకరణే నదోష ఇతి భావః. ఏత దేకభాణ్డపక్వవిషయమ్: పృథక్పాకేతు వైశ్వదేవః కర్తవ్యః. భిక్షాకాలే చ కేనాపి నమస్కారః కృతో యది । తదన్నంతు పరిత్యాజ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ మనుః- ప్రోషితస్య దరిద్రస్య కుటుంబా త్ప్రచ్యుతస్య చ । అధ్వానం వా ప్రపన్నస్య భిక్షాచర్యా విధీయతే ॥ తదేవమ్ "యతయే కాంచనం దత్వా తండులం బ్రహ్మచారిణే । పక్వాన్నంతు గృహస్థాయ దాతా దుర్గాణి గచ్ఛతి" ఇత్యుక్తదోషో నాస్తీతి భావః. చన్ద్రికాయామ్- మహాశాకలీం య ఆదాయ బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । దాతాతు నరకం యాతి భోక్తా భుంజీత కిల్బిషమ్ ॥ అతో నాన్యార్థం భిక్షేత బ్రహ్మచారీ యతిర్వా, నాధిక మాహరేదిత్యభిప్రాయః. యమః- ఆహారమాత్రా దధికం నక్వచి ద్భైక్ష మాహరేత్ । యుజ్యతే స్తేయదోషేణ కామతో ఽధిక మాహరన్ ॥ తస్మాన్నోపహరే ద్భైక్ష మతిరిక్తం యతిః క్వచిత్ । కామత ఇత్యుక్తే రకామతో నదోషః.

రత్నాకరే- హస్తదత్తాతు యా భిక్షా లవణవ్యంజనాని చ । భోక్తా ఽప్య శుచితాం యాతి దాతా స్వర్గం నగచ్ఛతి ॥ హస్తద

త్తానితు స్నేహాల్లవణవ్యంజనానిచ । దాతారం నోపతిష్ఠంతిభోక్తా భుంజీత కిల్బిషమ్ ॥ తస్మా దంతర్హితం చాన్నం పర్ణేనాథ తృణేనవా । ప్రదద్యాన్నతు హస్తేన నాస్తికే (న నహస్తేతు) (న కదాచన ॥ అతో భోక్తృభ్యః పర్ణాద్యంతరితమేవ దేయమ్. నతు కేవలేన హస్తేన. హస్తే దదాతి య స్స్నేహం లవణవ్యంజనాది కమ్ । దాతాతు నరకం యాతి భోక్తా భుంజీత కిల్బిషమ్ ॥ దర్వ్యాపక్వాది న్నిషేధ మాహాయమః- దర్వ్యా దేయం శ్రితాన్నంచ సమస్తవ్యంజనానిచ । తైలపక్వ మపక్వంచ నతు దర్వ్యా కదాచన ॥ పరాశరః- ఆయసేనతు పాత్రేణ యదన్న ముపనీయతే । శునోచ్ఛిష్ట మశ్నా భుక్త్వా దాతాచ నరకం వ్రజేత్ ॥ ఆయఃపాత్రి మయోగ్యంస్యాత్ స్నానాచమనకర్మసు । తత్రి స్థితం ఘనరసం నోపయోజ్యం ద్విజాతిభిః ॥

పరాశరః- ఇష్టోవా యదివా ద్వేష్యో మూర్ఖః పండిత ఏపవా । సంప్రాప్తో వైశ్వదేవాంతే సోఽతిథిః స్వర్గసంక్రమః ॥ చోరశ్చైవాథ చండాల శ్శత్రుర్వా పితృఘాతుకః । దేశకాలేతు సంప్రాప్త స్సోఽతిథి స్స్వర్గసంక్రమః ॥ "ద్విషంతం నైవ భోజయే" దితివచన మదేశకాలె స్వయం ప్రార్థనావిషయమ్. ఆశ్వమేధికె- దూరాధ్వగం శ్రాంత మనుప్రజంతి దేవాశ్చ సర్వే పితరో ఽగ్నయశ్చ । తస్మి న్ద్విజే పూజితే పూజితాస్స్యు ర్విహతే నిరాశా అపి తే ప్రయాంతి ॥ విష్ణుః- ఖండితే, అతిథి ర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్తతే । స తస్మై దుష్కృతం దత్వా పుణ్య మాదాయ గచ్ఛతి ॥ హారీతః- శూద్రోవా ప్రతిలోమోవా యది శ్రాంతః క్షుధాఽఽతురః । భోజయేత్తం ప్రయత్నేన గృహ మభ్యాగతో యది ॥ పాషండః పతితోవాఽపి క్షుధార్తో గృహ మాగతః । నైవ దద్యాత్స్వపక్వాన్న మామమేవ ప్రదాపయేత్ ॥ మనుః- న పృచ్ఛే

ద్గోత్రిచరణౌ నస్వాధ్యాయం నచ శ్రుతమ్ । చిత్తే విభావయె త్తత్రి దేవ్యో౽యం సముపస్థితః ॥ అభ్యాగతో జ్ఞాతపూర్వ అజ్ఞాతో౽తిథిరుచ్యతే ॥ మనుః- పాషండినో వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాన్ శఠాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ బృహస్పతిః- సప్తశౌచే వ్రతభ్రష్టే విప్రే వేదవివర్జితే । దీయమానం రుదత్యన్నం కిం మయా దుష్కృతం కృతమ్ ॥ వేదవిద్యా వ్రతస్నాతే శ్రోత్రియె గృహ మాగతే । క్రీడం త్యోషధయ స్సర్వా యాస్యామః పరమాం గతిమ్ ॥ మనుః- నభోజనార్థం స్వే విప్రః కులగోత్రె నివేదయేత్ । భోజనార్థంహి తే శంసన్ వాంతాశీత్యుచ్యతే బుధైః ॥ రత్నాకరె- ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే స్వర్గస్యోపరి తిష్ఠతః । అన్నప్రదాతా దుర్భిక్షె సుభిక్షే హేమవస్త్రదః ॥

వైకుంఠహోమః.

మహాభాగవతోత్తమస్తు వైకుంఠ హోమంచ కుర్యాత్. తత్ప్రకారస్తు పాద్మె ఉత్తరఖండే అష్టపంచాశె౽ధ్యాయె- ప్రీత్యర్థం వాసుదేవస్య కర్మజ్ఞానాదికం నరః । సవిప్రః పరమైకాంతీ మహాభాగవతోత్తమః ॥ హరె ర్నైవేద్యశేషేణ జుహుయా ద్వహ్నిమండలే । ప్రత్యృచం పురుషసూక్తేన శ్రీసూక్తం మంగళావ్హయమ్ ॥ హోతవ్య మాజ్యసంమిశ్రహవిషా వైదికానలె । మంత్రేణ మంత్రరత్నేన జుహుయా ద్భక్తిసంయుతః ॥ అష్టోత్తరశతం వా౽పి అష్టావింశతి రేవవా । యజ్ఞరూపం మహావిష్ణుం ధ్యాయన్నేవ జుహుయా ద్ధవిః ॥ శుద్ధజాంబూనదనిభం శంఖచక్రగదాధరమ్ । సమస్త వేదవేదాంగ సాంగోపాంగయుతం ప్రభుమ్ ॥ దేవ్యా శ్రియా సమాసీనం ధ్యాత్వా హోమం సమాచరేత్ । ఏవైకా

పూర్ణాహుతిం పశ్చా న్నామభి ర్జుహుయా ద్ధవిః ॥ నిత్యా న్ముక్తా న్సముద్దిశ్య మహాభాగవతోత్తమః । భూనీళా విమలాద్యాశ్చ శక్తయః ప్రథమం క్రమాత్ ॥ అనంతవిహగేంద్రాది దేవతా స్తదనంతరమ్ । వాసుదేవాదయః పశ్చా త్తథాసత్యాది దేవతాః ॥ హోతవ్యాః క్రమశ స్తస్మిన్ సంపూజ్యాశ్చ విశేషతః । ఏతద్వైష్ణవకం శహోమంతు మహాభాగవతోత్తమః । నిత్యార్చనవిధౌ నిత్యం కుర్వీత సుసమాహితః ॥ బలించ సర్వభూతానాం దిక్షు దద్యా దతంద్రితః । గృహావనే గృహద్వారే పంచయజ్ఞ విధానతః ॥ దత్వా బలిం విధానేన పశ్చా దాచమనం చరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- బాల స్సువాసినీ వృద్ధా గర్భిణ్యాతురకన్యకా । సంభోజ్యా అతిథిభృత్యాశ్చ దంపత్యో శ్శేషభోజనమ్ ॥ సువాసినీ- పరిణీతా పితృగేహస్థితా దుహితా, విఘసాశీ భవే న్నిత్యం నిత్యంవామృతభోజనః । విఘసం భుక్తశిష్టంస్యా ద్యజ్ఞశిష్టం తథా అమృతమ్ ॥ గీతాయామ్- యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః । భుంజతే తేత్వఘం పాపా యే పచంత్యాత్మకారణాత్ ॥ శ్రుతిః- కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ ॥

పరాశరః- షష్టిర్వర్ష సహస్రాణి విష్ణోరారాధనాత్ఫలమ్ । సకృద్వైష్ణవ పూజాయాః కలాం నార్హతి షోడశీమ్ ॥ శాండిల్యః- గృహే భాగవతం ప్రాప్త మజ్ఞానా ద్యో అవమన్యతే । నష్టశ్రీకో భవే త్సద్యః క్షీణాయుః పుణ్యసంక్షయః ॥ ఉశనస్మృతౌ- యత్ర భాగవతానాంతు పాదోదకనిషేవణమ్ । పావనం సర్వ భూతానాం సోమపానవ దాచరేత్ ॥ భారతే- వైష్ణవానాంతు యో మర్త్యః పిబే త్పాదోదకం సదా । క్షయరోగాదికుష్ఠాంతం సర్వే నశ్యంతిభారత ॥ పరాశరః- తిస్రః కోట్యర్ధ కోటీచ తీర్థాని భువనత్రయే । వైష్ణవాంఘ్రిజలాత్పుణ్యం కోటిభాగేన నోసమం ॥ విష్వక్సేనసంహి

శాయామ్- మండలం పురతః కృత్వా తదూర్ధ్వే త్వాసనం న్యసేత్ ।
తస్యోపరిన్యసే త్పాత్రం తచ్చపుష్పై స్సమర్చయేత్ ॥ ఆగతం
వైష్ణవం సాక్షాద్విష్ణుమిత్యేవ చింతయేత్ । ప్రణిపత్య యథా
న్యాయ్యం ప్రార్థయే చ్ఛ్రీపదద్వయమ్ ॥ తత్ప్రపాద త్తచుంణోమూ
ర్ధ్నిగ ఫాలే దృశోహృది । విన్యస్య భక్తిపూర్వంతు క్షాళ
యే ద్గంధవారిణా ॥ ప్రథమం దక్షిణం పాదం తతో వామం యథా
విధి । ధౌతవస్త్రేణ సంశోధ్య పూర్వవ త్స్వాంగకే న్యసేత్ ॥ తాం
బూలాద్యుపహారాంశ్చ నిధాయ పురతో నమేత్ । తదనుజ్ఞాం పుర
స్కృత్య శ్రీతీర్థం తత్పిబేత్సుధీః ॥ రుక్మేచ రజతేచైవ తామ్రేచైవ
చ మృణ్మయే । న కాంస్యే క్షాళయే త్పాదా కదాచిదపివై నరః ॥
వస్త్రంచ ద్విగుణీకృత్య పాణౌ పాణించ విన్యసేత్ । తత్ర తీర్థం ప్రతి
ష్ఠాప్య త్రిఃపిబే ద్బిందువర్జనమ్ ॥ పరమాణుసమం తీర్థం యావత్తు
పతితంభువి । తావద్వర్ష సహస్రాణి నరకేషు నిమజ్జతి ॥ అచాం
తం పూజయే ద్భక్త్యా స్వర్ణవస్త్రాదిభూషణైః । ఫలైశ్చ వివిధై
ర్భక్ష్యై స్తాంబూలైశ్చ సమాహితః ॥ తత్తీర్థం ప్రాశయే ద్భక్త్యా
పుత్రదారసుహృజ్జనైః ॥

భోజనవిధిః.

ఆపస్తంబః- భోక్ష్యమాణస్తు ప్రయతోఽపి ద్విరాచామేత్.
స్మృత్యంతరే-యస్తు భోజనశాలాయాం భోక్తుకామ ఉపస్పృశేత్ ।
ఆసనస్థోనచాన్యత్ర సవిప్రః పఙ్క్తిదూషకః ॥ భోక్తుకామో యదా
విప్ర ఆచాంతో హ్యాసనే స్థితః । అభివాదం కరోత్యస్య పునరాచమ
నం చరేత్ ॥

మనుః- సాయంప్రాత ర్ద్విజాతీనా మశనం శ్రుతిచోదితమ్ ।
నాంతరా భోజనం కుర్యా దగ్నిహోత్రసమో విధిః ॥

అఖండాదర్శే- ఉపలిప్య సమస్థానే శుచౌ శ్లక్ష్ణాసనాన్వితే ।
చతురశ్రం త్రికోణంచ వర్తులంచార్ధచంద్రకమ్ ॥ కర్తవ్య మాను
పూర్వ్యేణ బ్రాహ్మణాదిషు మండలమ్ ॥ వృద్ధాత్రేయః- యాతు
ధానాః పిశాచాశ్చ అసురాశ్చాథ రాక్షసాః । ఘ్నంతి వై బల మన్న
స్య మండలేన వివర్జితమ్ ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ శ్రీర్హుతా
శన ఏవచ । మండలా న్యుపజీవంతి తస్మా త్కుర్వీత మండలమ్ ॥
గోమయం మడలం కృత్వా భోక్తవ్యమితి నిశ్చితమ్ । పాత్రావస్థాన
తో ఽన్యూన మధికం వా న కారయేత్ ॥ ఉపలిప్య శుచౌ దేశే
నిశ్ఛిద్రం చతురశ్రకమ్ । సవితానే సమీపేచ భోక్తవ్యం భగవన్మ
యైః ॥ సమీపే- ఇజ్యాప్రదేశస్య, భగవన్మయైః- భగవద్ధ్యాన ప్ర
చురైః, "కబళే కబళే కుర్వన్ గోవిందస్యానుకీర్తనమ్ । జీవన్ముక్తో
ఽన్యథా కుర్వన్ కేవలోదరపూరక" ఇతి స్మృతేః.

ఆయుష్యం ప్రాఙ్ముఖో భుఙ్క్తే యశస్యం దక్షిణాముఖః
ప్రత్యఙ్ముఖ శ్శ్రియం భుఙ్క్తే ఋతం భుఙ్క్తే ఉదఙ్ముఖః ॥ కామయ
మాన ఇతి శేషః.

పంచార్ద్రో భోజనం కుర్యా త్ప్రాఙ్ముఖో మౌన మాస్థితః ।
హస్తౌ పాదౌ తథైవాస్య మేషాం పంచార్ద్రతా స్మృతా ॥ గోభిలః-
ప్రాఙ్ముఖావస్థితో విప్రః ప్రతీచీం వా యథాసుఖమ్ । ఉత్తరాం పితృ
కార్యేషు దక్షిణాంతు వివర్జయేత్ ॥ మనుః- యో వేష్టితశిరా
భుఙ్క్తే యోభుఙ్క్తే దక్షిణాముఖః । సోపానత్కశ్చ యోభుఙ్క్తే
తద్వై రక్షాంసి గచ్ఛతి ॥ అత్ర ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుంజీతేతి
నియమవిధి రన్యస్తు కామ్యః.

హారీతః- సపవిత్రేణ యో భుఙ్క్తే సర్వయజ్ఞఫలం లభేత్ ॥
భరద్వాజః- బ్రహ్మయజ్ఞే జపేచైవ బ్రహ్మగ్రంథిర్విధీయతే । భోజనే
వర్తులం ప్రోక్త మేనం ధర్మో నహీయతే ॥ విశ్వామిత్రః- పవి

త్రం ధారయే న్నిత్యం కౌశేయం దక్షిణేకరే । భోజనాదౌ విశేషే.
ణ అన్నదోషై ర్నలిప్యతే ॥ శాండిల్యః- భువం స్పృష్ట్వా పదాగ్రే
ణ పాత్రం సవ్యేన పాణినా । ఇజ్యాప్రదేశాభిముఖ స్సముశ్నీయా
త్ప్రసన్నధీః ॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యః- అమత్రంవా ఉథకాంస్యంవా రాజ
తంవా హిరణ్మయమ్ । తానిపాత్రాణి సర్వేషాం యథా విభవ
మాచరేత్ ॥ ఏకఏవతు భుంజీత విమలే కాంస్యభాజనే । పలా
ద్వింశతికా దద్యా గత ఊర్ధ్వం యథేచ్ఛయా ॥ ఇదం భ్రాత్రాది
విషయమ్, తదపి శిష్టాః పరిహరంతి. మాధవీయే- ప్రశస్త శుద్ధ
పాత్రేషు భుంజీతాకుత్సితో ద్విజః । సౌవర్ణే రాజతే కాంస్యే పద్మ
పత్ర పలాశయోః ॥ భోజనే ఉభోజనేనైవ త్రిరాత్రం ఫల మశ్ను
తే ॥ బ్రహ్మపాత్రేతు యో భుక్త్వా మాసమేకం నిరంతరమ్ । త్రిభి
శ్చాంద్రాయణై స్తుల్యం మహాపాతకనాశనమ్ ॥ బ్రహ్మపత్రం- పె
యత్తి, సౌవర్ణం రాజతంవాఽపి శూద్రపాత్రం సతు స్పృశేత్ ।
ఇతరేషాంతు శుద్ధి స్స్యా త్తాపఘర్షణత స్తథా ॥ కిముత తామ్ర
కాంస్యాది పాత్రషాంతి భానః.

స్మృత్యంతరే- పనసామ్ర నారికేళ కదళీ బిల్వపత్రకే । ఉహి
నాకాంచిపత్రేచ చాంద్రాయణఫలం లభేత్ ॥ మనుః- వటా
ర్కాశ్వత్థ పత్రేషు కుంభీతిందుకపత్రయోః । కోవిదారకరంజేషు
భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ కుంభీ- తాణితి, తిందుకం-
తుంబిల్, కోవిదారం- మలైయాత్తి, కరంజం- పుంగై. వ్యాసః-
పలాశ పద్మ పత్రేషు గృహీభుక్త్వైన్దవం చరేత్ । యతిశ్చ బ్రహ్మ
చారీచ లభతే చాంద్రకంఫలమ్ ॥ మాధవీయే పలాశ పద్మపత్ర
యోర్వ్యవస్థా దర్శితా- వల్లీపలాశపత్రేచ స్థలజే పౌష్కరే తథా ।
గృహస్థశ్చే త్సముశ్నీయా చ్ఛుద్ధ్యై చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ స్మృ

తిః త్యేనచ- కదలీగర్భపత్రేచ పద్మపత్రే జలాస్పృశి । వల్లీపలాశపత్రేచ భుక్త్వా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ తతశ్చైతద్వ్యతిరిక్త పలాశపత్రవిషయో విధి ర్ద్రష్టవ్యః, సర్వత్రాపవాద పరిహారేణోత్సర్గ ప్రవృత్తేః స్మృతిసంగ్రహే- కరేకర్పటకేచైవ పాషాణే తామ్రభాజనే । వటార్కాశ్వత్థపర్ణేషు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ అత్ర చాంద్రాయణస్మరణం బహుకాలాభ్యాసవిషయమ్, ప్రాయశ్చిత్తస్య గురుత్వాత్; ఏవ మన్యత్రాపి బోద్ధవ్యమ్. మృన్మయే పర్ణపృష్ఠేవా కార్పాసే తాంతవే ఽశ్మని । నాశ్నీయా న్నపిబేచ్చైవ నకరే న తథాంజలౌ ॥ కార్పాసే- పత్రే, తాంతవే- వస్త్రే, శాండిల్యః- నాతి దోషవహం కాంస్యం భోజనే ఽశ్వత్థమేవచ । కుటుంబినా మకామానా మపీచ్ఛంతీహ కేచన ॥ హారీతః- స్వలంకృతే మండలే ఽస్మిన్ విమలం భాజనం న్యసేత్ । స్వర్ణం రౌప్యంచ కాంస్యంవా పర్ణంవా శాస్త్రచోదితమ్ ॥ చతుష్షష్టిపలం కాంస్యం తదర్ధం పాదమేవవా । గృహిణామేవ భోజ్యం స్యాదతోహీనంతు వర్జయేత్ ॥ వటార్కాశ్వత్థ పర్ణాని కుంభీ తిందుకయో స్తథా ॥ భల్లాతకాశ్వపర్ణానాం పర్ణాని పరివర్జయేత్ । మోచాగర్భపలాశంచ వర్జయే త్సర్వకర్మసు॥మధూకం కుటజం బ్రాహ్మం జంబూప్లక్ష ముదుంబరమ్ । మాతులంగం పానసంచ మోచాచర్మదళానివ ॥ పారక్యపర్ణం శ్రీపర్ణం శుభానీమాని భోజనే ॥

శాండిల్యః- చతురశ్రేషు శుద్ధేషు సద్యః ప్రక్షాళితేషుచ । భూమిసంస్పృష్టపార్శ్వేషు విష్టరేషు సమావిశేత్ ॥ పాలాశవటతాళానామశ్వత్థస్యచ కాష్ఠజమ్ । చక్రాదిలాంఛితం భిన్నం యద్వైస్యా దుచ్ఛ్రమాసనమ్ ॥ వేత్రచర్మకృతంచైవ తాలపత్రకృతం కుశమ్। ఆయసం వర్జయే ద్భుక్తౌ యాగయోగోపయోగిచ ॥.

పరాశరః- స్నాతో యథావ త్కృత్వాచ దేవర్షి పితృతర్ప

ణమ్ । ప్రశ స్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతో గృహీ ॥ కృతే పాకే హుతే చాగ్నౌ శుద్ధవస్త్రధరో నృప । దత్త్వా ఽతిథిభ్యో విప్రేభ్యో గురుభ్యస్సంశ్రితాయచ ॥ పుణ్యగంధధర శ్శస్తమాల్యధారీ నరేశ్వర । విశుద్ధవదనః ప్రీతో భుంజీత న విదిఙ్ముఖః ॥ ప్రాఙ్ముఖో దఙ్ముఖో వాపి నచైవాస్యమనా నరః ॥ హారీతః- వంశతాళాదిపత్రైస్తు కృతంవసన మశ్మచ । కపాలమిష్టకంవా ఽపి పర్ణం తృణమయం తథా ॥ చర్మాసనం శుష్కకాష్ఠం ఖట్వా పర్యంకమేవచ । నిషిద్ధదారుపీఠంచ దాంత మస్థిమయంచ యత్ ॥ దగ్ధం సంప్లావితం తాలమాయసంచ వివర్జయేత్ । వినీతకం తింతుకంచ కరంజం వ్యాధిఘాతుకమ్ ॥ భల్లాతకం కపిత్థంచ హింతాలం శిగ్రు మేవచ । నిషిద్ధశరవో హ్యేతే సర్వకర్మసు గర్హితాః ॥

స ఏవ- యథాకాలోపపన్నేతు భోజనే కృతసంస్కృతే । పత్న్యాదిభి ర్దత్త మన్నం వాసుదేవార్పితం శుభమ్ ॥ గాయత్ర్యా మూలమంత్రేణ సంప్రోక్ష్య శుభవారిణా । *ఋతం త్వాసత్యాభ్యామితి మంత్రేణ పరిషేచయేత్ ॥ అన్నరూపం విరాట్పుంసం ధ్యాత్వా రూపం జపే ద్బుధః । ధ్యాత్వా హృత్పంకజేవిష్ణుం సితాంశు సదృశద్యుతిమ్ ॥ శంఖచంక్ర గదా పద్మధారిణం దివ్యభూషణమ్ । మనసైవార్చయిత్వా ఽథ మూలమంత్రేణ వైష్ణవః ॥ పాదోదకం హరేః పుణ్యం తులసీదళమిశ్రితమ్ । అమృతోప స్తరణ మసి ఇతి మంత్రేణ ప్రాశయేత్ ॥ అథ వస్తులపవిత్రపాణిః హృత్పుండరీకే పత్నీసమేతం స్వాహాద్యం ధ్యాత్వా మనసా ఽభ్యర్చ్య యథోపదేశం ప్రాణాగ్నిహోత్ర మంత్ర ఋషి చ్ఛందో దేవతాదికం జపిత్వా పరిషేచనాదికం కృత్వా ప్రాణాహుతీః కుర్యాత్. ప్రాణాగ్నిహోత్ర మంత్రాదికం తత్ప్రకారశ్చ సదుపదేశ లభ్యత్వా దత్ర సలిఖ్యతే.

ఆపోశనవిధిః.

రత్నాకరే- ఆసీన శ్చాసనే భోక్తుం పాదౌ భూమౌ ప్రతిష్ఠితౌ । పాదాగ్రాభ్యాం భువం స్పృష్ట్వా పాదేనైకేన వా పునః ॥ తతో విధాయాపోశనం ధ్యాత్వాచాన్నాధిదైవతమ్ । హుత్వా ప్రాణాహుతీః పంచ పాత్రం సవ్యేన సంస్పృశేత్ ॥ భుక్త్వా ఽమృతాపిధానమసీతిచైవ నిపీయతత్ । ఆచాంతః పునరాచామే న్ముఖం హస్తౌ విశోధ్యచ ॥ స్మృత్యర్థసారే- ఆపోశనం వామభాగే సురాపానసమం భవేత్ । తదేవ దక్షిణేభాగే సోమపానసమం భవేత్ ॥ ఆపోశనం కరే కృత్వా పాత్రే కృత్వా తలోదకమ్ । పూరణంతు పునఃకృత్వా సురాపాన సమం భవేత్ ॥ పురాణే- ఆపోశనంచాసనంచ త్రైలోక్యంగం తథైవచ । స్వయంకరకృతం ప్రోక్త మాయుః శ్రీ పుత్రహానిదమ్ । ఆపోశనంకరేకృత్వా ఆశీర్వచన మబ్రవీత్ । అభోజ్యం తద్భవే దన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ భోజనే తిష్ఠమానాస్తు స్వస్తి కుర్వంతి యేద్విజాః । న దేవా స్తృప్తి మాయాంతి నిరాశాః పితర స్తథా ॥ భుంజానో ఽభివదేద్యస్తు తదన్నం పరివర్జయేత్ ॥ అంగుష్ఠ తర్జనీచైవ మధ్యమాచ తృతీయకా । తిస్రో వామాంగుళీశ్చైవ ప్రశస్తాః పాత్రధారణే ॥ శాండిల్యః- భోజనాద్యంతయోర్దివ్య పాదాంబ్వేకం సమంత్రకమ్ । పిబే దవశ్యం సద్భక్తో మిశ్రితం వా ఽహ్ణాదిభిః ॥

ఆపస్తంబః- నాపజహీతాపజహీతవా ఇతి- అభోజనాంతం వామహస్తేన భోజనపాత్రం స్పృశేత్ భుంజీత నపాత్ర ముత్సృజేత్ప్రాణాహుత్యూర్ధ్వం త్యజేద్వా. తథా స్మృత్యర్థసారే- ప్రాణాహుతిషు సర్వాసు హుతాస్వేవ త్యజే ద్బుధః । పాత్రస్య ధారణం మానం యావత్సిద్ధి ర్భుజే ర్భవేత్ ॥ ఆస్యే వాన్నస్య నిక్షేపో మం

త్రైశ్చ ప్రాణాదిసంజ్ఞకైః । తదేవ భోజనం జ్ఞేయం తత్రైవ నియమాః స్మృతాః ॥ అతో ఽవశ్యం పాత్రస్పర్శః కర్తవ్యః, "సముత్థితస్తు యో భుఙ్క్తే యో భుఙ్క్తే ముక్తభాజనే । ఏవం వైవస్వతః ప్రాహ భుక్త్వా సాంతపనం చరేత్" ఇతి ప్రాయశ్చిత్త స్మృతేః, ముక్తభాజనే- వామహస్తేనేతి శేషః, సముత్థితః- ఉత్తరాపోశన మకృత్వా సముత్థితః, పునర్భుఙ్క్తే- ఇత్యర్థః.

ప్రాణాహుతి నియమః.

ఆగమప్రామాణ్యే- హృది ధ్యాయేద్ధరిం తస్మై నివేద్యాన్నం సమాహితః । మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః జుహుయా దాహుతీః క్రమాత్ ॥ ఇదం సర్వాశ్రమి సాధారణమ్. వారాహే- నివేద్య హృది తద్బ్రూయః పరిషేకాది పూర్వకమ్ । జుహుయా దాహుతీః పంచ విష్ణౌ ప్రాణాదిసంజ్ఞకే ॥ సుమంతుః- "దన్తచర్వణ మాహుతీనాం వర్జయే దంతరేణ నిగిరే" దితి. హారీతః- పంచ ప్రాణాహుతీః కుర్యా చ్ఛుద్ధాన్నై రభిఘారితైః । ఉచ్ఛిష్టే సఘృతం దద్యా త్ప్రాశ్నీతే ర్లవణాన్వితమ్ ॥ అతః ప్రాణాహుతేః పశ్చాదేవ లవణాన్విత వ్యంజనం దద్యా దిత్యర్థః. చంద్రికాయామ్- భక్ష్యం భోజ్యం చ లేహ్యంచ నమోనారాయణేతిచ । అభిమంత్ర్య స్పృశన్ భుఙ్క్తే సయాతి పరమాంగతిమ్ ॥ అత్రమహోపనిషది- "విష్ణునాఽత్త మశ్నంతి విష్ణునాపీతం పిబంతి విష్ణునాఘ్రాజిఘ్రంతి విష్ణునారసితం రసయంతి తస్మా ద్విద్వాంసో విష్ణుభుక్తం భక్షయేయు" రితి. రహస్యామ్నాయ బ్రాహ్మణేచ పరివ్రాజక ప్రకరణే- అథ యదిశ్నాతిణాం నాసాదయేత్స్వయ మన్నేన కుర్వీతేతి; భోజనరూప భగవత్సమారాధనేనేతి శేషః. ఏతదేవ వాక్యం బ్ర

హ్మచారి వానప్రస్థ ప్రకరణయో రప్యామ్నాతమ్. కౌటుంబిప్రకరణే ఽప్యర్థ యదికారిణోఽప్య సన్నిహితాస్స్యు స్స్వయమన్నేన కుర్వీతేతి. పూర్వమనివేదితానాం భోజనసమయ సమాగతానామపి హి ద్రవ్యాణాం మనసానివేద్యైవ భోజన మామ్నాయతే- అథ యదిపశ్చాత్పరిభూతగుణాః ప్రాదుష్యు ర్దైర్యనష్టం స్యాదితి భగవన్నివేదిత ప్రాశనరూప మనుయాగం ప్రస్తుత్యాంతరతఏవ ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయేతి కృత్వా ప్రకుర్వీత । అథయది పశ్చాత్పరిభూతగుణాః ప్రాదుష్యుర్దైర్యన్నష్టం స్యాదప్యతా అప్రాప్తా మనసా సమీక్షితవ్యా భవంతి, తస్మా న్నహ్యాస్తి మనస ఉపఘాతః అంతరేణ మలవద్వాసినీం సూతికాం శవస్పృష్టంచేతి. సంతిచ భగవచ్ఛాస్త్రేషు పరశ్శతానివచాంసి. పారమేశ్వరే- తతస్తు భగవద్భుక్తం ప్రాశ్నియాన్నియతః స్వయం । క్షయాయ సర్వపాపానాం మోక్షసంసిద్ధయే ఽపిచ ॥ బ్రాహ్మే- విష్ణో ర్నివేదితం శుద్ధం మునిభిర్భోజ్య ముచ్యతే । అన్యన్నివేదితం యత్తు భుక్త్వా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఈశ్వరసంహితాయామ్- నిర్మాల్య బుద్ధ్యా దేవీయం పావనం దూషయంతి యే । తే యాంతి నరకం మూఢా స్తత్పరిభావాపలాపినః ॥ తత్రైవ- కుంకుమం చందనం మాల్యం కర్పూరంచానులేపనమ్ । విష్ణుదేహపరామృష్టం తద్దైవపరమపావనమ్ ॥ ఉపభుక్తస్య సర్వస్య గంధపుష్పాదికస్యచ । స్నానాదావుపయుక్తస్య దధిక్షీరాదికస్యచ ॥ దూషణం న ప్రయోక్తవ్యం శబ్దై రప్రతిపత్తిజైః ॥ ఇతి. సచ్చరిత్రరక్షాయామ్- హృది రూపం ముఖే నామ నైవేద్య ముదరే హరేః । పాదోదకంచ నిర్మాల్యం యస్య మూర్ధ్ని స వైష్ణవః ॥ ఏషు నిర్మాల్యశబ్దో భుక్తోజ్ఝిత మాల్యమాత్ర వివక్షయా; నతునిందాభిప్రాయేణ. శ్రీనారసింహే- గంగాప్రయాగ గయనైమిశ పుష్క-

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

రాశి పుణ్యాని యాని కురుజాంగల యామునాని । కాలేన తీర్థసలి లాని పునంతి పాపం పాదోదకం భగవతస్తు పునాతి సద్యః ॥ ము కుందాశేషశేషంతు యో) భుంజతి (భున_క్తి) దినేదినే । సిద్థే ఽసిద్ధేవ మాసేన చాంద్రాయణ శతాధికమ్ ॥ శ్రీసాత్వతే- సుగంధ ఫల పుష్పాద్య మపూర్వ ముచితంచ యత్ । అభోజ్యం గురుదేవాగ్ని వినివేదనవర్జితమ్ ॥ కపిత్థస్య ఫలంచైవ యథా కుంజరభక్షితమ్ । తస్య సారంచ గృహ్ణీయాత్తథా హవిరసం భువి ॥ పారమేశ్వరే స మారాధనాధ్యాయే-యే వైశ్వదేవనిరతా విప్రాద్యా వైష్ణవాస్తుతే। యల్లబ్ధం భగవద్భుక్తం తస్మాదాదాయచాంశకమ్ ॥ తేన కృత్వా వైశ్వదేవ మవశిష్టాంశ కేనతు । కుర్యుః ప్రాణాగ్నిహోత్రాదీన్ విధా నేన ద్విజోత్తమాః ॥ ఇతి. భారతే జ్ఞానకాండే తృతీయేఽధ్యాయే- య శ్శ్రాద్ధకాలే హరిభుక్తశేషం దదాతి భక్తః పితృదేవతానామ్। తేనైవ పిండంచ తిలైర్విమిశ్రం మాకల్పకోటిం పితర స్సుతృప్తాః ॥ పారమేశ్వరే- ఏవంతు భగవద్భుక్త ప్రాశనం కుర్వతేతుయే । తే షాం పుణ్యఫలావాప్తిం క శ్శక్నోత్యభివర్ణితుమ్ ॥ పాద్మే ఉత్త రఖండే షష్టితమే ఽధ్యాయే- సకృదేవహి యో ఽశ్నాతి బ్రా హ్మణో జ్ఞానదుర్లభః । నిర్మాల్యం శంకరాదీనాం సచండాలో భవే ద్ధ్రువమ్ ॥ కల్పకోటి సహస్రాణి పచ్యతే నరకాగ్నినా । నిర్మాల్యభు గ్ద్విజశ్రేష్ఠో రుద్రాదీనాం దివౌకసామ్ ॥ యక్షరక్షః పిశాచానాం మద్యమాంస సురాసమమ్ । తద్బ్రాహ్మణో నకుర్యాద్వై దేవానా ముచ్ఛిష్టం హవిః ॥ తస్మాన్నిత్యం పరిత్యజ్య విష్ణుమేవ సనాతనమ్। పూజయధ్వం ద్విజశ్రేష్ఠా యావజ్జీవ మతంద్రితాః ॥ తద్వైష్ణవః పర మంధామ యాస్యంత్యేవ నసంశయః । మక్షికాపాదమాత్రంవా నిర్మాల్యం యది భక్షయేత్ । రౌరవే నరకే ఘోరే తస్య వాసో విధీయతే ॥ కాశీఖండే- శివనిర్మాల్యదాతార శ్శివనిర్మాల్య లంఘ

కాః । శివనిర్మాల్య భోక్తార స్తైనై నిరయగామినః ॥ శ్రీభాగవతే-
త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధ వాసో ఽలంకారచర్చితాః । ఉచ్ఛిష్టభోజినో
దాసా స్తవ మాయాం జయేమహి ॥ రత్నాకరే- ప్రాపణేన మ
హావిష్ణో ర్వైశ్వదేవం కరోతి యః । ప్రాణాగ్ని హవనంచైవ తేన
లోకా జితా స్త్రియః ॥ యతివిషయె సంగ్రహే- శూద్రాన్నం
మాత్రికాన్నంచ గృహస్థై స్సహ భోజనమ్ । లశునాదియుతం దు
ష్టం ప్రయత్నేన వివర్జయేత్ ॥ గృహస్థైస్సహ యో భుఙ్క్తే యది
భిక్షుః ప్రమాదతః । సచేలో జల మావిశ్య గాయత్రీ మయుతం
జపేత్ ॥ యతిధర్మసముచ్చయె- ఏకాన్నం మధుమాంసంచ అన్నం
విష్ఠాది దూషితమ్ । హంతకార మనైవేద్యం భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణం చరేత్ ॥ యతి ర్న సహభుంజీత గృహస్థాద్యైః కదాచన ।
అజ్ఞానా దథ భుంజానః కుర్యాత్త్రిరహ ముపోషణమ్ ॥ అత్రిః- భై
క్షంచ పరపాకాన్నం సంమిశ్రం యో ఽత్తి వై యతిః । త్రిరాత్రో
పోషితో భూత్వా ప్రాణాయామశతం చరేత్ ॥ శఙ్ఖః- పీతావశేషి
తం పీత్వా పానీయం బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । త్రిరాత్రంతు వ్రతం
కుర్యా ద్వామహస్తేనవా పునః ॥ పరిహారమాహ వ్యాసః- పాత్రశి
ష్టంతు యత్తోయం పానె పాదావనె జనె । భూమౌ తదమ్బు నిస్రావ్య
శిష్టం తత్పాన మర్హతి ॥ అత్రిః-ఆస్యేన నపిబే త్తోయం తిష్ఠన్నాం
జలినా పిబేత్ । వామహస్తే న శయ్యాయాం తథైవాన్యకరేణవా॥
తోయం పాణినఖస్పృష్టం బ్రాహ్మణో నపిబే త్క్వచిత్ । సురా
పానేన తత్తుల్యం మను స్స్వాయమ్భువో ఽబ్రవీత్ ॥ వామహస్తే
న యో భుఙ్క్తే యో ఽపః పిబతివా ద్విజః । సురాపానేన తత్తు
ల్య మిత్యేవం మను రబ్రవీత్ ॥ అత్ర వామహస్తేన భుక్త్యాదినిషే
ధో దక్షిణహస్తస్య శక్యత్వే. రత్నాకరే- భుంజానో దక్షిణాం

బాహుం న సంయుంజ్యాత్కదాచన । ఉద్ధృత్య వామహస్తేన తృ
షార్తస్సలిలం పిబేత్ ॥ అతో వామహస్తేన పాననిషేధో భోజన
కాలాదన్యత్ర. యమః- సహస్తేన పిబేత్తోయం న పిబేత్ శయనం
చరేత్ । పీత్వా ఉవశిష్టం చషకే పునస్తన్న పిబే జ్జలమ్ ॥ శాకాద్యం
నోత్సృజేత్ స్థాల్యాం పాణినా వాఽపి భుంజతామ్ । స్నానాచమన
పానార్థ మర్హణాద్యర్థ మంబు యత్ ॥ ఉపయుక్తం భగవతా
పానీయం తత్ప్రకల్పయేత్ । అజ్ఞేనారోపయే త్పాదం పాణినా నా
క్రమేన్భువమ్ ॥ ఆజ్యం వా నస్పృశే త్పదాభ్యాం పాదం పాదాస్తరే
ణచ । అన్నస్య వా నిషేదార్థ ముపదంశస్య వా పునః ॥ ధర్మార్థాం
విసృజే ద్వాచం నాసద్వాచం కదాచన ॥ అతో భోజనే నాగ్విస
ర్జనానుజ్ఞానా దవశ్యకర్తవ్యార్థే భాషణమేవ కర్తవ్యమ్.

కేశాదిదుష్టాన్న భక్షణవిచారః.

హేమాద్రౌ- అన్నే వా పక్వశాకే వా కేశమాత్రే వ్యవస్థి
తే । కబళేవాఽపి రాజేంద్ర కబళం తం పరిత్యజేత్ ॥ గండూష
మేకం కుర్యాత్తు శేషాన్నం ప్రోక్షయే జ్జలైః । మృదం భస్మ క్షిపే
త్తత్ర పశ్చాద్భుక్త్వా నదోషభాక్ ॥ మృదంవా భస్మవేత్యర్థః.

సశబ్దమాపోశనాది నిషేధః.

అత్రిః- శబ్దేనాపః పయః పీత్వా శబ్దేన ఘృతపాయసమ్ ।
శబ్దేనాపోశనం కృత్వా సురాపానసమం భవేత్ ॥ పైఠీనసిః- నభు
శ్యాత్కృద్దసం శబ్దం క్రోధ మస్యాత్ర చిన్తనమ్ । శిశూనాం భ
ర్త్సనం చాపి శ్వచణ్డాలాదిదర్శనమ్ ॥ అశుచీనాం తథా మధ్యే ప్రే
క్షితా మస్పృశన్నతామ్ ॥ హారీతః- శబ్దేనాపోశనం పీత్వా శబ్దేన
దధిపాయసే । శబ్దేనాన్యం రసం క్షీరం పీత్వైవ పతితో భవేత్ ॥

వసిష్ఠః- శబ్దేనాపోశనం పీత్వా శబ్దేన దధిపాయసె । శబ్దేనాపః పయ స్తక్రం సురాపాన సమం స్మృతమ్ ॥ వ్యాసః- సభిన్నభాజనే ఉక్ష్ణీయా న్నభూమ్యాం నచ పాణిషు । నాన్ధకారే నచాకాశే నచ దేవాలయాదిషు ॥ ఆకాశే- హర్మ్యాదౌ. స్మృత్యన్తరే- చణ్డాలం పతితం శ్వాన ముదక్యాం సూతికాం తథా । దృష్ట్వా భుక్త్యన్తరే స్నాత్వా మానస్తోకేత్యృచం జపేత్ ॥ సంవర్తశ్చ- ఉదక్యా మథచండాలం గ్రామసూకరకుక్కుటౌ । భుక్త్యన్తరె సమీక్ష్యైతాౕ జపే త్పావోవితా మృచమ్ ॥ ఋక్- మానస్తోకె, హోమె దానేచ యాగేచ యదేభి రవలోకితమ్ । దైవె కర్మణి పిత్ర్యేచ తత్సర్వం పరివర్జయేత్ ॥ రజస్వలాదృష్ట మన్నం భుక్త్వా వమన మిష్యతే । చండాల దృష్ట మన్నంచ సూతికా దృష్టమెవచ ॥ ఏతేన స్వస్యశూద్రాద్యదన్నేఽపి తైర్దృష్టం త్యాజ్యమితి. చణ్డాలం పతితం ప్రేతం శ్వశూద్రాదీౕ రజస్వలామ్ । ఏతాన్నిరీక్ష్య భుంజఁహి వమిత్వో పవసే త్త్ర్యహమ్ ॥ ఆశ్వమేధికే- ఉత్థాయ చ పునః స్పృష్టం పాదస్పృష్టంచ లంఘితమ్ । కేశకీటాది సంసృష్టం ముఖ్యామాజ్యావివర్జితమ్ ॥ అన్నం తద్రాక్షసం విద్యా త్తస్మా ద్యత్నేన వర్జయేత్ । రాక్షసోచ్ఛిష్టభు గ్విప్ర స్సప్తపూర్వా న్పరానపి॥ రౌరవె నరకె ఘోరె స పిత్రౄౕ పాతయిష్యతి ॥ ముఖ్యం- ముఖనిస్సృతమ్,

శూద్రశిష్టాన్ననిషేధః.

రత్నాకరె- శూద్రభుక్తా వశిష్టంతు నాద్యా ద్భాండస్థితం క్వచిత్ । పాత్రాన్తరే నిధాయాస్మా ద్దద్యా న్నిరవశేషతః ॥ పాకభాణ్డా త్పాత్రాన్తరె నిధాయ తత ఆదాయ సవ్యంజనోదనాదికం శూద్రోదక్యాదిభ్యః ప్రదేయమ్, ఏవంసతి భాండస్థం భోజ్యమిత్యర్థః.

భరద్వాజః- తైలయన్త్రేషు యన్త్రాదేశ్చ గ్రో యావత్ప్రవర్తతే । తావత్కాలం నభోక్తవ్యం (శూద్రాన్త్య పతితస్యచ) ముసలోలూఖలస్యచ ॥ ఏతేషాం నాదాశ్రవణ త్తావత్కాల మభోజనమ్.

స్మృత్యర్థసారే- ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనే జ్ఞాత్వా తత్పాత్రం పరిహృత్యచ । అస్పృష్ట్వా పాణినా పాత్రం భూమిం సమనులిప్యచ ॥ అన్నం పాత్రే నిధాయైవ తదన్నం పరివేష్టయేత్ । పరిషిచ్య తతః పశ్చా ద్భోజయెచ్చ నదోషకృత్ ॥

ఏకపఙ్క్తిషు భుంజానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణం స్పృశేత్ । తదన్న మత్యజన్ భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ॥ భుఞ్జానేషు చ విప్రేషు యో ఽగ్రే పాత్రం విముఞ్చతి । నచోర స్సచపాపిష్ఠో బ్రహ్మఘ్నశ్చ స ఉచ్యతే॥ అప్యేక పఙ్క్త్యాం నాశ్నీయా ద్బ్రాహ్మణ స్స్వజనై రపి । కోహిజానాతి కింతస్య ప్రచ్ఛన్నం పాతకం భవేత్ ॥ పరాశరః- ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం దుష్కృతం యద్దురాత్మనామ్ । సర్వేషాం తత్సమానంస్యా ద్యది పఙ్క్తి ర్నభిద్యతే ॥ అగ్నినా భస్మనాచైవ స్తంభేన సలిలేనవా । ద్వారాదినాచ మార్గేణ పఙ్క్తిభేదోవిధీయతే ॥ ద్వారేణ నిమ్నభూమ్యావా పఙ్క్తికిపఙ్క్తి ర్విభిద్యతే ॥ ఇతి పాఠాన్తరమ్.

సంగ్రహే- ఏకపఙ్క్తిషుభుఞ్జానా ఉచ్ఛిష్టం స్పృశతో యది। ద్వావిప్రౌ విసృజేదన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ అత్రాయం వివేకః- మిథ స్స్పర్శే 'తదన్న మత్యజ' న్నిత్యుక్తం ద్రష్టవ్యమ్, భుక్తిపాత్రోచ్ఛిష్టస్పర్శనేతు 'ద్వావిప్రౌ విసృజేదన్న' మిత్యుక్తం గ్రాహ్యమ్. పరాశరః- ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం సహభోజనే । యద్యేకోపి త్యజే త్పాత్రం శేషమన్నం నభోజయేత్ ॥ మోహాద్భుఞ్జీత చేద్విప్రః పఙ్క్త్యాముచ్ఛిష్టభోజనమ్ । ప్రాయశ్చిత్తం చరె ద్విప్రః కృఛ్రం సాన్తపనం స్మృతమ్ ॥

ఏకపఙ్క్త్యు పవిష్టేషు విషమం యః ప్రయచ్ఛతి । యశ్చై వాశ్నాతి విషమం కుర్యా ద్బ్రాహ్మణో వ్రతమ్ ॥ ఏతచ్చిరాభ్యాసవిషయమ్. పఙ్క్తిభేదీ పృథక్పాకీ నిత్యం బ్రాహ్మణ నిన్దకః । ఆదేశీ వేదవిక్రీతా పంచైతే బ్రహ్మఘాతకాః ॥

యమిచ్ఛే న్నరకంనేతుం సపుత్ర పశుభాన్ధవమ్ । తం దేవే ష్వధిపం కుర్యా ద్గోషుచ బ్రాహ్మణేషుచ ॥

వ్యాసః- భార్యా భృతక శిష్యేభ్య ఉచ్ఛిష్టం శేషయే ద్బుధః । భోజనంతు ననిశ్శేషం కుర్యా త్ప్రాజ్ఞః కదాచన ॥ అన్యత్రదధిసక్త్వాజ్యపలలక్షీరమధ్వపామ్ ॥ ఆపస్తంబః- పితు ర్జ్యేష్ఠస్య చ భ్రాతు రుచ్ఛిష్టం భోక్తవ్యం ధర్మవిప్రతిపత్తౌ వభోజ్యమితి.

అత్రిః- క్షీరం లవణసంమిశ్ర ముచ్ఛిష్టే ఘృతసేచనమ్ । రజస్వలాముఖాస్వాద స్సురాపాన సమంత్రయమ్ ॥

శ్రాద్ధభోజనప్రాయశ్చిత్తమ్.

విజ్ఞానేశ్వరీయె- భుక్తశ్చ త్వార్వణ శ్రాద్ధె ప్రాణాయామా షడాచరేత్ । ఉపవాస స్త్రి మాసాది వత్సరాన్తం ప్రకీర్తితః ॥ ప్రాణాయామత్రయం వృద్ధా వహోరాత్రం సపిండనె । ఆమరూపే స్మృతం నక్తం వ్రతం పార్వణికె తథా ॥ ద్విగుణం క్షత్రియస్యైత త్త్రిగుణం వైశ్యభోజనే । సాక్షాచ్చతుర్గుణం హ్యేత త్స్మృతం శూద్రస్య భోజనే ॥ ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధె ప్రాజాపత్యంతు మిశ్రకే । ఏకాహంతు పురాణేషు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ మిశ్రకే- ఆద్యమాసికే, ద్వితీయాదౌతు షట్త్రింశన్మతే- ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధె పాదోనం చార్ధమాసికే । త్రైపక్షికె తదర్ధంతు (పా॥ పాదోద్వైమాసికే తథా) పఞ్చగవ్యం ద్విమాసికె ॥ తథా- పాదోనం కృచ్ఛ్ర ముద్దిష్టం షణ్మాసేతు తథాబ్ది

కే । అర్ధమాసికే- ఊనమాసికే, సర్పాదిహత శ్రాద్ధవిషయే శంఖః- చాన్ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే పరాకో మాసికే స్మృతః । పక్షత్రయే త్రికృఛ్రం స్యాత్షణ్మాసే కృఛ్రమేవతు ॥ ఆబ్దికే పాదకృఛ్రంస్యా దేకాహం పునరాబ్దికే । అత ఊర్ధ్వం న దోషస్స్యా చ్ఛంఖస్య వచనం యథా ॥ ఇదం స్తేనపతితక్లీబాది విషయమ్, శూద్రశ్రాద్ధవిషయంచ. ఆపస్తమ్బః- యాన్యదుద్దిశ్య శ్రాద్ధమేకాదశేహని । బ్రాహ్మణ స్తత్ర భుక్త్వా ఽన్నం శిశు చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధే తథాభుక్త్వా తప్తకృఛ్రేణ శుద్ధ్యతి । సంకల్పితే తథా భుక్త్వా త్రిరాత్రం క్షపణం భవేత్ ॥ యమః- మాసికాదిషు యో ఽశ్నీయా దసమాప్త వ్రతో ద్విజః । త్రిరాత్ర ముపవాసో ఽస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి ॥ కామతస్తు సపవాహ- మధుమాంసంచ యో ఽశ్నీయా చ్ఛ్రాద్ధం సూతకమేవవా । ప్రాజాపత్యం చరే త్కృఛ్రం వ్రతశేషం సమాపయేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధే భవే దర్ధం ప్రాజాపత్యస్య సర్వదా ॥ అభ్యాసే పునరుపనయనం భోధాయనోక్తం ద్రష్టవ్యమ్. అనుక్త ప్రాయశ్చిత్తశ్రాద్ధే తూశనా- దశకృత్వః పిబేదాపః సావిత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్విజః । తత స్సన్ధ్యా ముపాసీత శుద్ధ్యేత్తు తదనన్తరమ్ ॥ మార్కండేయః- అయుతంవా సహస్రంవా ద్విజో బ్రాహ్మణభోజనే । జప్త్వాచాపల్యతః క్షిప్రం పఞ్చగవ్యం పిబే త్తతః ॥ పక్షంవా మాసమేకంవా భుక్త్వా విప్రో నిరన్తరమ్ । తప్తం పరాకం చాన్ద్రించ కృత్వా శుద్ధి మవాప్నుయాత్ ॥ వర్షోపరిచ శూద్రత్వ మవాప్య బహువత్సరాత్ ॥

దీర్ఘసత్రభోజననిషేధః.

దేవలః- వర్షద్వయంవా వర్షంవా యోవాకోవా జనాధిప ।

సంకల్ప్య భోజయే ద్విద్వాన్ తద్దీర్ఘం సత్ర ముచ్యతే ॥ విప్రస్త త్ర నభుఞ్జీయా త్పూర్వోప ద్దుష్టసంగమాత్ । మహద్దోష మవాప్నోతి నరకంవాధి గచ్ఛతి ॥ దీర్ఘసత్రే నభుంజీయా దేకస్మిన్ దివసే నృప । మహద్దోష మవాప్నోతి తత్ర నానాజనాగమః ॥ కర్తారం స్వకృతం పుణ్యం సంవత్సర ముపార్జితమ్ । సద్యః ప్రవిశ్య తత్సర్వ మన్నమాత్ర పరిగ్రహాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తీ భవే త్తస్మా ద న్యథా దోషకార్యసా ॥ మాససంవత్సరాదిక మాలోచ్య పూర్వ ప్రాయశ్చిత్తవ త్సర్వం కుర్యాత్.

దేవలః- శూద్రసత్రే నభుంజీయా త్ప్రాణైః కంఠగతైరపి ఇచ్ఛన్విప్రో మహాలోకం దుస్సంగాద్వామహద్భయాత్ ॥ మహాన్తం నరకంగత్వా వాయసత్వ మవాప్నుయాత్ ॥ పక్షేమాసె ఋతా వబ్దె భోజనేచ యథాక్రమమ్ । యావకం తప్తకృచ్ఛ్రంచ ప్రాజాప త్యమథైన్దవమ్ ॥ క్రమశ శ్శుద్ధి మాప్నోతి కృత్వా పాపాద్యను క్రమాత్ ॥

జాబాలిః- వైశ్యశూద్ర గృహే రాజన్ గృహీత్వా ఒ౭ మం ద్విజాధమః । తత్రైవ పక్త్వా తద్ద్రవ్యం భుంజీయా దవిచార యన్ ॥ సమహాన్తం గిరిం గత్వా తత్రైవ వపనంచరేత్ । తేన శుద్ధి మవాప్నోతి నాన్యథా గతిరస్తిహి ॥

హేమాద్రౌ-విప్రఃకంఠగతప్రాణః క్రీతాన్నం యదిభుంజతే । గ్రామేవా నగరె తీర్థే మహాదేవాలయేపివా ॥ సగత్వా నరకం ఘోరం నానాయోనిషు జాయతే । తస్మా త్తస్య విశుద్ధ్యర్థం ప్రా యశ్చిత్త ముదీరితమ్ ॥ త్రిరాత్రం భోజనె కాయం పక్షె తప్తం నిర న్తరమ్ । మహాతప్తంతు మాసేచ వత్సరే చాన్ద్రి ముచ్యతే ॥ అతః పరం శూద్రతుల్యో విద్వానపి స దోషభాక్ । విప్రస్త్రీణా మేతద

ర్ధమ్, యతి బ్రహ్మచారీ విధవానాం తద్ద్వైగుణ్యమ్, మహాక్షేత్ర మితి జనసాదృశ్యాత్ .

క్రీతాన్న భోజనే విశేషమాహ జాబాలిః- విప్ర స్త్వేతన్మహాక్షేత్రం మహాతీర్ధం జనావృతమ్ । క్రీతా ఽన్నం జనసాదృశ్యాదితి జగ్ధ్వా సకృద్యది ॥ కేశానాం వపనంకృత్వా త ప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ ఇతి క్రీతాన్న భోజన ప్రాయశ్చిత్తమ్.

గౌతమః- సఙ్ఘీభూయ ద్విజా స్సర్వే మార్గే తీర్థాగమేపి వా । స్వద్రవ్యమేళనం కృత్వా పక్త్వా భుక్త్వైకదేశతః ॥ తే సర్వే నరకం యాంతి శూద్రతుల్యా న సంశయః । తేషామిదం మునిప్రోక్తం ప్రాయశ్చిత్తం విశుద్ధిదమ్ ॥ ఏకరాత్రే పంచగవ్యం ద్విరాత్రే యావకంచరేత్ । ప్రాజాపత్యం త్రిరాత్రేచ పక్షే చాన్ద్రాయణం స్మృతమ్ ॥ మాసేతు శూద్రతుల్యాస్స్యుః స్త్రీణామర్ధం మనీషిభిః ॥

హేమాద్రౌ- చౌళకర్మణి సీమన్తే పుంసవే యో ఽన్యగోత్రజః । ముహూర్తా దూర్ధ్వంభుక్త్వాపి సురాపాన మవాప్నుయాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజైః ప్రోక్తం దుష్టాన్నాదివిభోజనే । ముహూర్తా త్పరం త ప్తం తత్పూర్వం వేదమాతరమ్ ॥ జప్త్వా శుద్ధి మవాప్నోతి సహస్రం విధిపూర్వకమ్ । స్త్రీణామర్ధం యతీనాంచ వ్రతినాం చాన్ద్రి ముచ్యతే ॥ చౌళకర్మణి పూర్వత్ర పరత్రచ సమంవిదుః ॥

దేవలః- వ్రాత్యాన్నం యదికుష్ఠ్యన్నం భుక్త్వా విప్రః క్షుధాతురః । కబళేకబళే చాన్ద్రిం కృత్వా శుద్ధి మవాప్నుయాత్ ॥

యమః- తామ్రపాత్రస్థితం గవ్యం నారికేళోదకం తథా । లవణాక్తం పయశ్చైవ మధ్యగన్ధం తథైవచ ॥ పీత్వా ద్విజ శ్చరేచ్చాన్ద్రిం ప్రాజాపత్య మకామతః ॥

దేవలః- పిత్రౌ ర్మృతాహే పూర్వేద్యు ర్భానువారేచ సం

క్రమే । తథా చతుర్దశ్యష్టమ్యోః వ్రతేషుచ మహోత్సవే ॥ శ్రోత్రియే మరణం ప్రాప్తే గురూణాం దుఃఖసంభవే । పితరివ్యాధినా గ్రస్తే మహారాజనిపాతనే ॥ ఉక్తేష్వేతేషు దివసేష్వన్యేషు వ్రతపర్వసు । న ద్వివారం సమశ్నీయా ద్విప్రో ధర్మపరాయణః ॥ తస్య పాపవిశుద్ధ్యర్థం సహసా నిష్కృతిం చరేత్ । పంచగవ్యేన శుద్ధస్స్యా ద్విప్రో ద్విర్వారభోజనే ॥ సంగ్రహే- అర్కద్విపర్వరాత్రౌచ చతుర్దశ్యష్టమీ దివా । ఏకాదశ్యా మహోరాత్రం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥

హేమాద్రౌ- శమ్యోర్భిన్నేదితం భుక్తం తత్తీర్థం శాకమేవవా । విప్రః కదా నభుంజీయా ద్భుక్త్వా తప్తం సమాచరేత్ ॥

గాలవః- నీలీవస్త్రంచ తచ్చిహ్నం ధృత్వా కర్మ కరోతి యః । సవిప్రస్తు నకర్మార్హ స్తత్కర్మ విఫలం భవేత్ ॥ ఏకత్ర దివసే భుక్త్వా ధృత్వానీలీమయం పటమ్ । కుర్యా ద్దేహవిశుద్ధ్యర్థం పావకం మునిచోదితమ్ ॥ అభ్యాసేతు పరాకం స్యాద్వత్సరే చాన్ద్రి ముచ్యతే ॥

శాతాతపః- యోహి హిత్వా వివాహాగ్నిం గృహస్థ ఇతి మన్యతే । అన్నం తస్య న భోక్తవ్యం వృథా పాకోహి సస్మృతః ॥ రత్నాకరే- అవీరస్త్రీ స్వర్ణకారస్త్రీజితగ్రామయాజినామ్ । శస్త్రవిక్రయ కర్మారతున్నవాయశ్వవృత్తినామ్ ॥ అవీరస్త్రీ- స్వతన్త్రవ్యభిచారిణీ, పతిపుత్రరహితేత్యన్యే. కర్మకారః- తక్షా, ఏషామన్నం నభోక్తవ్యమ్. స్మృతిదీపికాయామ్- కిల్బిషంహి మనుష్యాణా మన్న మాశ్రిత్య తిష్ఠతి । యోహి యస్యాన్న మశ్నాతి సతస్యాశ్నాతి కిల్బిషమ్ ॥ స్వపాకే వర్తమానేతు పరపాకం నిషేవతే । సశ్వత్వం సూకరత్వంచ గర్దభత్వంచ గచ్ఛతి ॥ గృహస్థ పతనంహ్యేతత్పరపాకోపజీవనమ్ ॥ ఇతి యమాదివచనా నిత్యవిషయమ్.

"పరపాకరుచి ర్నస్యా దనిన్ద్యామ న్త్రితాదృతే" ఇతి యాజ్ఞవల్క్య స్మృతేః; అత శ్శిష్టాన్నం భోజ్యమేవ. తథా వ్యాసః- సదాచార స్య విప్రస్య తథా వేదా న్తవేదినః । భుక్త్వాన్నం ముచ్యతే పాపా త్పావనం నాత్రసంశయః ॥ మాఘమాహాత్మ్యే శ్రీకంఠ దూత సంవాదే- ప్రార్థయే ద్వైష్ణవస్యాన్నం ప్రయత్నేన విచక్షణః । సర్వ పాపవిశుద్ధ్యర్థం తదభావే జలం పిబేత్ ॥ విష్ణుదాసస్య దాసాయే వైష్ణవాన్న భుజశ్చ యే । తేఽపి క్రతుభుజాం వైశ్య గతిం యాన్తి నిరాకులాః ॥

కించ "భుంజీత పితృసేవిత" మిత్యస్య ఏకోద్దిష్ట విషయె ని షేధో దృశ్యతే, ఏకోద్దిష్టేతు యచ్ఛిష్టం గృహే పర్యుషితంచ యత్ । దంపత్యో ర్భుక్తశిష్టంచ నభుంజీత కదాచన ॥ ఇతి విజ్ఞా నేశ్వరేణ ఏకోద్దిష్ట శేషస్యైవా భోజ్యత్వ ప్రతిపాదనాత్; ఆప స్తమ్బేన "తద్గుణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేత్, నచా తద్గుణాయోచ్ఛి ష్టం దద్యా" దితిచ శ్రాద్ధవిశేషేఽపి నిమన్త్రిత విసదృశగుణేభ్య ఏవ పితృశేష దాననిషేధా "ద్దిష్టైస్సహ భుజ్యతా" మితీష్టానాంచ శిష్టాన్న భోజనాభ్యనుజ్ఞానాచ్చ "ఏకోద్దిష్టేతు యద్భోక్తు రభోజ్యం శిష్టమోదనమ్ । చన్ద్రసూర్యో పరాగేచ శిష్ట మన్నంచ వర్జయే త్" ఇతి విశేష నిషేధాచ్చ, పార్వణేషు పితృశేషమపి భోజ్య మేవ. జాబాలిః- శ్వశురస్య గురోర్వాఽపి మాతులస్య మహాత్మ నః । జ్యేష్ఠభ్రాతుశ్చ పుత్రస్య బ్రహ్మనిష్ఠస్య జ్ఞానినః । ఏతేషాం శ్రాద్ధశిష్టాన్నం భుక్త్వా దోషో నవిద్యతే ॥ ఇతి, స్వగోత్రాణాం సకుల్యానాం జ్ఞాతీనాంచ నదోషభాక్ ॥ ఇతిచ హేమాద్రౌ లిఖి తత్వాచ్చ పార్వణేష్వన్యేషామపి పితృశేషం భోజ్యమేవేతి సిద్ధమ్.

రత్నాకరే- అకృత్వా పరిషేకంతు యదన్నం పరిమర్దతి । హస్తేన మర్దితంచాన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ పిబతః

పతితం తోయం యదా భోజనభాజనే । అభోజ్యం తద్భవే దన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥

రత్నాకరే- యత్యన్నం యతిపాత్రస్థం యతినా ప్రేరితంచ యత్ । అన్నత్రయం నభోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్॥ యతి ద్రవ్యాణ్యార్జయిత్వా సమారాధనాదికం కరోతి తద్యత్యన్నమ్, యతి భిక్షాం మటిత్వా భోజనోపరి యచ్ఛేషయతి తద్యతి పాత్రస్థమ్.

వ్యాసః- శ్లేష్మత్రింఘాణికోత్సర్గో నాన్నకాలే ప్రశస్యతే । బలిమంగలజప్యాదౌ నహోమె నమహాజనే ॥

వ్యాసః- మాతావా భగినీవాఽథ భార్యావా ఽన్యాశ్చ యోషితః । న తాభిస్సహ భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ యత్త్వంగిరోవచనమ్- గృహిణ్యా సహయోశ్నీయా దుచ్ఛిష్టంవా కదాచన । తత్రదోషం న మన్యన్తే సర్వ ఏవ మనీషిణః ॥ ఇదం పత్న్యా సహభోజనం వివాహవిషయ మాపద్విషయంవేతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్.

అపాఙ్క్తేయస్య యఃకశ్చి త్పఙ్క్తౌ భుఙ్క్తే ద్విజోత్తమః । అహోరాత్రో పోషితస్సన్ పఞ్చగవ్యేన శుద్ధ్యతి ॥ పక్షేవా యది వా మాసి యస్య నాశ్నన్తి దేవతాః । భుక్త్వా దురాత్మన స్తస్య ద్విజ శ్చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పక్షే నాశ్నాతీతిస్థాలీ పాకాభావ ఉక్తః మాసేనాశ్నాతీతి దర్శశ్రాద్ధాభావ ఉక్తః అత స్తద్ద్వయ మవశ్యం కర్తవ్యమ్, తదకరణేతదన్నభోజనే చాన్ద్రాయణం కార్య మిత్యర్థః. ఏవం దురన్నాది ప్రాయశ్చిత్తం తత్రతత్ర స్మృతిషు ద్రష్టవ్యమ్, గ్రన్థ విస్తరభయా దత్ర న లిఖ్యతే.

ప్రాజాపత్యాద్యశక్తౌ విజ్ఞానేశ్వరే- ప్రాజాపత్యేతు గామేకాం

దద్యా త్సాన్తపనే ద్వయమ్ । పరాకతప్త కృఛ్రాతి కృచ్ఛ్రే త్రిస్తు గా స్సమృతాః ॥ ప్రాజాపత్య క్రియాశక్తౌ ధేనుం దద్యా ద్విచక్షణః । ధేనో రభావే తద్ద్రవ్యం తన్మూల్యంవా న సంశయః ॥ గవా మభావే నిష్కం స్యా త్తదర్ధం పాదమేవవా । పాదహీనం న కర్తవ్య మితి వేదవిదో విదుః ॥ కృచ్ఛ్రేతు బ్రాహ్మణ భోజన వ్యవ స్థోక్తా తత్రైవ- కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణ మహారహ స్త్రింశ ద్దేవ తృతీయే చత్వారింశచ్చ సప్తప్రతిగుణ గుణితా వింశతి స్సాన్య త్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తపనే భవతి షడధికా వింశతి స్సైనవహీనా ద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణే స్యా త్తపసికృషివలో భోజయే ద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ గోమతా గౌర్దేయా, ధనినాధనం, కర్షతావిప్రభోజనం, దరిద్రేణ వేదపారాయణ గాయత్రీ జపాదికమితి వ్యవస్థా. సర్వత్రాపి ప్రాయశ్చిత్త ప్రయోగే కృచ్ఛ్రాచరణానన్తరం పంచగవ్య ప్రాశనంచ కార్యమ్.

తత్ప్రయోగస్తు నారాయణీయె సనత్కుమార సంహితాయామ్ ॥ జేవలః- జ్ఞాతం స్నానాదికం సర్వం ప్రాయశ్చిత్తం పరం గురో । ప్రాశనే పంచగవ్యానాం కోవిధిః కా క్రియా పృథక్ ॥ కేనక్రమేణ సంయోజ్యం స విధిః కథ్యతాం క్రమాత్ ॥ సనత్కుమారః- శృణు వత్సప్రవక్ష్యామి పంచగవ్యాశనక్రమమ్ । పంచగవ్య ప్రాశనేస్యా న్మహాపాతకనాశనమ్ ॥ కాయజం కర్మజం వాగ్భ ర్జాత దోషాదికం నృణామ్ । ఆభ్యన్తరస్థం బాహ్యస్థం జన్మాన్తర కృతంతు వా ॥ దుష్టసంసర్గజంవాపి దుష్టాన్న ప్రాశనాదికమ్ । జ్ఞానాజ్ఞానాది జనితం యత్పాపం దేహసంస్థితమ్ ॥ ఆర్ద్రం శుష్కం లఘు స్థూలం మహాదోషమఘంతు వా । తత్సర్వపాపం నిశ్శేషం పుంసాం స్త్రీణాంతు వా తథా ॥ పంచగవ్యాశనా న్నశ్యే త్కృశానౌ తూలరాశివత్ । గ్రాహ్యం పలైకం గోమూత్రం కర్షమాత్రం

తు గోమయమ్ ॥ క్షీరం సప్తపలం గ్రాహ్యం దధి గ్రాహ్యం పల
త్రయమ్ ॥ ఘృతమేకపలం గ్రాహ్యం పలమేకం కుశాంబుచ ।
సర్వం తు సమభాగం వా భాగైకైకాధికం తు వా ॥ శకృద్గోమూత్ర
మాజ్యం చ కుశాంబు దధివై పయః । గ్రాహ్యం పృథక్పృథక్పా
త్రే భాగైకైకాధికం క్రమాత్ ॥ నీలాయాస్తు చ గోమూత్రం
కృష్ణాయా గోస్తు గోమయమ్ । తామ్రాయా గోస్తు గోక్షీరం శ్వేతా
యా గోస్తు వై దధి ॥ కపిలాయా ఘృతం గ్రాహ్యం తత్తదుక్త ప్ర
మాణతః । అలాభే సర్వవర్ణానాం గ్రాహ్యమేకైకవర్ణతః ॥ గోమూ
త్రం వరుణదైవత్యం దధి బ్రహ్మాధిదైవతమ్ । ఘృతం తు వాయు
దైవత్యం క్షీరం సోమాధిదైవతమ్ ॥ గోమయం యజ్ఞదైవత్యం పంచ
గవ్యాధిదేవతాః । అష్టోపచారైస్తాః పూజ్యాః పుణ్యాహం వాచ
యేద్బుధః ॥ స్థండిలేఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పరిస్తీర్య కుశైస్తథా ।
సంస్తీర్య సవ్యే ప్రాగగ్రాన్ తేషు పాత్రాణ్యవాఙ్న్యసేత్ ॥
పాలాశపద్మపత్రైర్వా కృతాన్యన్యైర్ద్రుమైస్తు వా । సకుశా
గ్రాన్ సప్తకుశాన్ శ్యామాన్ కాణ్డైక సంయుతాన్ ॥ హోమా
ర్థం పంచగవ్యానాం గవ్యపాత్రేఽసాదయేత్ । తస్య ప్రాక్ప్రో
క్షణీపాత్రం మధ్యాన సమిధాసహ ॥ తథోదీచ్యాం దర్భేషు
ద్రవ్యాణి ప్రక్రమాన్న్యసేత్ । ప్రోక్షణ్యా జలముత్పూయ కుశగ
ర్భస్వయేనవ ॥ ప్రోక్ష్యోత్తానాని పాత్రాణి గవ్యాని చ తదంబుభిః ।
పాత్రే గవ్యం నియుఞ్జీత మన్త్రైరేకైకశః క్రమాత్ ॥ గాయత్ర్యా
చైవ గోమూత్రం గన్ధద్వారేతి గోమయమ్ । ఆప్యాయస్వేతి చ
క్షీరం దధిక్రావ్ణేతి వై దధి ॥ శుక్రమసి జ్యోతిరిత్యాజ్యం దేవస్య
త్వా కుశోదకమ్ । విభజ్యాఙ్గారకం సవ్యే తేషు గవ్యాన్నిధాయ
చ ॥ దర్భాగ్నిజ్వాలయా చైవ మాలోక్య ప్రణవేన హి । విస్రు
జ్యోల్ముకా- మహః స్పృష్ట్వా దర్భాగ్రే ద్వే వినిక్షిపేత్ ॥ పునస్త్రి

ఙారం పర్యగ్ని కృత్వా కుశకృశానునా । ఉద్వాస్య వామె తత్పా
త్రిం నిరూహ్యాఙ్గారకాన్ తతః ॥ తత్పాత్రిం పశ్చిమె న్యస్య దర్భా
భ్యాం త్రిః ప్రతాపయేత్ । తౌతు దర్భౌ జలం స్పృష్ట్వా కుశా
గ్నౌతు వినిక్షిపేత్ ॥ కుశకాండంచ మన్థానసమిధం యుగపత్త
తః । వహ్నౌ ప్రతాప్య సంమృజ్య దర్భైస్సంతాప్య తౌపునః ॥
ప్రోక్ష్య నిక్షిప్య తాన్ దర్భాన్ జలం స్పృష్ట్వా దహేత్తతః ।
గవ్యం మన్థానసమిధా ప్రణవేన విలోడయేత్ ॥ నిర్మథ్య మన్థనా
యుక్తం పాణిభ్యాం ప్రణవేనచ । పరితోగ్నిం సమభ్యర్చ్య పరిషి
చ్య జలైస్తథా ॥ జుహుయాత్కుశకాణ్డాగ్రైః గవ్యం వహ్నౌ
సమంత్రకమ్ । అగ్నయెచైవ సోమాయ శన్నోదేవీత్రియంబకమ్॥
ఇరావతీ ఇదంవిష్ణు ర్మాసస్తోకె ప్రజాపతె । గాయత్ర్యా వ్యాహృతీ
భిశ్చ మహావ్యాహృతిభిస్తథా ॥ హోతృభిశ్చైవ హోతవ్యం హుత
శేషంతు పుణ్యకమ్ । గవ్యంచ సర్వపాపఘ్నం కాయశుద్ధికరం
సదా ॥ మన్థానసమిధం వహ్నౌ ప్రహృత్య పరిషిచ్యతె । ఉత్థా
యాగ్నె ముపస్థాయ ప్రణమ్యచ కృతాంజలిః ॥ ప్రాగుదీచ్యాగ్రప
ఖేషు సమాసీనో హరిం స్మరన్ । ప్రాణానాయమ్య తద్గవ్యం ప్ర
ణవేనోద్ధరెత్సుధీ ॥ ప్రణవేన సమాలోడ్య ప్రణవేనాభిమన్త్ర్య
చ । ప్రణవేన తతోద్ధృత్య ప్రణవేనచ తత్పిబేత్ ॥ యత్త్వగస్థిగ
తం పాపం దేహేతిష్ఠతి మామకే । ప్రాశనం పంచగవ్యస్య దహాత్వ
గ్ని రివేంధనమ్ ॥ ఇదం మన్త్రం సముచ్చార్య స్వాహాన్తం ప్రణవం
తథా । సకృదుక్త్వాతు మన్త్రాన్తే పిబే త్తూష్ణీం పునఃపునః ॥
ఆచమ్యాంగాని. సంస్పృశ్య గాయత్రీంతు జపేత్తతః । ఆసూర్యా
స్తం యథాశక్తి అయుతంవా సహస్రకమ్ ॥ అష్టోత్తరశతంవాఽపి
అష్టావింశతి రేవవా । నారాయణం నమస్కృత్య తూష్ణీమండ
ల మధ్యగమ్ ॥ ఏవం యః ప్రాశయే త్కృత్వా పంచగవ్యం యథా

విధి । సముక్త స్సర్వ పాపౌఘై శ్శుద్ధస్స్యా జ్జ్ఞానవాన్ సుధీః ॥ ఇతి దేవల తే సమ్యక్ పుంసాం స్త్రీణాంతు వా తథా । గవ్యాశనవిధిః ప్రోక్తః కిమన్య చ్ఛ్రోతు మిచ్ఛసి ॥ పౌర్ణమాస్యా ముపోష్య పరేద్యుః పంచగవ్య ప్రాశనే సర్వపాపహరం భవతీత్యుక్త మాశ్వ మేధికే- పిబేత్తు పంచగవ్యం యః పౌర్ణమాస్యా ముపోషితః । తస్య నశ్యతి తత్సర్వం యత్పాపం పూర్వ సంచితమ్ ॥ తథైవ బ్రహ్మ కూర్చంతు సమం తత్తు పృథక్పృథక్ । మాసిమాసి పిబే ద్యస్తు తస్యపాపం ప్రణశ్యతి ॥ ఇతి.

ఔర్వః- అశ్నీయా త్తన్మనో భూత్వా పూర్వంతు మధురం రసమ్ । లవణామ్లౌ తథా మధ్యే కటుతిక్తా దికాం స్తతః । ప్రాగ్ద్రవం పురుషోశ్నీయా న్మధ్యేతు కఠినాశనః । అన్తేపునర్ద్రవాభ్యాశీ ఆరోగ్యేన న ముంచతి ॥

మార్కండేయః- గణ్డూషకరణా త్పూర్వం హస్తం ప్రక్షాళయే ద్ద్విజః । హతం దైవంచ పిత్ర్యంచ ఆత్మానంచాపి ఘాతయేత్ ॥ గణ్డూష మత్రోత్తరాపోశనమ్; యత స్స ఏవాహ- అర్ధం పిబతి గణ్డూష మర్ధం త్యజతి భూతలే । ప్రీణన్తి పితర స్సర్వే యేచాన్యే భూమిదేవతాః ॥ గణ్డూషార్ధ త్యాగమంత్ర మాహ సఏవ- రౌరవే ఽపుణ్యనిలయే పద్మార్బుదనివాసినామ్ । అర్థినా ముదకం దత్త మక్షయ్య ముపతిష్ఠతు ॥ అపుణ్యనిలయ ఇతి పదచ్ఛేదః. రత్నాకరే- హస్తం నిర్ణిహ్యాచ ప్రక్షాళ్య విధూయోద్ధూయ పాత్రతః । గండూషం ధారయే ద్యస్తు సురామివ సధారయేత్ ॥ స్మృత్యన్తరే- దక్షిణే భూతలే త్యక్త్వా గండూషార్ధం ద్విజోత్తమః । తత్రైవ విసృజే ద్వానార్ఘ్య విసృజ్యాచ పవిత్రకమ్ ॥ రత్నాకరే- భుక్త్వా గ్రన్థిం విసృజ్యాథ తేనపీత్వా జలంసహ । తత్పవిత్రం త్యజే ద్భూ

మా వథమ స్త్రేణ మ స్త్రవిత్ ॥ విస్మృత్య యది పా త్రేతు పవి
త్రం విసృజేద్యది । పాయిశ్చిత్తం చరె త్కృఛ్రం తత్కిల్బిష శు
ద్ధయె ॥

శాండిల్యః- మాషాదిచూర్ణైర్ మృద్భిర్వా ప్రక్షాళ్య కర
యోద్వయమ్ । ప్రక్షాళ్య జానుపాదౌచ క్రాస్యై దన్తా న్విశోధ
యేత్ ॥

రత్నాకరే- మూత్రే పురీషే భుక్త్యన్తే భక్ష్యాణాం భక్ష
ణేపిచ । చతురష్ట ద్విషట్ ద్వ్యష్ట గండూషైస్తు విశుద్ధ్యతి ॥
ఆచాన్తో ప్యశుచిస్తా వద్యావత్పాత్ర మనుద్ధృతమ్ ।
ఉద్ధృతే ప్యశుచి స్తావ ద్యావ న్మణ్డలశోధనమ్ ॥

రత్నాకరె- భుక్తోచ్ఛిష్ట స్త్వనాచాన్త శ్శ్వాదాదీ న్యది
పశ్యతి । పాయశ్చిత్త మహర్వాణః త్రైస్సార్థం భుక్త్వా నసా ॥

ఔర్వః- భుక్త్వా సమ్య గథాచమ్య ప్రాఙ్ముఖో దఙ్ముఖోపి
వా । స్వస్థః ప్రశాన్తచిత్తస్తు కృతాసన పరిగ్రహః ॥ అభీష్టదేవ
తానాంతు కుర్యాత్సంస్మరణం బుధః ॥

శాతాతపః- ఆస్యం ప్రక్షాళ్య గండూషం పిబే ద్భుక్త్వాచ
యో ద్విజః । దైవం శ్రాద్ధ మసౌ హన్యా త్పిత్యా నాత్మాన మేవ
చ । గణ్డూషకాలే ఆస్యస్థ జలం న పిబేదిత్యర్థః.

కుత్సః- ఆచాంతో నాభిదేశంతు ప్రాణానాం గ్రన్థి రసీతి ।
విమృశ్యాదిత్య మీక్షేత శాతౌ దీపముఖం తతః ॥ వ్యాసః- ఆచ
మ్యాంగుష్ఠమాత్రేతి పాదాంగుష్ఠేతు దక్షిణే । నిస్రావయె ద్ధస్తజల
మూర్ధ్వహస్త స్సమాహితః ॥ హుతానుమంత్రణం కుర్యా చ్ఛ్ర
ద్ధాయామితి మన్త్రతః । అథాక్షరేణ స్వాత్మానం యోజయే ద్బ్ర
హ్మణీతిహి ॥ సర్వేషామేవ యోగానా మాత్మయోగః పరస్మృ
తః । యో౽నేన విధినా కుర్యా త్సయాతి పద మక్షయమ్ ॥

బాహటః- భుక్త్వోప విశత స్తన్ద్ర మోజో భవతి తిష్ఠతః । ఆయుశ్చంక్రమతో మృత్యు ర్ధావత స్స్వపతో వపుః । శ్రీవిష్ణుపురాణే- అగ్ని రాప్యాయయే ద్ధాతుం పార్థివం పవనేరితః । దత్తా వకాశం నభసా జరయత్వస్తు మేసుఖమ్ ॥ అన్నం బలాయ మే భూమే రపామగ్న్య నిలస్యచ । భవత్వేతత్పరిణతం మమాస్త్వ విరతం సుఖమ్ ॥ ప్రాణాపాన సమానానా ముదానవ్యానయో స్తథా । అన్నం పుష్టికరంచాస్తు మమాప్యవ్యాహతం సుఖమ్ ॥ అగస్తి రగ్ని ర్బడబానలశ్చ భుక్తం మయాన్నం జరయ త్వశేషమ్ । సుఖంచ మే తత్పరిణామ జాతం యచ్ఛ త్వరోగం మమచాస్తు దేహే ॥ విష్ణు స్సమస్తేన్ద్రియ దేహదేహీ ప్రధానభూతో భగవా న్యథైకః । సత్యేన తేనాత్త మశేషమన్న మారోగ్యదం మే పరిణామమేతు ॥

విష్ణురత్తా తథై వాన్నం పరిణామశ్చవై యతః । సత్యేన తేన మద్భుక్తం జీర్యత్వన్న మిదం తథా ॥ ఇత్యుచ్చార్య స్వహస్తేన పరిమృశ్య తథోదరమ్ । అనాయాస ప్రదాయీని కుర్యా త్కర్మాణ్యతన్ద్రితః ॥

శాండిల్యః- ఆదాయ తులసీం త్యక్తాం భగవత్పాదమండితామ్ । భక్షయే చ్ఛోధయే ద్దేహం భగవత్పాదవారిణా ॥ భక్షితం భగవత్పాద సంస్పృష్టం తులసీదళమ్ । ఆరోగ్యం భక్తివృద్ధించ పాపహానిం కరోత్యపి ॥ సంగ్రహే- భోజనానన్తరం విష్ణో రర్పితం తులసీదళమ్ । భక్షయే త్సర్వ పాపఘ్నం చాన్ద్రాయణ శతాధికమ్ ॥

తామ్బూలచర్వణవిధిః.

భుక్త్వాతు సుఖమాసీన స్తాంబూలం భక్షయే ద్ద్విజః । నివేదితం భగవతః పరిశుద్ధం యథావిధి ॥ సఙ్గ్రహే- భుక్త్వాతు సుఖమాసీన స్తాంబూలే నాస్యశోధనమ్ । సు పూగంచ సుపత్రంచ

సుధయాచ సమన్వితమ్ ॥ ప్రదద్యా ద్విజదేవేభ్య స్తాంబూలంచార్చ యే ద్బుధః । ఏకపూగం సుఖారోగ్యం ద్విపూగం నిష్ఫలంభవేత్ । అతిశ్రేష్ఠం త్రిపూగంతు అధికం నైవదుష్యతి ॥ పర్ణమూలే భవే ద్వ్యాధిః పర్ణాగ్రే పాపసంభవః । చూర్ణపర్ణం హరత్యాయు స్సిరా బుద్ధివినాశినీ ॥ అఖండితంచ క్రముకం పర్ణమక్షాళితం తథా । అశో ధితం తథాచూర్ణం భక్షయన్ సర్వదోషభాక్ ॥ అనిధాయముఖే పర్ణం పూగం ఖాదతి యో నరః । సప్తజన్మ దరిద్రస్స్యా న్నరకే షు నిమజ్జతి ॥

గౌతమః- అమాశ్రాద్ధాదికాలేతు య స్తాంబూలంతు ఖాద యేత్ । తస్య దోషవిశుద్ధ్యర్థం జపే దష్టోత్తరం బుధః ॥ అన్యథా దోష మాప్నోతి విప్రస్సోఽపి జాయతే భువి ॥ హేమాద్రౌ- అమా యాం శ్రాద్ధదివసే తీర్థయాత్రాసు సర్వదా । మృతాశౌచే బన్ధుమృ తౌ పక్షద్వయహరేర్దినే ॥ అగ్నియోర్మార్గమధ్యేచ సన్ధ్యయో రు భయోరపి । దేవాలయ సభాస్థానే తథా కర్మద్విభాషణే ॥ దుఃఖా యితే బహుజనే తథైవోత్పాతదర్శనే । రాజభంగ ప్రజాక్షోభ గురు దేవార్చనేషుచ ॥ వ్రతాచరణకాలేతు పురాణశ్రవణే తథా । తాం బూలం భక్షయే ద్యస్తు విష్ఠాసమ మిదంనృప ॥

ఇతి ఓం భగవానేవ స్వనియామ్య ఇత్యారభ్యస్వయమేవ ప్రతిపాదితవాన్ ॥ ఓం కృష్ణంచ + ఇజ్యయా భగవత్కర్మణా భగ వా న్ప్రీయతాం వాసుదేవః. ఇతీజ్యాం సమాపయేత్.

ఇతి భారద్వాజకులతిలక వంగీశాన్వయజాతస్య శ్రీ సుందరార్య
పుత్రస్య వైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్నధర్మసార
సముచ్చయే ఇజ్యాప్రయోగోనామ
చతుర్థః పరిచ్ఛేదః.

అథ స్వాధ్యాయః.

ఓం కృతంచ + స్వాధ్యాయేన + అర్చయిష్యామి + భగవతో + వాసుదేవస్య ॥ ఓం భగవానేవ + స్వాధ్యాయం మయా కారయతీతి సంకల్ప్య మూలమన్త్రాదికం యథాశక్తి జపిత్వా పురాణాదిభిశ్శేషం కాలం నయేత్. అత్ర వంగీశ్వరః- అర్చయిత్వా తతో దేవం తతో మన్త్రాన్ జపన్నపి ॥ ఇతి. శాణ్డిల్యః- అష్టాంగయోగప్రీతించ కృత్వా ధ్యానపరో భవేత్ । స్వాధ్యాయమపి సంకల్ప్య యథాశక్తి జపేన్మనుమ్ ॥ స్తోత్రపాఠైశ్చ సంతోష్య శక్త్యైర్గ్రన్థాదివిస్తయా । స్వరయోగేన దేవేశం తోషయేద్భక్తిసమృద్ధయే ॥ సపవ-సచ్ఛాస్త్రపాఠపఠనై శ్శాస్త్రార్థవ్యాపి రక్షయా । శాస్త్రార్థజ్ఞానసైర్వాఽపి శిక్షయేచ్ఛాస్త్రమాదరాత్ ॥ వ్యాఖ్యానాలేఖనేనాపి గ్రన్థనిర్మాణకర్మణా । శిష్యాణాం శిక్షయాఽపి స్వాధ్యాయార్థోయ ముచ్యతే ॥ దక్షః- ఇతిహాస పురాణాభ్యాం షష్ఠం సప్తమమభ్యసేత్ ॥ శఙ్ఖః- భుక్త్వోపస్థాయ మార్తాణ్డం పురాణాని సదాపఠేత్ । భావశుద్ధ్యా హరౌ భక్తిః పురాణశ్రవణా ద్భవేత్ ॥ లిఖితః- విచార్యచ పురాణార్థాన్ వేదార్థాన్ భక్తిమార్గ స్థితః । విష్ణుం సదా హృదిధ్యాయేత్సకలం నిష్కళంతు వా ॥ శాణ్డిల్యః- సకృదావర్తితోప్యేష స్వాధ్యాయో ధ్యానశాఙ్కరః । భక్తానాం పాతకాన్యాశు నాశయత్యవశాదివ ॥

మార్గశీర్షాది నైమిత్తికారాధనమ్.

అథ మార్గశీర్షాది నైమిత్తికారాధన విషయే కించిదుచ్యతే. జ్యోతిశ్శాస్త్రే భాస్కరీయే- అయనం దక్షిణం రాత్రి రుత్తరంతు దినం భవేత్ । దైవతం తదహోరాత్రం తత్త్రింశన్మాస ఉచ్యతే ॥

తద్దినస్య ఉషఃకాలం చాపమాసం విదు ర్బుధాః । తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన చాపమాసే దినేదినే ॥ ఉషఃకాలేతు సంప్రాప్తే బోధయిత్వా జగత్పతిమ్ । సమభ్యర్చ్య భజే ద్విష్ణుం జనానాం దోషశారితయే ॥ బ్రహ్మాండే- ఆషాఢాదిషు మాసేషు శయానం కార్తికావధి । చాపంగతే దివానాథే ఉత్థాప్య శయనాద్ధరిమ్ ॥ సవిష్ణులక్షణై స్తోత్రై ర్బహుభిః పరిగీయతే । ఉషఃకాలేతు సంప్రాప్తే అర్చయిత్వా జనార్దనమ్ ॥ ఉపచారై ష్షోడశభి ర్ముద్గాన్నంచ నివేదయేత్ ॥ ఆదిత్యపురాణే- చాపంగతే తతసూర్యే ప్రత్యూషే స్నానమాచరేత్ । అర్చయేచ్చ జగన్నాథం యావత్సూర్యోదయాత్పురా ॥ తతః ప్రభాతసమయె అర్ఘ్యం ప్రక్షిప్య వైష్ణవమ్ । గాయత్రీంచ తతోజప్త్వా ఉపతిష్ఠేత భాస్కరమ్ ॥ అతః ప్రాగుదయాదేవార్చనం విష్ణ్వర్చానన్తరమేవ సన్ధ్యోపాసనమితి సిద్ధమ్. అత్ర శ్రుతిః- తదస్యప్రియ మభిపాథో అశ్యాం- నరోయత్ర దేవయవోమదన్తి- ఉరుక్రమస్య సహబన్ధురిత్థా- విష్ణోఃపదే పరమే మధ్వవుత్సః ॥ అయమర్థః- విష్ణోఃప్రియం తత్పాథః- నివేదితమన్నాదిక, మభ్యశ్యామ్, దేవయవోనరః- దేవారాధకాజనాః, యత్రమదన్తి- యస్మిన్నివేదితే హృష్యంతి, నివేదిత తీర్థప్రసాదాదికం స్వీకృత్యహృష్టాభవన్తీత్యర్థః. ఇత్థం ప్రతిదినం వర్తమానః, ఉరుక్రమస్య- విష్ణోః, బన్ధుః- స ఏవాతీవాభిమతః, పరమె- సర్వోత్కృష్టే, మధువద్భోగ్యతమె, విష్ణోఃపదే, వుత్సః- ఉత్సుకఇతి. "త్వయోపభుక్తస్రగ్గన్ధ వాసోలంకారచర్చితాః । ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం తరేమహి" ఇత్యుక్తరీత్యా వర్తతేత్యర్థః. పరాశరః- ద్వాదశ్యాం శుక్లపక్షేతు తపోమాసే విధానతః । క్రోడరూపం హరిం సమ్య గర్చయేత్ ప్రాప్నుయా త్తమసే ॥

అథ శ్రీరామనవమీ.

శ్రీపరాశరధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖండే వింశతితమే ఽధ్యాయే-
మాసి చైత్రే శుక్లపక్షే నవమ్యాంచ పునర్వసౌ । తస్యాం జాతో
జగన్నాథః కాకుత్స్థో హరి రచ్యుతః ॥ తస్యా ముపోష్య విధివత్
స్నాత్వా సంపూజయే ద్విభుమ్ । రామం కమలపత్రాక్షం కౌసల్యా
నందవర్ధనమ్ ॥ నైవేద్యై ర్భక్ష్యభోజ్యైశ్చ పూజాజాగరణాదిభిః ।
జప్యై ర్హోమైశ్చ దానైశ్చ తత్ర కుర్వీత మంగళమ్ ॥ త్రివారం
సంప్రకుర్వీత జపహోమార్చనాదిభిః । పూర్ణే మహోత్సవే రమ్యే
కుర్యా దవభృథం శుభమ్ ॥ బ్రాహ్మణా న్భోజయే చ్ఛక్త్యా దక్షి
ణాభిః ప్రతోషయేత్ ॥ వాసిష్ఠసంహితాయాం షష్ఠే ఽధ్యాయే-
మాసి చైత్రే సితేపక్షే నవమ్యాంచ పునర్వసౌ । కౌసల్యాయాం
సముత్పన్నో విష్ణుః కాకుత్స్థ ఈరితః ॥ తస్యాం స్నానోపవాసా
ద్యైః పూజాజాగరణాదిభిః । అర్చయే ద్గన్ధపుష్పాద్యై ర్గీతవాదిత్రన
ర్తనైః ॥ అత్రోత్సవం ప్రకుర్వీత కృష్ణజన్మాహవన్నరః ॥ శ్రీపంచ
రాత్రే అగస్త్యసంహితాయాం పారమహంస్యే ఏకవింశే ఽధ్యా
యే- చైత్రమాసే నవమ్యాంతు జాతో రామ స్స్వయం హరిః ।
పునర్వస్వృక్ష సంయుక్తా సా తిథి స్సర్వ కామదా ॥ పునర్వస్వృక్ష
సంయోగ స్స్వల్పోఽపి యది దృశ్యతే । చైత్రశుద్ధ నవమ్యాంతు సు
పుణ్యా సర్వకామదా ॥ శ్రీరామనవమీ ప్రోక్తా కోటిసూర్య గ్రహా
ధికా । చైత్రమాసె శుద్ధ నవమీ పునర్వసు యుతా యది । తస్మిన్
దినే మహాపుణ్యే రామ ముద్దిశ్య భక్తితః ॥ సకృత్కృతం భవేత్కర్తు
స్తద్భవక్షయకారణమ్ । ఉపోషణం జాగరణం తస్మి న్కుర్యా ద్విశే
షతః ॥ యస్తు రామనవమ్యాంతు భుంక్తే మోహా ద్విమూఢధీః ।
రౌరవం నరకం ప్రాప్య పచ్యతే వర్షకోటికమ్ ॥ సూర్యగ్రహే కురు
క్షేత్రే మహాదానైః కృతం మునే । యత్ఫలం సమవాప్నోతి శ్రీ

రామనవమీ వ్రతాత్ ॥ కుర్యాద్రామ నవమ్యాంతు ఉపోషణ మతన్ద్రితః । మాతృగర్భ మవాప్నోతి నైవ రామో భవేత్స్వయమ్ ॥ నవమీచాష్టమీవిద్ధా త్యాజ్యా విష్ణుపరాయణైః । ఉపోషణం నవమ్యాంచ దశమ్యామేవ పారణమ్ ॥ తత్రైవ షడ్వింశె ఽధ్యాయే- యస్తు రామనవమ్యాంతు భుంక్తే సచ నరాధమః । కుమ్భీపాకేషు ఘోరేషు పచ్యతే నాత్రసంశయః ॥ అకృత్వా రామ నవమీవ్రతం సర్వ వ్రతోత్తమమ్ । వ్రతాన్యన్యాని కురుతే న తేషాం ఫలభాగ్భవేత్ ॥ రహస్య కృతపాపాని ప్రఖ్యాతాని బహూనిచ । మహాన్తిచ ప్రణశ్యన్తి శ్రీరామనవమీవ్రతాత్ ॥ ఏకామపి నరో భక్త్యా శ్రీరామనవమీం మునే । ఉపోష్య కృతకృత్యస్స్యాత్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ సంగ్రహే- జయన్తీ ద్వివిధా ప్రోక్తా మత్స్యాది దశజన్మనామ్ । తిథి ప్రధానం సర్వేషాం వినా కృష్ణ త్రివిక్రమౌ ॥ పునర్వసౌ చైత్రమాసే జన్మ రామస్య మంగళమ్ । తిథౌ నవమ్యాం లగ్నేచ కుళీరె కమలాసన ॥ ఇదం శ్రీరామనవమీ వ్రతం నిత్యం ప్రత్యవాయస్మృతేః; ఫలశ్రవణాత్కామ్యంచ.

ఫలపూజా- విశ్వామిత్ర సంహితాయాం షడ్వింశె ఽధ్యాయే- వైశాఖస్య సితేపక్షే విశాఖా పౌర్ణమీయుతా । ఉత్తమోత్తమ మేవోక్తం (సర్వ పాప ప్రణాశనమ్) విశాఖంతు నకారయేత్ ॥ విశాఖయుక్తాయోగేఽపి కేవలాయాం తిథౌ భవేత్ । విశాఖోత్సవ మేవోక్తం సర్వపాప ప్రణాశనమ్ ॥ చూతాదిషు సమస్తాని ఫలాన్యాహృత్య దేశికః । పాచయేద్గుడమిశ్రంతు మరీచీజీరకాన్వితమ్ ॥ నారికేళఫలోపేత మేలాకర్పూర మిశ్రితమ్ । పాచయేత్ క్షీరమిశ్రంతు మహాహవిః సమన్వితమ్ ॥ ఇత్యారభ్య- చూతాది ఫలసంయుక్తం యథాకామం ప్రదాపయేత్ । మహాహవిర్నివేద్యాథ తామ్బూలంచ నివేదయేత్ ॥

శ్రీపరాశర ధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖండే వింశేఽధ్యాయే- వైశాఖ్యాం పౌర్ణమాస్యాంవా ప్రభాతే విమలేసతి । ధాత్రీస్నానం నరః కృత్వా కృతకృత్యో యథావిధి ॥ రక్తైస్సరోరుహై దేవ మర్చయే న్మధుసూదనమ్ । దధ్యన్నం పానకం శీతం హృద్యైశ్చూతఫలైస్సహ ॥ నివేద్య వైష్ణవా భక్త్యా పూజయేత్ప్రియతో ద్విజః । సహస్ర వార్షికీం పూజాం యుజ్యతే నాత్రసంశయః ॥

శ్రీనృసింహజయన్తీ,

త్రేతాదౌ వాదికల్పే ఽఖిలకమలభవే మాధవేమాసిపక్షే, శుక్లే సాధ్యేచ యోగే ఫణిమితకరణే భూతతిథ్యాం మనుజ్యే । మన్దే వారె ప్రదోషే కనకకశిపోః ఖణ్డనార్థం జనిత్వా రక్షస్తస్తంభాన్నఖాగ్రైస్తమహాన దఖిలత్రాణహేతు నృకేసింహః ॥

కృష్ణజయన్తీనిర్ణయః.

దశనిర్ణయే- సింహస్థేర్కేఽసితేపక్షే రోహిణ్యా మష్టమీయుతే । చన్ద్రోదయే జయన్తీస్యా త్కేశవారాధనం పరమ్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- శ్రావణేమాసి రోహిణ్యాం కృష్ణాష్టమ్యాంచహర్షణే । బుధవారే వృషెలగ్నే జాతో దేవకినన్దనః ॥ శుద్ధావిద్ధేతిమునిభి ర్జయన్తీద్వి విధాస్మృతా । శుద్ధా ముముక్షుభి గ్రాహ్యానతువిద్ధా కదాచన ॥ అష్టమీ సప్తమీవిద్ధా రోహిణీ కృత్తికాయుతా । విద్ధేతి ప్రోచ్యతె తత్ర నోపవా సాదికం చరేత్ ॥ సూర్యోదయె కృత్తికయా విద్ధాస్యా ద్రోహిణీయది । ప్రాతఃకాలే నవేధోఽయం నిన్దితో వ్రతకర్మణి ॥ తత్రైవ- అష్టమ్యాంవా నవమ్యాంవా దశమ్యాం యదిరోహిణీ । అవిద్ధా యదిలభ్యేత సాజయన్తీ ప్రకీర్తితా॥ నారదీయే- జయన్తీ ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధా విద్ధేతి తద్ద్విధా । విద్ధాతు సప్తమీయుక్తా శుద్ధాతు నవమీయుతా ॥ రోహిణీ కృత్తికాయుక్తా విద్ధా శుద్ధాపరాన్వితా ॥ నారదీయ సంహితాయామ్-

అష్టమ్యాంవా నవమ్యాంవా దశమ్యాం యదిరోహిణీ । సాజయన్తీతి విఖ్యాతా ప్రశస్తా భుక్తిముక్తిదా ॥ జ్యోతిషార్ణవే- శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా యదా సింహగతోరవిః । జయన్త్యారాధనం కుర్యాన్నతు కర్కటకన్యయోః ॥ బ్రహ్మసంహితాయామ్- శుద్ధాష్టమీం వినావాపి శుద్ధర్క్షస్యాప్యభావతః । మృగేణచ దశమ్యాచ యుక్తా గ్రాహ్యాతు వైష్ణవైః ॥ తత్రైవ- బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యైశ్శూద్రైశ్చ మునిసత్తమ । విశుద్ధోపోషణం కార్యం నిత్యం విష్ణుపరాయణైః ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- మాసే సంవత్సరేచైవ తిథిర్ద్వైధం యదాభవేత్ । తత్రోత్తరా తిథిర్గ్రాహ్యా ద్వైవే సంక్రాంత్యవేధితా ॥ సంక్రాన్తివేధితాయాంతు ద్వయోస్సా పరివర్జితా ॥ ఏకా సంక్రాన్తినా త్వన్యా సప్తమీ కృత్తికాయుతా ॥ సప్తమీవేధితాం త్యక్త్వా భజే త్సంక్రాంత్య వేధితామ్ ॥

జయన్తీ విద్ధాఽపి బుధవారయుక్తాచే త్తైన్నవ వైష్ణవైరపి గ్రాహ్యా; తథా దశనిర్ణయే- చంద్రోదయే ఽష్టమీయుక్తా రోహిణీ బుధవాశిగా । విద్ధాఽపి వైష్ణవైర్గ్రాహ్యా (విద్ధాశుద్ధాపివా గ్రాహ్యా) హ్యుపవాసార్చనాదిషు ॥ ఇతి. తత్రైవ- జయన్తీ ద్వివిధేత్యాదినా విద్ధా మభిధాయ "ఏషా జయన్తీ విద్ధోక్తా హ్యవిద్ధాం శృణునారదే" త్యుపక్రమ్య బుధవారం బహుశః ప్రశస్య "తస్మాజ్జయన్తీ విజ్ఞేయా బుధవారయుతా శుభా । ఏషా జయన్తీ శుద్ధాఖ్యా భుక్తిముక్తి ఫలప్రదా ॥ ఇతి వారయోగాతిశయేన విద్ధాయా అపి శుద్ధత్వాభిధానాదితి.

దశనిర్ణయే- యేన కుర్వన్తి జానన్తః కృష్ణజన్మాష్టమీ వ్రతమ్ । తే భవన్తి నరాః ప్రాజ్ఞా వ్యాళవ్యాఘ్రాశ్చకాననే ॥ క్రియాహీనస్య మూర్ఖస్య పరాన్నం భుఞ్జతోఽనతః । కృతఘ్నస్య సలోకోస్తి జయన్త్యాం భుఞ్జతస్తథా ॥ జయన్తీ వాసరే ప్రాప్తే

కగోఽప్యుదరపోషణమ్ । ఛిద్యతే తిలశః కుక్షి ర్యమదూతై స్సహస్రశః ॥ ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతే ర్నిత్యం ఫలశ్రవణా త్కామ్యంచ. కాలప్రకాశికాయామ్- వర్షేవర్షేచ కర్తవ్యం కృష్ణజన్మదినోత్సవమ్ । ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యో మహాపాతకనాశనః ॥

అథ పారణమ్.

దశనిర్ణయే- భక్తానాం వైష్ణవానాంచ శుద్ధానాం నియతాత్మనామ్ । విహితా సాత్వతాభిజ్ఞైః రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥ శుద్ధానామ్- ప్రయోజనాన్తరగన్ధరహితానామ్, భక్తః- వైష్ణవాః అనన్య దేవతాభక్తా యేమద్భక్తజనప్రియాః । మామేవ శరణం ప్రాప్తా మద్భక్తాస్తే ప్రకీర్తితాః ॥ అధృత్వా విధినాచక్రం బ్రాహ్మణః ప్రాకృతో భవేత్ । విష్ణురేవహి యేషాంవై దైవతా వైష్ణవాస్తుతే ॥ ఆశ్వమేధికే- పంచకాలరతానాంచ దీక్షితై కాన్తినామపి భక్తైర్భాగవతైస్సార్ధం రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥ సంగ్రహే- జయన్తీవాసరే ప్రాప్తే పంచకాలరతాత్మభిః । కరణీయం ప్రయత్నేన రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥

అథైకాదశ్యుపవాస లక్షణమ్.

విష్ణుధర్మే- ఉపావృత్తస్య పాపేభ్యో యస్తు వాసోగుణైస్సహ । ఉపవాస స్సవిజ్ఞేయ స్సర్వభోగవివర్జితః ॥ వర్జనీయాని సంత్యజ్య గుణాన్ సంగృహ్య చోదితాన్ । నిరాహారస్థితిర్యాసా ఉపవాసః ప్రకీర్తితః ॥ నారదీయె- యానికానిచ పాపాని బ్రహ్మహత్యాసమానిచ । అన్నమాశ్రిత్య తిష్ఠంతి సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ ఇతి పాఞ్చోత్తమె- వరం స్వమాతృగమనం వరం గోమాంసభక్షణమ్ । వరం హత్యా వరం పాన మేకాదశ్యాంతు భోజనాత్ ॥ కాలాదర్శే-

జహ్యాద్భక్తద్వయం నిత్యే కామ్యేభక్తచతుష్టయమ్ ॥ నారదీయే
రుక్మాంగదచరితే- అష్టవర్షాధికో మర్త్యో హ్యశీతిర్నహిపూర్యతే । యోభుఙ్క్తే- మామకేప్రాప్తే విష్ణో శయని పాపకృత్ ॥ స
మే వధ్యశ్చ దణ్డ్యశ్చ నిర్వాస్యో విషయాద్బహిః । బ్రహ్మహా చ స
గోఘ్నశ్చ స్తేయీ చ గురుతల్పగః ॥ ఏకాదశ్యాంహి భుఞ్జానః
పక్షయో రుభయోరపి ॥

సంగ్రహే- అలాభేవా నిషేధేవా కాష్ఠానాం దన్తధావనే ।
పర్ణాదినా విశుధ్యేత జిహ్వోల్లేఖస్సదైవతు ॥ తృణపర్ణై స్సదా
కుర్యాదమామేకాదశీంవినా । తయోరపిచ కుర్వీత జమ్బ్వానిమ్బరసాలకైః ॥ బ్రహ్మకైవర్తే- ఇతి విజ్ఞాయకుర్వీతావశ్య మేకాదశీవ్రతమ్ । విశేషనియమాశక్తో ఽహోరాత్రం భుక్తివర్జితః ॥ నిగృహీతేన్ద్రియ శ్రద్ధాసహాయో విష్ణుతత్పరః । ఉపోష్యైకాదశీం పాపాన్ముచ్యతే నాత్రసంశయః ॥ పాపాత్- ప్రత్యవాయాత్.

కాత్యాయనః- మిథ్యావాదే దివాస్వాపే బహుశో ఽమ్బునిషేవణే । అష్టాక్షరం వ్రతీ జప్త్వా శతమష్టోత్తరం శుచిః ॥ వ్యాసః- అసకృజ్జలపానాచ్చ సకృత్తామ్బూల చర్వణాత్ । ఉపవాసః ప్రణశ్యేత్తు దివాస్వాపాచ్చ మైథునాత్ ॥ స్త్రీణాంతు ప్రేక్షణాత్స్పర్శాత్తాభిస్సంకథనాదపి । నిష్పతేత బ్రహ్మచర్యం నదారేష్వృతు సంగమాత్ ॥ సుమంగలీవిషయే మనుః- పుష్పాలంకారవస్త్రాదిగన్ధధూపానులేపనమ్ । ఉపవాసే నదుష్యంతి దన్తధావన (మజ్జనమ్) వర్జనమ్ ॥ విష్ణురహస్యే- శ్రాద్ధోపవాసదివసే ఖాదిత్వా దన్తధావనమ్ । గాయత్ర్యా శతశః పూత మమ్బుప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ నారదః- ఉపవాసదినే రాజన్ దన్తధావనకృన్నరః । స పూతిపత్రిసంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ గారుడే- యత్తు సా కురుతే పుణ్యం వినాపాపం పతివ్రతా । తత్తస్యాస్సకలం దేవి తస్యార్ధకం

సలభేత్ఫలః ॥ భర్తా కరోతి యా సాధ్వీ యత్కించి త్కురుతే శుభమ్ । తస్య పుణ్యస్య సంపూర్ణ మర్ధం ప్రాప్నోత్యసంశయః ॥ నారీఖల్వననుజ్ఞాతా భర్త్రా పిత్రా సుతేనవా । నిష్ఫలంతు భవేత్తస్యా యత్కరోతి వ్రతాదికమ్ ॥ అనాపృచ్ఛ్యతు భర్తార ముపోష్య వ్రతమాచరేత్ । ఆయుష్యం హరతే భర్తు స్సానారీ నరకం వ్రజేత్ ॥ నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్ధర్మో న వ్రతం నాప్యుపోషణమ్ । పతిశుశ్రూషణం తాసాం తేన స్వర్గో విధీయతే ॥ యద్యపి పాణిగ్రహణాద్ధి సహత్వం కర్మసు తథాపి శక్త్యా భర్త్రాద్యనుజ్ఞానే నదోషః. శ్రీవారాహే- సూతకే మృతకేచాపి దానార్చనవివర్జితః । ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత వ్రతమేత న్నలుప్యతే ॥ ఋశ్యశృంగః- సంప్రవృత్తేఽపి రజసి నత్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమ్ । కామ్యే నియోజయే ద్విప్రం స్వయం నాద్యా ద్రజస్వలా ॥ పులస్త్యః- ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత నారీ దృష్టేరజస్యపి । సూతకే మృతకేచాపి నాశ్నీయా ద్ధరివాసరే ॥ విష్ణుధర్మే- అసంభాష్యాంశ్చ సంభాష్య తులస్యాతసికాదళమ్ । ఆమలక్యాః ఫలంవాఽపి పారణే ప్రాశ్య శుద్ధ్యతి ॥ విష్ణుపురాణే- తస్మాత్పాషణ్డిభిః పాపై రాలాపస్పర్శనే త్యజేత్ । విశేషతః క్రియాకాలే యజ్ఞాదౌ వాఽపి దీక్షితే ॥ స్పర్శనేతు బుధస్స్నాత్వా శుద్ధి రాదిత్యదర్శనాత్ । సంభాష్యతాంశ్చ శుద్ధ్యర్థం చిన్తయే దచ్యుతం బుధః ॥ తేషామాలోకనే సూర్యం పశ్యేత మతిమాన్నరః ॥

శ్రాద్ధవిషయే విజ్ఞానేశ్వరీయే- ఉపవాసో యదా నిత్యః శ్రాద్ధంచ ప్రకృతం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యా దాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ ॥ దశనిర్ణయే- ఏకాదశీవ్రతంచైవ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । ఋతుకాలంచ తత్రాపి శ్రాద్ధంకర్మ విధీయతే ॥ స్మృత్యర్థసారే- పిత్రోః క్షయదినే ప్రాప్తే భవే దేకాదశీయది । అభ్యర్చ్య

పితృదేవాదీ న్నాఘ్రేయ త్పితృసేవితమ్ ॥ సుధీవిలోచనే- జ్ఞానినో ఽజ్ఞానినోవాఽపి మూర్ఖః పణ్డితఏవవా । మృతాహం సమతి క్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥ దేవలః- మాతాపిత్రోః క్షయే ప్రాప్తే భవే దేకాదశీయదా । అభ్యర్చ్యైవ పిత్యాన్దేవా న్నాఘ్రేయ త్పితృసేవితమ్ ॥ బ్రహ్మకైవర్తే- సర్వమన్నం సముద్ధృత్య దక్షిణేన కరేణతు । ఘ్రాణాఘ్రాతంతు కర్తవ్యం వ్రతభఙ్గోఽన్యథా భవేత్ ॥ అత్ర ఏకాదశీ శ్రాద్ధే "ఆఘ్రాయ పితృసేవిత" మిత్యాదీని వచనాని పరశ్శతాని సన్తి విస్తరభయా న్నలిఖ్యన్తే. కించ ఆఘ్రాణేన ఏకాదశ్యాం శ్రాద్ధ శేషభోజనంచ సంభవతీతి శ్రుతిరేవాహ- "అవఘ్రేయమేవ తన్నైవ ప్రాశితం నైవాఽప్రాశిత" మితి. ఏవం విజ్ఞానేశ్వర చన్ద్రికా కాలాదర్శ సుధీవిలోచన దశనిర్ణయాదిని బన్ధనేష్వపి "ఉపవాసో యదా నిత్య" మిత్యాది పూర్వోదాహృత వచనాన్యేవ సర్వత్ర లిఖిత్వా ఏకకంఠేన పితృసేవితాన్నాఘ్రాణాంగకైకాదశీ శ్రాద్ధమేవ సమర్థితమ్. అతఏవ ద్వాదశ్యాం శ్రాద్ధపరం పురాణవచన మనాదరణీయమ్, స్మృతేః ప్రబలత్వాత్. "శ్రాద్ధ విఘ్నే సముత్పన్నే నవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం దర్శేవాఽథ విచక్షణైః" ఇతి పరాశరాదిభి రవిజ్ఞాతేఽప్యేకాదశ్యామేవ శ్రాద్ధ విధానాచ్చ శ్రీమన్నారాయణముని కృతే పురుషార్థ సుధానిధౌచ స్మృతిరేవ ప్రాబల్యముక్తమ్. స్మృతీతిహాస పురాణేషు ధర్మవిరోధే స్మృత్యుక్తమేవ గ్రాహ్యమ్, శ్రుతవిరోధే ఇతిహాసోక్త సర్గాదివిరోధే. పురాణోక్తమితి జ్ఞానార్ణవేచతత్రోక్తమ్. తస్యతస్య తత్ర తత్రాధికృతత్వా దితి. న్యాయ పరిశుద్ధావపి తథోక్తం వేదాన్తాచార్యైః. అతో ధర్మశాస్త్రస్య ముముక్షు ముముక్ష్వాచార పరాత్రాధికృతస్య పురాణాపేక్షయా ప్రాబల్యా దేకాదశీ శ్రాద్ధం సర్వైరప్యనుష్ఠేయ మితి సిద్ధమ్.

సంగ్రహే- అశక్తస్తూపవాసేషు బాలో వృద్ధశ్చ రోగవాన్।
కృత్వైక భుక్తం విప్రేన్ద్రో ఉపవాసఫలం లభేత్ ॥ కాలప్రకాశికా
యామ్- పరమాపద మాపన్నో హర్షేచ సముపస్థితే। సూతకే
మృతకేచైవ నత్యజే ద్ద్వాదశీ వ్రతమ్ ॥ తత్రైవ- సూతకేచ నర
స్స్నాత్వా ప్రణమ్య మనసా హరిమ్। ఏకాదశ్యాం నభుంజీత వ్రత
ఏవం నలుప్యతే ॥ ఏకాదశ్యాం నభుంజీత నారీ దృష్టేరజస్యపి ॥
విష్ణురహస్యే- గాత్రాభ్యంగం శిరోభ్యంగం తాంబూలం చానులేప
నమ్। వ్రతస్థో వర్జయే న్నిత్యం యచ్చాన్యత్ర నిరాకృతమ్ ॥ ఇతి,
త్యజే ద్దుష్టోదకస్నానం సుగంధామలకాదికమ్। కావ్యాలాపం గన్ధ
లేపం పుష్పధారణమేవచ ॥ స్త్రీసంగం మర్దనంచైవ క్షౌర మభ్యం
గమేనచ। దధిక్షీరం ఘృతం గవ్య మైక్షవం కదలీఫలమ్ ॥ తిలా
శ్చైవాసితా ముద్గాః కన్దకేసరమేవచ। ఏవమాదీని సర్వాణి వర్జ
యే ద్ధరివాసరే ॥ కౌర్మే- బహిర్గ్రామాన్త్యజాన్ సూతిం పతితం
చ రజస్వలామ్। నస్పృశే న్నాభిభాషేత నేక్షేత వ్రతవాసరే ॥
విష్ణుధర్మోత్తరే- విష్ణు మభ్యర్చ్యయే ద్భక్త్యా రాత్రౌ జాగరణాది
కమ్। తన్త్రజ్జపతపోధ్యాన తత్కథాశ్రవణాదికమ్ ॥ తదర్చనంచ త
న్నామ కీర్తన శ్రవణాదయః। ఉపవాసకృతా మేతే గుణాః ప్రో
క్తా మనీషిభిః ॥ పాద్మే- అనుకల్ప స్స్వయం ప్రోక్తః క్షీణానాం
వరవర్ణని। మూలం ఫలం పయ స్తోయ ముపభోజ్యం భవేచ్ఛు
భమ్ ॥ నత్వేవ భోజనం కైశ్చి దేకాదశ్యాం బుధైస్స్మృతమ్ ।
దధి క్షీరం ఘృతం గవ్య మైక్షవం గుడవర్జితమ్। తిలాశ్చైవ సితా
ముద్గాః కన్దకేసరవర్జితమ్ ॥ ప్రశస్త సైంధలవణం ఘృతేనాభ్యంజ
నం వ్రతే ॥ యమః- ఇక్షుదండై గ్గుడరసైః సుపక్వైః కదలీఫలైః।
నిఘ్నన్తి యె హరిదినం తానానయత కింకరాః ॥ కామ్యావిషయె
అంగిరాః- య ఇచ్ఛే ద్విపులా న్భోగాన్ ముక్తించాత్యన్త దుర్ల

భామ్ । ఏకాదశ్యా ముపవసే త్పక్షయో రుభయోరపి ॥ స్కాన్దే-
కాంస్యం మాంసం మసూరించ క్షౌద్రంచానృతభాషణమ్ । పునర్భో
జన మత్యాశం దశమ్యాం పరివర్జయేత్ ॥ వారాహే- గృహీత్వౌ
దుంబరం పాత్రం వారిపూర్ణ ముదఙ్ముఖః । ఉపవాసంతు గృహ్ణీ
యా ద్యద్వా వార్యేవ ధారయేత్ ॥ సంకల్పమ న్త్రస్తు. దేవలః-
ఏకాదశ్యాం నిరాహారో భూత్వా ఽన్న మపరేఽహని । భోక్ష్యామి
పుణ్డరీకాక్ష గతిర్భవ మమాచ్యుత ॥ కాంస్యం మాంసం తథా
క్షౌద్రం తైలం వితథభాషణమ్ । వ్యాయామంచ ప్రవాసంచ దివా
స్వాపంచ మైథునమ్ ॥ శష్కుల్యపూపాన్ ద్వాదశ్యాం నర్జయే
ద్భోజనం పునః ॥ ఏకాదశ్యుపవాసో నిత్యకామ్యరూపేణ ద్వివిధమ
పి ప్రమాణ బలాదధ్యవసీయతే. నిత్యం సదా యావదాయు ర్న
కదాచిదతి క్రమేత్ । ఇత్యుక్తా ఽతిక్రమే దోషశ్రుతే రత్యాగ
చోదనాత్ ॥ ఫలాశ్రుతే ర్వీప్సయాచ తన్నిత్యమితి కీర్తితమ్ ॥ ని
త్యశబ్దాదీ న్యష్టౌ నిత్యత్వ సాధకాని. నిత్య శబ్ద ఉదాహృతో గారు
డపురాణే- ఉపోష్యైకాదశీ నిత్యం పక్షయో రుభయోరపి ॥ సదా
శబ్ద స్సనత్కుమార సంహితాయామ్- ఏకాదశీ సదోపోష్యా పక్ష
యో శ్శుక్ల కృష్ణయోః ॥ యావదాయుశ్శబ్ద ఉక్తః విష్ణురహస్యే-
ఉపోష్యైకాదశీరాజ న్యావదాయు స్సువృత్తిభిః ॥ అతిక్రమనిషే
ధః కణ్వేనదర్శితః- ఏకాదశ్యా ముపవాసే న్నకదాచి దతిక్రమేత్ ॥

అకరణ దోషమాహ సనత్కుమారః- నకరోతీ హ యోమూ
ఢః ఏకాదశ్యా ముపోషణమ్ । స నరో నరకం యాతి రౌరవం తమ
సా ఽఽవృతమ్ ॥ ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే శక్తిమా న్ని
రుపద్రవః । సురాపాన సమం పాపం భవే త్తస్య నసంశయః ॥ మ
ద్యపానా న్మునిశ్రేష్ఠ పాత్యైవ (పాత్యైకో) నరకంవ్రజేత్ । ఏకాద
శ్యన్నకామస్తు పితృభి స్సహ మజ్జతి ॥ యానికానిచ పాపాని బ్ర

బ్రహ్మహత్యా సమానివ । అన్న మాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ తాని పాపాన్యవాప్నోతి సంప్రాప్తే హరివాసరే । మాతృహా పితృహా చైవ భ్రాతృహా గురుహా తథా ॥ ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే పక్షయో రుభయోరపి ॥ అత్యాగచోదనా దర్శితా విష్ణురహస్యే- పరమాపదమాపన్నో హర్షే వాథ సముపస్థితే । సూతకే మృతకే వాఽపి నత్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమ్ ॥ కూర్మపురాణే- రటన్తీహ పురాణాని భూయోభూయో మహామునే । నభోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ నిత్యం భక్తిసదాయుక్తైర్నరై ర్విష్ణుపరాయణైః । పక్షేపక్షేచ కర్తవ్య మేకాదశ్యా ముపోషణమ్ ॥ ఇత్యాదిభి రష్టభి ర్హేతుభి రుపవాసస్య నిత్యత్వం సిద్ధమ్. కామ్యత్వంచ సాయుజ్యాది ఫలశ్రవణా దవగమ్యతే. తదుక్తం విష్ణురహస్యే- యదీచ్ఛే ద్విష్ణుసాయుజ్యం సుతాం సంపదమాత్మనః । ఏకాదశ్యా ముపవసే త్పక్షయో రుభయోరపి ॥ కాత్యాయనః- ఐశ్వర్యం సంతతిం స్వర్గం ముక్తింవా యద్యదిచ్ఛతి । ఏకాదశ్యాం నభుంజీత పక్షయో రుభయోరపి ॥ నారదోపి- ఏకాదశీసమం కించి త్పాపత్రాణం నవిద్యతే । స్వర్గమోక్షప్రదా హ్యేషా రాజ్యపుత్రప్రదాయినీ ॥ సుకళత్రప్రదా హ్యేషా శరీరారోగ్యదాయినీ ॥ ఇత్యాదివచనా త్కామ్యత్వం సిద్ధమ్.

ఉపవాసాంగతిథి నిర్ణయస్య వేధాధీనత్వా త్ప్రథమం తావద్వేధో నిరూప్యతే. బ్రహ్మకైవర్తే- కీదృశస్తు భవేద్వేధో యోగో విప్రేన్ద్ర కీదృశః । యోగవేధావమాచక్ష్వ యాభ్యాం దుష్టముపోషణమ్ ॥ చతస్రో ఘటికాః ప్రాతః అరుణోదయ ఉచ్యతే । చతుష్టయవిభాగోఽత్ర వేధాదీనాం కిలోదితః ॥ అరుణోదయ వేధస్స్యాత్సార్ధంతు ఘటికాత్రయమ్ । అతివేధో ద్విఘటికా ప్రభాసం దర్శనాద్రవేః ॥ మహావేధోఽపి తత్రైవ దృశ్యతే- తురీయ స్తత్ర

కథితో యోగ స్సూర్యోదయో బుధైః । సర్వప్రకారవేధోఽయ ముపవాసస్య దూషకః । ఏతే వేధాతివేధ మహావేధాఖ్యా దోషా ఉక్తాః, తేషు సత్సు ఏకాదశీం సంపృక్త సందిగ్ధ సంయుక్త సంకీర్ణ నామభిః వ్యవహ్రియతే, ఏతా స్సంపృక్తాదయ శ్చతస్రోఽపి త్యాజ్యాః. తథా గోభిలః- అరుణోదయ వేళాయాం దశమీయది దృశ్యతే । సంపృక్తైకాదశీ తాంతుమోహిన్యై దత్తవా న్విభుః ॥ గారుడపురాణే- ఉదయాత్ప్రా క్త్రిఘటికా వ్యాపిన్యైకాదశీయదా । సన్దిగ్ధైకాదశీనామ వర్జ్యా స్యా ద్ధర్మకాంక్షిభిః ॥ ఉదయాత్ప్రా గ్ముహూర్తేన వ్యాపి న్యేకాదశీయదా । సంయుక్తైకాదశీనామ వర్జయే ద్ధర్మవృద్ధయే ॥ ఆదిత్యోదయవేళాయాం విద్యతే దశమీ యది । సంకీర్ణైకాదశీనామ త్యాజ్యా ధర్మఫలేప్సుభిః ॥ ఇతి, పుత్రపౌత్ర ప్రవృద్ధ్యర్థం ద్వాదశ్యా ముపవాసయేత్ । తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ఇతి, అరుణోదయ వేధోఽపి యదా సంత్యజ్యతే తదా కిముకర్తవ్యం సూర్యోదయవేధ ఇతి. తథాఽపి వక్ష్యతే కణ్వస్మృతౌ- ఉదయోపరి విద్ధాతు దశమ్యైకాదశీ యదా । దానవేభ్యః ప్రీణనార్థం దత్తవాన్ పాకశాసనః ॥ ఇతి. స్మృత్యన్తరేపి- దశమ్యాః ప్రాన్తమాదాయ యదోదేతి దివాకరః । తేనస్పృష్టం హరిదినం దత్తం జంభాసురాయతు ॥ యదా దశమ్యైకాదశీ ద్వాదశీత్యేతాదృశం దినత్రయం భవతి తదా కథముపవాస ఇత్యత్రాహ ఋష్యశృఙ్గః- ఏకాదశీ యదా బ్రహ్మన్ దినత్రయతిథి ర్భవేత్ । తదాహ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ కణ్వః- అరుణోదయ కాలేతు దశమీ యది దృశ్యతే । తత్రోపోష్యా ద్వాదశీస్యా త్త్రయోదశ్యాంతు, పారణమ్ ॥ నారదీయే- కలాన్వయోఽపి విప్రేన్ద్ర దశమ్యైకాదశీం

త్యజేత్ । సురాయా బిన్దునా స్పృష్టం గఙ్గాంభ ఇవ దుష్యతి ॥ బ్రహ్మాణ్డే- అరుణోదయవేళాయాం దశమీ కలయాఽపిచ । త్యాజ్యా ముముక్షుభి ర్నిత్యం సురామిశ్రోదకం యథా ॥ గారుడపురాణే- దశమీ శేషసంయుక్తో యదిస్యా దరుణోదయః । నైవోపోష్యం వైష్ణవేన తద్దినైకాదశీవ్రతమ్ ॥ హారీతస్మృతౌ- దశమీమిశ్రితాం త్యక్త్వా వేలాయా మరుణోదయే । ఉపోష్యైకాదశీం శుద్ధాం ద్వాదశీంనాఽపి వైష్ణవః ॥ భవిష్యత్పురాణే- అరుణోదయకాలేతు దశమీ యత్ర దృశ్యతే । సావిద్ధైకాదశీ తత్ర పాపమూల ముపోషణమ్ ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే- ఉదయాత్ప్రాగ్యదా విప్ర ముహూర్తద్వయ సంగతా । సంపూర్ణైకాదశీ సాస్యా త్తత్రైవోపవసే ద్గృహీ ॥ సౌరధర్మే- ఆదిత్యోదయవేళాయాః ప్రాఙ్ముహూర్త ద్వయాన్వితా । సైకాదశీతు సంపూర్ణా విద్ధాఽన్యా పరికీర్తితా ॥ స్కాన్దపురాణే- ప్రతిపత్ప్రభృతిహ్యేశతా. ఉదయాదుదయాద్రవేః । సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసరవర్జితా ॥ దశనిర్ణయే- ద్వాదశీతు కలాకాష్ఠా యదిస్యా దపరేఽహని । ద్వాదశ ద్వాదశీ హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్॥ సంగ్రహే- విద్ధాఽప్యేకాదశీ గ్రాహ్యా పరతో ద్వాదశీ నచేత్ । శుద్ధాఽప్యేకాదశీ త్యాజ్యా పరతోద్వాదశీయది ॥ ఇదం సకామవిషయమ్. బ్రహ్మాండే- షట్పంచాశద్ఘటికాన్తే చతస్రో ఘటికాస్తు యాః । అరుణోదయ ఇత్యాహు స్త్రయోవేధా శ్చతుర్విధాః ॥ మాత్స్యే- ఉదయాత్ప్రాక్ కృతస్రస్తు ఘటికా అరుణోదయః । గారుడే- అర్ధరాత్ర మతిక్రమ్య దశమీ దృశ్యతేయది । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీ ముపవాసయేత్ ॥ బ్రహ్మకైవర్తే- అర్ధరాత్రేపి కేషాంచి ద్దశమ్యా వేధ ఇష్యతే । అరుణోదయవేళాయాం నావకాశో విచారణే ॥

నవమీ శేషసంయుక్తదశమీ విచారః.

అత్ర కేచి న్నవమీయుక్తదశమీం త్యాజ్యా మాహుః, తథా బృహద్ధారీతః- నవమీ కలయాయుక్తా యదిస్యా త్పూర్వవాసరే । ఏకాదశీం తాం సంత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ ఉదయే నవమీ కించి ద్దశమీ సకలాయది । ఉపోష్య ద్వాదశీం శుద్ధాం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ఇతి. శ్రీపాంచరాత్రే ఖగేంద్ర సంహితాయామ్- కలామాత్రాతు నవమీ దశమ్యాం యదిదృశ్యతే । పూర్వా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ శ్రీపరాశర సంహితాయామ్- నవమీ శేషసంయుక్తా దశమ్యైకాదశీయుతా । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర పారణంతు పరేఽహని ॥ సనత్కుమారసంహితాయామ్- నవమీ కలయా యత్ర దశమ్యాం యదిచే ద్యుతా । శుద్ధా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాం తు పారణమ్ ॥ శ్రీపాంచరాత్రే పద్మోద్భవసంహితాయామ్- యదాతు నవమీ కించి ద్దశమ్యాం యత్ర సంయుతా । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ పారణంతు త్రయోదశ్యాం మమ భక్తై స్సమాచరేత్ ॥ దశమీంమోహి దృష్ట్వైవ నవమీ శేషసంయుతామ్ । ఏకాదశీ ముపవసే త్సతు మాం నోపయాస్యతి ॥ యో ద్వాదశీ ముపవసే న్మద్భక్త స్సచ మే ప్రియః ॥ పారణంతు మమ ప్రీత్యై త్రయోదశ్యా మథాచరేత్ ॥ వాయుస్మృతౌ- అర్కోదయదశమ్యాన్తు నవమీ కలయా యది । శుద్ధా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ అరుణోదయకాలేతు దశమ్యా వ్యాప్య సంయుతా । దశమ్యా ముదయే కించిన్నోపోష్యైకాదశీ తదా ॥ ద్వాదశీం సముపోష్యైవ త్రయో

దశ్యాంతు పారణమ్ ॥ శ్రీవారాహే- కలాకాష్ఠాది సంయుక్తా దశమ్యాం నవమీయది । ఏకాదశీం తదా త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ నారదీయే- ఘటికావా తదర్ధంవా దశమ్యాం నవమీ భవేత్ । అరుణోదయవేళాయాం దశమ్యాచ న సంయుతామ్ ॥ ఏకాదశీం విహాయైతాం ద్వాదశ్యాం సముపోషయేత్ । యదా త్వాద్యస్త్రయో శేకాదశీ త్రయోదశ్యోస్సమధ్యే ద్వాదశీత్యేతాదృశం దినం భవతి తదా నారదేన స్మర్యతే- ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రి శేషే త్రయోదశీ । తత్రక్రతు శతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ కూర్మపురాణే- ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రి శేషే త్రయోదశీ । త్రిభి ర్యా సా తిథిః కార్యా సర్వపాప హరా స్మృతా ॥ చన్ద్రికాయామ్- ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । త్రిస్పృశీనామ సా ప్రోక్తా బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ స్మృతి సారసముచ్చయే- ద్విస్పృగైకాదశీ యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । త్ర్యహస్పృగహోరాత్రం నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిః ॥ ఇతి. స్మృతిసారసముచ్చయే- యాని కానిచ వాక్యాని విద్ధోపోష్యపరాణితు । అసురాణాం మోహనార్థం పాషణ్డానాం వివృద్ధయే ॥ అతో విద్ధాం పరిత్యజ్య ద్వాదశీముపవాసయేత్ ॥ నారదీయే- మోహిన్యాస్తు వచ శ్శ్రుత్వా సురా స్సర్వే మహీపతే । సంచిన్త్య సుచిరం కాలం దిగంబర పురోగమాః ॥ మమస్య దర్శనార్థాయ వైష్ణవ వ్యసనాయచ । పాషణ్డినాం ప్రవృద్ధ్యర్థం పాపసజ్జిజననాయచ ॥ ఊచు స్తే .మోహినీం దేవా లోకసంమోహనాయవై ॥ ఉక్తం మోహిని తే స్థానం ప్రత్యూషే. దశమీయుతా ॥ ఇతి. నారదః- నచే దేకాదశీ విష్ణో

ద్వాదశీ పరత స్తథా । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర యదీచ్ఛే త్పరమం పదమ్ ॥

విద్ధైకాదశ్యుపవాసే ప్రాయశ్చిత్తమ్.

ప్రమాదా ద్దశమీ విద్ధైకాదశ్యుపవాసే ప్రాయశ్చిత్తము క్తం స్కాన్దే- ఉపోష్య దశమీ విద్ధాం ప్రాయశ్చిత్తం మిదం చరే త్ । తప్తకృచ్ఛ్రం నరః పీత్వా గాం దద్యాచ్చ సవత్సకామ్ ॥ సువర్ణస్యార్ధకం దేనుం తిలద్రోణ సమన్వితమ్ ॥ చన్ద్రికాయామ్- బహువాక్య విరోధేన సన్దేహో యత్ర జాయతే । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారే- బహ్వాగమ విరోధేచ బ్రాహ్మణేషు వివాదిషు । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- బహునాత్ర కిము క్తేన సందేహోజాయతే యది । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీ ముపవాసయేత్ ॥ పారణంతు త్రయోదశ్యాం నక ర్తవ్యం ఫలార్థిభిః । పారణంతు త్రయోదశ్యాం నిష్కామానాంతు ముక్తిదమ్ ॥ సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా । లుప్యతే ద్వాదశీ తస్మి న్నుపవాసః కథం భవేత్ ॥ పూర్వాముప వసేత్ కామీ నిష్కామస్తూత్తరాం సదా ॥ తథా బోధాయనః- నిష్కామస్తుచ గృహ్ణీయా దుత్త రైకాదశీం సదా । సకామస్తు సదాపూర్వా మితి బోధాయనో ఽబ్రవీత్ ॥ ఇతి. శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజ న్నుపోష్యా మోక్షకాంక్షిభిః । సకామైర్గృహిభిః పూర్వవిద్ధాఽపీతి వినిర్ణయః ॥ ఇతి. శుద్ధాధికైకాదశీ విషయేవ్యాసేన విశేషోదర్శితః- సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవసా । తత్రో

పోష్యా ద్వితీయాతు పుత్రపౌత్ర ప్రవర్ధినీ ॥ గారుడే- సంపూర్ణై కాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవసా । వైష్ణవీ చే త్త్రయోదశ్యాం ఘటికైకాఽపి దృశ్యతే ॥ గృహస్థోఽపి పరాం కుర్యాత్పూర్వాం నోపవసే త్తదా ॥ ఇతి.

అధికద్వాదశీవిషయమ్.

అధికద్వాదశీ విషయ మాహ స్మృతిసార సముచ్చయే- సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవసా । ద్వాదశ్యా ముపవా సోఽత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ వారాహే- నచే దేకాదశీ విద్ధా ద్వాదశీ పరతస్స్థితా । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛే త్పరమాం గతిమ్ ॥ స్మృత్యన్తరే- ఏకాదశీతు సంపూర్ణా ద్వాదశీ వృద్ధిగామినీ । వంజుళానామ సా ప్రోక్తా కోటియజ్ఞఫలప్రదా ॥ వంజుళాం ద్వాదశీం త్యక్త్వా యఃకుర్యా త్పూర్వవాసరే । సప్తజన్మ కృతం పుణ్యం తత్క్షణా దేవ నశ్యతి ॥ వారాహే- అభాకాసిత పక్షేషు మైత్ర శ్రవణ రేవతీ । ఆదిమధ్యావసానేషు భవేయు ర్ద్వాదశీషు చేత్ ॥ తే వామనాహ్వయా యోగాః మునిభిః పరికీర్తితాః ॥ ఆభాకాసితపక్షేషు- ఆషాఢ భాద్రపద కార్తిక శుక్లపక్షేష్విత్యర్థః.

అథ చాతుర్మాస్యమ్.

శ్రీధరీయే- స్వాపస్తు విష్ణో ర్మిథునే శుక్లద్వాదశికాతిథిః । పవిత్రం విధధీతైవం మిథునస్థే దివాకరే ॥ మాత్స్యే- శేతే విష్ణు స్సదాఽఽషాఢే భాద్రేచ పరివర్తతే । కార్తికేతు ప్రబుధ్యేత శుక్లపక్షే హరే ర్దినే ॥ అత స్సదా మిథునాషాఢ ఏవ

విష్ణో స్స్వాపః. కర్కటకే శయనవచనం మిథునే దర్శద్వయ సం
భవవిషయమ్. తథా శ్రీధరీయే- మిథునస్థో యదా భాను రమా
వాస్యా ద్వయం స్పృశేత్ । ద్విరాషాఢ స్సవిజ్ఞేయో విష్ణుస్స్వపి
తి కర్కటే ॥ అనేన ద్విరాషాఢ సమ్భవే పూర్వస్య మలమాస
త్వా దుత్తరస్య శుద్ధమాసత్వా చ్ఛుద్ధ మాస ఏవ విష్ణోస్స్వాప
ఇత్యర్థః. భవిష్యత్పురాణే- మిథునస్థే సహస్రాంశౌ స్వాపయే
న్మధుసూదనమ్ । తులాం ప్రాప్తే మహారాజ సమ్యగుత్థాపయే
ద్ధరిమ్ ॥ కించ వృద్ధ మిహిరః- మేషాదిమిథునాన్తేషు యదా
దర్శద్వయం భవేత్ । అబ్దాన్తరె తథాఽవశ్యం మిథునే ఽర్కే-
హరి స్స్వపేత్ ॥ కర్కటాది త్రికేవాఽపి యదాదర్శద్వయం
భవేత్ । అబ్దాన్తరే తథాఽవశ్యం కర్కటార్కే హరి స్స్వపేత్ ॥
ఏవ మాషాఢ శుక్లద్వాదశ్యాం విష్ణుశయనవిధానా దాషాఢ పౌర్ణ
మాస్యామేవ యతీనాం సంకల్పః, కథం చి త్తత్రా సంభవే "యావ
త్స్యాత్కృష్ణపంచమీ" తి స్మరణా త్తత్రవా సంకల్పః కార్యః.

నను- శ్వోభావినీం ప్రతిపద మారభ్య శ్రావణీం యతిః । స
ప్రయాయా చ్చతుర్మాసా స్వపనం కారయే న్నచ ॥ శ్రావణం
మాసమారభ్య యావన్మాసచతుష్టయమ్ । వసేయు స్సర్వయత
యో ఏకత్రైవేతి నిశ్చితమ్ ॥ ఇత్యాది వచనైః శ్రావణేఽపి యతీ
నాం సంకల్ప స్స్మర్యత ఇతిచే న్నైవమ్- సమర్థస్త్వం తదర్థ మవి
జ్ఞాయ సంబంధ్రిమాః. దర్శాన్తాః పౌర్ణమాస్యన్తా శ్చాన్ద్రిమాసా
ద్విధాస్మృతాః । యతీనాం పౌర్ణమాస్యన్తా దర్శాన్తాః పితృకర్మణి॥
ఇతి దర్శాన్త చాన్ద్రిమాసాషాఢా న్తః పాతి పౌర్ణమాస్యన్తత్వేన
యత్యాషాఢస్య గతత్వేఽపి కృష్ణప్రతిపత్ప్రభృతి ప్రవృత్త యతి
శ్రావణమాసస్యాషాఢత్వా త్తదవలంభేన "శ్రావణంమాస" మి
త్యాది వచన మిత్యవిరోధః; తతశ్చాషాఢాదిక్రమే సంకల్పకాలాతి

క్రమప్రాయశ్చిత్తకృచ్ఛ్రం కృత్వా సంకల్పః కార్యఇతి వివేకః. స న్వేవం మాసాధిక్యే చాతుర్మాస్య వ్యపదేశభంగ ప్రసంగ ఇతి చేన్న- "షష్టిభిర్దినైర్మాసః కథితో బాదరాయణై" రితి షష్టి దినానా మేకమాసత్వ స్మరణాత్; నన్వధికాభావే ప్యాషాఢమాస మారభ్య కార్తికమాసఏవ సమాపనేపి చాతుర్మాస్యాధిక్య మితిచే న్నైనమ్- అవిచారితరమణీయత్వాత్; ఆషాఢకార్తికయోః పౌర్ణ మాసయోరేవారంభ సమాప్తివిధానా త్సంకల్ప సమాపనయోః పూర్వత్ర పరత్రచ పంచదశదినవిరహా న్నచోద్యావకాశ ఇతి నిర వద్యమ్.

శ్రీభగవాన్- ఉత్థానే శయనేవాపి మదంగపరివర్తనే । శా కాహారంచ యో భుఙ్క్తే- హృది శల్యం సమార్పయేత్ ॥

శ్రవణ ద్వాదశీ విచారః.

నారదః- శుక్లావా యదివా కృష్ణా ద్వాదశీ శ్రవణాన్వితా । తయో రేవోపవాస స్స్యా త్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ దశ నిర్ణయే- యదా హ్యేకాదశీ శుద్ధా ద్వాదశీ శ్రవణాన్వితా । శు ద్ధా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ సారసము చ్చయే- ద్వాదశీం శ్రవణోపేతాం యో నోపోష్యతి దుర్మతిః । పంచసంవత్సరకృతం పుణ్యం తస్య వినశ్యతి ॥ ఇతి ప్రత్యవాయ స్మృతేః శ్రవణద్వాదశీ నిత్యా. అత్ర "శుద్ధా మేకాదశీం త్య క్త్వే" తి వచన మశక్త విషయమ్, శక్తస్తు ఏకాదశీం శ్రవణద్వా దశీంచోపవసేత్.

తథా సారసముచ్చయే- ఏకాదశీ ముపోష్యాథ ద్వాదశీం స ముపోషయేత్ । న తత్ర వ్రతలోపస్స్యా దుభయో దేవతా హరిః ॥ అత్ర ఏకాశీయుక్తైవ శ్రవణద్వాదశ్యుపోష్యా నతుత్ర యోదశీయుక్తా; తథాకౌర్మే- నాగవిద్ధాతు యా షష్ఠీ రుద్రవి

ద్ధో దివాకరః । కామవిద్ధో భవే ద్విష్ణు ర్హన్తి పుణ్యం పురాకృతమ్ ॥ నగ్రాహ్యాస్తేతు వాసరా ఇతి పాఠాన్తరమ్. నాగః- సప్తమీ, రుద్రః- అష్టమీ, దివాకర- స్సప్తమీ, కామః- త్రయోదశీ, విష్ణుః- శ్రవణద్వాదశీ. వేధే నియమ మాహ పైఠీనసిః- పక్షద్వయేపి తిథయస్తిథిం పూర్వాం తథోత్తరామ్ । త్రిభిర్ముహూర్తై ర్విధ్యన్తి సామాన్యో ఽయం విధి స్స్మృతః ॥ నపునరత్ర విశేషవిధి ర్దృశ్యతే, అత స్త్రిముహూర్తవేధ ఏవాత్రగ్రాహ్యః. విష్ణుపురాణే విశేషః- యాః కాశ్చ తిథయః పుణ్యాః ప్రోక్తా నక్షత్రయోగతః । తాస్వేవ తద్వ్రతం కుర్యా చ్ఛ్రవణద్వాదశీం వినా ॥ ద్వాదశీ శ్రవణర్క్షం చ స్పృశే దేకాదశీం యది । స ఏవ వైష్ణవో యోగో విష్ణు శృంఖల సంజ్ఞితః ॥ అత్ర శ్రీవైష్ణవ విషయే విశేషః: పరాశర ధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖండే వింశతితమే ఽధ్యాయే- ఉపోష్యైకాదశీం సమ్యక్ ద్వాదశ్యామరుణోదయే । ధాత్రీస్నానం నరః కుర్యా త్పూజయే న్మధుసూదనమ్ ॥ కోమలై స్తులసీపత్రై ర్హృద్యై ర్మంజరి సంయుతైః । అర్చయేన్మన్త్రరత్నేన శత మష్టోత్తరం హరిమ్ ॥ మధ్వాజ్యగుడసంయుక్తం పాయసాన్నం నివేదయేత్ । ద్వయేన జుహుయా దగ్నౌ మన్త్రేణైవతు భక్తితః ॥ సంగ్రహే- ఏకదశ్యా మహోరాత్రం నిరాహారో జితేన్ద్రియః । విష్ణుమారాధ్య తత్తీర్థం పిబే త్తులసిసంయుతమ్ ॥ ఉపవాసదినే యస్తు తీర్థేన తులసీదళమ్ । నప్రాశ్నాతి విమూఢాత్మా రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ విష్ణుపాదోదకం పీత్వా పశ్చాదశుచిశంకయా । ప్రక్షాళయతి యః పాణిం సఏవ నరకం వ్రజేత్ ॥ శ్రీగారుడపురాణే శ్రీరంగమాహాత్మ్యే నవతితమేఽధ్యాయే సంకల్పసమాపన మన్త్రావభిహితౌ- ఏకాదశ్యా మహం కించి దనశ్నన్ పురుషోత్తమ । భోక్ష్యే ఽహని పరే శ్రీమన్ పాహిమాం శ్శరణాగతమ్ ॥ ఇతి స్నానానన్తరం సంకల్ప్య- అనన్త భవసంసిద్ధ

పాపప్రగ్రథితంమనః । జ్ఞానదీపా త్తతిమిరం వ్రతేన కురు మేచ్యుత ॥
ఇతి పారణాత్పూర్వం సమాపయేత్.

కలామాత్రావశిష్టద్వాదశీ పారణవిచారః.

నారదః- కలాయామపి విప్రేన్ద్ర ద్వాదశ్యాం పారణం స్మృతమ్ । అజ్ఞానాచ్చ త్రయోదశ్యాం పారణం రాక్షసం భవేత్ ॥ యదా భవే త్త్రయోదశ్యాం ద్వాదశ్యాస్తు కలా తదా । ద్వాదశీ ద్వాదశీర్హన్తి త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- కలాద్వయం త్రయంవాఽపి ద్వాదశీం నత్వతిక్రమేత్ । మహాహాని కరీహ్యేషా ద్వాదశీ లంఘనేనృణామ్ ॥ యదా భవే దతీవాల్పా ద్వాదశీ పారణాదినే । ఉషఃకాలే ద్వయం కుర్యా త్ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికంచ యత్ ॥ పాద్మే- కలాయామపి రాజేన్ద్ర ద్వాదశ్యామరుణోదయే । స్నానార్చన క్రియాకార్యా దానహోమాదిసంయుతా ॥ ఏతస్మాత్కారణా ద్విప్రః ప్రత్యూషే స్నానమాచరేత్ । పితృతర్పణాదికం కృత్యం స్వల్పాం దృష్ట్వైవ ద్వాదశీమ్ ॥ అరుణోదయ వేళాయాం కృత్యం సర్వం సమాపయేత్ । నాతిక్రమే ద్ద్వాదశీంతు యథాకాలం ద్విజోత్తమః ॥ దేవలః- సంకటే విషమే ప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పారణం కథమ్ । అద్భిస్తు పారణం కుర్యా త్పునర్భుక్తి ర్నదోషకృత్ ॥ అత్రాష్టాంగ భగవదారాధనవిషయే విశేషోఽభిహిత శ్శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- "ఏకాదశ్యాద్యుపవాసదివసేషు అనుయాగస్య లోపో భవతి, తదానీం సప్తాంగమేవ యజనమ్, అనుయాగస్యానియతత్వవ్యంజనాయ భావ్యకారేణ తదనుక్తి" రితి. "కదాచి ద్ద్వాదశ్యాదిషు ప్రభాతే పారణం భవతి, తదర్థం పూర్వం యజనే కృతేఽపి పశ్చాత్స్వస్వకాలే మధ్యాహ్నే సప్తాంగయజనం భవతి, తదా పూర్వదివసార్జితై ర్ద్రవ్యై" రితిచ.

ఉపకపారణే ము స్త్రిమాహ సంగ్రహకారః- అశితానశితం యస్మాదాపో విద్వద్భి రీరితాః । కేవలేనాంభసా తస్మాత్ కుర్యాత్ ప్రతపారణమ్ ॥ దశనిర్ణయే- కాంస్యం మాంసం సురాం క్షౌద్రం లోభం వితథభాషణమ్ । వ్యాయామంచ ప్రవాసంచ దివాస్వాప (ం చమైథునమ్) మథాంజనమ్ ॥ తిలపిష్టం మసూరాంశ్చ ద్వాదశైతాని వైష్ణవః । ద్వాదశ్యాం వర్జయే న్నిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ క్షౌద్రమత్రశాకః. ద్వాదశ్యాం పారణం కుర్యా ద్వర్జయిత్వా హ్యుపోతకీమ్ ॥ అనేన శాకం వ్యాఖ్యాతమ్. దశనిర్ణయే- వ్యాయామం వ్యవసాయంచ దివాస్వాపంచమైథునమ్ । శుష్కల్యావుపం ద్వాదశ్యాం వర్జయే ద్భోజనం పునః ॥ అతసీ తులసీచైవ ధాత్రీఫల మథాచ్యుతమ్ । ద్వాదశ్యాం ప్రథమం భుక్త్వా జీవన్ముక్తో న సంశయః ॥ అత్రేదం కించి చ్చిన్త్యతే- నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యంచేతి త్రివిధం కర్మ, తత్రనిత్యం యథాశక్తి కరణేనాపి చరితార్థమ్, కామ్యంతు సంగానుష్ఠానేనైవ సఫలమ్, తచ్చనశక్యంకర్తుమ్, ద్రవ్యమంత్రశ్శరీరాది శుద్ధ్యభావాత్; అతః కామ్యానుష్ఠానా న్నిత్యసిద్ధిరితి వ్యామోహమాత్రమ్, కర్మకర్తృసాధన వైగుణ్యేన కామ్యస్యైవాసిద్ధేః; అత ఏవాప స్తమ్బః- "నేమం లౌకిక మర్థం పురస్కృత్య ధర్మాంశ్చరే న్నిష్ఫలాహ్యభ్యుదయే భవన్తీ" తి సాంగానుష్ఠాన వైకల్యేన కామ్యస్య నైష్ఫల్య మభిధాయ "తద్యథా ఆమ్రే ఫలార్థే నిమితే ఛాయాగన్ధ ఇత్యనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణ మర్థా అనూత్పద్యంతే నోచేదనూత్పద్యంతే నధర్మహానిర్భవతీ" తి నిత్యానుష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిమాహ. తథా ఉజ్వలాయాంచ- యథేక్షుహేతో స్సలిలం నిషేచితం తృణాని వల్లీరపిచ ప్రసించతి । ఏవం నరో ధర్మపథేన వర్తయ న్యశశ్చ కామాంశ్చ వసూనిచాప్నుతే ॥ తథా స్మృత్యన్తరే- అకృత్స్న ఉతాపి

సాధనానాం మాహాత్మ్యాత్కర్మ కృత స్తథా । ఫలస్యచాపి సంబన్ధా దప విత్రో విధి స్స్మృతః ॥ అతో నిత్యానుష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిః తదసిద్ధావపి కామ్యవన్నార్థహానిః. ఏవం ముఖ్యకల్పాశక్తస్యాను కల్పానుష్ఠానేఽపి నార్థసిద్ధిః; "ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుక ల్పేన వర్తతే । న సాంపరాయికం తస్య దుర్మతే ర్విద్యతే ఫల" మితి మనుయాజ్ఞవల్క్యాది స్మృతేః యథావన్ముఖ్యకల్పాసంభవా ద్గౌణ కల్పనిషేధాచ్చ యథాశక్తి నిత్యమేవానుష్ఠేయమ్. పాద్మే- హరిదివస ముపోష్య ప్రోక్తమార్గేణ జన్తు ర్వ్రజతి నపున రన్తర్వర్తి గోళం జనన్యాః । బహువృజినసమేతః కామరాగాన్వితోఽపి వ్రజతి పదమనన్తం లోకనాథస్య విష్ణోః ॥

అథ కృత్తికాదీప నిర్ణయః

అత్ర భరద్వాజః- మాస్యూర్జే కృత్తికాధిష్ణ్యే సాయంకాలే ప్రరోపయేత్ । దీపాంశ్చైవ మహాదీపా ననేకా న్సర్వతో గృహే । దేవాలయే నృపగృహే సభాయాం పుణ్యభూమిషు ॥ దశనిర్ణయే- వృశ్చికస్థే దివానాథే వృషభస్థే నిశాకరే । వృషభస్యోదయే కుర్యా ద్దీపారోపమహోత్సవమ్ ॥ భరద్వాజః- కృత్తికాద్వయసంయుక్తే మాపి తస్మి న్కథం భవేత్ । తన్మాసాన్తర్గతాస్వేవ తాసు దీపా న్ప్రరోపయేత్ ॥ కృత్తికాసంక్రమయుతా యది దీపప్రరోపణమ్। న తాసు కారయే దాదౌ కృత్తికా స్వేవ కారయేత్ ॥ మాసా దౌ కృత్తికాస్వేవ సంక్రాన్తి స్తాసు సంత్యజేత్ । సంక్రమద్వయ సంయుక్తం కృత్తికాద్వయమేవ చేత్ ॥ ద్వయోరపిచ నక్షత్రే పూర్ణబింబేన్దుసంయుతే । ఆగ్నేయం కారయే ద్ధీమా న్మహాదీప ప్రరోపణమ్ ॥ ద్వయో రన్యతమం పూర్ణమాస్యా నచయుతం కథమ్ । తదాసీం రోహిణీయుక్తా పౌర్ణమాసీ యది ద్విజ ॥ తస్యాం

వా జ్వాలయే ద్దీనా నితి శాస్త్రస్య నిశ్చయః ॥ సంక్రమద్వయ సంయుక్తం కృత్తికా ద్వయమేవచేత్ । తత్పర్వరోహిణీయుక్తం తత్పార్శ్వేపర్వసంయుతమ్ ॥ దత్తాత్రేయః- పౌర్ణమాస్యా నచ యుతా రోహిణీ కథ మత్రవై । ఏవంచే త్పరసంక్రాన్తా కృత్తికాస్వేవ కారయేత్ ॥ జ్యౌతిషే- కార్తికేమాసి నక్షత్రే కృత్తికాఖ్యే విధోర్గృహే । తన్మాసం వర్జయన్త్యేతే తద్దినంవా పరిత్యజేత్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- వృశ్చికే ఽర్కే విధౌ తుఙ్గే పూర్ణాయా మగ్నిభే వృషే । ఉపరాగేఽపి కుర్వీత మహాదీప ప్రరోపణమ్ ॥ కృత్తికాభి రయోగేతు కేవలైవ తిథి ర్భవేత్ । పర్వణ్యేవ తదా కుర్యా న్మహాదీప ప్రరోపణమ్ ॥ జ్యోతిషే- అథ మాస ప్రభేదేన పర్వద్వయ మథోభవేత్ । ఉత్తరత్ర శుభం శస్తం దీపోత్సవ మథాచరేత్ ॥ ఆత్రేయే- ద్వివారగతనక్షత్ర మాగ్నేయంచే త్కథం భవేత్ । అహోరాత్రాధికం యస్మిన్ నక్షత్రం కృత్తికాద్వయమ్ ॥ తస్మిన్ ప్రరోపయే ద్దీపా నహోరాత్రద్వయే సతి ॥ అపరే దివసే కార్యం మహాదీప ప్రరోపణమ్ ॥ సుప్రభేదే- పర్వయుక్తం వివర్జ్యం స్యాద్భాను మస్యదినే యది । అపరే దివసే గ్రాహ్యః కృత్తికాయా మహోత్సవః ॥ విష్ణురహస్యే- భరణీ కృత్తికాయుక్తా పర్వయుక్తా చతుర్దశీ । త్యాజ్యా వేతా సదా బ్రహ్మ న్నుత్సవం నైవ కారయేత్ ॥ భరణీ కలయా యుక్తా కృత్తికా పూర్ణిమా యది । సాతిథి ర్నిష్ఫలా త్యాజ్యా దీపదానం నిషిధ్యతే ॥ రోహిణీ కృత్తికాయుక్తా పూర్ణిమా కలయా యుతా । నిశాయాం దీప ఆరోప స్సర్వసంపత్సుఖావహః ॥ దశనిర్ణయే- ఉదయే రోహిణీయుక్తా కృత్తికాభి ర్వినాభవేత్ । కేవలం పూర్ణిమాస్వేవ కృత్తికోత్సవ మాచరేత్ ॥ యత్త్వేదంవచనమ్- ఊర్జేమాసి చతుర్దశ్యాం సంయుతేవా ఽగ్నిదైవతే । నక్షత్రే ఽస్యప్రదోషేతు

కృత్తికోత్సవ మాచరేత్ ॥ ఇతి తత్పరదినే కృత్తికా పర్వాన్యత రకలామాత్రాభావేవా దుష్టేవా పూర్వదిన గ్రాహ్యతాపరమ్, మాసాన్తే శుద్ధపర్వాగ్ని సంభవే తత్రైవ కుర్యాత్, పూర్వత్ర తత్త్యాగ పరానేకవచన విరోధాత్. తత్సర్వం ప్రదోష వేధపర మితిచేన్న- "పూర్ణిమా కలయా యుక్తా ॥ ఉదయేరోహిణీయుక్తా" ఇత్యాది వచన విరోధాత్; జ్యోతిషే- కృత్తికా రోహిణీ మిశ్రా కలావాపూర్ణిమాస్యపి । రాజరాష్ట్రే సుభిక్షం స్యా త్తత్కాలే దీప మాచరేత్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- అపరే నభవే త్పూర్వా విద్ధాచే త్పూర్వవాసరే । ప్రతిపద్యపి సంగ్రాహ్యో దీపదానోత్సవః క్రమాత్ ॥ ద్వయోర్వా విద్యతే పూర్ణా రజనీ ముఖవేళయోః । అపరస్మి న్దినే కుర్యా దేకమాసద్వయోరపి ॥ అత్ర కామికే దీపారోపణ కాల ఉక్తః- రవే ర స్తమయా త్పూర్వం యామపాద ప్రభృత్యపి । భోగీ దీపోత్సవం కుర్యా ద్రాజరాష్ట్ర వివృద్ధయే ॥ మాసాదిదినే ష్వ స్తమయా దూర్ధ్వం దీపారోపణ కాలః, తత్రైవ వృషభలగ్న సద్భావాత్; మాస మధ్యమాసా న్త దినే ష్వ స్తమయా దర్వాక్కాలః. అ స్తమయా త్ప్రాగేవ వృషభలగ్న ప్రవృత్తేః; అతో వృషభాదా త్ర్యాజ్యాంశం విహాయ ప్రదోషే దీపారోపః కార్య ఇతి నిరవద్యమ్.

అథోపాకర్మ.

ఉపాకర్మ-ఉపక్రమః, వేదాధ్యయనారమ్భ ఇత్యర్థః. యాజ్ఞవల్క్యః- అధ్యాయానా ముపాకర్మ శ్రావణ్యామితి. అధ్యాయః- వేదః. ఆత్రేయః- ఉపాకర్మ స్వగృహ్యోక్తకాలే వస్వర్కవిష్ణుభే ॥ ఇతి. అత స్వగృహ్యోక్తకాల ఏవోపాకర్మ కార్యమ్, న శాస్త్రా న్తర విహితకాలే. అన్యథా- స్వధర్మే విద్యమానేఽపి

పరధర్మేణవర్తతే । అప్రమాణ మృషిం కృత్వా సోఽన్ధే తమసి మజ్జతి ॥ ఇతి స్మరణాత్ప్రత్యవాయ స్స్యాత్. ఆశ్వలాయనః- శ్రవణే శ్రావణస్య పంచమ్యాం హస్తేనవేతి. ఆపస్తమ్బః- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యా మధ్యాయ ముపాకృత్యేతి. ద్రాహ్యాయణః- ప్రోష్ఠపద్యాం హస్తం గృహీత్వేతి. వైఖానసః- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిష్యం వాపయిత్వేతి. దశనిర్ణయే- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తైత్తిరీయకాః బహ్వృచాః శ్రావణే శ్రవణనక్షత్రే హస్తనక్షత్రయుక్తాయాం పంచమ్యా మమాయాంవా ప్రోష్ఠపద్యాం సామగాః కుర్యుః. శ్రీధరీయే- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం స్యాద్వేదోపాకరణ క్రియా । పర్వణ్యౌదయికే కుర్యు శ్శ్రావణ్యాం తైత్తిరీయకాః ॥ బహ్వృచా శ్శ్రావణే కుర్యు స్సంక్రాన్తి గ్రహణంవినా ॥ అత్ర గ్రహసంక్రమవర్జ్యస్మరణం ప్రథమోపాకృతి విషయమ్. అత్ర వ్యవస్థోక్తా కాలప్రకాశికాయామ్- అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చే త్సంక్రాన్తి ర్గ్రహణంతు వా । ఉపాకర్మ నకుర్వీత పరతశ్చే న్నదోషభాక్ ॥ ఔదయికశబ్దార్థః స్మృత్యన్తరే నిరుక్తః- శ్రావణీ పౌర్ణమాసీతు సంగవస్పృగ్యదా భవేత్ । తదేవౌదయికం జ్ఞేయం నాన్య దౌదయికం విదుః ॥ ఔదయికమ్- సంగవాన్త వ్యాప్తమిత్యర్థః. కాలప్రకాశికాయామ్- సన్ధి స్సంగవతః పశ్చాదర్వా ఙ్మధ్యందినాద్యది । తత్రైవోపాకృతిం కుర్యా త్సద్య స్సమిధ ఆహుతిః ॥ సమిదాధానమిత్యర్థః. సంధి స్సంగవతః ప్రాక్చే త్పూర్వస్మిన్పర్వణి క్రియా । శ్వోభూతే సమిదాధాన మేవం శ్రావణికో విధిః ॥ నిగమే- దినద్వయం సమాశ్రిత్య పౌర్ణమాసీ యదిస్థితా । పరేద్యు స్సంగవం ప్రాప్య స్థితా సా కర్మణోఽర్హతి ॥ అత్ర- "ఉపాకర్మాపరాహ్ణేస్యా దుత్సర్గః ప్రాతరేవహి" తి స్మృతేః ప్రాతఃకాలే గాయత్రీజపం కృత్వా ; అపరాహ్ణే ఉపాకర్మ

కార్యమ్. స్మృత్యన్తరే- సింహదర్శాత్తు యా పూర్వా పూర్ణా సా శ్రావణీ భవేత్ । తత్రైవోపాకృతిం కుర్యాత్ సింహస్థో౽ర్కో౽భవేన్నవా ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- స్వాధ్యాయస్య ప్రధానత్వా న్నిత్యత్వాచ్ఛ్రావణస్యచ । గ్రహసంక్రమయో ర్మూలం శ్రావణస్య నవిద్యతే ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధే ర్బలాత్ ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తు నిత్యత్వా దాపస్తమ్బస్య శాసనాత్ । ముక్త్వా భాద్రపదాషాఢా శ్రావణ్యామేవ కారయేత్ ॥ అతశ్చాన్ద్ర శ్రావణ పూర్ణిమాయామేవోపాకర్మ కార్యమితి సిద్ధమ్. యత్త్విదం వచనం "వేదోపకరణే ప్రాప్తే కుళీరస్థే దివాకరే । ఉపాకర్మ నకర్తవ్యం కర్తవ్యం సింహయుక్తకే" ఇతి తన్నర్మదోత్తరవిషయమ్. తథా కాలప్రకాశికాయామ్- కుళీరే౽ర్కేణ సంయుక్తే ఉపాకుర్యాత్తు దక్షిణే । నర్మదోత్తరతీరేతు కర్తవ్యం సింహగే రవౌ ॥ దశనిర్ణయే- కుళీరే౽ర్కేతు కర్తవ్యం నర్మదాయాస్తు దక్షిణే ॥ ఇతి. యత్తు మనూక్తమ్- శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా ఉపాకృత్య యథావిధి । యుక్తశ్ఛన్దాం స్యధీయీత మాసాన్విప్రో౽ర్ధపంచమాన్ ॥ ఇతి తచ్ఛ్రావణ్యాం దుష్టత్వే ప్రోష్ఠపద్యాం ప్రథమోపాకర్మపరమ్. కథంచిచ్ఛ్రావణ్యా మసంభవే సర్వేషాం ప్రోష్ఠపదీ గ్రహణపరం వా. తథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే- సౌరచాన్ద్రనభసోస్తు పూర్ణిమా విశ్వవిష్ణువసుభేషు సంగతా । శస్యతే యజురుపాకృతౌ నచే ద్వారుణీ త్రికయుతా నభస్యతో ॥ విశ్వం- ఉత్తరాషాఢాః, విష్ణుః- శ్రవణమ్, వసుః- ధనిష్ఠా, వారుణమ్- శతభిషక్. తత్రైవ- చిత్రాదితారకాద్వంద్వైః పౌర్ణమాసీ సమన్వితైః । మాసా శ్చైత్రాదయో జ్ఞేయా స్త్రిభిష్షష్ఠాన్త సప్తమాః ॥ ఏతత్ప్రోష్ఠపదీగ్రహణం శ్రావణ్యా మోషధి ప్రాదుర్భావ విషయమితి కేచిద్వ్యాచక్షతే, తచ్ఛ్రి

త్తవ్యమ్, తదభావేప్యుపాకర్మణో నిత్యత్వేన సన్ధ్యావన్దనవ దవశ్యం కర్తవ్యత్వాత్సింహే సవితుః స్థిత్యభావ విషయమిత్యన్యే, తదప్య సత్, దేశాన్తరవిషయత్వాత్సింహార్కోపాకర్మణః; అతః శ్రావణ్యామేవ ఋగ్యజు రుపాకర్మ కర్తవ్యమితి నిశ్చీయతే. యత్తు స్మృత్యన్తరమ్- ఆషాఢే శ్రావణేవాఽపి ప్రోష్ఠపద్యా మథాపివా । యత్ర నిర్దోషకాల స్స్యా త్తత్కుర్యా త్తస్మి న్నుపాకృతిమ్ ॥ కాలత్రయేఽపి దోషశ్చే చ్ఛ్రావణ్యా మారభేద్బుధః ॥ తదిదం స్వగృహ్యోక్తకాలవిషయమ్. అర్ధరాత్రాదధస్తాత్సంక్రమగ్రహణయుక్త పర్వవిషయం వా; మాఘ్యాదిదోషే ప్రథమోపాకృతి విషయం వా సమర్థనీయమ్. ద్వితీయాద్యుపాకృతౌ దోషాభావేన శ్రావణ్యామేవ కర్తవ్యత్వాత్; తథా ఽఽత్రేయే- గురుభార్గవయో ర్మౌఢ్యే బాల్యేవా వార్ధకేఽపివా । తథాఽధిమాససంసర్పమలమాసాదిషు త్రిషు ॥ ప్రథమోపాకృతి ర్నస్యా త్కుర్యాద్యది వినశ్యతి ॥ దశనిర్ణయే- శ్రావణీ పూర్ణిమా యత్ర గ్రహసంక్రాన్తి దూషితా స్వాధ్యాయస్య ప్రధానత్వా న్నిత్యత్వా చ్ఛ్రావణస్యచ । అంజసా శ్రావణం విప్రైః కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ॥ అతో ద్వితీయాద్యుపాకర్మ శ్రావణ్యామేవ కర్తవ్యమ్, నాన్యత్రేత్యర్థః. హారీతః- ఉపాకర్మ తథోత్సర్గం కార్యముత్సవమష్టకామ్ । మాసవృద్ధౌ పరాః కార్యా వర్జయిత్వాతు పైతృకమ్ ॥ జ్యోతిషే- ఏకో మూఢో భవే దన్య స్స్వచ్ఛమిత్రాంశగో యది । అన్యస్యాస్తమయే కాలే కుర్యా చ్ఛ్రావణ మంజసా ॥ శాఖాధీశే శక్తియుక్తే దుర్బలేఽపీతరగ్రహే । ప్రథమోపాకృతించాపి కుర్యాదేవా విచారయన్ ॥ అయమర్థః- శుక్రే శక్తియుక్తే గురుమౌఢ్యేఽపి యజుశ్శాఖోపాకర్మ కర్తవ్యమ్, ఏవం శుక్రమౌఢ్యేఽపి గురౌ శక్తియుక్తే ఋగ్వేదోపాకర్మ కర్తవ్యమ్, ఏవ మన్యతరమౌఢ్యేఽపి భౌమే శక్తియుక్తే సా

మోపాకర్మ కర్తవ్యమ్, 'శాఖాధీశేశక్తియుక్తే' ఇతి హేతూక్తేః; అతో మాఘ్యాదిదోషేషూపాకర్మ వర్జనస్మరణం స్వశాఖాధీశస్య శక్త్యభావవిషయమ్. శ్రీధరీయే- అనుప్తబీజే నృపతౌ వినష్టే సూతే మృతౌ రాష్ట్రసమాకులేచ । ఉత్సర్జనోపాకరణం నకుర్యా ద్గ్రస్తేన్దుసూర్యే గురుణాస్తయానే ॥

అత్ర శౌచం సర్వవిషయ మితర త్త్రివిధమోపాకర్మవిషయమ్. అతోఽపాకర్మణి బ్రహ్మచారిభి రవశ్యం వపనంకర్తవ్యమ్, శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిష్యంవాపయిత్వేతి వైఖానసే దర్శనాత్ ; దశనిర్ణయే- క్షురకర్మ నకర్తవ్యం చౌళాత్పర మృతుత్రయే । తథోపనయనా దూర్ధ్వ- ముపాకర్మవినా క్వచిత్ ॥ వసిష్ఠః- వైధేకర్మణితు ప్రాప్తే కాలదోషం నచిన్తయేత్ । సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రో ర్మృతౌ తథా । అతో ఽత్ర వైధత్వాజ్జన్మనక్షత్ర కుజవారాది నచిన్త్యమ్, న పూర్వేద్యు శ్చతుర్దశ్యా దుష్టత్వా దాచారాభావాచ్చ. అత్రగోభిలః- అధ్యాయానా ముపాకర్మ కుర్యా త్కాలే ఽపరాహ్ణికే । పూర్వాహ్ణికే విసర్గస్స్యాదితి వేదవిదోవిదుః ॥ ఏవ ముత్సర్గస్య ప్రాతఃకాలీన తదకరణప్రాయశ్చిత్తార్థతయా "కామోఽకార్షీ న్మన్యురకార్షీ" దితి 'జపేద్వే' తి విహితజపః ప్రాతఃకాలఏవ కర్తవ్యః, నత్వపరాహ్ణే, ఉత్సర్గకాలత్వాభావాత్ ; తదకరణ నిమిత్తో ఽయంహి జపః, యత్త్విదం వచనమ్- శ్రవణేనతు యత్కర్మ ఉత్తరాషాఢ సంయుతమ్ । సంవత్సరకృతో ఽధ్యాయ స్తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ ఇతి తద్బహ్వృచ విషయమ్. తదుపాకర్మణ శ్శ్రవణ ప్రధానత్వాత్; భరద్వాజః- మౌంజీయజ్ఞోపవీతాదీ న్నవానేవతు ధారయేత్ । కటిసూత్రంనవంచైవ నవం వస్త్రముపాకృతౌ ॥ ఏవమేవ ప్రాజాపత్యే వ్రతచతుష్టయేచ- మేఖలా మజినం దణ్డం వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ । పూర్వోపయుక్తా న్యుత్సృ

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

జ్యా ధారయేయు ర్వ్రతేవ్రతే ॥ కపర్దీ- ప్రజాపతిముఖాన్దేవా న్సైకైకంత్రి స్తిలోదకమ్ । ఉద్ధృత్య తర్పణం కుర్యు శ్శ్రావిన్యాం త్రైత్రిక్రియకాః ॥ తస్మాదిద మధీతవేదానాం గృహిణాంచావశ్యం కర్తవ్యమ్. తథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే- అధీతవేగవిద్యానాం కర్తవ్యంహి ద్విజన్మనామ్ । అధ్యాయోత్సర్గ మిదంప్రోక్త మితిహోవాచ భార్గవః ॥ అతోఽత్ర గృహస్థస్యా విరుద్ధ ముపవీతధారణం తర్పణం హోమశ్చ.

అత్ర భరద్వాజః- అథ యజ్ఞోపవీతస్య ధారణేకథ్యతేవిధిః । స్నాత్వా శుద్ధ శ్శుచౌ దేశే ప్రక్షాళితపదద్వయః ॥ సపవిత్ర కరద్వంద్వః కృతోపస్పర్శనో ద్విజః । ఉపవిశ్యాసనే దర్భే ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః ॥ మన్త్రం సదైవ ముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గళేక్షిపేత్ । దక్షిణంబాహు ముద్ధృత్య శిరసైవ సహ ద్విజః ॥ గృహస్థస్య వనస్థస్య సూత్రం ప్రతి పునఃపునః । మన్త్రస్యోచ్చారణాచాపద్వితయం క్రమశ స్స్మృతమ్ ॥ తస్మా త్ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వా ఽనార్ద్రవస్త్రస్స న్నుపవిశ్య సంకల్ప్య సర్షిఛన్దోదైవతం మన్త్రముచ్చార్య యజ్ఞోపవీతం ధారయేత్. నార్ద్రవస్త్రో నచ ప్రహ్వో నతిష్ఠన్వా; అత్ర శాణ్డిల్యః- ఆర్ద్రవాసానకుర్వీత కర్మ కించి త్కథంచన । రాక్షసం తద్ధివిజ్ఞేయం తస్మా ద్యత్నేన వర్జయేత్ ॥ మౌంజీ యజ్ఞోపవీతాదీ న్నవానేవతు ధారయేత్ । కటిసూత్రంచైవ నవం నవంవస్త్ర ముపాకృతౌ ॥ తదేవ ముత్సర్గాకరణ ప్రాయశ్చిత్తార్థం కామోఽకార్షీ న్మన్యురకార్షీ దితి మన్త్ర మష్టోత్తరసహస్రం యథాశక్తి వా ప్రాతఃకాలఏవ జపిత్వా ఽపరాహ్ణే స్నాత్వా ధౌతం పరిధాయ మాధ్యాహ్నిక క్రియాం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వోపవిశ్య పవిత్రపాణిః త్రిః ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య యజ్ఞోపవీతం ధృత్వా గృహస్థః ప్రతియజ్ఞోపవీత మాచమ్య మన్త్రముచ్చారయేత్. బ్రహ్మచారీతు ఉపవీతానన్తరం మెఖలాజినద

ర్ణా "ఇమందురుక్తాత్ ॥ మిత్రస్యచక్షుః ॥ సుశ్రవ" ఇతి మన్త్రైః క్రమేణ ధృత్వా ఽథాచామేత్.

అథాచార్య స్సహశిష్యై స్స్నాత్వా ఉదఙ్ముఖ ఉపవిశ్య జలే నివీతీ ఋషితీర్థేన తిలాంజలిభిః ప్రజాపతిం కాణ్డఋషిం తర్ప యామీత్యాదిభి ర్నవభిర్మంత్రైః కాణ్డఋషీ న్నేకైకశః త్రిస్తర్పయిత్వా ఽఽచమ్య వస్త్రం పరిధాయాచమ్య గృహమాగత్యాగ్నే రుపసమాధానాది ముఖాన్తం కృత్వా శిష్యైరన్వారబ్ధః ప్రజాపతి ముఖా నృషీన్నవాహుతీ ర్హుత్వా ఽఽద్యానువాకా "నిపే.త్యే" త్యాదీంశ్చతురోఽధ్యాయా జయాదింహుత్వా తన్త్రశేషం సమాప్యాభ్యుదయ శ్రాద్ధం కృత్వా పుణ్యాహం వాచయీత. ఏవం ప్రత్యబ్దం శ్రావణ్యామేవోపాకర్మ కార్యమ్. అకాలేచే త్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతంతు యత్కుర్యా దకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥

అథ స్థాలీపాక నిర్ణయః.

అత్రాపస్తంబః- "ఏవ మత ఊర్ధ్వం దక్షిణావర్జ ముపోషి తాభ్యాం పర్వసు కార్యః పూర్ణపాత్రన్తు దక్షిణేత్యేకే" -ఇతి. ఏవం- "పత్న్యవహన్తి శ్రపయి త్యే" త్యాదిసూత్రోక్తప్రకారేణ, అత ఊర్ధ్వ- మాగ్నేయస్థాలీపాకా త్పరమ్, ఏవం వదతా వివాహశేష హోమమధ్యే పర్వసంభవేఽపి తత్రస్థాలీపాకః కార్య ఇత్యుక్తంభవ తి, ఆగ్నేయస్థాలీపాకస్య కృతత్వాత్; యథాఽఽహుః- వివాహశేషమధ్యేతు పర్వణ్యుత్పతితేసతి । తస్మిన్నపిచకర్తవ్య స్థాలీపాకో యథావిధి ॥ తత్ర యద్యప్యమావాస్యా వివాహహోమా త్స్యాద నన్తరమ్ । యదివా పౌర్ణమాసీస్యాత్ స్థాలీపాక క్రియామతా ॥ ఇతి. అత్ర అమావాస్యాయామపి స్థాలీపాకస్మరణ మాగామి

పౌర్ణమాస్యా మాఘ్యాదిదుష్టత్వే ద్రష్టవ్యమ్. తథా గౌతమః- పౌర్ణమాస్యుపక్రమౌ దర్శపూర్ణమాసౌ దర్శశ్చే త్పూర్వ మాపద్యేత పౌర్ణమాసేనేష్ట్వా ఽథ తత్కుర్యా దకుర్వ న్పౌర్ణమాసీ మాకాంక్షేదిత్యేకే" ఇతి. చతుర్థీ హోమానంతరం యదిదర్శః పూర్వమాగచ్ఛేత్తదా దర్శకాలా త్పూర్వమేవ పౌర్ణమాసీ స్థాలీ పాకంకృత్వా తతస్స్వకాలే దర్శస్థాలీపాకం కుర్యాదితి తద్వ్యాఖ్యానే వ్యాఖ్యాతమ్. వివాహానన్తర పర్వణి గ్రహణాది సంభవే దశనిర్ణయే- ఉపరాగోఽధిమాసోవా యది ప్రథమ పర్వణి । నాహరేత్ప్రథమా మిష్టిం మౌఢ్యేచ గురు శుక్రయోః ॥ ఇతి నిషేధాత్ప్రథమ స్థాలీపాకో నకార్యః, ఏవ మాషాఢాది పితృమాససంభవే చ నకార్యః, "స్థాలీపాక క్రియాం కుర్యా ద్వివాహా దుత్తరాయణే । పితృమాసచతుష్కేతు యదికుర్యా ద్వినశ్యతి" ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతేః ఇదం ప్రథమ స్థాలీపాక విషయమ్; ద్వితీయాదౌతు నదోషః, "ప్రారబ్ధేతు ద్వితీయాదౌ ప్రోక్తదోషో నవిద్యతే" ఇతి స్మృతేః. నను స్థాలీపాకాకరణే పున రౌపాసనాగ్నేః ప్రాబల్యం నాస్తీతి చే త్తన్న- ఔపాసనం హోమో వైశ్వదేవ మష్టకా పార్వణశ్రాద్ధం సర్పబలి రీశానబలి రితి సప్తపాక యజ్ఞానాం పృథక్పృథక్కర్మత్వే నాన్యోన్య నైరపేక్ష్యాత్; అయం స్థాలీపాకో నిత్యః- పక్షేవా యదివా మాసి యస్య నాశ్నన్తి దేవతాః । భుక్త్వా దురాత్మన స్తస్య ద్విజ శ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతేః; అత్ర పర్వవిషయే నియమమాహాపస్తంబః- "పర్వసుచోభయోరుపవాసః ఔపవస్తమేవ కాలాన్తరేభోజనం తృప్తిశ్చాన్నస్య యచ్చైనయోః ప్రియం స్యా త్తదే తస్మి న్నహని భుఞ్జీయాతామధశ్చశయీయాతాం మైథునవర్జనంచ శ్వోభూతే స్థాలీపాకః తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యాఖ్యాతః నిత్యం లోక ఉపదిశన్తీ"తి. అత్ర

గృహ్యాపరిశిష్టే- నియమాన్తర మప్యుక్తమ్- శాకం మాంస మసూ
రాంశ్చ లవణం కోరదూషకాన్ । మాషం మధు పరాన్నంచ త్యజే
దుపవసన్ స్త్రియమ్ ॥ ఇతి. ఏవం ప్రారబ్ధస్యాస్య మాఘ్యాదావపి
కర్తవ్యత్వం స్మర్యతే. తథా విష్ణుయామలే- గురావస్తంగతే శుక్రే
బాల్యేవా వార్ధకేపివా । సదోషాయ భవే(త్కర్మ నిత్యత్వా
న్నతుదుష్యతి) న్నిత్యం స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ॥ నిత్యగ్రహణా
త్కామ్యనిషేధః "పక్షేవా యదివామాసే" ఇత్యకరణే ప్రత్యవాయ
స్మరణాచ్చ నిత్యః. అస్య కాలమాహ వృద్ధశాతాతపః- పర్వణో
యశ్చతుర్థాంశ ఆద్యాః ప్రతిపదస్త్రియః । యాగకాలస్సవిజ్ఞేయః
ప్రాతరుక్తో మనీషిభిః ॥ దశనిర్ణయే- రవిరావర్తతే యస్మిం స్తదా
వర్తన మిష్యతే । ఆవర్త నాత్పరం సన్ధౌ యాగం కుర్యాత్పరేఽ
హని । ఇతి. రవేరావర్తనం ద్వేధావిభక్తస్య దినస్యార్ధం, నతు
పఞ్చధావిభక్తస్య తృతీయో మధ్యాహ్నభాగః, నహిషోడశఘటికా
కాలే తదధికేవా రవిరావర్తతే. పర్వప్రతిపదో స్సన్ధి రర్వాగావర్త
నాద్యది । తస్మిన్నహని యష్టవ్యం పూర్వేద్యుస్స్యా ద్దుపక్రమః ॥
అవర్తనాత్పరం సన్ధిర్యది తస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యురిష్టి రిత్యేష
పక్షద్వయ వినిర్ణయః ॥ యత్త్విదంకాత్యాయన వచనమ్- సయష్టవ్య
శ్చతుర్థాంశే యాగః ప్రతిపదః క్వచిత్ । రక్షాంసి తద్విలుంపన్తి
శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ఇతితన్మధ్యందినే తదర్వాగావృ సన్ధౌ తత్రైవ
యాగేకర్తవ్యే అలస్యాదినా తత్రాకృత్వా పరదినే ప్రతిప చ్చతుర్థాం
శే యదాకరోతి స్థాలీపాకం తద్విషయమ్. ఆవర్తనాదూర్ధ్వం పర్వ
సన్ధౌ త్వః ప్రతిప చ్చతుర్థాంశే యాగస్మరణాత్. తథా వృద్ధశాతా
తపః- సన్ధిర్యస్యాపరాహ్ణేస్యా ద్యాగం ప్రాతః పరేఽహని । కుర్వాణః
ప్రతిపద్భాగే చతుర్థేఽపి నదుష్యతి ॥ యత్త్విదం గార్గ్యవచనమ్-
ప్రతిపద్యప్రవిష్టాయాం యది చేష్టి స్సమాప్యతే । పునః ప్రణీయ

కృతేన్నష్టిః కర్తవ్యా యాగవిత్తమైః ॥ ఇతి తదిదమిష్టివిషయం నవ స్థాలీపాకవిషయమ్; "పునఃప్రణీయ కృతేన్నష్టి" రితి జ్ఞాపనాత్; ముఖ్యకాలాతిపత్తౌ గౌణకాలమాహ గౌతమః- సర్వో ఉపరపక్షః పౌర్ణమాసస్య పూర్వపక్షో దర్శస్యేతి. కాత్యాయనశ్చ- పౌర్ణమాస్యత్యయె హవ్యం హోతావా యదహా ర్భవేత్ । తదహా ర్జుహుయా దేవ మమావాస్యాత్యయేఽపిచ ॥ అత్రవామనః- ఉక్తకాలవ్యతిక్రాన్తౌ దివసే యత్రకుత్రచిత్ । ఆగామిపర్వణః పూర్వం స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ॥ ఇతి.

అథాగ్రయణమ్.

అత్రిః- ఇషేవా ఉప్యథ ఊర్జేవా మాస్యాగ్రయణ దేవతాః । ఇష్ట్వైవ నవధాన్యేన దైవం పిత్ర్యం సమాచరేత్ ॥ మార్కణ్డేయః- శరత్కాలేతు సంప్రాప్తే ఽనిష్ట్వా గ్రాయణదేవతాః । నవాన్నం యస్తుభు భుఙ్క్తే సవై నరకభాగ్భవేత్ ॥ నారదః- అకృత్వా ఽఽగ్రయణం వ్రీహీన్ నవాన్ భుఙ్క్తే ద్విజో యది । నాశ్నన్తి దేవా స్తస్యాన్నం పితరో వహ్నయ స్తథా ॥ బ్రహ్మాండే- శరత్కాలే పౌర్ణమాస్యా మమాయాంవా ద్విజోత్తమః । నవై రాగ్రయణం కుర్యా ద్వ్రీహిభి ర్హరితుష్టయే ॥ భగవాన్- అనాగ్రయణ (దోషేణ) శేషేణ యది వ్రీహ్యాదినా ద్విజః । నారాధయతు మాం బ్రహ్మన్ యతో ద్రవ్య మశుద్ధికృత్ ॥ స్కాన్దే- నవాన్నై యద్యలబ్ధాస్స్యుః వ్రీహయ శ్శరది ద్విజైః । తదేష్టవ్యాహి నీవారై శ్శ్యామకై ర్వా ప్రియంగుభిః ॥ పురాణై ర్వ్రీహిభిర్వాఽపి పునశ్ఛాభినవైరపి । అన్యథా దోష మాప్నోతి గన్తవ్యా నరకం ధ్రువమ్ ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే శ్రాద్ధప్రకరణే- అకృత్వాగ్రయణం యచ్చ ధాన్యజాతం నరేశ్వర । రాజమాషాణూంశ్చైవ మసూరాంశ్చ విసర్జయేత్.

అథాగ్రయణస్థాలీపాక ప్రయోగః.

శరత్కాలే పౌర్ణమాస్యా మమావాస్యాయాంవా ఔపాస నాగ్నౌ నవాన్నం వ్రీహీణాం స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వా ముఖాన్తే ఽన్వారబ్ధాయాం దర్వ్యా సకృదుపస్తీర్య ద్విరవదాయ జమదగ్నివత్స యో స్త్రిరవదాయ పునస్సకృదభిఘార్య హుతమభిఘార్య ఇన్ద్రాగ్ని భ్యాగ్ంస్వాహా విశ్వేభ్యో దేవేభ్య స్స్వాహా ద్యావాపృథివీభ్యాగ్ం స్వాహా ఽగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా ఇతి బ్రహ్మోద్వాసనాన్తం కృత్వా తణ్డులై ర్ముఖం పూరయిత్వా ఽఽచమ్య ఓదనపిణ్డం సంసృజ్య "పరమేష్ఠ్యసి పరమా మాగ్ం శ్రియంగమయ" ఇత్యగారస్థూప ఉప విధ్యేత్. అయ మాపస్తంబినా మన్యేషాం యథా స్వసూత్ర మితి వ్యవస్థా.

అథామావాస్యా నిర్ణయః.

కాలప్రకాశికాయామ్- అతఃపర మమావాస్యా నిర్ణయః కథ్యతే మయా। అమావాస్యా ద్విధా శుద్ధా భూతవిద్ధాచ సాపునః ॥ చతుర్థా ప్రతిపద్యేవ భూతఏవా పరాహ్ణికే। తథావిధోఽథ యత్రస్యా దుభయత్ర తథావిధా ॥ శుద్ధా నిస్సంశయా విద్ధా ప్రథమా పరకాలికీ। ద్వితీయాతు భవేత్పూర్వా తృతీయాతు తిథేః క్షయే ॥ సాగ్న్యనగ్ని స్త్రీశూద్రాణాం పౌర్వాపర్యా ద్వ్యవస్థితా। వృద్ధౌ పరైవ సర్వేషాం సైవంసామ్యేపి సమ్మతా ॥ చతుర్థాఽపి పరాగ్రాహ్యా యత్సాకుతపకాలికీ। ప్రత్యాబ్దికే ప్యేవమేవ తిథిర్గ్రాహ్యా ఽపరాహ్ణికే ॥ ఉభయత్ర తథాత్వేతు మహత్త్వేన వినిర్ణయః। సమత్వే పూర్వవిద్ధైవ హ్యాతథాత్వే ఽపిసాయది ॥ త్రిముహూర్తా భవేత్సాయం సర్వేష్టోయం వినిర్ణయః ॥ ఏవ మన్యే

షష్వపి సంక్రాన్త్యాది ష్వవిశేషేణ భగవదారాధనం కర్తవ్యమ్ః తథా పరాశర ధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖణ్డే వింశేఽధ్యాయే- సంక్రాన్త్యాం గ్రహణేచైవ వ్యతీపాతే చ వైధృతౌ । శ్రవణే జన్మనక్షత్రే వైష్ణవే గృహమాగతే ॥ గురో ర్జన్మర్క్షదివసే మాతాపిత్రో ర్మృతేఽహని । అమాయాం పౌర్ణమాస్యాంచ మన్వాదిషు యుగాదిషు ॥ ఏతేషు పూజా కర్తవ్యా యథా శక్త్యనుసారతః ॥ ఇతి.

అథ స్నాతకధర్మాః.

న జీర్ణమలవద్వాసా భవేచ్చ విభవేసతి । ఉపానహౌచ వాసశ్చ ధృతమన్యై ర్నధారయేత్ ॥ ఉపవీత మలంకారం స్రజం కరకమేవచ ॥ విజ్ఞానేశ్వరే- నీలం రక్తంచ యద్వస్త్రంయస్య దేహేషు తిష్ఠతి । అహోరాత్రో పోషితస్స స్పృశ్యగవ్యేనశుధ్యతి ॥ సంవర్తః- కటిసూత్రంవినా కర్మ శ్రౌతం స్మార్తం కరోతి యః । సర్వం తన్నిష్ఫలం విద్యాత్సోఽపి నగ్న ఇతి స్మృతః ॥ సంగ్రహే- చణ్డాలనిర్మితం వస్త్రం ధృత్వా యత్కురుతే శుభమ్ । వైదికం గార్హికంవాఽపి తత్సర్వం నిష్ఫలం భవేత్ ॥ గౌతమః- నమ్లేచ్ఛాశుద్ధాధార్మికైస్సహ సంభాషేత, సంభాష్య పుణ్యకృతో మనసా ధ్యాయేత్, బ్రాహ్మణేనవా సహ సంభాషేత. ఆపస్తమ్బః- దేవతాభిధానం చాప్రయతః. అత్ర పరాశరః- అపవిత్రః పవిత్రో.వా (పా॥ అపవిత్రోప్యనాచారః) సర్వావస్థాంగతోపివా ॥ య స్స్మరే త్పుణ్డరీకాక్షం సబాహ్యాభ్యన్తరశ్శుచిః ॥ అతో దేవతాన్తరకీర్తన మశుచినా నకార్యమ్; నారాయణస్య నామాని సదాసర్వత్ర కీర్తయేత్ ॥ చక్రాయుధస్య నామాని సదా సర్వత్ర కీర్తయేత్ । నాశౌచం కీర్తనే తస్య పవిత్రం భగవాన్ హరిః ॥ “కబళేకబళే కుర్వన్ గోవిన్దస్యానుకీర్తన” మితి స్మరణాద్వ్యష్షు కీర్తనం కార్యమేవ; అతఏవహి శ్మశానే ప్యాశౌచాదావపి

నారాయణ గోవిన్దేతి లోకః కీర్తయతి, అతో భోజనస్నానాదౌ
మౌనవ్రతాద్యప్రాయత్వే ఽపి దేవతాన్తరకీర్తనమేవ నిషిద్ధమ్॥
మౌనం వాచో నివృత్తిస్స్యాన్నాత్రభాషానసంస్కృతమ్ । నాన్య
దేవేరణం విష్ణుంసదా ధ్యాయేచ్చ కీర్తయేత్ ॥ ప్రశ్నంచన విబ్రూ
యాత్ ; అథాప్యుదాహరంతి- మూలం కాలం బృహతి దుర్వివక్తుః
ప్రజాం పశూనాయతనం హినస్తి । నవిబ్రూయా ద్దుర్నిరూపక-
మిశ్రమేవేతి సహసా వివిచ్యనబ్రూయాదిత్యర్థః. మూలమ్- పిత్రా
దిః, కాల- మాగామినీ సంపత్తిః, బృహతి- భినత్తి. బోధాయనః-
బహుద్వారస్య ధర్మస్య సూక్ష్మా దురనుగా గతిః । తస్మా ద వా
చ్యో హ్యేకేన విధిజ్ఞేనాపి సంశయె ॥ సభా వా న ప్రవేష్టవ్యా వక్త
వ్యంవా సమంజసమ్ । అబ్రువ న్విబ్రువన్వా ఽపి నరో భవతి కిల్బిషీ ॥
యాజ్ఞవల్క్యః- నస్వాధ్యాయ విరోధ్యర్థ మీహేత నయతస్తతః ।
నవిరుద్ధ ప్రసంగేన సన్తోషీచ భవేత్సదా ॥ విరుద్ధ- మయాజ్యయా
జనాది, ప్రసఙ్గః- గీతనృత్తాది, తాభ్యామర్థం నేహేత. వసుః- ధర్మా
ర్థ ఉచ్యతే శ్రేయః కామార్థౌ ధర్మ ఏవవా । అర్థఏవేహచ శ్రేయ
స్త్రివర్గ ఇతిహ స్థితిః । పరిత్యజే దర్థకామౌ యౌస్యాతాం ధర్మ
వర్జితౌ । ధర్మంచాప్యసుఖోదర్కం లోకవిక్రు (లోకవిద్వి) ష్టమేవచ॥
రత్నాకరే- నాప్సు స్వం ప్రతిబింబంతు తేజస్కామో నిరీక్షయేత్ ।
మయి తేజ ఇన్ద్రియమిత్యాత్మచ్ఛాయేక్షణే జపేత్ । మనుః- జలక్షీరా
దికం పేయం సర్వం నాఞ్జలినా పిబేత్ । జలంపిబే న్నాఞ్జలినా
నశయానం (నశ్రేయాంసం) ప్రబోధయేత్ ॥ నాక్షైః క్రీడే న్నధ
ర్మఘ్నైః వ్యాధితైర్వా న సంవసేత్ ॥ 'న శ్రేయాంసం ప్రబోధ
యే' దితి విశేషా దాత్మనోఽధికం శయానం న ప్రబోధయేదితి; ధ
ర్మఘ్నైః- పశులంఘనాదికర్మభిః, వ్యాధితైః- అత్ర స్మృతిః-
అక్షిరోగీ హ్యపస్మారీ జ్వరీ కుష్ఠీ క్షయీనహి । శ్వాసఖాసీచ తై

ర్యుక్తా మేకశయ్యాంచ వర్జయేత్ ॥ విరుద్ధం వర్జయే త్కర్మ ప్రేత
ధూమం నదీతటమ్ । కేశభస్మతుషాంగార కపాలేషుచ సంస్థితిమ్ ।
విరుద్ధమ్- జనపదగ్రామాద్యాచారవిరుద్ధమ్, విప్రాగ్న్యో ర్వహ్ని
యోశ్చైవ దంపత్యో రిషుధన్వినోః । నాన్తరాగమనం కుర్యాద్దేవ
తాబలిపీఠయోః ॥ దివాస్వాపం నకుర్వీత నగచ్ఛేచ్చ దివా స్త్రి
యమ్ । దివానిద్రా హరత్యాయు ర్దివా స్త్రీ పుణ్యనాశినీ ॥ వ
యోబుద్ధ్యర్థవాగ్వేష శ్రుతాభిజనకర్మణామ్ । ఆచరే త్సదృశీం
వృత్తి మజిహ్మా మశఠాం తథా ॥ వేషః- వస్త్రమాల్యాది విన్యాసః,
హీనకల్పం న కుర్వీత సతి ద్రవ్యే ఽఫలప్రదమ్ । చణ్డాలో జాయ
తే యజ్ఞకరణా చ్ఛూద్రభిక్షుకః ॥ యమః- ఉపాదాయ ధనం శూ
ద్రా ద్యో ఽగ్నిహోత్ర ముపాసతే । దాతా తత్ఫల మాప్నోతి
కర్తాచ నరకం వ్రజేత్ ॥ మనుశ్చ- యె శూద్రా దధిగమ్యార్థ మ
గ్నిహోత్ర ముపాసతే । ఋత్విజ స్తేహి శూద్రాణాం బ్రహ్మవాది
షు గర్హితాః ॥ తేషాం సతత యుక్తానాం వృషళాద్యుపసేవి
నామ్ । పదా మస్తక మాక్రమ్య దాతాదుర్గాణి (గచ్ఛతి) సంత
రేత్ ॥ అఖణ్డాదర్శే- దాయప్రాప్తై స్స్వకృష్యా వా లబ్ధై శ్శిష్టపరి
గ్రహాత్ । యజేత శ్రద్ధయా విష్ణుం శ్రేయోర్థం నాన్యథా యజేత్ ॥
చన్ద్రికాయామ్- స్మార్తాని యాని కుర్వీత శ్రద్ధధానో జితేన్ద్రియః ।
నత్వల్పదక్షిణై ర్యజ్ఞై ర్యజేతేహ కథంచన ॥ అన్నహీనో భవేదిష్టి
ర్మన్త్రహీనా స్తథా ర్త్విజః । దక్షిణాహీనో యజమానః నాస్తి య
జ్ఞసమో రిపుః ॥ శాణ్డిల్యః- కుటుమ్బినో వినా ఽన్యేషాం తీర్థయా
త్రా విశిష్యతే । కుటుమ్బినో గృహే సర్వం నిర్గతో వికలో
భవేత్ ॥ వికలః- నిత్యలుప్త కృత్యః, కుటుమ్బీ వర్జయే ద్బిమ్బం
దార్వం శైలంచ మృణ్మయమ్ । గృహభిత్తిషు సంస్థంచ యోగని

దారిద్ర్యోత్సుకమ్ ॥ ఆశ్వమేధికే- పచనాగ్నిం న గృహ్ణీయాత్పరవే
శ్మని జాతుచిత్ । తేన పక్వేన చాన్నేన యత్కర్మ కురుతే
శుభమ్ ॥ తచ్ఛుభస్య ఫలస్యార్ధ మగ్నిదస్య భవేద్ధ్రువమ్ ॥ కాంచ
నమాలీ- ధర్మం భజస్వ సతతం త్యజ భూతహింసాం సేవస్వ సాధు
పురుషాన్ జహి కామశత్రూన్ । అన్యస్య దోషగుణకీర్తన మాశు
ముంచ సత్యం వదార్చయ హరిం జయ సర్వ హానిమ్ ॥ మనుః-
నాధార్మికే వసే ద్గ్రామే నవ్యాధిబహులే వసేత్ । న పాషణ్డజనా
క్రాన్తే నోపసృష్టే ఽన్త్యజై ర్నృభిః ॥ సాయణీయే- పుంసాం
దీపప్రశమనాత్ స్త్రీణాం కూశ్మాణ్డఖణ్డనాత్ । అచిరేణైవ కాలేన
వంశచ్ఛేదో భవిష్యతి ॥ క్షుతస్ఖలితజృంభేషు నృణా మాయుః
ప్రహీయతే । తత్క్షణా త్ప్రతికర్తవ్యం జీవహాళ్యఙ్గళిస్వనైః ॥ క్షు
తే శతం జీవేతి ప్రతివక్తవ్యమ్, స్ఖలితే పాంసూ నాదాయ లలాటే
నిధాతవ్యమ్, జృంభణే అఙ్గులిస్ఫోటేన పరిహార్యమిత్యర్థః. అయో
బీజజలాన్నాగ్నిక్షీరధాన్యౌషధాదికమ్ । రాత్రౌ దాతు గ్రృహం
శూన్యం ప్రతిసంగ్రహణంశుభమ్ ॥ యత్కిఞ్చిద్ద్రవ్య ప్రత్యాదా
నే న దోష ఇత్యర్థః. రత్నాకరే- కామః క్రోధశ్చ లోభశ్చ
దేహే తిష్ఠన్తి తస్కరాః । జ్ఞానరత్నాపహారాయ తస్మా జ్జాగ్రత
జాగ్రత ॥ రాగాద్యపేతం హృదయం వా గదుష్టా ఽనృతాదినా ।
హింసాదిరహితః కాయః కేశవారాధనంత్రయమ్ ॥ చత్వారి యస్య
ద్వారాణి సుగుప్తాని మనీషిభిః । ఉపస్థ ముదరం పాణి ర్వా క్చతుర్థ
సవై పుమాన్ ॥ మనుః- వైణవీం ధారయే ద్యష్టిం సోదకంచ
కమండలుమ్ । యజ్ఞోపవీతం వేదంచ శుభే రౌక్మేచ కుణ్డలే ॥
కలౌ పఞ్చ నకుర్వీత భ్రాతృజాయాం కమణ్డలుమ్ ॥ ఇతి నారి
కేళ మృణ్మయ పాత్రకమణ్డలునిషేధా త్స్వర్ణాదిమయః కమణ్డ
లు ర్గ్రాహ్యః, వేదో- దర్భముష్టిః, గృహస్థవిషయేభృగుః- అని

మ్నపర్యన్త సమాప్తపర్వకా కల్మాషవర్ణా సలిలావగాహే ।
మూలా చ్ఛిఖాన్తాం ద్విగుణప్రమాణా ధార్యా గృహస్థేనతు
వేణుయష్టిః ॥ నిషేధమాహ మరీచిః- ఏకపర్వా [illegible] యాయష్టి
ర్వ్రజనాపా సుఖానహా । ద్విపర్వా [illegible] మాంస
శోణితభక్షిణీ ॥ త్రిపర్వా పద్మినీనామ పద్మినీం వర్జయేత్సదా ।
అగ్రాహ్యాతు చతుఃపర్వా పఞ్చపర్వా ధనప్రదా ॥ షట్పర్వా
కామినీనామ సర్వ కామ ఫలప్రదా । సప్తపర్వా విపన్నామ విష
బాంకామినీ స్మృతా ॥ అష్టపర్వాచ యాయష్టి ర్నామ్నా నా
రాయణీ స్మృతా । అత ఊర్ధ్వంతు న గ్రాహ్యా యష్టయ స్సర్వ
దా నృభిః ॥ మూలాత్తు ద్విగుణం పుచ్ఛం సంగ్రాహ్యం శుభవ
ర్ధనమ్ ॥ విజ్ఞానేశ్వరే- శైవా న్పాశుపతాన్ స్పృష్ట్వా లోకాయతిక
నాస్తికాన్ । వికర్మస్థా న్ద్విజాన్ శూద్రాన్ సచేలో జలమావి
శేత్ ॥ సంగ్రహే- ఆదర్శదర్శీ దర్శేచ ద్వాదశ్యాం రవివాసరే ।
సప్తజన్మ భవే ద్దగ్ధో నరకంచాపి సగచ్ఛతి ॥ వ్యాసః- చత్వార
శ్చాశ్రమాశ్చైతే । బాహ్మణస్య ప్రకీర్తితాః । గార్హస్థ్యం బ్ర
హ్మచర్యంచ వానప్రస్థమితి త్రయః ॥ క్షత్రియస్యాపి కథితా య
ఆచారా ద్విజస్యచ । బ్రహ్మచర్యంచ గార్హస్థ్య మాశ్రమద్విత
యం విశః ॥ గార్హస్థ్య ముదితంచైకం శూద్రస్య పరికీర్తితమ్ ॥
హారీతః- యోగక్షేమార్థవృద్ధించ కుర్యా చ్ఛక్త్యా యథార్హతః ।
బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్య శ్శూద్రవర్ణా యథాక్రమాత్ ॥
ఆద్యా స్త్రయో ద్విజాః ప్రోక్తా స్తేషాంవై మన్త్రవత్క్రియాః ।
సవర్ణేభ్య స్సవర్ణాసు జాయన్తేహి సజాతయః ॥ తేషాం సంకర
యోగాచ్చ ప్రతిలోమానులోమజాః । విప్రాన్మూర్ధావసిక్తస్తు క్షత్రి
యాయాం ప్రజాయత । వైశ్యాయాంతు తథాఽంబష్ఠో నిషాద
శ్శూద్రియాం తథా ॥ రాజన్యా ద్వైశ్యశూద్ర్యోస్తు మాహిష్యో

గ్రౌ సుతౌ స్మృతౌ । శూద్ర్యాం వైశ్యాత్తు కరణ స్తథైవైతే
ఽనులోమజాః ॥ విప్రాయాం క్షత్రియా త్సూతో వైశ్యా ద్వై
దేహక స్తథా । చణ్డాలస్తు తత శూద్రా త్సర్వ కర్మసుగర్హితః ॥
మాగధః క్షత్రియాయాంచ వైశ్యాత్క్షత్తాతు శూద్రతః । శూద్రా
దాయోగవం వైశ్యా జ్జనయామాసవై సుతమ్ ॥ రథకారః కరి
ణ్యాంతు మాహిష్యేణ ప్రజాయతే । అపసద్రాస్తు విజ్ఞేయాః ప్రతి
లోమానులోమజాః ॥ ప్రతిలోమాసువై జాతా గర్హితా స్సర్వ
కర్మసు । ఏతేషాం బ్రాహ్మణాఏవ షట్కర్మసునియోజితాః ॥ త్రి
కర్మసు క్షేత్రవిశః ఏకస్మిన్ శూద్రయోనిజః ॥ భరద్వాజః- కృత్వా
మన్త్రాన్స్వయం తత్ర వివాహం పరివర్జయేత్ । వైవాహికో ఽన్వ
యః పూర్వో నతుమన్త్రం నివారయేత్ ॥ స్కాన్దే సేతుమా
హాత్మ్యే దశమే ఽధ్యాయే- నాధ్యాపయే ద్బుధ శ్శూద్రం తథా
నైవచ వాచయేత్ । నపాఠయే ద్బుధ శూద్రం శాస్త్రం వ్యాకర
ణాదికమ్ ॥ కావ్యంవా నాటకంవా ఽపి తథాఽలంకారమేవవా ।
పురాణ మితిహాసంచ శూద్రంనైవచ పాఠయేత్ ॥ యదిచోపది
శే ద్విప్ర శ్శూద్రస్యైతాని కర్హిచిత్ । త్యజేయు ర్బ్రాహ్మణా
విప్రం తం గ్రామా ద్బ్రహ్మ సంకులాత్ ॥ శూద్రాయ చోపదే
ష్టారం ద్విజం చణ్డాలవత్త్యజేత్ । శూద్రంచాక్షర సంయుక్తం
దూరతః పరివర్జయేత్ ॥ నారదీయే పరమ రహస్య మన్త్రోపనిష
దధ్యాయే- బ్రాహ్మణం శ్రుతసంపన్నం వైష్ణవంచ గురుం విదుః ।
నారీవా వృషళోవాఽపి గురుత్వం యదిగచ్ఛతి ॥ జిహ్వాచ్ఛేదం
తతః కుర్యా త్తస్య దణ్డం నరాధిపః । శూద్రశిష్యం తథాచైవ
నారీశిష్యం తథైవచ ॥ చణ్డాలకర్మణా నిత్యం యోజయేత్తం నరా
ధిపః ॥ క్షత్రియో వాఽథ వైశ్యోవా గురుత్వం నేచ్ఛతి ప్రభుః ।
సర్వేషాంచ గురుర్జ్ఞేయో బ్రాహ్మణో వైష్ణవ స్సదా ॥ భరద్వా

జ సంహితాయామ్- నాచార్యః కులజాతోఽపి జ్ఞానభక్త్యాదివర్జితః । నచహీనవయోజాతిః ప్రకృష్టానామనాపది ॥ నజాతు మన్త్రిదా నారీ నశూద్రో నాన్తరోద్భవః । నాభిశస్తో నపతితః కామకామో ప్యకామినః ॥ స్త్రియశ్శూద్రాదయశ్చాపి బోధయేయు ర్హితాహితమ్ । యథార్హం మాననీయాశ్చ నార్హన్త్యాచార్యతాం క్వచిత్ ॥ కిమప్యత్రాభిజాయన్తే యోగిన స్సర్వయోనిషు । ప్రత్యక్షితాత్మనాథానాం నైషాం చిన్త్యం కులాదికమ్ ॥ ఆశ్వమేధికే- శిలా న్నపీడయె ద్విప్రో యన్త్రిచక్రే స్వయం నృప । పీడయేచ్చే ద్ద్విజో మోహా న్నరకం యాతి రౌరవమ్ ॥ ఇక్షువంశోద్భవ స్సోమస్సోమవంశోద్భవో ద్విజః । ఇక్షూ న్నపీడయే త్తస్మా దిక్షుఘాత్యాత్మఘాతకః ॥ ఇక్షుదణ్డ సహస్రేణ ఏకైకేన యుధిష్ఠిర । బ్రహ్మహత్యా మవాప్నోతి బ్రాహ్మణో యన్త్రపీడకః ॥ తస్మాన్నపీడయే దిక్షూన్ యన్త్రచక్రే ద్విజోత్తమః ॥ భగవాన్- శూపస్నానంతు యోవిప్రః కుర్యా ద్ద్వాదశవార్షికమ్ । స తేనైవ శరీరేణ శూద్రత్వం యాత్యసంశయః ॥ యస్తు రాజాశ్రియేణైవ జీవే ద్ద్వాదశవార్షికమ్ । స శూద్రత్వం వ్రజే ద్విప్రో వేదానాం పారగోఽపిసన్ ॥ పత్తనే నగశేవాఽపి యో ద్వాదశసమావసేత్ । సశూద్రత్వం వ్రజే ద్విప్రో నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ ఉత్పాదయతి యః పుత్రం శూద్రాయాం కామమోహితః । తస్య కాయగతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ మద్యప స్త్రీముఖం మోహాదాస్వాదయతి యో ద్విజః । తస్య కాయగతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ య స్సోమలతికాం విప్రః కేవలం భక్షయే ద్వృథా । తస్య కాయతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ మైథునం కురుతే యస్తు జిహ్వయా బ్రాహ్మణో నృప । తస్య కాయగతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ తస్మా దేతత్సర్వం నకార్యమిత్యర్థః. బోధా.

యనః- ఘృతాభావే యథా తైలం ఘృతప్రతినిధి ర్భవేత్ । పుత్రా
భావే తథా దాయే పుత్రీ పుత్రిత్వ మశ్నుతే ॥ రత్నాకరే- ఆత్మ
న స్స్వగురో ర్నామ నామాతి కృపణస్యచ । ఆయుష్కామో న
గృహ్ణీయా జ్జ్యేష్ఠపుత్రకళత్రయోః ॥ నాహరే ద్గోమయం రాత్రౌ
గోమూత్రం నచ సంధ్యయోః । నగృహం గోమయై స్సిఞ్చే న్నరా
త్రౌ జల మాహరేత్ ॥ స్మృతిరత్నే- భౌమశుక్రౌ తథా భానౌ
మధ్యాహ్నే నిశి సన్ధ్యయోః । నాశ్వత్థసేవనం కుర్యా త్కులక్షయ
కరం భవేత్ ॥ సంగ్రహే- శుభంవా ఽప్యశుభం కర్మ కుర్యా
దశ్వత్థ పర్ణకైః । తత్సురాపానతి తుల్యం స్యా దిత్యేవం మను రబ్ర
వీత్ ॥ ఆమ్రశ్చ పనసశ్చైవ ద్వౌపలాశ సహోదరౌ । యథోక్త
వస్త్వలాభేతు తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ ప్రపన్నవిషయే శ్రీపాం
చరాత్రే పరాశరసంహితాయాం ప్రథమేఽధ్యాయే- అవైష్ణవకృతం
తక్రం ప్రపన్నో మద్యవ త్త్యజేత్ । అవైష్ణవాన్నం తచ్ఛేషం
ప్రపన్నో మాంసవ త్త్యజేత్ ॥ తత్రైవ చతుర్థే ఽధ్యాయే-
ద్విజ శ్శూద్రాది తక్రం వై యః పిబే ద్వైష్ణవోత్తమః । సచణ్డాలో
భవే న్నిత్యం జీవన్నేవ నసంశయః ॥ అవైష్ణవ గృహానీతం తక్రం
యో వైష్ణవః పిబేత్ । శ్వానయోనిశతం ప్రాప్య పశ్చాత్సోఽముత్ర
భా గ్భవేత్ ॥ భరద్వాజః- లోభాద్వా యదివా మోహా చ్ఛిష్యం
శాస్తి నచేద్గురుః । నచాస్మా చ్ఛృణుతే యశ్చ ప్రచ్యుతౌ తావు
భావపి ॥ శాణ్డిల్యః- కూపంచ వృక్షమూలంచ సహవాసం రిపో
ర్గృహే । శూన్యాయతనమేవాపి నవిశే న్నక్త మఞ్జసా ॥ స ఏవ-
నవిశ్వాసః క్వచి త్కార్యో విశేషాత్తు కలౌయుగే । పాపిష్ఠాః వాదవ
శేన మోహాయ న్త్యవిచక్షణాః ॥ గోపయే న్నోచ్చరే ద్ధర్మం
నాపృష్టః కిఞ్చి దుచ్చరేత్ । పృష్టోఽపి నవదే దర్థం గుహ్యం సిద్ధాన్త
మేవచ ॥ ఆశ్రితాయాతిభక్తాయ శాస్త్రి శ్రద్ధాపరాయచ । నా

యేఽస పృచ్ఛతే సర్వం వక్తవ్యం శౌచయోగినే ॥ ఆత్మపూజార్థ మర్థార్థం డంభార్థమపి భిన్నధీః । అయోగ్యేషు వదన్ శాస్త్రం స న్మార్గాత్ప్రచ్యుతో భవేత్ ॥ ఉషరే నివపే ద్బీజం షణ్డే కన్యాం ప్రయోజయేత్ । సృజేద్వా వానరే మాలాం నాపాత్రే శాస్త్ర ముత్సృజేత్ ॥ అచ్ఛిద్రకర్మనిరత శ్శాస్త్రాభ్యాసరత స్సదా । స్వాధ్యాయాభ్యాస యోగేన నయేత్కాల మతన్ద్రితః ॥ శాణ్డిల్యః- ప్రయాణారంభ సమయె మధ్యే విశ్రమ్య చోత్థితే । ఆచమ్య పునరుత్థానే కర్మారంభం జపే ద్బుధః ॥ వల్మీకం గోమయంచైవ ఛాయా మశ్వత్థతాలయోః । నలంఘయె ద్ద్విజా న్విప్రా గవాదీశ్ మనాపది॥ ఛాయాయాం విశ్రమే న్నాపి కలి స్తత్రహి తిష్ఠతి ॥ బుద్ధరుద్రా దివసతిం శ్మశానం శవమేవచ । అటవీం రాజధానీంచ దూరతః పరివ ర్జయెత్ ॥ పుణ్యతీర్థం సమాసాద్య తీర్థం భాగవతంతువా । యథా బలం జపం దాన ముపవాసం సమాచరేత్ ॥ స ఏవ- పశుపుత్రా దికం సర్వం గృహోపకరణానిచ । ముద్రయె చ్ఛంఖచక్రాభ్యాం నామ కుర్యాచ్చ వైష్ణవమ్ ॥ కారయిత్వా సువర్ణేన పఞ్చాయుధగ ణం హరేః । బధ్నీయా త్కణ్ఠదేశేతు బాలానాం సూతికాగృహే॥ సముద్రయె దాసనాని శయనాని మహీతలమ్ । స్థాపయెత్ క్షేత్ర మధ్యేతు శిలాం చక్రాదిముద్రితామ్ ॥ ముక్తామణి సువర్ణాద్యైః కృత్వా చక్రాదిభూషణమ్ । యథార్హం బిభృయు స్సర్వే పు మాంస స్త్రీస్త్రిజనోపివా ॥ వ్యాసః- హరిద్రాం కుంకుమంచైవ సిన్దూరం కజ్జలం తథా । కూర్పాసకంచ తామ్బూలం మంగల్యాభర ణం శుభమ్ ॥ కేశసంస్కారకబరీ కరకంకణభూషణమ్ । భర్తు రాయుష్య మిచ్ఛన్త్రీ దూషయె న్న పతివ్రతా ॥ యద్గృహం ర జ్యతే నిత్యం రంగవల్ల్యాదిలేపనైః । తద్గృహే వసతే లక్ష్మీ ర్ని త్యం పూర్ణకలాన్వితా ॥ ఇత్యాదీని స్నాతకవ్రతాని ద్రష్టవ్యాని.

దక్షః- ఇతిహాస పురాణాభ్యాం షష్ఠం సప్తమ మభ్యసేత్ । అష్టమే లోకయాత్రాంతు విచార్యచ గృహీతతః ॥ బహిస్సంధ్యా ముపాసీత నదీతటగత శ్శుచిః ॥ లోకయాత్రా- బన్ధుజన కార్యమ్, దేశవార్త్తా, ఆత్మగృహక్షేత్రాది చిన్తాచోచ్యతే. సన్ధ్యా- అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః- యస్మిన్కాలే రవిమణ్డలస్యోపలబ్ధి స్సంధిః, అహోరాత్రయో స్సన్ధౌ యాక్రియా విధీయతే సాసన్ధ్యేతి. శాతాతపః- అనృతం మద్యగన్ధంచ దివాస్వాపంచ మైథునమ్ । పునాతి వృషళస్యాన్నం బహి స్సన్ధ్యా హ్యుపాసితా ॥ బహిః- గ్రామాద్బహిః. వ్యాసః- సూర్యే ఽస్తశిఖరం ప్రాప్తే పాదశౌచ క్రియాఽన్వితః । బహిస్సన్ధ్యా ముపాసీత కుశపాణి స్సమాహితః ॥ వినాదర్భైశ్చ యత్కర్మ వినాయజ్ఞోపవీతతః । రాక్షసం తద్భవే త్సర్వం నాముత్రేహ ఫలప్రదమ్ ॥ బహిస్సంధ్యా దశగుణా గర్త ప్రస్రవణాదిషు । పుణ్యతీర్థే శతగుణా సహస్రం జాహ్నవీజలె ॥ తస్మా ద్గ్రామా ద్బహిర్గత్వా ప్రాతస్సన్ధ్యావదావశ్యకాది కృత్వా దన్తధావనవర్జం సాయంసన్ధ్యా ముపాసీత. అత్ర జలప్రాశనే ఆవాహనే జపే ఉపస్థానేచ విశేషో వక్ష్యతే. సంగ్రహే- ఉత్థాయైవ త్రిసన్ధ్యాసు దద్యా దర్ఘ్యకం వివస్వతే । కృత్వా ప్రదక్షిణం సిక్త్వా జలం నత్వాదివాకరమ్ ॥ వ్యాసః- కరాభ్యాం తోయ మాదాయ గాయత్ర్యాభి మన్త్రితమ్ । ఆదిత్యాభిముఖ స్తిష్ఠ న్త్రిరూర్ధ్వం సన్ధ్యయోః క్షిపేత్ ॥ ద్వౌ పాదౌ సమౌస్థిత్వా కరాభ్యాం పూరయే జ్జలమ్ । గోశృఙ్గమాత్ర ముద్ధృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేత్ ॥ వృద్ధమనుః- ప్రక్షాళ్య పాదా వాచామేత్ స్నాత్వా భోజన మాచరేత్ । స్థిత్వా ఽర్ఘ్యం భాసవే దద్యా ద్ధ్యాత్వా దేవం మనుం జపేత్ ॥ హారీతః- తిష్ఠ న్పాదౌ సమౌ కృత్వా జలేనాఞ్జలిపూరణమ్ । గోశృఙ్గమాత్ర ముద్ధృత్య రవిం దృష్ట్వా జలాఞ్జలిమ్ ॥ బోధాయనః-

రవే రభిముఖ స్తిష్ఠన్ ప్రణవవ్యాహృతి పూర్వయా । గాయత్ర్యాచ్ఛాభిమన్త్ర్యామ్భః త్రిః క్షిపే ద్ద్విజసత్తమః ॥ భరద్వాజః- మార్జయిత్వా ఽథ దత్వాఽర్ఘ్య మూర్ధ్వం త్రిసన్ధ్యయో స్థితః ॥ ఇత్యాదిభి స్స్థితివిధానా త్సాయం సన్ధ్యాయామపి స్థిత ఏవార్ఘ్యం దద్యాత్. యత్తు "సన్ధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రామా దాసన" మిత్యాదిభి రాసన విధాయకవచనం గాయత్రీ జపవిషయమ్. "రవే రభిముఖ స్తిష్ఠన్నూర్ధ్వం త్రిసన్ధ్యయోః క్షిపేత్" ఇత్యాది బహుస్మృతిభి రర్ఘ్యదానే సన్ధ్యయో స్స్థితివిధానా దవిగీతశిష్టాచారాచ్చ. "ఈషత్ప్రహ్వః" ఇత్యాది వచనం చానాదరణీయమ్, "భూయసాం స్యాత్సబలీయస్త్వం ॥ ద్వైధే బహూనాం వచన" మితి సన్ధ్యయో స్స్థితి విధాయక బహువచనానాం ప్రాబల్యాత్; వ్యాసః- ఆసీన స్తు జపే ద్దేవీం గాయత్రీం పశ్చిమాం ప్రతి ॥ శాతాతపః- పూర్వాం సన్ధ్యాం జపం స్తిష్ఠ న్నైశ మేనో వ్యపోహతి ॥ పశ్చిమాంతు సమాసీనో మలం హన్తి దివాకృతమ్ ॥

పాణీపాదౌ ప్రక్షాళ్య ఆచమ్య ధౌతం పరిధాయ మన్త్రస్నానంకృత్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా శుచౌదేశే నిషణ్ణ స్సాయం సంధ్యా ముపాసిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఋష్యాదిస్మరణ పూర్వక మాపోహిష్ఠాదిభి ర్మార్జయిత్వా ఽగ్నిశ్చేత్యపః పిబేత్.

అగ్నిశ్చేత్యనువాకస్య సూర్యఋషిః గాయత్రీఛన్దః అగ్నిర్దేవతా అపాం ప్రాశనే వినియోగః ॥ అగ్నిశ్చమామన్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చ మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యో రక్షంతాం యదహ్నా పాపమకార్షం మనసా వాచాహస్తాభ్యాం పద్భ్యాముదరేణశిశ్నా అహ స్తదవలుంపతు యత్కించదురితం మయి ఇదమహంమామమృతయోనౌ సత్యేజ్యోతిషి జుహోమిస్వాహా ఇత్యపః ప్రాశ్య, అగ్నిశ్చేత్యనువాకస్య వ్యాఖ్యా- అగ్రం నయతీ త్యగ్నిరితి వ్యుత్పత్త్యా ఽగ్నిః

పరమాత్మా, అహశ్శబ్దశ్చ తద్వాచకః, "అహ స్సంవత్సరో వ్యాళః" ఇతి తన్నామసు పఠితత్వాత్; సత్యశబ్దశ్చ తద్వాచకః, "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ। సత్యంచానృతంచ సత్యమభవత్" ఇత్యాదిభ్యః. అన్యత్సర్వం పూర్వవత్. షడఙ్గన్యాసానన్తరం ధ్యానమ్- సాయం సరస్వతీం వన్దే కృష్ణ పద్మాసనేస్థితామ్। కృష్ణాంబరాం కృష్ణవర్ణాం కృష్ణమాల్యానులేపనామ్॥ వృద్ధాం శ్రీవిష్ణుదైవత్యా మేకవక్త్రాం చతుర్భుజామ్। ఉదాహరన్తీంసామాని ద్వినేత్రాం తార్క్ష్యవాహినీమ్॥ కమణ్డలుం పాఞ్చజన్యం పవిత్రం చాక్షమాలికామ్। బిభ్రతీం బ్రహ్మకవచాం చతుర్వింశతికాక్షరామ్॥ అగ్నిముఖీం రుద్రశిఖాం శ్రీవిష్ణుహృదయాం శుభామ్। మకారమూర్తికాం దేవీం సర్వాభరణభూషితామ్॥ అన్యత్సర్వం పూర్వవత్కుర్యాత్.

ఇమంమేవరుణేత్యాదే శ్శునశ్శేఫఋషిః గాయత్రీఛన్దః వరుణో దేవతా ఉపస్థానేవినియోగః. ఇమమ్మేవరుణ శ్రుధీహవ మద్యాచమృడయ త్వామవస్యురాచకే- తత్త్వాయామి బ్రహ్మణావన్దమానస్తదాశాస్తే యజమానోహవిర్భిః- అహేడమానో వరుణేహ బోధ్యురశగ్ంస మాన ఆయుః ప్రమోషీః- యచ్చిద్ధితే విశోయథా ప్రదేవవరుణవ్రతం- మినీమసిద్యవిద్యవి- యత్కించేదం వరుణదైవ్యే జనే భిద్రోహం మనుష్యాశ్చరామసి- అచిత్తీయత్తవ ధర్మాయుయోపిమ మానస్తస్మా దేనసో దేవరీరిషః- కితవాసోయద్రిరిపుర్న దివి యద్వాఘాసత్య ముతయన్నవిద్మ- సర్వాతావిష్య శిథిరేవ దేవాథాతేస్యామ వరుణప్రియాసః॥

ఇమంమేతి వ్యాఖ్యా- హేవరుణ- పరమాత్మన్, "వరుణో వారుణో వృక్షః" ఇతి తన్నామపాఠా ద్వరుణః పరమాత్మా, వృణోతీతి వరుణ ఆవరణమ్- చేతనాచేతనాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య ఆవరణభూత ఇత్యర్థః. యద్వా సర్వత్రవసతి పాతకౌఘాన్ రుణద్ధి సంపద్వా

ఘృణా దదాతీతి వానరుణః, ఇమం- ప్రార్థనారూపం, హవ- మా హ్వానం- శ్రుధి- శృణు, అద్యాచమృడయ- అద్యాచ- ఇదానీమేవ మాంసుఖనంకుప, త్వామవస్యురాచకే- అవస్యుః- అవనం- రక్షణం, ఆత్మనోరక్షణమిచ్ఛన్, ఆచకే త్వాం- అభిముఖ్యేన ప్రార్థయామి, తృప్తిం యాచ ఇతి నా. 'చకతృప్తౌ' ఇతి ధాతోర్లట్. త్వమర్థితార్థ ప్రదానచతుర ఇతి ప్రసిద్ధః ఖలు. తత్వాయామి బ్రహ్మణావన్దమా నః- తస్మాత్, త్వా, బ్రహ్మణా- వేదేన, ప్రణవేనవా, వన్దమానః- స్తువన్, యామి- శరణం ప్రపద్యే, లోకే శరణాగతమనోరథ సాఫల్య కరణం శరణ్యస్య వైధోధర్మ ఇతి కపోతవానరాది వృత్తాన్తేషు సు ప్రసిద్ధమ్. సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తే రపారకారుణ్యా సౌశీల్యాదిజలధేః కిం వక్తవ్యమితి భావః. తదాశాస్తె యజమానో హావిర్భిః- యతో భగవదాశ్రయణం ఫలావినాభూతం త- త్తస్మాత్ దేవహేతో, ర్యజ మానః- పురోడాశాదిభిర్హవిర్భిః, త్వామేవయజన్ ఆశాస్తే- స్వాభి లాపసిద్ధిం ప్రార్థయతే, యద్వా ముముక్షోః ప్రథమపర్వ భూత కర్మయోగనిష్ఠస్య ఫలావినాభావేసతి కిమువక్తవ్యం శరణాగతస్య సర్వాత్మనా న్యస్తభరస్యేతి కైముతికన్యాయేన తదాశాస్త ఇత్యత్ర తచ్ఛబ్దేన పూర్వోక్తసుఖరూప ఫలముచ్యతే. అహేడమానోవరు ణేహబోధిః హేవరుణ? అహేడమానః- అక్రుధ్య, న్నిహ- స్మి న్లోకే, మమయాచనాం, బోధి- బుధ్యస్వ, అనాదికాలోపచితా కృత్యకరణ కృత్యాకరణాదిక మనన్త మపరాధజాతం అద్యమయ్యా లోచ్య నక్షమామి క్షపామీతి కోపోనకార్యః, త్వద్విషయ శరణా గత్యుక్తిమాత్రే కృతే త్వయా సర్వస్యాపి క్షన్తవ్యత్వాత్; నహి త్వత్పరిపాదకోపవ్యతిరేకేణ పుణ్యపాపాత్మకం కించి ద్వస్తూపలభ్యతే. ఉరుశగ్ంస మమాన ఆయుః ప్రమోషీః- ఉరుశగ్ంస- (సర్వైస్స్తూయ మమాన శరణాగవత్సల) మహాకీర్తే, 'రిపూణామపి వత్సల' ఇతి

వాత్సల్యాదిగుణగణౌఘ మహార్ణవ ఇతి పరిభాషితకీర్తేః; నః- అస్మా కమ్, ఆయుః, మాప్రమోషీః- న ప్రణాశయ, అత్రాయుః ప్రార్థ నం "క్షీయేతే సమ్పదాయుషీ" ఇత్యత్రాచార్యైరుక్తక్రమేణ బోధ్యమ్. శరణాగతైరస్మాభిః క్రియమాణేషు సేవాపర్వసు న కాలవిచ్ఛేదః కార్య ఇత్యర్థః. సహి భగవన్తం ప్రపన్నో ముముక్షు రాయురాత్మత్ర మాశాస్తే. యచ్చిద్ధిత ఇత్యాది- చిత్ హి ఇత్య వ్యయ ద్వయం పాదపూరణార్థమ్; హేదేవ- అనన్తక్రీడోపకరణై రనవరతం క్రీడనపర సర్వేశ భగవన్, తే- తవ, యద్వ్రతం- త్వాము ద్దిశ్య క్రియమాణ మారాధనాదికం త్వదారాధనరూపం వ్రతమ్, ద్యవిద్యవి- దివసేదివసే, సర్వదా, ప్రమినీమసి- ప్రణాశయామః, ప్రేత్యస్య మినీమసీత్యనేన సంబన్ధః, కథమివ యథా, విశో- మనుష్యాః, అజ్ఞా ఇత్యర్థః. తే యథావిహిత మారాధనం లుమ్పన్తి తథేత్య ర్థః. తస్మాత్త్వదారాధన వైకల్య నిమిత్త మపరాధం త్వమేవ క్షమస్వేతి ప్రార్థనం కృతంభవతి.

యత్కించేద మిత్యస్య వసిష్ఠఋషిః త్రిష్టుప్ ఛన్దః- వరుణో దేవతా ప్రార్థనే వినియోగః, యత్కించేదమిత్యాది- హేవరుణ? దైవ్యేజనే- దేవేషు ఉపలక్షణమేతత్, మత్త్వదాజ్ఞానువర్తినో మహా నుభావాస్తేషు, మనుష్యాః- నికృష్ట కర్మాణో వయ, మభిద్రోహ- మపరాధం, చరామసి- చరామ, యత్కిఞ్చేద మిత్యభిద్రోహ విశే షణమ్, కేన హేతునా అపరాధః క్రియత ఇతి తత్రాహ- అచిత్తీతి- తృతీయార్థే ప్రథమా, ఈకారశ్ఛాన్దసః, అచిత్త్యా- అజ్ఞానేనేత్యర్థః. కించ యద్యస్మాత్తవధర్మాః- త్వదీయాని కర్మాణి, యుయోపిమ- నాశయామ, అనేన భగవద్ద్రోహో భాగవతద్రోహశ్చోక్తో భవతి, హే దేవ- భగవన్, నః- అస్మాన్, తస్మాత్- పూర్వోక్తాదుభయ విధాత్, ఏనసః- పాపాత్, మారీరిషః- మాహింసీః, స్వీకృ

భగేన త్వయైవ తత్సర్వం క్షన్తవ్యమితి భావః. కితవాసః- ధూర్తాః, కపటినో వా వయం, రిరిపుః- శత్రు, ర్నేతివార్థః, శత్రురివేత్యర్థః. దివి దేవనం కృతవన్తః, దేవనం- నిషిద్ధక్రీడనమ్, శత్రువద్వా యం పాపం కృతవన్త ఇత్యర్థః. యద్వాఘేతి పాదపూరణార్థః, ఏవార్థో వా. సత్యమేవ ఉతయన్నవిద్మ- వయం జానీమో వానవా; బుద్ధిపూర్వక మబుద్ధిపూర్వకమితి విచారస్తిష్ఠతు. (తత్ర హేతుః- సత్యం, బ్రహ్మయన్నవిద్మ- నజానీమ, అత ఏవ చోరవత్పాపం కృతవన్త ఇత్యర్థః) సర్వాతా- సర్వాణితాని పాపాని, విష్య- విమోచయ, శిథిరా- శిథిలాని; ఇవశబ్దః పాదపూరణార్థః. (శిథిరేవ శిథిలానీవేత్యన్యే) హేవరుణ? అథ- అనన్తరమ్, తే- తవ, ప్రియాసః- ప్రియాస్స్యామ, త్వయా సకలపాప విమోచనే కృతే నిర్ముక్తసమస్తబన్ధా వయమ్ "ప్రియోహి జ్ఞానినో ఒత్యర్థ మహం సచ మమప్రియః" ఇతి వదుత్తరోత్తరం తవప్రీతివర్ధకా స్త్వదిచ్ఛానువిధాయినః త్వత్స్వరూపగుణ విభూత్యనుభవైకరసా భవేమేత్యర్థః.

యాజ్ఞవల్క్యః- ఉపాస్య పశ్చిమాం సన్ధ్యాం హుత్వా ఒగ్నీంస్తా నుపాస్యచ । భృత్యైః పరివృతో భుక్త్వా నాతి తృప్త్యాథ సంవిశేత్ ॥ బోధాయనః- మేరుకాంచనతుల్యాని వాజపేయశతానిచ । కన్యాకోటి ప్రదానాని నసమం సాయమాహుతేః ॥ శౌనకః- నిశాయాం ప్రథమే యామే జపహోమార్చనాదికమ్ । స్వాధ్యాయం భోజనం ప్రోక్తం వర్జయేత్తు మహానిశి ॥

అథ పూర్వవత్ భగవన్త మభిగమ్య స్తోత్రైః స్తుత్వా మూలమన్త్రాదికం జపేత్. తథా శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- "ఉభేసన్ధ్యే భగవా నభిగన్తవ్య ఇతి. అస్యక్వచిదపవాద స్తత్రైవ- విశేషసన్ధ్యాత్రయోదశ్యాం సంస్మర న్నాత్మనోహితమ్ । అహ్నోష్టాంశేన సంయుక్తం రాత్ర్యర్ధం మానమాచరేత్ ॥ ఇతి. ఏవం

తత్కాలనియత సావిత్రీ జప హోమాది వ్యతిరిక్త దశాయాం ప్రదోషాఖ్యకాలె మౌనవిధానా న్మంత్రజపాదికమపి వర్జనీయమ్. యథోక్తం కృష్ణమన్త్రకల్పే- "జపే న్న సన్ధ్యాకాలేషు ప్రదోషేఽపి పర్వశుభేషుచ" ఇతి. విష్వ్వయనాదిషు స్వాధ్యాయ జపమాత్రం నిషిధ్యతే, మన్త్రజపాదికం విధీయతే, ఉక్తంచాష్టాక్షర జపస్య నిత్యత్వం బోధాయనేన- ఏవం గురో స్సమారభ్య మన్త్రానుష్ఠానమాచరేత్ । అష్టాక్షరం జపేద్విద్వా న్నిత్య మష్టసహస్రకమ్ ॥ అజప్త్వాఽష్టాక్షరం మన్త్రం నాహ మశ్నామి కించన । యావజ్జీవం జపామీతి ప్రశ్నా దహరహ ర్జపేత్ ॥ అష్టాక్షరజపో యస్య నిత్యో నైమిత్తికోఽపివా । కామ్యోవాఽపి భవే త్తస్య నిత్యా దేవార్చనా స్మృతా ॥ ఇతి. నచాత్ర మౌనవిధికాలె భగవద్ధర్మవిచ్ఛేదః, తదానీం యథావిహిత మౌనానుష్ఠానస్యైవ భగవత్సేవారూపత్వాత్; ప్రవృత్తివిషయా నివృత్తి విషయావా భగవదాజ్ఞైవ సర్వదానువర్తనీయేత్య చ్ఛిద్రానుష్ఠానసిద్ధి" రితిచ. మౌనమపి స్వనియామ్య త్వానుసన్ధాన పూర్వకంకార్యమ్. మృతసూతకాద్య ప్రాయత్యకాలేష్వపి శాస్త్రీయ సర్వ కర్మవిలోపః; తదానీంతు మౌనావసరవ్యతిరిక్తకాల స్సంకీర్తనేన స్మరణేనవా యాపనీయః; తథా గీతాయామ్- సతతం కీర్తయన్తో మాం యతన్తశ్చ దృఢవ్రతాః । నమస్యన్తశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ॥ ఇతి. అత స్సర్వత్ర కర్మాంతర లోపకాలేషు విష్ణుసంకీర్తనం కార్యమ్, విశేషతశ్చ కలౌ. కించ యద్యపి "నప్రదోషే హరిం పశ్యే న్నరకెసరిణం వినా" ఇత్యాదిభి రతత్క్రియస్య ప్రదోషే హరి దర్శనాదికం ప్రతిషిద్ధమ్, తచ్చానుపాలితం పరమైకాన్తిభి ర్భాష్యకారాదిభిః, తథాపి స్వగృహార్చాయా స్తత్క్రియత్వా త్తదనుజ్ఞా. ఉక్తంచైవం భోధాయనీయె పురాణసారసముచ్చయె- ఆస్థానస్థ స్సదా సేవ్యో విమానస్థస్తు కాలతః ।

స్వగృహే సర్వదా సేవ్యో మధ్యరాత్రం వినా ప్రభుః" ఇతి. మధ్యరాత్రేఽప్యుపరాగాది నిమిత్తసంభవే స్నానాదిపూర్వకం భగవత్సేవా జపాదిక మవశ్యం కర్తవ్యతయా విధీయత ఇతి సవిరోధః.

బృహన్మనుః- రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాగ్యదిపశ్యేత్త్రయోదశీమ్ । సా రాత్రిస్సర్వకర్మఘ్నీ శంకరారాధనం వినా ॥ వృద్ధగార్గ్యః- రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాక్సప్తమీస్యాత్త్రయోదశీ । ప్రదోష స్సతు విజ్ఞేయ స్సర్వ విద్యా విగర్హితః ॥ రాత్రౌ నవసు నాడీషు చతుర్థీ యది దృశ్యతే । ప్రదోష స్సతు విజ్ఞేయో వేదాధ్యయననాశకః ॥ ఆద్యన్తయోః కలామాత్రాం యది పశ్యేత్త్రయోదశీమ్ । ప్రదోష స్సతు విజ్ఞేయ స్సర్వశబ్దవిగర్హితః ॥ త్రయోదశీ యదా రాత్రౌ యామ స్తత్ర నిశాముఖే । ప్రదోష ఇతి విజ్ఞేయో జ్ఞానార్థీ మౌనమాచరేత్ ॥ భోజనం మైథునం యాన మభ్యంగం హరిదర్శనమ్ । అన్యాని శుభకార్యాణి ప్రదోషే నైవ కారయేత్ ॥ స్కాన్దే- త్రిముహూర్తః ప్రదోష స్స్యాద్రవా వస్తంగతే తతః । ఖితసన్ధ్యా త్రయోదశ్యాం సంస్మరన్నాత్మనో హితమ్ ॥ అహ్నోఽష్టమాంశ సంయుక్తం రాత్రిస్థం మౌన మాచరేత్ ॥ అస్యాపవాదః- అర్చకాన్పరిచారాంశ్చ వైష్ణవాన్ జ్ఞానినో యతీన్ । దాసీదాసాదికాంశ్చైవ ప్రదోషో నతు బాధతే ॥ ప్రదోషే భానువారేచ చరరాశ్యుదయే తథా । స్వల్పదానాదృణంశిష్టం వినశ్యతి నసంశయః ॥ ప్రదోషే గాయత్రీ జప సంఖ్యామాహ సంగ్రహకారః- దశకృత్వః ప్రదోషేతు గాయత్రీం నియతో జపేత్ । అష్టావింశత్యనాధ్యాయే యథేష్టం సుదినే జపేత్ ॥ సంగ్రహే- నిత్యాద్యర్థం చతుర్థీవసుమనుతిథిషు స్యాద్ జప స్సప్తకో యా సప్తత్రింశచ్చ తస్యాం ప్రతిపదిచ పునః షట్యూతా త్రింశదేవ । ఏవం పర్వద్వయేఽపి త్రియుత దశదినే;

ఉపవృష్టయుగ్వింశతిస్స్యాత్ దేవం విష్వాదికాలే సకలమునిమతం సా యమేవం న కాల్యే ॥

అథ దేవపూజా; శాణ్డిల్యః- శాకకన్దఫలోపేతై ర్గుడద ధ్యాజ్య సంయుతైః । అన్నైః ప్రభూతై ర్దేవేశం వివిధైః పృథ గర్చయేత్ ॥ సన్ధ్యయో రుభయోః కుర్యాత్పూజాం సర్వోపచారకైః ॥ మాఘమాహాత్మ్యే- వినాతీర్థై ర్వినావేదై ర్వినాయజ్ఞై ర్వినా జపైః । ముక్తిం యాంతి నరా వైశ్య సాలగ్రామ శిలార్చనాత్ ॥ పాద్మే- ఔపనాయనికా దూర్ధ్వం మరణాన్తం చతుర్ముఖ । స్వాధీనం స్వధర్మే పూజాదీన్ కుర్యా న్నిత్య మతన్ద్రితః ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే- అన్ధాః క్లీబా జడా వ్యంగాః పతితా రోగిణో ఽన్త్యజాః । సాలగ్రామశిలాం పూజ్య పదం గచ్ఛన్త్యనుత్తమమ్ ॥ నీచా యేచ జనా స్తేషాం సాలగ్రామశిలా గతిః ॥

అథ వైశ్వదేవ బలిహరణంచ కృత్వా భుఞ్జీత. భోజనం వినాఽపి వైశ్వదేవం కర్తవ్యమ్. సాయంప్రాత ర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యో బలికర్మచ । అనశ్నతాఽపి కర్తవ్యః అన్యథా కిల్బిషీ భవేత్ ॥ శాణ్డిల్యః- నక్తం కుటుమ్బినో ఽశ్నీయు ర్హితం పథ్యం సుతృప్తిమత్ । సర్వంచ తిలసంబన్ధి దధి శాకంచ వర్జయేత్ ॥ ముద్గసంబన్ధి సర్వంచ శూక్తం కాలాన్తరే భవేత్ । అపూపవర్జం తచ్చాపి వర్జ్యమేవ దినాన్తరే ॥ శుష్కం పక్వం తథా వస్తు స ఘృతం శాకమేవచ । పరిపూతంచ నిక్షీరం నపర్యుషిత దోషభాక్ ॥ దధ్యన్నం పాయసాన్నంచ గుడాన్నంచ ఘృతోదనమ్ । అపూపాని న వర్జ్యాని నపర్యుషిత దోషభాక్ ॥ ఆశ్వమేధికే- న భిన్నభాజనే ఽశ్నీయా త్పర్ణపృష్ఠేతథైవచ । అన్నం పూర్వం నమస్కుర్యా త్ప్రహృష్టేనాన్తరాత్మనా ॥ నాన్య దాలోకయే దన్నం నజుగుప్సే త తత్పునః । జుగుప్సితంచ యచ్చాన్నం రాక్షసాపన భుఞ్జతే ॥ పరి

షేక జలాదన్యత్పేయమేవతు మన్త్రివత్ ॥ యథా రసం నజా
నాతి జిహ్వా ప్రాణాహుతౌ నృప । తథా సమాహితః కుర్యా
త్ప్రాణాహుతి మతన్ద్రితః ॥ వక్త్ర ప్రమాణ పిండాంశ్చ గ్రసే
దేకైకశః పునః । వక్త్రాధికంతు యత్పిణ్డ మాత్మోచ్ఛిష్టం తదుచ్య
తే ॥ పిణ్డావశిష్ట మన్నంచ వక్త్రాన్నిస్సృతమేవచ । అభోజ్యం
తద్విజానీయా ద్భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ హారీతః- జ్యో
త్స్నాల్కాలోకమార్గేషు ప్రదోషేచ మహానిశి । కోణేచామార్జి
తే నాద్యాత్సంఘే శయ్యాసు హర్మ్యకే ॥ రత్నాకరే- ఉత్త
రాపోశనా త్పశ్చాత్పాత్రాత్పాత్రం న సంస్పృశేత్ । యది
స్పృశేత్తు మోహేన సచేలం స్నానమాచరేత్ ॥ పీత్వా భుక్త్వా
చ యో మర్త్యశ్శూన్యం పాత్రం పరిత్యజేత్ । సభూయః క్షుత్పి
పాసార్తో భవే జ్జన్మనిజన్మని ॥ అత్ర రాత్రిభోజనే క్వచిదపవాదః-
అర్క- ద్విపక్ష రాత్రౌచ చతుర్దశ్యష్టమీదివా । ఏకాదశ్యా
మహోరాత్రం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ అత్రార్క-శబ్దేన
ద్వాదశ్యుచ్యతే, తిథి ప్రకరణ పఠితత్వాత్; అష్టమీ చతుర్దశీచ
కృష్ణపక్షే; భారతే- భానువారేతు యో రాత్రౌ భుఙ్క్తే లోభవి
మోహితః । రౌరవం నరకం ప్రాప్య చణ్డాలో జాయతే భువి ॥
అత్ర చతుర్దశ్యాదిషు దివాభోజననిషేధః, భానువారాదౌ రాత్రి
భోజననిషేధః, భానువార చతుర్దశ్యాది సంయోగేసతి నక్తభోజ
నం కార్యమ్, నక్తభోజనం నామ సాయంకాల భోజనమ్, నరా
త్రిభోజనం నమధ్యాహ్న భోజనంచ. యథా నారదీయే- ఆత్మనో
ద్విగుణాచ్ఛాయాం యదా చరతిభాస్కరః । తన్నక్తం నక్తమిత్యా
హు ర్ననక్తం నిశిభోజనమ్ ॥ ఇతి. శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్-
సాయంప్రాత ర్ద్విజాతీనా మశనం శ్రుతిచోదితమ్ । నాన్తరా భోజనం
కుర్యా దగ్నిహోత్ర సమోవిధిః ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్ర మన్త్రాంస్తు

విలుప్తే భోజనే జపేత్ ॥ ఇతి. అతో నిషిద్ధదినే రాత్రౌ భోజన మనిచ్ఛన్వా ఽలబ్ధభోజనోవా ప్రాణాగ్నిహోత్రమన్త్రాన్ జపేత్. యాజ్ఞవల్క్యః- అప్రణోద్యో ఽతిథిస్సాయ మపివా గృహ్యభృణోద కైః ॥ మనుః- అప్రణోద్యో ఽతిథి స్సాయం సూర్యోఢో గృహమేధినా । కాలేప్రాప్త స్త్వకాలేవా నాస్యానశ్నన్ గృహే వసేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే- సంచితం యద్గృహస్థస్య పాప మామరణాన్తికమ్ । నిర్దహిష్యతి తత్సర్వ మేకరాత్రోషితో ఽతిథిః ॥ ఏవం భోజనాదికం కృత్వా స్వాధ్యాయం సమాపయేత్. ఓంభగవానేవ స్వనియామ్య + కారితవాన్. ఓం కృతంచ + స్వాధ్యాయేన + వాసుదేవః.

ఇతి భరద్వాజ కులతిలక వజ్గీశ్వరాన్వయ జాతస్య శ్రీసున్దరార్య పుత్రస్య వైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్న ధర్మసార సముచ్చయే స్వాధ్యాయోనామ పంచమః పరిచ్ఛేదః ॥

అథ యోగః.

ఓం కృతంచ + యోగేన + యోగశేష స్వాధ్యాయేనవా + అర్చయిష్యామి + భగవతో + వాసుదేవస్య ॑ ఓం భగవా ॑ యోగం యోగశేష స్వాధ్యాయంవా కారయతి. యోగంకర్తుమశక్తశ్చేద్యోగశేషస్వాధ్యాయం సంకల్ప్య, యోగజ్ఞో యథాశక్తి యోగం కుర్యాత్. అశక్తస్తు యోగశేషస్వాధ్యాయం కుర్యాత్. అత్రదక్షః- కృత్వాచైవం తతః పశ్చాత్స్వాధ్యాయం కిఞ్చిదారభేత్ । ప్రదోషపశ్చిమౌ భాగౌ వేదాభ్యాసేన యాపయేత్ ॥ యామద్వయం శయానోహి బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ అత స్స్వాధ్యాయో యథాశక్త్యధ్యేతవ్యః. పరాశర ధర్మశాస్త్రే అష్టాదశే ఽధ్యాయే- ఏవం త్రయాణాం వర్ణానాం తేతు జపే న్మంత్రం

సమాహితః । అష్టోత్తర సహస్రంతు శత మష్టోత్తరంతు వా ॥ అష్టావింశతి వా శక్త్యా మన్త్రరత్న మనుత్తమమ్ ॥ ఇత్యుక్తత్వాద్యథాశక్తి మన్త్రరత్నం జపిత్వా అథ శ్రీవైకుణ్ఠగద్యం చానుసన్ధాయ తాంబూలం స్వీకృత్య శయన ముపగచ్ఛేత్.

అత్ర పరాశరః- కృతపాదాది శౌచస్తు కృత్వా సాయంతసం గృహీ । గచ్ఛేచ్ఛయ్యా మస్ఫుటితా మపి దారుమయీం నృప ॥ నావిశాలాం నవై భగ్నాం నాసమాం మలినాం నచ । న చ జన్తుమయీం శయ్యా మధితిష్ఠే దనాస్తృతామ్ ॥ హారీతః- యతిశ్చ బ్రహ్మచారీచ వనస్థశ్చానపత్నికః । తథాచ విధవా నారీ భూమౌ సుప్యాత్కుశోత్తరే ॥ అజినే కంబళేవాఽపి శుచయ స్సుసమాహితాః । ధ్యాయ న్కమల పత్రాక్షం శయీరన్ విజితేన్ద్రియాః ॥ క్షీరసాగర తరఙ్గ శీకరాసార తారకిత చారుమూర్తయే । భోగిభోగశయనీయశాయినే మాధవాయ మధువిద్విషే నమః ॥ హేమోర్ధ్వ పుణ్డ్రవిలసన్మకుటం సునాసం మన్దస్మితం మకరకుణ్డలచారుగణ్డమ్ । బిమ్బాధరం బహుళ దీర్ఘ కృపాకటాక్షం శ్రీవెంకటేశముఖ మాత్మని సన్నిధత్తామ్ ॥ ఇతి ధ్యాత్వా హృత్పుణ్డరీక స్వారాధ్యం ధ్యాయన్ స్వగృహే ఖట్వాదౌ ప్రాక్శిరా శ్శయీత, అత్ర గార్గ్యః- స్వగృహే ప్రాక్శిరా శ్శేతే శ్వాశురె దక్షిణాశిరః । ప్రత్యక్శిరాః ప్రవాసేతు నకదాచి దుదక్శిరాః ॥ పరాశరః- ప్రాచ్యాం దిశి శిరశ్శస్తం యామ్యాయా మథవా నృప । సదైవ స్వపతః పుంసో విపరీతంతు రోగదమ్ ॥ యామ్యాయాం శ్వశురగృహవిషయమ్, పాదౌ ప్రక్షాళ్య సంమృజ్య ద్విరాచమ్య శుచిస్మితః । శుష్యత్పాదాస్య పాణిస్తు సంవిశే న్మాధవం స్మరన్ ॥ మార్కణ్డేయః- శూన్యాలయే శ్మశానేచ ఏకవృక్షే తథా [illegible]రే । మహాదేవ గృహేవాఽపి మాతృవేశ్మని నస్వపేత్ ॥ ధా[illegible]